

**PASTORAAT AAN ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE
BETROKKE IS – 'N PASTORAAL TERAPEUTIESE BENADERING**

Johannes Hendrik Jordaan Cilliers

VOORGELÊ TER VERVULLING VAN DIE VEREISTES VIR DIE GRAAD

PHILOSOPHIAE DOCTOR

IN DIE FAKULTEIT TEOLOGIE (DEPARTEMENT PRAKTIESE TEOLOGIE)

AAN DIE UNIVERSITEIT VAN DIE VRYSTAAT

Promotor: Prof. J. Janse van Rensburg

Medepromotor: Prof. D.C. Groenewald

BLOEMFONTEIN

2003

DANKBETUIGINGS

By voltooiing van hierdie proefskrif betuig ek dank en waardering teenoor:

Prof. J. Janse van Rensburg wat as promotor opgetree het en te midde van 'n druk program waardevolle leiding verskaf het.

Prof. D.C. Groenewald wat as medepromotor eweneens waardevolle leiding verskaf het te midde van 'n besige werkprogram.

Die NRF wat 'n doktorsgraadbeurs aan my toegeken het om hierdie navorsing te kan onderneem.

Die Nasionale Beurskomitee wat 'n beurs vir deeltydse doktorsale studie aan my toegeken het.

Dr. M.A. Erasmus wat as taalversorger tot die professionele voorkoms van die navorsingsverslag bygedra het asook mnr. A. van der Merwe wat die taalversorging ten opsigte van die opsomming in Engels behartig het.

Dupla Drukkers vir die professionele drukwerk.

Al my vriende en familielede vir hulle ondersteuning en aanmoediging veral my vader wat dit vir my moontlik gemaak het om die doktorsale studie te voltooi.

My Hemelse Vader wat my die genade geskenk het om deur middel van hierdie navorsing ook meer effektief met okkulties gekwelde adolessente te kan werk.

He who fights with monsters should look to it that he himself does not become a monster... when you gaze long into the abyss, the abyss also gazes into you

- Frederiech Nietzsche

**J.H.J. CILLIERS
BLOEMFONTEIN
November 2003**

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1	15
EPISTEMOLOGIESE DISKOERS	15
1.1 DIE HUIDIGE DEBAT AANGAANDE DIE PARADIGMAVERSKUIWING VAN MODERNISME NA POSTMODERNISME EN DIE BASISTEORETIESE IMPLIKASIES VIR PASTORALE TERAPIE AAN ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE IS	15
1.1.1 WAT IS MODERNISME?	15
1.1.1.1 MODERNISTIESE FILOSOFIE	17
1.1.1.2 SEKULARISME AS UITVLOEISEL VAN MODERNISME	18
1.1.1.3 MODERNISME EN DIE NUWE ERA-BEWEGING	19
1.1.1.4 IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE	20
1.1.2 WAT IS POSTMODERNISME?	22
1.1.2.1 POSTMODERNISTIESE FILOSOFIE	24
1.1.2.2 POSTMODERNISTIESE ERA	26
1.1.2.3 POSTMODERNISTIESE KRITIEK	28
1.1.2.4 DIE NUWE ERA-BEWEGING EN DIE POSTMODERNISME	32
1.1.2.5 POSISIONERING VAN DIE NAVORSER: POSTMODERNISME GEKWALIFISEERD	34
1.1.2.6 IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE	36
1.2 EPISTEMOLOGIE - DIAKONIOLOGIE OF PRAKTIESE TEOLOGIE? 'N KRITIESE EVALUERING	38

1.2.1	DIAKONIOLOGIE: DIE SKRIF AS VERTREKPUNT	39
1.2.1.1	WAT IS DIAKONIOLOGIE?	39
1.2.1.2	KAREL BARTH	40
1.2.1.3	DEFINIËRING VAN DIAKONIOLOGIE	40
1.2.1.4	POSISIONERING: 'n DIAKONIOLOGIESE EPISTEMOLOGIE	41
1.2.1.5	IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE	41
1.2.2	PRAKTIESE TEOLOGIE: 'N HANDELINGWETENSKAPLIKE EPISTEMOLOGIE	41
1.2.2.1	WAT IS PRAKTIESE TEOLOGIE?	41
1.2.2.2	SCHLEIERMACHER	44
1.2.2.3	HABERMAS	45
1.2.2.4	RICOUER	45
1.2.2.5	DEFINIËRING VAN PRAKTIESE TEOLOGIE	46
1.2.2.6	POSISIONERING TEN OPSIGTE VAN PRAKTIESE TEOLOGIE: ROLF ZERFASS SE METODOLOGIESE MODEL	47
1.2.2.7	IMPLIKASIE VIR DIE PASTORALE TERAPIE	48
1.2.3	DIE POIMENETIESE MODELLE	49
1.2.3.1	EDUARD THURNEYSSEN	49
1.2.3.2	SEWARD HILTNER	50
1.2.3.3	J. E. ADAMS	50
1.2.3.4	GERBEN HEITINK	51
1.2.3.5	DANIËL LOUW	52
1.2.3.6	JACOB REBEL	52
1.2.3.7	HOWARD CLINEBELL	53
1.3	POSTMODERNISTIESE EPISTEMOLOGIEË	54

1.3.1	DIE FAMILIESISTEEMTERAPIEË	54
1.3.2	DIE NARRATIEWE TERAPIEË	55
1.3.3	DIE KONSTRUKTIVISME	56
1.3.4	DIE SOSIALE KONSTRUKSIONISME	56
1.3.5	DIE HERMENEUTIESE TERAPIEË	58
1.4	IMPLIKASIES VAN DIE PARADIGMAVERSKUIWING VIR DIE PASTORALE TERAPIE	58
1.5	NAVORSINGSMETODOLOGIE	59
1.5.1	NAVORSINGSMETODES	59
1.6	NAVORSINGSPROBLEEM	61
1.7	HIPOTESEVORMING	64
1.8	DOEL	64
1.9	BESONDERHEDE VAN DIE VOORAFSTUDIE	65
1.10	DOGMATOLOGIESE ORIËNTERING	66
1.10.1	WAT IS DIE CHARISMATIESE PARADIGMA?	66
1.10.1.1	SKRIFBESKOUIING	67
1.10.1.2	SKRIFGEBRUIK BINNE DIE CHARISMATIESE PARADIGMA	70
1.10.2	WAT IS DIE GEREFORMEERDE PARADIGMA?	70

1.10.2.1 DIE GEREFORMEERDE SKRIFBESKOUIING RONDON OKKULTIESE GEKWELDHEID	72
• Die mag van Satan is vernietig	72
• Die gelowige as afhanklik van God	72
• Demoniese siekte gekwalifiseerd	73
• Okkultiese gekweldheid as sonde is nie oorerflik nie	73
• Die gelowige en okkultiese gekweldheid?	73
• 'n Bediening van bevryding gekwalifiseerd.	74
 1.11 ENKELE GEVOLGTREKKINGS TEN OPSIGTE VAN DIE EPISTEMOLOGIESE DISKOERS	75
 HOOFSTUK 2	77
 SEMANTIESE DISKOERS	77
 2.1 INLEIDING	77
 2.1.1 PARANORMALE VERSKYNSELS	77
2.1.1.1 FASETTE VAN PARANORMALE VERSKYNSELS	78
• Telepatie	78
• Heldersiendheid	79
• Voorbodes	79
• Intuïsie	80
 2.1.2 OKKULTISME	80
2.1.2.1 FASETTE VAN OKKULTISME	81

• Spiritisme	81
• Okkultisme en nie-Christelike godsdienste	82
• Satanisme	82
• Toordery	83
• Mistiek	84
• Mantiek	85
• Esoteriese organisasies	86
• Neo-paganisme	86
2.1.3 OKKULTIESE GEKWELDHEID	87
• Demoniese besetenheid	87
• Demoniese binding	88
• Demoniese teistering	89
2.1.4 BEDIENING VAN BEVRYDING	90
2.1.5 OKKULTIESE SUBKULTURE EN DIE ADOLESSENT	91
2.1.6 MOONTLIKE ELEMENTE VAN OKKULTIESE SUBKULTURE UIT DIE VAKLITERATUUR	91
• Hiërargiese ordes	91
• Okkultiese rituele en / of seremonies	92
• Misdaad	92
• Musiek	92
• Okkultiese literatuur	93
• Okkultiese films	93
• Okkultiese speletjies	93
• Okkultiese simboliek	94
• Seksuele misdrywe	95

• Substansmisbruik	95
• Betrokkenheid by okkultisme	96
2.1.7 SAMEVATTENDE EVALUERING EN IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE	96
HOOFSTUK 3	97
DIE ADOLESSENT EN SUBKULTUURVORMING	97
3.1 ADOLESSENSIE: 'N SOEKE NA IDENTITEIT	97
3.1.1 WIE IS DIE ADOLESSENT?	98
3.1.2 ONTWIKKELINGSFASES TYDENS ADOLESSENSIE	99
3.1.3 GESLAGSROL-ONTWIKKELING EN STRESSORE TYDENS ADOLESSENSIE	101
3.1.3.1 Die effek van egskeiding	102
3.1.3.2 Die effek van 'n onbetrokke vaderfiguur en die ontbreking van gesinskohesie	103
3.1.3.3 Ander gevaarlike invloede of probleme tydens adolessensie	104
3.1.3.4 Die adolossent wat by okkultiese subkulture betrokke is	105
3.1.4 Pastoraal-terapeutiese merkers van adolessentepersoon- likheid en gedrag	109
3.2 SUBKULTUURVORMING	110
3.2.1 WAT IS 'N SUBKULTUUR?	110
3.2.2 TEENKULTUUR EERDER AS SUBKULTUUR	112
3.2.3 JEUGMISDAAD	113
3.2.4 PORTUURGROEPE	114
3.2.5 OKKULTIESE TEENKULTURE	116

3.2.6 SATANISME AS MEES TOEGANKLIKE VOORBEELD VAN 'N	
OKKULTIESE TEENKULTUUR	117
3.2.7 ELEMENTE IN OKKULTIESE TEENKULTURE AANWESIG	118
• Fasette van okkultisme	119
• Die bonatuurlike	119
• Hiërargie en rangorde	119
• Okkultiese simbole	120
• Okkultiese rituele en / of seremonies	121
• Seksuele misdrywe	121
• Substansmisbruik	121
• Misdade	122
• “Heavy Metal”- musiek	122
HOOFSTUK 4	124
4.1 'N EMPIRIESE ONTLEDING VAN OKKULTIESE SUBKULTURE MET	
BETREKKING TOT SUID-AFRIKA	124
4.1.1 OKKULTIESE SUBKULTURE AS SOSIOLOGIESE KULTUURANALISE ..	124
4.1.1.1. WAT IS KULTUUR?	124
4.1.1.2 KULTUURKOMPONENTE	124
• Simbole	124
• Waardes	125
• Norme	125
• Sanksies	126
• Materiële kultuur	126

4.1.1.3 SUBKULTUUR AS SOSIOLOGIESE KULTUURANALISE	127
4.1.2 EMPIRIESE GEGEWENS MET BEHULP VAN INHOUDSONTLEDING	
INGEWIN	127
4.1.2.1 BEGRIPSBEPALING	128
• Steekproeftrekking	128
• Kodifisering	129
4.1.2.2 DATAVERSAMELING	130
4.1.2.3 DATAVERWERKING	131
4.1.3 RESULTATE VAN DIE EMPIRIESE ONDERSOEK NA DIE	
IDENTIFISERING VAN ELEMENTE VAN OKKULTIESE SUBKULTURE	
IN DIE MEDIA-UITBEELDING	131
4.1.3.1 BESKRYWENDE DATA VAN MEDIA-UITBEELDINGS 1978-2000	132
4.1.4 DIE PRAKTYK VAN PASTORALE TERAPIE AAN ADOLESSENTE WAT	
BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE WAS	140
4.1.4.1 GEVALLESTUDIES	141
• Vernon	141
• Willie	144
• Brent	145
• Marina	147
• Rika	149
• Karl	151
• Nina	153
4.1.5 NAVORSINGSRESULTATE EN GEVOLGTREKKINGS	156

4.1.6 DIE PROFIEL VAN 'N ADOLESSENT WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE WAS EN WAT DEUR MIDDEL VAN PASTORALE INTERVENSIE BEGELEI KAN WORD	157
HOOFSTUK 5	158
'N BASISTEORIE VIR DIE PASTORAAT AAN ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE IS	158
5.1 INLEIDING	158
5.2 POIMENETIESE BEGINSELS VIR DIE PASTORALE TERAPIE AAN OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE	158
5.2.1 KRITERIA VIR PASTORALE EVALUERING	158
5.2.2 'N HOLISTIESE ANTROPOLOGIESE PERSPEKTIEF	159
5.2.3 GROEI MET GELOOFVOLWASSENHEID AS DOELWIT	162
5.2.4 GROEI- EN ONDERSTEUNINGSGROEPE	165
5.2.5 LANGTERMYN REKONSTRUKTIEWE PASTORAAT	167
5.2.6 'N MULTI-PROFESSIONELE EN MULTI-DISSIPLINÊRE -SPANBENADERING	168
5.2.7 'N ESKATOLOGIESE PERSPEKTIEF	170
5.2.8 PARAKLESE	171
5.2.9 DIE PNEUMATOLOGIE	172
5.2.10 DIE PASTORALE GESPREK	174
5.2.11 BEGINSELS VIR SKRIFGEBRUIK IN DIE PASTORAAT	177
5.2.12 VEREISTES VIR DIE PASTORALE TERAPEUT	181
5.2.13 BEGINSELS VIR PASTORAAT AAN OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE	185
5.2.14 SKULDPASTORAAT	186
5.2.15 GEBED	189
5.2.16 GELOOF	193
5.2.17 DIE PROSES VAN BEVRYDING	194

5.2.18 DIE NASORG AAN OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE	201
HOOFSTUK 6	207
‘N PRAKTYKTEORIE VIR PASTORALE TERAPIE AAN ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE WAS	207
6.1 DIE UNIEKE AARD VAN DIE PASTORALE TERAPIE	207
6.2 TERAPEUTIESE STRATEGIEË MET BETREKKING TOT ADOLESSENTE WAT OKKULTIES GEKWELD IS	209
6.2.1 DIE GENEAGRAM	209
6.2.2 DIE NARRATIEF	209
6.2.3 REFRAMING	210
6.2.4 EKSTERNALISERING	211
6.2.5 SKRYFWERK	212
6.2.6 VRAAGSTELLENDEN METODE	212
6.2.7 RITUEEL	213
6.3 KONSTRUKTIVISME EN SOSIALE KONSTRUKSIONISME	214
6.4 DIE HERMENEUTIESE TERAPIEË	215
6.5 PSIGOPATOLOGIE EN OKKULTIESE GEKWELDHEID	216
6.5.1 SOMATOFORME VERSTEURING	216
6.5.2 DISSOSIATIEWE IDENTITEITSVERSTEURING	217
6.5.3 GEMOEDSVERSTEURINGS	218
6.5.4 SELFMOORD	219
6.5.5 SKISOFRENIE	220
6.5.6 SEKSUELE VERSTEURINGS	221
6.5.7 SUBSTANSMISBRUIK EN -AFHANKLIKHEID	222

6.5.8	PERSOONLIKHEIDSVERSTEURINGS	223
6.5.9	GEDRAGSVERSTEURINGS	225
6.5.10	SLAAPVERSTEURINGS	226
6.5.11	ANGSVERSTEURINGS	226
6.6	DIE PASTORALE HANTERING VAN MOONTLIKE OKKULTIESE GEKWELDHEID BY ADOLESSENTE WAT PSIGOPATOLOGIE VERTOON	228
6.7	PASTORALE TERAPIE AAN OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE AS TRAUMABERADING	229
6.7.1	RIGLYNE VIR TERAPEUTE WAT MET GETRAUMATISEERDE OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE WERK WAT OOK SLAGOFFERS VAN SEKSUELE MISBRUIK WAS	233
6.8	DIE PASTORALE PROSES VAN TERAPIE VIR ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE IS	235
6.8.1	FISIESE OPSET	236
6.8.2	BEVRYDING	237
6.8.3	DIE TEKEN VAN DIE GENEAGRAM	238
6.8.4	IDENTIFISERING VAN PROBLEEMAREAS	238
6.8.5	DIE GEBRUIK VAN TERAPEUTIESE STRATEGIEë	238
6.8.6	HUISWERK EN GEESTELIKE GROEI	239
6.8.7	GESPESIALISEERDE PSIGOLOGIESE ONDERSOEKE	239
6.8.8	MULTI-PROFESIONELE SPANVERBAND	239
6.8.9	PASTORALE GESPREKVOERING	240
6.8.9.1	AANDAG SKENK	240
6.8.9.2	AKTIEWE LUISTER	241
6.8.9.3	EMPATIE	241

6.8.9.4	PEILING	242
6.9	EMPIRIESE RESULTATE MET BETREKKING TOT DIE PASTORALE TERAPIE AAN OKKULTIES GEKWELDES	242
6.10	RESULTATE VAN DIE NAVORSINGSPROBLEEM	245
6.10.1	TOETSING VAN HIPOTEESES	246
6.11	ROLF ZERFASS SE METODOLOGIESE MODEL	249
6.12	SAMEVATTENDE REFLEKSIE	249
BYLAE 1	.....	256
BYLAE 2	.....	257
BYLAE 3	.....	258
BYLAE 4	.....	259
BYLAE 5	.....	265
BIBLIOGRAFIE	.....	268
OPSOMMING VAN DIE PROEFSKRIF	.....	291
SUMMARY OF THE THESIS	.....	293

HOOFSTUK 1

EPISTEMOLOGIESE DISKOERS

1.1 DIE HUIDIGE DEBAT AANGAANDE DIE PARADIGMAVERSKUIWING VAN MODERNISME NA POSTMODERNISME EN DIE BASISTEORETIESE IMPLIKASIES VIR PASTORALE TERAPIE AAN ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE IS

‘n Paradigma kan verwys na die totaliteit van denke, persepsies en waardes binne die wetenskaplike gemeenskap wat lei tot ‘n spesifieke visie op die werklikheid. Dit is ‘n model wat mense saambind (Kuhn 1970: 182; Van Aarde 1995: 15; Visagie 1996: 81). Volgens Janse van Rensburg (2000: 1-2) is dit ‘n gedagteraamwerk en ‘n vertrekpunt. Die paradigma bepaal die perspektiewe en oortuigings van die lewe en die wêreld. ‘n Postmoderne paradigma postuleer dat kennis nooit absoluut is nie, maar altyd kontekstueel.

Aangaande die paradigmaverskuiwing van die afgelope eeu het daar streng gesproke twee skuiwe plaasgevind, naamlik die heroriëntering ten opsigte van die modernisme en die skuif na postmodernisme. Om werklik te verstaan wat hierdie heroriëntering behels, moet eerstens gesoek word na die wese van die modernisme.

1.1.1 WAT IS MODERNISME?

Modernisme in die algemeen verwys “na die breë geestestroming wat sedert die aanvang van die 17e eeu in die Weste op dreef gekom het” en kan gedefinieer word as “... die geloof en belofte dat ‘n rationeel-wetenskaplike program en proses aan die mensdom sekuriteit en beheer oor sy wêreld sal gee” (Naudé 1993: 97).

Volgens Ouweneel (1994: 7) kan modernisme geklassifiseer word onder die wetenskaplike paradigma, wat op sy beurt van die skolastiese en bibliotropiese

paradigmas onderskei kan word. Die modernisme, 'n verabsoluttering van aspekte wat tydens die moderne era sedert die Aufklärung vorendag gekom het, word gekenmerk deur die veranderde rol en beklemtoning van rasionaliteit, die historiese bewussyn en die nuwe verhouding tussen werketiek en kapitaalverdienste, met ander woorde die werklikheidsbeskouing (Naudé 1993: 97; Van Aarde 1995: 23). 'n Heroriëntering ten opsigte van modernisme sal dus vrede moet maak met enige vorm van absoluttering.

Aanvanklik wou die modernisme neutraal en objektief wees, alhoewel dit in rasionalistiese positivisme geëindig het. Descartes (1596-1650), die grondlegger van die Verligting, het dit goed opgesom met "*cogito ergo sum*". Skeptisisme het sigbaar geword toe hy konkludeer dat daar net twee dinge is wat sekerheid gee, naamlik die self (individualisme, humanisme en subjektivisme) en die betroubaarheid van die rede en logika (rasionalisme). Hierdie paradigma het die aksent op wetenskaplike beredenering, ontleding, betroubaarheid, verklaring, bewyslewering en kontrolering geplaas. Iets is dus net waar as dit beheer kan word en dan is daar sekerheid (Hendriks 1996: 493). Stoker (1970: 134) noem dit die ateïstiese fase. God is uiteraard oorbodig omdat die mens dink dat hy die hef in die hand het.

Die verdere implikasie hiervan is dat die metafisiese werklikheid in totaal verwerp word omdat dit nie verifieerbaar en kontroleerbaar is nie. Die openbaringswaarhede rondom begrippe soos God, die hemel, die opstanding van Christus ensovoorts, is nie wetenskaplik en geldig geag nie. Die verval van eksterne gesag, soos byvoorbeeld die onfeilbaarheid en Goddelike inspirasie van die Skrif word ook totaal en al verwerp, aldus die histories-kritiese metode. Die liberaalteologiese historisme werk met 'n verwerping van die tradisionele siening van geskiedenis wat nie as 'n wetenskap aanvaar is nie (Lease 1988: 7). 'n Kerk wat van die Transendente ontkoppel is, het sy bestaansreg verloor. (Van Aarde 1995: 13). Teoloë soos Bonhoeffer (1944), Bultmann (1948), Cox (1955), Tillich (1964), Van Buren (1965), Robinson (1966), Sölle (1967), Moltmann (1967) en Kuitert (1967), onder sterk invloed van Kant (1724-1804), probeer deur horisontalisme en 'n antroposentriese godsdiens die mens as bepaler maak van wie God is en wat Hy in die Bybel aan die mens wil sê (De Bruin 1996: 84).

In dieselfde asem word die bestaan van Satan en sy werke vanselfsprekend ook verwerp en word manifestasies van die Bose soos okkultiese gekweldheid, sonder meer weggeredeneer of alternatiewelik verklaar. Dit wat egter nie wetenskaplik bewys kan word nie, bestaan nie: “Es gibt nicht.”

1.1.1.1 MODERNISTIESE FILOSOFIE

Veral die filosoof, Nietzsche (1882), se “God is dood”-uitsprake in “Die fröhliche wissenschaft” het die modernisme goed verbeeld toe hy die kerk uitgebeeld het as verrot en afgestorwe omdat Europa “modern” geword het. Die malle op die mark het die kerk die dodesang van God hoor sing (Lease 1988: 16; Steenkamp 1996: 752). Nietzsche se nihilisme beteken volgens die HAT (2000: 742) “die ontkenning van die bestaande, die verwerping van alle stelsels en die poging om alles wat oud is, te vernietig.” Dit is interessant dat okkultiese subkulture soortgelyke onderliggende agendas bevat.

Die positivisme, op sy beurt, beweer dat alleen feite die basis van kennis uitmaak. Fenomene word slegs inductief ontdek en beskryf. Dit is ook antimetafisies omdat dit nie geverifieer kan word nie (Deist 1984: 132). Die rasionalisme het die wese van die mens verbind aan hoë waardes soos redelikheid, vryheid en voortuitgang (Visagie 1996: 82). Die fenomenoloë en die eksistensialiste (irrasionalisme) het weer die realiteit verruil vir die verteenwoordiging daarvan en is ‘n byna tragiese vryheid (Lease 1988: 16; Visagie 1996: 83). In ‘n tydgleuf van sogenaamde eksaktheid, was chaos aan die orde van die dag. “Fissures widened into cracks; cracks became splits and fractures; and in the end the many headed world of European culture and society dissolved its unity, undergoing the inevitable death agony, long foreseen but unavoidable, in World War I” (Lease 1988: 17). Die filosofie het egter bewys dat die teorie van die modernisme nie stand kan hou nie.

1.1.1.2 SEKULARISME AS UITVLOEISEL VAN MODERNISME

Die kumulatiewe resultaat was die mens as *saeculum*. Individualisme en rasionalisme het gelei tot sekularisasie wat op sy beurt beskryf kan word as “’n proses waarin daar algaande al hoe minder met God en Christelike waardes rekening gehou word” (Hendriks 1996: 493). Met die bevraagtekening van die kerklike gesag, die vraag na die eiesoortige Christelike moraliteit en dus morele verval, asook die mens as singewende subjek, veroorsaak dit dat die kerk bloot oorbodig geword het in wat volgens De Bruin (1996: 75) as die deïstiese fase bestempel kan word. Adollesente in Suid-Afrika is volgens die navorser reeds aan sekularisering blootgestel en tot die modernisme gelei. “Dit vereis nuwe denke en nuwe strategieë om die ou evangelie as krag tot redding in mense se lewens neerslag te laat vind” (Naudé 1993: 97).

Sekularisme is die produk van hierdie humanisme in “’n wêreld wat in sy normale gang nie met God kan rekening hou nie, nie kan glo nie, en ook nie waardes kan handhaaf nie” (Hendriks 1996: 495-497). Die okkultiese subkulture waarin adollesente betrokke raak, word sterk deur die sekularisme beïnvloed en vind hoofsaaklik sy neerslag in moderne musiek. Smit (1995: 71) beskou populêre musiek as die bousteen van die Westerse verbruikerskultuur wat juis ‘n sekulêre en materialistiese wêreldbeeld projekteer.

Die sekulêre norme is telkens in botsing met fundamentele Christelike beginsels. Onder die vaandel van Nietzsche het baie die moderne gevoel uitgedruk as dat die mens outonoom is en dat God oorbodig geword het (Van Wyk 1979: 347). Sekularisering is ook beskryf as ontkerkliking, ontgoddeliking, ontkerstening, Godsverduistering en desakralisering. Dit kan verder gedefinieer word as “die onttrekking van terreine van lewe en denke aan die oorheersing en beheer deur godsdienstige of metafiese instansies, met die gevolg dat hierdie terreine verstaan en belewe kan word op voorwaardes wat uit hulleself afgelei word, die bewuswording van die outonomie van die mens en van sy wêreld” (Van Wyk 1979: 349).

Die panenkosmistiese fase (volgens Stoker 1970: 135) rangeer God tot 'n blote krag, 'n faktor, 'n waarde en dit maak dat alles, ook God, deel word van die wêreld. Die charismatiese paradigma beperk die Pneumatologie tot bloot 'n mag waarmee God gemanipuleer kan word, terwyl die gelowige die krag het om te hiet en gebied (Janse van Rensburg 1999: 6-7). Dit gee weer aanleiding tot 'n Godsverduistering, maar Jonker (1990: 170-171) wys op Graafland wat die gereformeerde spiritualiteit beskou as oorsaak hiervan. Mense soek eerder 'n mistiese of panteïstiese spiritualiteit wat anti-eskatologies is, as tradisionele godsdienste.

1.1.1.3 MODERNISME EN DIE NUWE ERA-BEWEGING

Die panenkosmistiese fase gee aanleiding daartoe dat Heitink (1995: 40) bykomend die panenteïstiese fase identifiseer, wat grootliks in die gestalte van die Nuwe Era-beweging voorkom. Dit erken en ontken die gesekulariseerde "god" (Mills 1990: 74-88). Alles word vergoddelik en terselfdertyd word God ook geëlimineer. Die Nuwe Era-beweging het egter nog sterker in die postmodernisme tot uitdrukking gekom. Een van die beste voorbeelde van 'n okkultiese subkultuur wat hier ontspring, is die neopaganisme.

Dié beweging is ook een van die fasette van okkultisme of anders deur die navorser gestel, "die speelveld van Satan," waar persone okkulties gekweld en van God verduister word. Dit ressorteer onder die mistieke faset van okkultisme waar die mens buite om God die bonatuurlike raadpleeg met die doel om sodoende 'n bonatuurlike ervaring te koester (Smit 1992: 3-5; Janse van Rensburg 1999: 13-14). Adollesente wat by okkultiese subkulture betrokke raak, beleef God nie as 'n tasbare realiteit nie en dus draai hulle na die antigod, naamlik Satan, wat homself in okkultisme verskuil. Dit is juis die gevolge van sekularisasie wat adollesente aanmoedig om met okkultisme te eksperimenteer (De Bruin 1996: 77-78). Veral oppervlakkige Christelikheid en sekere aspekte van die kommunikasiemedia word uitgesonder as redes wat aanleiding gee dat adollesente hulle na okkultisme wend. Jonker (1992: 177-178) meen egter dat die gereformeerde spiritualiteit wel 'n bevindelike spiritualiteit bied wat veel dieper ervaar word as by die mistieke en panteïstiese spiritualiteit. Die navorser is egter oortuig dat

spiritualiteit nie noodwendig die beweegrede is vir betrokkenheid by okkultiese subkulture nie.

Ander fasette van die modernisme is die skeiding tussen feite en waardes, asook die skeiding tussen subjek en objek. Eersgenoemde het te make met die eksaktes (feite) versus subjektiewe oordele soos geloof, etiek, reg en verkeerd (waardes). “Die rasioneel, oftewel intellektuele dimensie van die mens se bestaan, het die affektiewe en konatiewe in ‘n baie groot mate oorheers” (Hendriks 1996: 495). Laasgenoemde is ‘n logiese uitvloeisel van eersgenoemde. Dié antroposentriese benadering het weer op sy beurt gelei tot die vernietiging van verhoudings. Die mens wil in beheer wees, maar die wrange vrugte daarvan is massafikasie en konformisme wat lei tot horisontalisme. Die mens probeer sy eie heil bewerk en in die proses word hy of sy van God afgesny en gevolglik ontstaan wanhoop en sinloosheid.

1.1.1.4 IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE

Wat is die pastorale terapeut se roeping teenoor die *asebeia* van sekularisasie? Volgens De Bruin (1996: 73) behels die teëwerking van sekularisasie die kwalitatiewe en kwantitatiewe uitbreiding van Gods Koninkryk (Matteus 13: 33; 28:19-20) en ‘n bediening van versoening (2 Korintiërs 5: 18). De Klerk (1978:180-199) sien die bediening uitkristaliseer in geloofsekerheid. Sekularisasie bereik egter die teendeel en word as ‘n groter gevaar as tradisionele godsdiens beskou omdat sekularisme op sigself ‘n godsdienstige beoefening word (De Bruin 1996: 73). Geloofsekerheid word egter verniel deur twyfel en ‘n soeke na valse versekeringe. Die teenvoeter is dat geloofsekerheid op die vaste fondament van Jesus Christus gebou moet word. Die pastorale terapeut bedien hierdie sekerheid aan die kliënt deur middel van die Woord. In die gesprek moet daar solidariteit, eerlikheid, liefde, deurgronding en afhanklikheid van God ter sprake wees. Vir die okkulties gekwelde is geloofsekerheid die wegspringpunt vir verdere terapeutiese ingrepe.

Die terapeut moet egter volgens die Bybel kennis neem daarvan dat goddeloosheid eerder sal toeneem as afneem (Lukas 17: 26-30; Judas: 14, 15) en dit sal 'n effek op die kerk hê wat as inspirerende kern sal moet opereer (Heitink 1995: 41). Berkhof (1987: 214) sien die pastorale intervensie as weerstand bied teen Godsverduistering in sy verwysing na Efesiërs 6: 13. Die besondere ampte en die amp van die gelowige moet hierdie bediening help uitdra (De Bruin 1996: 85). De Klerk (1978: 197) noem dit die gesamentlike onderneming van die kerklike bediening.

Vir die pastoraat aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke geraak het, moet die Woord van God as "lewend en kragtig en skerper as enige swaard met twee snykante (Hebreeërs 4: 12)" bedien word. Empiriese navorsing van 'n situasie-analise in Suid-Afrika toon egter dat leraars onder andere vrese en onkunde het aangaande die pastorale hantering van sodanige persone (Cilliers 1996: 89, 94).

Ouderlinge, diakens en die amp van die gelowige speel verder belangrike rolle as fasiliteerders om met geestelike nasorg te help. Die amp van die gelowige kan ook voorkomend 'n rol speel deurdat hulle "die lig van die wêreld en die sout van die aarde" (Matteus 5: 13-16) moet wees asook "daders van die geloof" (Jakobus 1: 22-24). De Bruin (1996: 88-89) toon ook aan dat *asebeia* met *eusebeia* vervang moet word (Titus 2: 12; 1 Timoteus 4: 7). Die laaste aspek wat De Bruin (1996: 90) noem, is die getuienis na buite. Okkulties gekweldes is volgens die navorser afgedwaaldes en hulle wil dikwels juis geloof in aksie sien en hoor. Dit kan gedoen word sonder om in 'n ervaringsteologie op te gaan. Hier moet die verbondsteologie nie onderspeel word nie. Dit kan eerder as 'n aanknopingspunt gebruik word.

Vervolgens gaan die ontugtering van die modernisme en die paradigmaverskuiwing na postmodernisme bespreek word.

1.1.2 WAT IS POSTMODERNISME?

Postmodernisme is eweneens 'n paradigma waarvolgens 'n sosiale groep, selfs samelewings, bestudeer word. Die gedagtereëls en konsekwentheid van 'n betrokke sosiale groep geld slegs binne daardie gegewe paradigma en dit kan nie veralgemeen word nie (McCallum 1999: 5). Die term *postmodernisme* vind sy oorsprong by verskeie gedagtegelees en daar is onduidelikheid oor wie presies hierdie term eerste gebruik het. In 1964 verwys die Marxist, Fredric Jameson na "postmodernisme" en in 1971 is dit deur Ihab Hassan in die literêre wetenskap gebruik.

Die term postmodernisme dui op 'n nuwe fase in die Westerse kultuur en beweer dat ons klaar is met die era waarin gepoog word om alles te bewys. Dié paradigma beweer dat voorveronderstellings onmoontlik is en dat dit wat subjektief ervaar, bevind en beleef is, nie werlik so is nie, maar bloot net 'n perspektief op die waarheid verteenwoordig. Wetenskapsbeoefening is nooit absoluut nie en dus kan daar nie met wetenskaplike feite gewerk word nie. Gevolglik is daar geen absolute norme nie terwyl waarheid en waardes relatief en pluralisties word (Thorne 1993: 199). Dit kan ook as 'n epistemologiese breuk met die verlede aangedui word (Van Aarde 1990: 300; Segal 1997: 140). Dit moet hier reeds uitgewys word dat ekstreme relativisme, nihilistiese tendense kweek (Lawrence 1993: 78).

Daar is hoofsaaklik drie postmodernistiese tradisies. Die Franse tradisie het onder andere denkers soos Derrida (1979: 11-12) opgelewer. Met sy genealogie en dekonstruksie as verwerping van objektiewe waarheid en metafisiese teenwoordigheid ontken hy die spirituele menslike subjek. Bo en behalwe hierdie afwykinge is die kritiek teen Derrida dat hy retoriese aansprake in sy algemene styl oordryf (Padgett 1997: 131). Lyotard (1984: 24) beweer op sy beurt dat metanarratiewe iets van die verlede is. Foucault (1984: 76-100) interpreteer Francis Bacon se "kennis is mag" as "skeppende mag is kennis" en dit dien as rigtingwyser en verwerping van 'n geskiedenis met eindpunte en teleologie. Baudrillard (1983: 133) beweer weer dat ons in 'n wêreld van simulaties lewe. In kort sê hierdie denkers dat elkeen sy eie werklikheid skep en dat daar geen onafhanklike kriteria

bestaan nie. Die metode van literêre kritiek wat bekend staan as dekonstruksie is deur hulle ontwikkel en dit beteken dat elkeen literatuur interpreteer na gelang van eie belang en na aanleiding van eie aanleg en ontvanklikheid. Hierdie tradisie is 'n voorbeeld van ekstreme relativisme (Hoksbergen 1995: 128).

Hoksbergen (1995: 128) verwys ook na 'n tweede groep denkers, naamlik die wetenskapsfilosowe soos Kuhn met sy sosiologie van kennis; Lakatos met sy objektiewe kriteria om sekere navorsingstradisies te beoordeel as progressie of ontaard, en Feyerabend met sy "anything goes". Hulle het die ingewikkeldheid van die wetenskap herken en ook wetenskap binne navorsingstradisies geplaas, elk met sy eie standarde vir suksesvolle wetenskap.

Die derde groep staan bekend as die hermeneutiese tradisie en dit handel oor interpretasie. Sosiale interaksie is 'n "teks-analoog" wat behoeftig het om geles of geïnterpreteer te word en sodoende die ontdekking van betekenis te begryp. Hierdie denkers fokus op konstruktiewe dialogiese interpretasie omdat ons daardeur meer van hierdie gespreksvoerings kan leer en sodoende gradueel 'n beter en ware kennis kan opbou. Hier vind ons byvoorbeeld denkers wat postmodernisme omskryf en definieer, en terselfdertyd ook die empiriese, logiese en etiesmorele wetenskaponderneming kritiseer. Verteenwoordigers van hierdie groep is De Man met sy hermeneutiese lesing van die teks en dus betekenisverskille; Heidegger; Gadamer; Habermas; Ricoeur en Taylor (Hoksbergen 1995: 128-129). Die Rooms Katolieke teoloog Guarino (1996: 686-689) beskou Heidegger as 'n genie omdat hy voorgestel het dat filosofiese verandering alleenlik moontlik is as dekonstruksie van die tradisie plaasvind. Guarino stel voorts voor dat teologie by Heidegger en die postmodernisme moet aanpas vanweë die verliggende aard daarvan. Die Roomse tradisie word volgens hom al hoe meer postrasionalisties, postverligting en postpositivisties.

1.1.2.1 POSTMODERNISTIESE FILOSOFIE

Nietzsche het ongetwyfeld die weg gebaan na die postmodernistiese filosofie en sy denke oor die dood van “God” word as die draaipunt na die hedendaagse postmodernistiese filosofie beskou (Lawrence 1993: 62; Padget 1997: 130). Hy het besef wat die modernistiese verwerping van die transendente, die vernietiging van alle standarde van menslike waardes, moraliteit en waarheid ingehou het. Dus is postmodernisme die logiese gevolg van modernisme omdat dit die outonome mens as ‘n doodloopstraat ontbloom (Leffel en McCallum 1999: 4). Heidegger het die katalisator vir die oorgang na die twintigste eeu geword en die weg vir Derrida en Foucault gebaan.

Spengler en Sorokin probeer om die veranderinge wat na die Tweede Wêreldoorlog ingetree het (irrasionalisme), te verwoord. Guardini en later Horkheimer en Adorno met sy identiteitskritiek, begin om fragmente te bied oor wat aan die gebeur is en het sodoende ‘n postmoderne kritiek gelewer op modernisme (Beukes 1996: 68). Habermas wys egter uit dat daar gesukkel word om afstand te doen van die rede as enigste wyse waarop normatiewe beweringe gemaak word. Let wel dat dieselfde rede van die mens gekorrupteer is. Elke gedagte aan begroning, sisteem en struktuur (strukturnalisme) moet nou weer plek maak vir ‘n behae in die grondlose en fragmentariese aard van menswees (Visagie 1996: 83).

Die postmodernisme wou erns maak met die rol van geskiedenis; die mens as voorwerp en die sosiale groep. Dit is waar Polanyi (1958) en Küng (1962) in die prentjie gekom het. Later het Habermas, Ricoeur en meer onlangs Thompson en Taylor op hierdie idees voortgebou. Habermas het byvoorbeeld die kenteorie vir die kommunikasieteorie verruil (Steenkamp 1996: 753). Holisme word voorgehou as die postmodernistiese reaksie op modernistiese “foundationalism” (Murphy 1997: 192) en is gepopulariseer deur Capra, alhoewel Smuts dit reeds in 1926 gekonseptualiseer het. Venter (1991: 1089-1098) wil egter Smuts se dinamiese holisme aan ‘n Bybelse totaliteitsmodel koppel, wat anders lyk as wat in postmodernisme gepostuleer word. Tog wil Capra eerder sy denke koppel aan sinkretistiese godsdienstige oortuiging wat veral uit die Oosterse mistiek ontleen is.

Toevallig was Capra ook 'n hippie wat een van die bekendste subkulture van die sewentigerjare was wat die Nuwe Era-beweging gepopulariseer het. Organiese holisme verwerp die fundamentele en objektiewe kategorieë ten gunste van die monisties-metafisiese, of meer bekend as panteïsme. Die gevolg is die onsekerheidsbeginsel wat grense en identiteite uitwis en organiese holisme na vore bring. Die kwantumfisika is die nuwe verwysingsraamwerk wat 'n multidissiplinêre, holistiese benadering op die werklikheid wil gee. Daar moet 'n breuk kom met die verhouding van dele tot 'n geheel asook die subjek-objek-verhouding en dus bring organiese holisme verandering op makroparadigmatiese vlak. Die resultaat is 'n Nuwe Era-godsbesef en 'n universele kosmiese beleving (Van Peursen 1996: 250).

Die teologie daarenteen is 'n wetenskaplike onderneming wat streef na "...kritiese, sistematiese, kontroleerbare ondersoek, verklarings en beskrywing van dit wat die kenbare is met betrekking tot die menslike gesig wat God in Jesus Christus aangeneem het." (Van Aarde 1990: 302). Daarom kan holistiese filosofie eerder gesien word as 'n "...bewussyn van 'n plurale en ingewikkelde wêreld en werklikheid". Dit is 'n era van sinkretisering, bevrydingsbewegings, kontekstuele teologie, die ervaring, interpretasie en die praktyk. Die holistiese filosofie lei tot die vernietiging van teologie as selfstandige wetenskap wat die waardes van die Christendom reflekteer. In kort, die metafisiese is "...in die fisiese ingetrek, en derhalwe is tyd en ewigheid gemeng, kwaad met goed, en mens met God" (Van Aarde 1990: 309). Niemand kon egter radikale kritiek op die Verligting gee soos Nietzsche nie en daarom bly hy die sentrale figuur in postmodernistiese denke (Lawrence 1993: 55-76; Maree en Strauss 1994: 368; Van Peursen 1996: 244-247; Moore 1997: 136).

Postmodernistiese temas sluit die volgende in: Die gemeenskap of tradisie as lokus van kennis wat besluite neem en oordeel. Tweedens, die holistiese teorieë wat die konteks as 'n struktuur van betekenis in sy geheel wil verstaan en sodoende die gemeenskap saamsnoer. Die dele kan nie verstaan word buite die verhouding tot die geheel nie. Derdens moet die beter verstaan en interpretasie van narratiewe die doelwit van ondersoek wees. 'n Vierde tema is gesprek sonder teorieë ter wille van beter

kommunikasie oor grense heen en 'n fokus op taal en redevoering. Gadamer verwys hierna as “fusion of horizons” terwyl Taylor praat van “language of perspicuous contrast” (Hoksbergen 1995: 129-132).

1.1.2.2 POSTMODERNISTIESE ERA

Rossouw (1993: 905) en Steenkamp (1996: 746) wys daarop dat die kerk nie in 'n kulturele vakuum kan bestaan nie, maar in 'n era alhoewel dit nie met 'n bepaalde kultuur moet identifiseer nie. Postmodernisme word deur Moore (1997: 133) eerder as 'n draaipunt beskou as wat dit 'n tydperk of era is. Die woord “postmodern” is deur Federico de Onis te midde van die kunste in die 1930's as 'n reaksie op modernistiese kuns en veral in die eklektisisme van die argitektuur van Bofill in die 1940's gebruik (Van Gelder 1991: 412; Lawrence 1993: 55; Van Peursen 1996: 243). Dit is gekenmerk deur 'n vermenging van style en gee aanleiding tot 'n hiperrealiteit. Die mens is vry om sy of haar eie werklikheid te skep. Een van die duidelikste manifestasies hiervan is jeugsubkulture. Die liniêre progressie van modes van 1945 tot 1970 word gekenmerk deur 'n verwardheid waarin alle style nou weer in 'n ideologiese leegte herbruik word. Dit word ook gekenmerk deur multikulturele kosmopolitanisme waarvan die Nuwe Era-beweging en sogenaamde “world music” sprekende voorbeelde is. Nog 'n voorbeeld is die erfenisindustrie wat die verlede wil herbou en herskryf. In die literêre wêreld het ons te make met “magic realism” en 'n bewustheid van semiologie. In die besigheidswêreld het ons te make met post-industriële kapitalisme, die informasievereniging asook die derdestadiumverbruiking. Al hierdie konsepte vind hulle teorie in die “new science” soos byvoorbeeld “cyberpunk” en “virtual reality” (Thorne 1993:198-200).

Die postmodernistiese kultuur word egter gekenmerk deur disoriëntasie en hedendaagse ongesteldheid. Daar is ook sprake van 'n normatiewe onsekerheid met 'n gepaardgaande belemmerde anomie (Walsh 1997: 208). Die meeste mense word egter deur die postmodernistiese uitkyk geabsorbeer, eerder as wat hulle hulleself daarin dink. In die algemeen is mense meer ideologies verward, as wat hulle ten diepste verbind is tot hulle oortuiging. Postmodernisme het ideologie in 'n populêre *zeitgeist* verander (Leffel en

McCallum 1999: 5-6). Antidogmatisme word anti-intellektualisme en word sigbaar in revisionistiese geskiedenis, feministieskritiese metode en formuleringe van multikulturalisme. Die gevolg is 'n postmodernistiese samelewing wat demokratiese ideale soos vryheid, gelykheid en ekonomiese selfstandigheid najaag, terwyl hierdie liberalisme geen moraal verteenwoordig nie (Klop 1996: 62-65).

Simpatieke navorsers teenoor die postmodernisme soos Bosch (1991: 531), Rossouw (1993: 894-907) en Dill (1997: 3) sien die postmodernisme nie as antimodernisme nie, maar soos in die denke van Küng as 'n heuristiese begrip, 'n korrektief, 'n aanvulling en 'n verruiming. Dit is pro-volusie op pad na 'n nuwe paradigma omdat die kontoere in ontwikkeling is en nog verrys. Küng kenmerk juis die postmodernisme aan "...die aanvaarding van die openheid en onvoltooidheid van ons denke en definisies" en "...die wisseling van tye..." (Maree en Strauss 1994: 369). Dit is interessant dat Dill (1997: 2) selfs 'n wetenskaplike artikel in die informele eerste persoon skryf sodat hy "daarmee getrou kan wees aan 'n postmoderne epistemologie". Die paradigmaverskuiwing bring ook baie onsekerheid wat kan beteken dat navorsers postmodernisties probeer wees, terwyl hulle nie geheel en al afstand wil doen van hulle konfessionele uitgangspunte nie. Janse van Rensburg (2000: 39-63) noem ook verdere voorbeelde en brei hierop uit.

Wat het dan die paradigmaverskuiwing veroorsaak? Modernisme was volgens postmoderniste te krities en liberaal. Die beginsel van radikale betwyfeling (Descartes), wat berus op die rasonele en deduktiewe, wiskundige metode in wetenskap, word nou uitgedaag. Fisici soos Einstein en Bohr het 'n revolusie in die wetenskapsbeoefening veroorsaak. Die modernisme het homself weerspreek en kon teorie en praktyk nie bevredigend met mekaar versoen nie. Enkele voorbeelde in die geskiedenis soos die evolusionisme as 'n uitwas van die positivisme spreek self hiervan. Die teorie van die evolusionisme kon nog nooit bewys word nie, alhoewel dit egter net deurentyd gekorrigeer is. Dus is alles nie altyd bewysbaar nie. Wetenskap kan nie altyd objektief en deduktief beoefen word nie. Ander faktore soos die twee wêreldoorloë (1914-1918; 1939-1945) het ook gelei tot die erosie van die naïewe rasionalisme in die konvensionele modernisme (Bosch 1991: 350).

Die postmodernistiese kritiek beweer dat wetenskapteorie, geskiedenis, sosiologie en die hermeneutiek onskeibaar is. Naas instrumentele rede, moet daar ook ruimte vir kommunikatiewe rede wees. Die navorser is eens met die postmoderne kritiese heroriëntering ten opsigte van modernisme. Dit beteken egter nie dat dié paradigma as geheel aangehang moet word nie.

1.1.2.3 POSTMODERNISTIESE KRITIEK

Daar word beweer dat die postmodernistiese paradigma die God-is-dood-teologie kan bevraagteken en die mens weer in relasie met God en natuur sien. Sodoende word godsdienstige ervaring weer positief waardeur en kan dit die kerk se geloofsbelydenis iets eksistensieel en van die hart maak (Maree en Strauss 1994: 369). Dit kan selfs Bybelse studies bevry van die tirannie van moderniteit met sy historiese kritiek (Keck 1996: 133-135). Volgens die navorser is die postmodernisme egter nie in staat om teologies van aard te wees nie en dus is bogenoemde beskrywing 'n mistasting. Postmoderniteit beskik ook na bewering oor die vermoë om die verskeidenheid van mense en kulture te erken en dit kan die rede van die mens temper deur ook klem te lê op die goeie lewe, op die estetiese, op die pragmatiese en die gevoelsmatige. Dit moet egter met die interaksie van die sosiale wetenskappe bedink word (Van Aarde 1995: 25-26). Postmodernisme beklemtoon ook individualisasie as reaksie op modernistiese heteronome paternalisme (Schlüter 1994: 51). Die modernistiese aanspraak dat alle probleme deur middel van die menslike rede en tegnologiese vooruitgang verdwyn, is vir die navorser onaanvaarbaar (Leffel en McCallum 1999: 4).

Nie alle kritiek teen postmodernisme is wesenlik gangbaar nie. Konsepte soos toleransie, openheid en insluiting skuil agter die vernietiging van objektiewe waarheid. Postmoderniste postuleer ook dat slegs hulle wat glo in objektiewe waarheid, gevrees moet word. Dit is die dogmatikus, die totaliseerder en die absolutis wat naïef, arrogant en gevaarlik is. Selfs die openheid tot verskillende spiritualiteite kan positief lyk, alhoewel dit

eintlik volgens die navorser neerkom op 'n anti-Christelike konsep dat die Christelike boodskap slegs waar is vir hulle wat dit so aanvaar (Leffel en McCallum 1999: 4-5).

Die postmodernisme het volgens Bosch (1991: 351-362) die modernisme op sewe eienskappe uitgedaag, terwyl Rossouw (1993: 894-907) tien uitdagings noem. Dit word vervolgens kortliks bespreek omdat dit verreikende implikasies vir die pastoraat aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, het.

Eerstens was daar 'n verbreiding van rasionaliteit wat antireduksionisties is. Taal kan nie alles definieer nie en daarom moet die ervaring, volgens Schleiermacher, ook ingesluit word. Enersyds het die charismatiese paradigma met sy ervaringsteologie hier legitimiteit verkry terwyl ander nie-Christelike godsdienste andersyds nou 'n forum het. Hierdie integrasie in die paradigma is soos 'n gif wat moeilik verteerbaar is. Die implikasies hiervan is dat daar nou nie meer 'n aggressiewe kerstening van die heidendom is nie, maar eerder 'n gelouterde en nederige getuienis oor die uiteindelikheid van God in Jesus Christus. Dit bring kritiese selfrefleksie, morele redevoering, geestelike heelheid en 'n narratiewe teologie mee. Dit beteken egter dat sendingywer in die slag bly. Die pastoraat aan okkultgekwelde adolessente het juis 'n baie sterk missionêre dimensie. Die evangelieboodskap is 'n waarheidsgeoriënteerde, rasionele getuienis wat spreek van God se ontfermende neerbuiging na die sondaar mens en nie 'n werkheiligheid wat die klem op die mens plaas nie (Janse van Rensburg 1999: 6-7).

Tweedens was daar 'n verwerping van die subjek-objek-skema wat die liberalisering van die mensdom impliseer. Hiervolgens het die modernisme die mens verslaaf met produksie as hoogste doel van die outonomie van tegnologie. Nog 'n wanvrug is die ekologiese krisis asook die Verligingskultuur wat die mensdom en die natuur totaal en al misinterpreteer. Ongelukkig is liberalisering en 'n vyandige kultuur juis van die oorsake van ons permissiewe samelewing waaruit subkulture noodwendig ontspring.

Postmodernisme wil egter holistiese denke; samehorigheid; 'n deurbreking van die dualisme tussen verstand en liggaam, subjek en objek; en ook simbiose beklemtoon. So

ontstaan die “global village” met sy personale en godsdienstige pluralisme. Hierdie aspekte kan egter beklemtoon word sonder om dit noodwendig as postmodernisties te tipeer. Die meeste van hierdie begrippe word alreeds in die Woord van God beskryf. Janse van Rensburg (2000: 61-63; 37-38) gebruik die voorbeelde van narratief en hermeneutiek om te wys dat dit nie eksklusiewe postmodernistiese strategieë is nie en dat dit van die epistemologie afhang hoe dit aangewend word.

Derdens, met die eliminasië van doel, het die modernisme sinneloosheid veroorsaak en dus ontstaan die herontdekking van die teleologiese dimensie. Die Darwinistiese teorie met sy implikasies van graduele selfverbetering en die teologie wat in die twintigste eeu ‘n radikale skuif na ‘n eskatologie gemaak het, is voorbeelde hiervan. Toevalligheid en onvoorspelbaarheid het aan die orde gekom. Die begrip van verandering is beide in teologiese en sosiologiese kringe aanvaar en het hoop vir miljoene mense gebring. Daar was dus ‘n begrip vir dié wat op die rand staan asook ‘n verskuiwing na geregtigheid, in plaas daarvan om net reg te wees. Ook bekering, visie en verantwoordelikheid het weer na vore gekom. Dit het volgens die navorser ‘n verskraling in die verbondsteologie veroorsaak terwyl die mens hom- of haarself ook wil losmaak van God omdat hoop nie noodwendig in die Christelike godsdiens gesetel is nie. Dit is juis in die verlede gekenmerk as die godsdiens wat hopeloosheid gebring het. Die Spaanse Inkwisisie tydens die Middeleeue spreek boekdele hiervan ten opsigte van okkulties gekweldes.

Vierdens was daar ‘n uitdaging tot progressiewe denke met die projek van kolonialisasie as produk daarvan. Daar was geglo dat ontwikkeling die antwoord op al die probleme is. Die gevolg was ‘n kapitalistiese magstryd, ryk lande het net ryker geword, terwyl arm lande toenemend krepeer het. Ontwikkeling het nie oplossings gebring nie, maar eerder verwarring en frustasie. Dit het aanleiding gegee tot revolusie. Hierdie punt sluit ook ten nouste by die vorige aan. Juis vanweë hierdie magstryd verloor talle adolessente moed en hoop vir die toekoms. Sekuriteit word egter in die subkultuur ingebed.

Vyfdens bied die postmodernisme ‘n vertrouende raamwerk teenoor die radikale onderskeiding wat positivisme en empirisme tussen feite en waardes gemaak het. Dit

maak dat geloof baie meer blootgestel is. Sake soos geloofsfeite en waardes is vir die Christendom van kardinale belang. Die implikasies van 'n blootgestelde geloof is dat die geloofwaardigheid in die slag bly. Die onfeilbaarheid van die Skrif word bevraagteken terwyl geloof vir die postmodernisme dit is wat vir die individu waar is en wat nie veralgemeen kan word nie. Hoe kan 'n okkulties gekwelde adolessent anders bedien en bevry word as deur middel van die heilsverkondiging in Christus Jesus?

Sedens word optimisme gesuiwer. Ons kan nie al die probleme oplos nie, maar ons kan realisties word. Die Christendom is die heerskappy van God as eskatologiese realiteit en nie 'n *utopia* nie. 'n Gesuiwerde optimisme skep juis 'n *utopia* omdat gelowiges bywoners en vreemdelinge in hierdie wêreld is (Efesiërs 2: 19) en die Woord van God waarborg juis dat die Christen teenstand en vervolging sal beleef (Lukas 21: 15; 2 Timoteus 3: 12). Hierdie realistiese Bybelse optimisme moet aan okkulties gekwelde adolessente bedien word.

Laastens het Nietzsche se nihilisme veroorsaak dat mense hulle tyd spandeer het "in frenzied work and frenzied play so as not to face the fact, not to look into the abyss" (Bosch 1991: 362). Outonomie het heteromie geword met die mens as deel van 'n organisme. Die sielkunde van verdeeldheid moet plek maak vir 'n epistemologie van deelname, op pad na interafhanklikheid. Hierdie breë antropologie sluit ook die styl van kommunikasie asook die karaktervorming in. Dit klink alles baie goed volgens die navorser, maar die uniekheid en individualiteit van die mens word prysgegee en selfs opgehef.

Naas die verkleining van die Westerse wetenskap en tegnologie, het verskeie ander begrippe gevolg: die dekonstruksie van sisteme en subjekte wat aanspraak maak op absolute waarheid; die verteenwoordiging van die sosiale lewe as teks; die verheffing van teks of taal tot fundamentele fenomeen van die bestaan van alles; die toepassing van literêre analise op alle fenomene; die bevraagtekening van realiteit en die genoegsaamheid van taal om daardie realiteit te beskryf; die veragting vir, of verwerping van metodologie; die verwerping van globale of metanarratiewe; 'n bepleiting vir

polivokaliteit; 'n fokus op magsverhoudings en kulturele leierskap; 'n verwerping van Westerse instellings en prestasies, asook die ekstreme relativisme en 'n geneigdheid tot nihilisme (Van Gelder 1991: 413; Van Peursen 1996: 244; Harris 1999: 154).

Modernisme was 'n ontmensliking, dominerend en verdrinking deur totalitêre bewind en het die verskeidenheid uitgesluit ten koste van verdraagsaamheid. Postmodernisme wil die wetenskap en die rede met emosie, gevoel, introspeksie, intuïsie, outonomie, kreatiwiteit, verbeelding, fantasie en oorpeinsing bejeën. Dit verwerp breë veralgemenings en sogenaamde totaliseringsteorieë. Die waarheid is niks anders nie as oorredende fiksie en is relatief, plaaslik, meervoudig, onbepaald en interpreteerbaar. Die bied van objektiewe data word dus prysgegee (Harris 1999: 155-156). Hierdie teenreaksie veroorsaak volgens die navorser dat daar na 'n ander uiterste beweeg word. Die implikasies van postmodernisme moet in sy volheid besef word.

1.1.2.4 DIE NUWE ERA-BEWEGING EN DIE POSTMODERNISME

Volgens Heelas (1993: 103), Smith (1993: 157) en Leffel en McCallum (1999: 5-6) is die Nuwe Era-beweging se hoofteise die Hindoeïsme as Oosterse mistisisme. Sommiges beskryf dit as die godsdiens van die postmodernisme, maar in werklikheid is dit 'n voorbeeld van premodernisme. Hindoeïsme is terselfdertyd monoteïsties, panteïsties, dualisties, politeïsties en ateïsties. Dit bestaan ook uit 'n hiërargie van waardes: 'n vrystelling van wedergeboorte, goeie gedrag wat lei na die volgende wêreld, materiële voorspoed en onmiddellike sensuele bevrediging. Tog het dit baie in gemeen met Boeddhisme en Taoïsme omdat hulle almal nie die werklikheid as 'n objektiewe begrip aanvaar nie. Hulle godsdiens is vir hierdie gelowe die werklikheid.

Soos reeds gemeld, het dié beweging ook 'n groot impak op modernisme gehad. Die voorkoms daarvan kom in tipe strukture soos alternatiewe gesondheidsorg en genesing; die sielkunde; in liberale kerke en die Geloofbeweging; die opvoedkunde; films en televisie voor (Mills 1990: 33-36). Laasgenoemde twee is sterk elemente in okkultiese subkulture.

Die Nuwe Era-beweging kan opsommend gedefinieer word as selfgodsdienstigheid wat beteken dat dieselfde esoteriese wysheid by verskillende godsdienste aanwesig is en herontdek word. Hierdie beweging is ook nie homogeen nie en dit is ook nie georganiseerd nie. Dit kan eerder gesien word as 'n versameling weë wat verskillende weergawes van selfgodsdienstigheid beklemtoon. Voorbeelde hiervan is selfrealisering, persoonlike outonomie en selfuitdrukking. Temas sluit die bemoeienis met die menslike spiritualiteit, onbeperkte menslike potensiaal en netwerking in. Nuwe Era-sienings is dat alles een is; dat alles god is en dat die mens god is; 'n bewussynsverandering, relativisme, emosionalisme en 'n astrologiese toekomsblik (Mills 1990: 40-48).

In postmodernisme is voorbeelde soos nabootsing, gewaarwording en skouspel deur "virtual reality" en "cyber punk" na vore gebring en hierdie voorbeelde word ook in Hindoeïsme aangetref (Smith 1993: 160-161). Adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke raak, is dikwels behep met wetenskapsfiksie, veral die fantasiewêreld wat in rolprente, boeke en rekenaarspeletjies uitgebeeld word. Die visuele bring 'n ontvlugting na 'n wêreld waar hulle in beheer is van hulle drome en fantasieë. Deur okkultisme is hulle ook in staat om hierdie alternatiewe wêreld te skep en te manipuleer. Hierdie postmoderne subkulture raak baie aantreklik en al hoe meer toeganklik. Jean Baudrillard se hiperrealiteit en simulasieteorie word hierin sterk na vore gebring.

Vir die postmodernisme is die Nuwe Era-beweging van belang omdat dit posttradisioneel is en die verval van grondveste verteenwoordig. Selfgodsdienstigheid is egter nie postmodern nie, en kan so ver as die Upanishads van die Hindoeïsme teruggevoer word. Dit is veral in die verbruikerskultuur waar die Nuwe Era-beweging deur middel van "virtual reality" vir die posttradisionele mens kitsoplossings wil bied en laat ervaar soos "...what it is like to be a witch, a Druid, a Celt, a shaman, or a perfect being" (Heelas 1993: 111). Daar is volgens Smith (1993: 163-164) egter 'n duidelike ooreenkoms tussen pre-modernisme en postmodernisme omdat daar eerder 'n onderskeid tussen premoderniteit en moderniteit getref word en nie tussen moderniteit versus postmoderniteit nie (Segal 1997: 147).

Die volgende temas in die postmodernisme is vir die Nuwe Era-beweging belangrik: Die rol van narratiewe en metanarratiewe asook die herstel van betekenis in terme van die verlede, die natuur en die self. Die Nuwe Era-beweging het ook baie waardering vir Jean Baudrillard se hiperrealiteit en simulاسie asook die spiritualiteit van aktrise, Shirley Maclaine. Die volgende stelling som dit goed op: "American culture is a representation of the silver screen, which is a representation of American culture" (Mills 1990: 114). Dit is duidelik dat 'n terapeut wat postmodernisties te werk wil gaan, die volle spektrum en raamwerk daarvan in gedagte moet hou en konsekwent daarby moet hou. Vanuit 'n Christelike raamwerk is dit eenvoudig net nie haalbaar nie.

1.1.2.5 POSISIONERING VAN DIE NAVORSER: POSTMODERNISME GEKWALIFISEERD

Stone (1993: 445-459) wys op die moontlikheid van 'n derde oorweging naas modernisme of "foundasionalism" en relativisme of postmodernisme. Beide William Dean en Wentzel van Huyssteen is voorbeelde van 'n gekwalifiseerde standpunt ten opsigte van postmodernisme omdat hulle daarin geslaag het om 'n gekwalifiseerde, nie-relativistiese, rekonstruktiewe postmodernisme te onderskei. Van Huyssteen (1995: 3-10) beweer egter dat Stone hom gehelp het om die verduidelikende rol van godsdienstige ervaring in fundamentalistiese teologie te ondersoek. Tog is Van Huyssteen gekant teen die postmodernistiese viering van pluralisme. Lawrence (1993: 78-94) wys op Lonergan se verduideliking van postmodernistiese temas wat wel agnostiese pluralisme en fundamentele sektarisme kan vermy alhoewel dit nie immuun is teen praktiese en ekspressivistiese individualisme nie. Murphy (1997: 194-205) wys ook op 'n postmoderne konserwatiewe teologie wat die Skrif weer as outoriteit beklemtoon en sy sonder MacIntyre se konsep van die rol van vormatiewe tekste in tradisies uit as opklaring en ondersteuning. Howard-Snyder en Walhout (1997: 158-167) wys op perspektivisme en outentieke gesprekvoering as geleentheid om deur middel van "moderate" postmodernisme in gesprek te tree. Ook Küng het die Bybelse dimensie as 'n epistemologiese prioriteit bestempel naas die historiese, ekumeniese en politieke

dimensie en wel met 'n kritiesbevrydende rol. Tog merk Maree en Strauss (1994: 370-372) op dat Küng se uitgangspunte deur modernisme in sy Skrifbeskouing en standpunt oor die nie-Christelike godsdienste gestempel is. Moore (1997: 136) wys op Emmanuel Levinas as 'n ware evangelis omdat hy die werklikheid van God en die betekenisvolle Ander onderskryf. Padget (1997: 130) beweer dat as die Verligting met sy Platonistiese sekerheid verwerp word, dit nie van iemand 'n ateïs maak nie. Hy verwys na teïstiese postmoderniste soos Ricoeur, Levinas en Jean-Luc Marion.

Objektiewe waarheid is moontlik deur middel van die besondere openbaring (1 Korintiërs 15: 13-15, leerstellige stukke (Romeine 10: 9) en die algemene openbaring (Romeine 1: 18-20). Segal (1997: 143) wys egter uit dat fundamentalisme in duidelike opposisie staan teen modernisme, sowel as postmodernisme. "Foundationalism" moet verder gekwalifiseer word deur die gesag van die Skrif. Die karakter van daardie gesag is volgens Markus 2: 27 en 10: 42-25 'n volmagtiging tot die verwerping van die verbeelding (re-imaging) daarvan. Die effek daarvan is bekering en dissipelskap. Die inhoud is 'n alternatief tot die huidige tydgees en is 'n ondermynende en offensiewe teks wat korrigeer en bestraf (Walsh 1997: 218-220).

Die navorser stel dit duidelik dat hy nie die postmodernistiese paradigma aanhang nie, maar die waarde van postmodernistiese kritiek erken. Dit beteken egter nie dat die modernisme sonder meer aanvaarbaar is nie. Alhoewel dit deduktief te werk gaan, skiet dit steeds in baie ander opsigte te kort. Die navorser is daarvan oortuig dat 'n kritiese heroriëntering genoegsaam is. Steenkamp (1996: 748) noem die postmodernistiese kritiek 'n profetieskritiese bewussyn, om sodoende in 'n postmodernistiese era sinvolle pastorale terapie te beoefen. "Die Christelike geloof kan en mag nooit anders as korrigerend op die kultuur inspeel nie" (Steenkamp 1996: 748). Dit beteken selfs dat postmodernistiese strategieë gekersten kan word en met vrug gebruik kan word met dien verstande dat die eindresultaat steeds deduktief bly en nie induktief gebruik word nie.

1.1.2.6 IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE

Konsekwensies vir die pastorale terapie is dat daar volgens postmodernisme altyd induktief te werk gegaan moet word. Die terapeut werk in die situasie met die kliënt. Die kliënt moet sy of haar narratief vertel. Dit lei tot selfrelativering wat weer tot relativisme aanleiding gee. Daar is dus geen universele waarheid en algemeen geldende lewensbeskouing nie (Van Peursen 1996: 248).

Dit is interessant om daarop te let dat die sielkunde nie baie ingenoë is met die postmodernisme nie. Om postmodernisties te werk vanuit 'n sielkundige perspektief sou beteken dat die terapeut geen diagnoses of psigopatologie mag identifiseer nie. Die gevolg van 'n induktiewe hantering is dat die kliënt simptomatologies behandel word. Psigopatologie is dus 'n illusie en die sielkunde word gesien as sosiale beheer (Fidelibus 1996: 4).

Tog het sekere eksponente in die sielkunde en pastorale teologie in dié paradigma probeer opereer. Rogers en Hiltner is sprekende voorbeelde waar sonde gesien word as menslike onverwerkliking. Die "Pastoral Counselling Movement" is 'n verdere voorbeeld hiervan. Postmodernistiese terapeute moet ook leer om byvoorbeeld tegelykertyd 'n Nuwe Era-georiënteerde kliënt, 'n Christen sowel as 'n sekulêre ateïs te kan bedien omdat waarheid relatief is tot die kultuurgebonde werklikheid. Volgens Fidelibus (1996: 1-3) is die terapeut se konstruksie van die werklikheid nie belangriker as die kliënt s'n nie en daarom probeer die terapeut nie om die kliënt se narratief tot 'n bepaalde standaard van waarheid reg te stel nie.

Dreyer (1997: 17-28) wys egter op Beck se onderskeid tussen primêre en refleksiewe verwetenskapliking en gebruik ook Kunneman se beginsel van inferensie om aan te toon dat die modernistiese beginsels van wetenskaplike kennis, asook die aanspraak op rasionaliteit en objektiwiteit, nie meer so rigied nagevolg kan word nie. Hy beveel dan ook 'n gekwalifiseerde postmodernistiese benadering, met name refleksiewe

verwetenskapliking, aan wat neerkom op 'n demokratisering van kennis en kennisproduksie asook 'n magstryd rondom kennisaansprake. Hy pas ook die beginsel van inferensie toe as wedersydse beïnvloeding in terme van heterogeniteit, onkontroleerbaarheid en liggaamlikheid ten opsigte van 'n meervoudige rasionaliteitsopvatting. Dus sien Kunnenman (1996: 229, 232) die epistemologiese verhouding tussen teorie en praktyk as 'n dinamiese performatief. Daar kan dus nie meer net staatgemaak word op teoretiese kennis nie, maar eerder op die veelheid van inferensies.

Leffel en McCallum (1999: 4) wys op postmodernistiese pastorale strategieë soos dissosiasie wat gebruik word sodat die kliënt die bewustheid van die werklike wêreld verloor. Die kliënt word verder aangeraai om alle rasonele kategorieë agterweë te laat voordat hy of sy in die godheid kan opgaan. Die postmodernistiese terapie sal van God as die Hoër mag praat of soos wat die kliënt Hom verstaan. Dit mag die God van die Bybel wees, maar dit kan net sowel die Nuwe Era-konsep van die "god daarbinne" wees of dit kan byvoorbeeld die rehabilitasiegroep, "Alcoholics Anonymous" se lering van die ondersteuningsgroep as 'n "Hoër mag" wees. Postmodernistiese terapeute maak ook van alternatiewe genesing gebruik soos byvoorbeeld Ayurvediese medisyne, terapeutiese aanraking, ensovoorts. Dit moet ten strengste afgekeur word omdat dit nog 'n faset van okkultisme verteenwoordig, naamlik die diagnostiese mantiek. Hier maak die diagnostikus staat op okkultiese gawes om genesing te bewerkstelling (Leffel en McCallum 1999: 4).

Die pastorale terapie moet egter waarheidgeoriënteerd wees of anders gestel, 'n rasonele getuienis wees. Die Evangelieboodskap is uniek omdat dit volgens die navorser die waarheid is. Paulus het in 'n nierasonele kultuur die Evangelie verkondig en hy het nie geweier om mense te oortuig nie (Handelinge 17: 2-4; 2 Korintiërs 5: 11). Die pastorale terapie sal ook nie slaag as daar net van linkerbreinargumente gebruik gemaak word nie. God se waarheid is nie afhanklik van ons gedagtes nie. Die verhouding is baie belangrik. Dit beteken dat Christelike liefde, Christelike lewenswandel en die ervaring van die krag van God gedemonstreer moet word. Dit mag egter net bykomend en illustratief wees en nie die Evangelie vervang nie (Leffel en McCallum 1999: 7).

Konkrete pastorale strategieë wat gevolg word in die bediening aan tipiese postmodernistiese kliënte behels byvoorbeeld die dialogies-gebaseerde pre-evangelisasie. Dit sluit vraagstelling in, wat makliker op die oor val as outoritêre verklarings. Vervolgens kan vroeë gebruik word om die kliënt se voorveronderstellings te bepaal asook om dit op te klaar. Hier kan gebruik gemaak word van byvoorbeeld die “to judge or not to judge”-beginsel. Twee senario’s word aan die kliënt geskets waarin hy of sy geforseer word om ‘n oordeel te vel. Die doel hiervan is om verwardheid te veroorsaak. Die senario’s veroorsaak dat die postmoderne voorveronderstellings teenstrydig raak.

‘n Volgende strategie sou wees om die kliënt tot ‘n spanningspunt te lei wat deur interne teenstrydighede in postmodernisme veroorsaak word. Dit breek die dogmatisme van postmodernistiese denke af. Vervolgens kan daar weer ‘n senario geskets word wat nog meer ingewikkelde teenstrydighede bevat. Deur die kliënt tot insig te bring dat hy of sy van morele absolutes gebruik maak om te oordeel, verhard of verkrummel die postmodernistiese kliënt se posisie.

Ten slotte kan die kliënt gehelp word om die probleme van sy of haar huidige beskouing te beseef en sodoende ‘n nuwe ontvanklikheid te bewerkstellig. Wanneer die verhouding gevestig is, kan die terapie voortgesit word. Die boodskap kan versterk word met subjektiewe, relasionele getuigenis. Eers dan is dit moontlik om die Christelike alternatief te bring, die Evangelie-boodskap as objektiewe waarheid (Leffel en McCallum 1999: 8-10). Ander strategieë soos die gebruikmaking van geneagramme, die narratiewe, briëfskrywing, terapeutiese tegnieke soos eksternalisering, ensovoorts kan gebruik word sonder om postmodernisties te wees.

1.2 EPISTEMOLOGIE - DIAKONIOLOGIE OF PRAKTIESE TEOLOGIE? ‘N KRITIESE EVALUERING

Die epistemologie kan beskryf word as die dryfkrag of binneste werking van ‘n paradigma. Dit is die prinsipes wat rigtinggewend is. Die gestaltegewing vind deur middel van die

epistemologie plaas. Dit is die studie van hoe ons kennis versamel. Dit probeer vrae soos “Is ons kennis betroubaar?” “Hoe kan ons seker wees daarvan?” beantwoord (McCallum 1999: 2). In kort is dit die metode waarvolgens inligting vergader en gerangskik word (Janse van Rensburg 2000: 2).

Om die verskillende epistemologieë te verstaan, moet die navorser ook aandag gee aan die bekendste pastorale modelle en later ook aan resente postmodernistiese terapieë.

1.2.1 DIAKONIOLOGIE: DIE SKRIF AS VERTREKPUNT

1.2.1.1 WAT IS DIAKONIOLOGIE?

Ons vind byvoorbeeld die Diakoniologiese epistemologie binne die paradigma van die gereformeerde teologie. Voetius kan as voorloper van ‘n Diakoniologiese benadering geïdentifiseer word. Alhoewel hy die term *theologia practica* gebruik, bedoel hy hiermee die Bybel as primêre kenbron (Venter 1992: 33). Diakoniologie is die diens van die Woord van God wat beteken dat die Woord die vertrekpunt is. Dit staan vir objektiewe waarheid in teenstelling met wat postmodernisme glo. Die Bybel word gebruik sonder om biblisisties of fundamentalisties te wees, om sodoende beginsels vir basisteoretiese besinning te bekom. Daar word ook van metateorieë gebruik gemaak en in diens van die Woord geneem, anders sou die Diakoniologie in biblisme opgaan (Spoelstra 1995: 206). Die Diakoniologie beskou Jesus Christus as die Hoof van Sy kerk en onderskryf dat Hy vir Sy kerk verskillende ampte gegee het, waaronder die amp van gelowige volgens Kuyper ook ingesluit is, sodat sy gesag en teenwoordigheid daaruit kan blyk (Venter 1992: 33). Sodoende word die herder-kudde- sowel as liggaamsmodel gebruik om die dienswerk te beskryf. Die grootste verskil tussen Diakoniologie en Praktiese Teologie is dat die Diakoniologie die Bybelse beginsels met wetenskaplike kennis aanvul sonder om die teologiese karakter daarvan te verloor (Janse van Rensburg 2000: 76-80).

Die kritiek teen die Diakoniologie kan wees dat die empiriese werklikheid nie genoegsaam verdiskonteer word nie (Venter 1992: 34). Tog wys Jonker (1968: 23)

daarop dat die Diakoniologie voortdurend op hoogte moet wees van wat in die sosiale wetenskappe oor die mens gesê word, maar dit bly van sekondêre belang. Pieterse (1990: 250) lewer ook kritiek op 'n selektiewe interpretasie van Jonker (1968: 23) deur te beweer dat daar in die Diakoniologie net met die Skrif omgegaan word “as teoretiese teologiesering met die oog op die praktyk”.

1.2.1.2 KARL BARTH

Barth breek met die Liberale teologie, die sogenaamde “theology in crisis”, en baan die weg tot 'n nuwe teologiese paradigma (Bosch 1991: 350). Dit staan bekend as die dialektiese teologie. Hy sien God as die “ganz andere” en so word die objek-subjek-relasie na vore gebring. God is die Almagtige en die Heilige en so is daar duidelik sprake van 'n afstand tussen die Heilige God en die sondaar mens. Dit was dan in die kader van die teologie van Barth wat Thurneysen sy poimenetiese model gevorm het. Die konsekwensie van die dialektiese teologie word deurgetrek na die pastoraat. Die afhanklikheid van God staan voorop in die kerugmatiese benadering. Barth se teologie moet gesien word as voorbereiding vir en diens aan die kerklike verkondiging. Sodoende word die teologie van die diens van die kerk gestimuleer (Jonker 1968: 20-22).

1.2.1.3 DEFINIËRING VAN DIAKONIOLOGIE

'n Goeie definisie van Diakoniologie sou begin by die teologiese navorsing oor en bestudering van God soos Hy Hom aan mense geopenbaar het. Spoelstra (1995: 203, 213-216) gebruik die koningskap (koninkryk) van God in die wêreld omdat God Hom nie net in die Bybel openbaar nie. Hy gebruik vervolgens rigtingwysers wat die Diakoniologie goed omskryf: Dit is basies op die enkeling gerig, dit het die besondere dienste as vertrekpunt, dit is kerkgerig maar nie kerkbepaald nie en dit is op die kosmos gerig.

Venter (1992: 49) stel die volgende definisie voor: “Diakoniologie is die teologiese wetenskap wat op rasoniese wyse, vanuit die werklikheid van die Bybel as norm, die bediening van die versoening in sy verskillende gestaltes in die kerk, kosmos en

koninkryk ondersoek. Hierin is die empiriese werklikheid 'n rigtingwyser in 'n hermeneutiese wisselwerking." In kort definieer hy dit "as die bestudering van die kommunikatiewe handeling in die Skrifopenbaring van God en van die normatiewe bediening van dié handeling in die kerk". (Venter 1995: 190).

1.2.1.4 POSISIONERING: 'N DIAKONIOLOGIESE EPISTEMOLOGIE

Die navorser sluit aan by Jonker (1968: 24) deur te kies vir 'n Diakoniologiese epistemologie omdat dit by uitstek handel oor die diens van die kerk. Die taak van die Diakoniologie is volgens Jonker (1968: 24) "de bestudering van het Woord Gods onder het gezichtspunt van de dienst van de kerk". En hierby ingesluit is "een degelijke kennisname van de mens tot wie de dienst van de kerk zich richt". Die navorser vereenselwig hom volledig hiermee en wys dus 'n Praktiese Teologiese epistemologie af.

1.2.1.5 IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE

Die implikasie is dat die navorser sy terapeutiese model rondom 'n Diakoniologiese epistemologie struktureer. Dit beteken dat die navorser genuanseerd en krities met die Praktiese Teologie en die postmodernistiese epistemologiese terapieë sal omgaan. Dit veronderstel dat die navorser ondersoek sal instel na die gebruikmaking van bepaalde terapeutiese strategieë met inagneming van die Diakoniologiese epistemologie as uitgangspunt.

1.2.2 PRAKTIESE TEOLOGIE: 'N HANDELINGWETENSKAPLIKE EPISTEMOLOGIE

1.2.2.1 WAT IS PRAKTIESE TEOLOGIE?

Die teorie van kommunikatiewe handeling dien as basis vir die epistemologie van die Praktiese Teologie. Die maklikste verduideliking is om daarop te wys dat daar verskillende beklemtonings is onder diegene wat hier tuishoort. Sommige Praktiese Teoloë (Malan Nel; Firet; Zeffass) grens baie naby aan die Diakoniologiese epistemologie

as gevolg van die Skrif wat as beginpunt geneem word met 'n metodologie van kommunikatiewe handeling.

Daar is egter 'n tweede groep teoloë wat duidelik van die Diakoniologie wegbeweeg het, byvoorbeeld Heitink, Pieterse ensovoorts. Hulle neem nie die Woord van God as beginpunt nie alhoewel hulle die waarde van die Bybel in hulle teologiese aksies erken. Die ervaring gaan die openbaring vooraf en dus word dit as die beginpunt gestel. Daar word hoofsaaklik op kommunikatiewe handeling en empiriese navorsing gekonsentreer. Die pastoraal terapeutiese implikasie is dat daar nie daarop gemik word om mense te verander nie. Die ekstreme kant van hierdie tweede groep word deur Van der Ven (1994: 29-44) se uitsluitlike konsentrasie op die empiriese aspek verteenwoordig. Empiriesteologiese navorsing word empiriese teologie.

'n Derde groep teoloë is baie radikaal in hulle Skrifbeskouing. Daar is 'n weerstand by hierdie teoloë teen die belydenisgrondslag en 'n ondersteuning van die postmodernistiese waarheidsbegrip. Hulle beweer dat daar nie so iets soos 'n Praktiese Teologiese Skrifbeskouing is nie en dat dit 'n gematigde dualisme verteenwoordig. Dreyer (1992: 431) som die standpunt van hierdie teoloë goed op en noem dit 'n gesekulariseerde praktyk waar dit uitgelewer word aan nie teologiese hulpwetenskappe.

Dié epistemologie word volgens Habermas se kommunikatiewe handelingsteorie gestruktureer (Pieterse 1993: 197-202; Pieterse en Dreyer 1995: 31-40). So vind die Praktiese Teologie sy navorsingsmetodologie vanuit die sosiale wetenskappe (Louw 1996: 92). Daar is 'n drievoudige metodologie: hermeneutiek, strategie en empirisme (Pieterse 1986: 63-73). Dingemans (1996: 92) onderskei die metodologiese stappe soos volg:

- Die interdisiplinêre beskrywing van die beoefening of analise van die situasie;
- Die verklaring van die situasie deur die opstelling van hipoteses wat later geverifieer word;
- Die normatiewe fase wat die agtergrond of idees van mense ontleed; en

- Die Praktiese Teoloog kom met voorstelle vorendag om sodoende die bestaande praktyk te verbeter of te transformeer. Dit kan gevolglik maklik gebeur dat die teorie sonder die teologie opereer, veral as dit binne 'n postmodernistiese raamwerk plaasvind (Janse van Rensburg 2000: 93).

Daar kan egter baie geleer word by die Praktiese Teologie, soos byvoorbeeld dat die Woord en werklikheid op mekaar betrek moet word sonder om die primaat van die Woord prys te gee (Pieterse 1992: 334). Daar is inderdaad baie Praktiese Teoloë wat erns maak met die Woord van God. Dit sou kon dien as gemeenskaplike grond tussen Diakonioloë en Praktiese Teoloë. Pieterse (1990: 254-255) maak suggesties vir vrugbaarder gesprek.

Dit is egter belangrik om daarop te wys dat daar volgens Janse van Rensburg (2000: 88-97) radikales is wat heeltemal afstand gedoen het van die Skrif, en dat die Bybel in die algemeen volgens Venter (1992: 34) nie genoegsaam tot sy reg kan kom nie. Die Praktiese Teologie kan ook oorgaan in 'n antropologiese godsdienwetenskap en in die studie van die toepassingstegniek van resultate van ander dissiplines verval (Spoelstra 1995: 204, 212). Louw (1993: 193) wys daarop dat die gesaghebbende Woord ingeruil word vir die vreemde stem van die ervaringsteologie. Dingemans (1994: 97) stel ook voor dat die handelingswetenskap as begrip met 'n kritieshermeneutiese kommunikasiewetenskap vervang moet word, krities in terme van die Bybelse tradisie. In 'n kritiese artikel lewer Louw (1993: 206-209) kommentaar op die Praktiese Teologie wat op die rug van die fenomenologie ry asook die implikasies daarvan. Dit blyk duidelik uit die artikel dat as die Praktiese Teologie sonder die Skrif opereer, dit bloot preskriptief is en dat dit geloofsgedrag wil dissekteer. "Die Skrif is meer as die ervaringe van mense in die heilsgeskiedenis" en "'n Fenomenologie van geloofsgedrag kan nie met die eksistensie volstaan nie. Wat word dan van die taal van hoop: die verganklike moet met onverganklikheid beklee word?"

Vervolgens word daar aandag geskenk aan die historiese ontwikkeling van die Praktiese Teologie.

1.2.2.2 SCHLEIERMACHER

Schleiermacher word bestempel as die vader van die Praktiese Teologie. Hy sluit by Kant aan deurdat hy teorie en praktyk van mekaar skei en in sy rasionalistiese benadering ontken het dat die teologie 'n wetenskap is (Spoelstra 1995: 206). Hy ontwikkel 'n subjektiewe ervaring van die geloof wat 'n wegbeweeg is van Barth en Thurneysen se transendensie van God, en dus word die afhanklikheid van God vir hierdie subjektiewe ervaring verruil. Spoelstra (1991: 238) wys daarop dat die Woord byvoorbeeld nie die inhoud van geloof is nie, maar geloofservaringe van geloofshelde soos Paulus. Dit gaan ook oor die ervaring van geloofsekerheid en die persoonlike ervaring van 'n "schlechtsinniges abhanklichkeitsgefuhl!" Jonker (1968: 14, 16) deel die konsekwensies van 'n ervaringsteologie dat dit die deur na die empiriese teologie open en sodoende die teologiese karakter nog verder in gedrang bring. Dit veroorsaak dat die Praktiese Teologie "Kirchensoziologie" word of selfs psigiatrie.

Dit is ook 'n wegbeweeg van die subjek van die pastoraat aan die gelowige en verskuiwing van die publieke status van die ampte na 'n meer private rol in die gemeente (Janse van Rensburg 2000: 78-79). Die vraag na die praktiese karakter van die Praktiese Teologie is ook deur Schleiermacher na vore gebring. So het die praktiese toepassing weer aandag en herdefiniëring geniet (De Villiers 1979: 114). Die Praktiese Teologie kan bestempel word as die teorie van die praktyk, die "hoe" van die bediening. Dit moet egter wetenskaplik begrond word en dus ook die "wat" insluit. Die Praktiese Teologie verskuif die klem na die mens en sy handeling. Die verdere skuif word sigbaar in die pastorale modelle van onderskeidelik Hiltner onder invloed van Rogers en Heitink. Hier is 'n duidelike komplementarisme ter sprake waar die mens en God aan mekaar gelykgestel word. Venter (1995: 186) wys daarop dat die leemte van Schleiermacher se denke oor die Praktiese Teologie is "dat hy die studieveld los van die Skrifopenbaring uitmeet vir die Praktiese Teologie".

1.2.2.3 HABERMAS

Habermas verwerp die moontlikheid van objektiewe waarheid alhoewel hy die postmodernisme opposisioneer (Habermas 1981: 35). Hy is dus 'n voorstander van die postmodernistiese kritiek wat impliseer dat sekere aspekte van modernisme behoue bly. Volgens hom strewe mense daarna om te manipuleer om sodoende meer kennis in te win oor die mens en sy medemens sodat die tirannie van dominasie vrygespring kan word. Om dit te bewerkstellig inkorporeer hy filosofie met empiriese wetenskap. Anders as met postmodernisme, erken Habermas die waarde van wetenskaplike kennis en waarheid. In hierdie kommunikatiewe handeling speel taal 'n groot rol. Hy werk met die beginsel van logika alhoewel hy 'n tipe van "foundationalist" kritiese teorie voorstaan. Hy bou voort op universele beginsels soos die menslike natuur, God, die rede en etiek. Hierin is hy weer antipostmodernisties. Habermas verwerp egter die Skrifopenbaring op grond van die diskontinuiteit van die waarheid, dus gekontekstualiseerde waarheid. Sy uitgangspunt is die hermeneutiek van menslike kontekste, met ander woorde die sosiale sfeer, naamlik mense se kommunikatiewe handeling en dus nie die Skrif nie. Alhoewel Habermas en die postmodernisme dieselfde benadering tot die beginsel van epistemologie het, verwerp hulle mekaar: "...where postmodernists reject Habermas, Habermas rejects postmodernity..." (Janse van Rensburg 2000:80-84).

1.2.2.4 RICOEUR

Ricoeur formuleer sy hermeneutiese benadering met 'n verskeidenheid van narratiewe. Dit kom neer op 'n intersubjektiviteit wat beteken dat die gesagstruktuur verval en dat mense aan mekaar gelyk is. Dit gee weer aanleiding tot 'n subjektiewe kulturele benadering. Die struikelblok van die kruis van Jesus moet verpak word in die eie kulturele verstaan en konteks vir vandag (Ricoeur 1978: 210-211). Op hierdie wyse sluit Ricoeur (1978: 41) aan by Derrida wat beweer dat die dood van die outeur ook die dood van die subjek insluit. Ricoeur sluit aan by die meervoudigheid van narratiewe wat neerkom op 'n meervoudigheid van moontlike interpretasies. Sy interpretasie van taal, tekens en narratiewe het belangrike implikasies vir die prediking van die evangelie van Jesus

Christus. Die oorspronklike bedoeling van die outeur kan verlore gaan as gevolg van die persoonlike konstruk wat gevorm word. Sodoende word 'n nuwe betekenis toegeken wat moontlik vals kan wees. Ricouer beklemtoon dus 'n subjektiewe sensitiwiteit. Die "ek" moet sy of haar eie konstruk van die werklikheid van die teks vorm. Dit is duidelik dat Ricouer se non-direktiewe verstaan van die hermeneutiese epistemologie nie aanvaarbaar is nie (Janse van Rensburg 2000: 84-88).

1.2.2.5 DEFINIËRING VAN PRAKTIESE TEOLOGIE

Die Praktiese Teologie kan volgens De Wet (1968: 202) gedefinieer word "...as die wetenskaplike ondersoek en beskrywing van die aard, doel, vorm en metode van die verkondiging waardeur die kerk self in aansyn geroep word en waarmee die kerk self in die wêreld en aan die wêreld die Woord moet verkondig". Dreyer (1991: 605) formuleer dit as die bestudering van "...die kommunikatiewe geloofshandeling van mense, gemeet aan die aanspraak van God op mense, soos dit betuig word in die Skrif".

Die Praktiese Teologie beweer dat God nie bestudeer kan word nie. Slegs die handeling en kommunikasie van mense oor God kan bestudeer word. Die beginpunt is dus die mens se handeling en kommunikasie en dit is in die menswetenskappe te vinde (Janse van Rensburg 2000: 93). Pieterse (1990: 223) definieer dit as die kritiese teorie van evangelie-georiënteerde kommunikatiewe handeling. Hy stem saam met Van den Berg (1993:20) wat dit omskryf as "...die kommunikatiewe gebeure tussen God en mens, en mens en mens, vanuit die realiteit van die koms van God deur Sy Woord in die wêreld met die oog op die eskatologiese perspektief van die komende ryk van God in die wêreld". Volgens Spoelstra (1995: 203) is die Praktiese Teologie gebaseer op die empiriese kerk en sy handeling. Dingemans (1994: 93) wys op Heitink se definisie as "...de empirisch-georiënteerde teorie van de bemiddeling van het christelijk geloof in de praxis van de moderne sameleving". Louw (1996: 23) verwys na Firet se definisie van Praktiese Teologie "...als de theologische theorie omtrent handelingsystemen die het komen van God tot de mens in zijn wêreld intermediërend dienen". Louw self definieer dit as "'n dissipline wat betrokke is by kerkstrukture met die oog op 'n bestudering van

sosiale strukture waardeur God vernuwend in die wêreld aan die werk is; dit gaan om die vind van konkrete voorstelle vir die herstrukturering van die kerk se lewe van getuienis, gemeenskap en diens” (Louw 1993: 193). ‘n Laaste definisie wat gemeld kan word, is dié van Hawkes (1989: 29): “Practical Theology is the critical study of contemporary activities and experiences and behaviour. The purpose is understanding, prediction and revision of practice with a view to enhancing Christian ministry to and by Christians and the church.” Dit is dus opsommenderwys duidelik dat die Praktiese Teologie die teenoorgestelde vertrekpunt as die Diakoniologie verteenwoordig. Vir adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, kan dit rampspoedige gevolge hê omdat die Woord van God die okkulties gekwelde adolessent bevry van die juk van Satan. Indien die Woord nie sentraal staan nie, maar eerder tweedehandse kennis of bestudering oor die handeling van gelowiges is, sal okkulties gekweldes nooit gelowiges wil word nie. Die waarheid van die Woord maak vry.

1.2.2.6 POSISIONERING TEN OPSIGTE VAN PRAKTIESE TEOLOGIE: ROLF ZERFASS SE METODOLOGIESE MODEL

Dreyer (1998: 14-27) wys op die verhouding tussen die navorser en dit wat nagevors word. Hy sluit aan by Ricoeur se vier hermeneutiese voorstelle met die dialektiese siening van die navorser as beslagnemende deelnemer (insider) en losstaande waarnemer (outsider). Dit is vir hom belangrik dat beide hierdie sienings geïnkorporeer word in die navorsingsbenadering. Die navorser sluit egter by Zeffass en Greindche (1976: 167-169) se model as metodologiese vertrekpunt aan.

Venter (1992: 42) noem Zeffass se model ‘n rasionaliteitsmodel. Zeffass en Greindche (1976: 167-169) self verwys daarna as ‘n handelingswetenskaplike model. Daar is ‘n daadwerklike interaksie tussen teologiese teorie en praktiese toepassing. Dié model neem ‘n praktiese probleem as beginpunt in die formulering van ‘n basisteorie. Alhoewel die stimulus by die probleme en behoeftes van die praktyk begin, gaan soek die model oplossings by die teologiese tradisie in terme van dit wat reeds gesê en gedoen is rondom die proleem. Dit bewerkstellig ‘n nuwe senario wat weer eens aan die teologiese

tradisie en die praktyk getoets moet word. Hierdie gesonde interaksie tussen teorie en praktyk met inagneming van die teologiese tradisie is ver verwyderd van die radikale aanwending van die teorie van kommunikatiewe handeling en die postmodernisme (Janse van Rensburg 2000: 89-90).

Venter (1992: 44) is egter onseker wat Zerfass met “tradisie” bedoel. Dit is seker so omdat Zerfass deur Dreyer (1991: 606) aangedui word as ‘n Rooms-Katolieke teoloog. Hy beweer dat die normatiewe van die Bybel in gedrang sou kom as die Bybel en die tradisie gelykgestel sou word. Hy neem ook nie in die refleksie vanuit die kerklike tradisie, sowel as die plek en gegewens van die Skrifopenbaring genoegsaam in ag nie. Hy stel egter die volgende aangepaste weergawe van Zerfass se model voor (Venter 1995: 199-200).

1.2.2.7 IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE

Die paradigmatische skuiwe veroorsaak epistemologiese dat ontologiese denke hermeneutiese denke word; ‘n verskuiwing weg van die God-mens-verhouding na die mens-God-verhouding; die dominasie van fenomenologiese metodes; die fassinering van die empiriese; die relasionele benadering; die beginsel van rasionaliteit in teologisering en die bipolêre aanpak (Louw 1996: 29-33). Dit is dus duidelik dat hier ‘n wegbeweeg van die Woord as rigtingwyser is. Die metateorie het die finale sê en dit lyk asof daar ‘n kompetisie met sekulêre instansies is. Pastorale terapie aan okkulties gekweldes kan volgens die navorser slegs plaasvind waar die Woord van God die vertrekpunt sowel as die rigtinggewende is, in die pastoraat. Daarom is dit nodig om vervolgens die belangrikste pastorale modelle aan die orde te stel en dit krities ten opsigte van die paradigmaverskuiwing en die epistemologie, maar ook ten opsigte van die pastorale terapie aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, te verantwoord.

1.2.3 DIE POIMENETIESE MODELLE

'n Historiese oorsig van die ontwikkeling van die pastorale modelle is gepas om sodoende die teses en antiteses vas te stel.

1.2.3.1 EDUARD THURNEYSEN

Thurneyesen se model is soos 'n preekmodel. Sy aanslag is deduktief omdat hy die Woord van God en diagnostiese kriteria van die sielkunde laat geld. Daar is dus 'n moment van verkondiging. Dit is dan dié waarheid en nie net 'n waarheid nie. Die mens is in 'n ondergeskikte posisie teenoor God. Die antropologie bepaal die epistemologie. Die grootheid van God is die hermeneutiese sleutel. Daar is 'n besliste afstand tussen God, "das ganz andere", en die mens as verlore sonde. Die sleutel tot hierdie pastorale model is die mens se volledige afhanklikheid van God. Dit veronderstel 'n gebedshouding en 'n afstand. So word daar gewaak teen 'n vertegnokratisering van die pastoraat (Thurneyesen 1963: 101-199; 274-283).

Die kritiek teen Thurneyesen is sy monologiese karakter in verabsoluttering van die subjek-objek-skema. Sy antropologie is té gedistansieerd. Vanuit 'n postmoderne epistemologie word die kerugmatiese aspek in die pastoraat gerelativeer en verwerp. Dill byvoorbeeld noem Thurneyesen en Adams in dieselfde asem en verwys daarna as die konfessionele model. Die postmoderne kritiek waarsku dat die terapeut versigtig moet wees in sy of haar voorveronderstellings. Die metafisiese kan nie positivisties bewys word nie. Daar moet 'n subjek-subjek interrelasie wees waarin die kliënt verantwoordelikheid moet neem en geloofsvolwassenheid moet bereik. Aspekte van hierdie model is egter volgens die navorser uitstekend vir die pastoraat aan okkulties gekweldes omdat die terapeut deurlopend sy of haar afhanklikheid voor God verklaar en bely. Die kerugmatiese en gebedsaspekte kan ook 'n deurslaggewende bydrae lewer (Rossouw 1990: 21; Louw 1993: 7-9).

1.2.3.2 SEWARD HILTNER

Hiltner se model ontstaan vanuit die “pastoral counselling movement”, waarvan Boisen en Oates ook lede was. Die model staan as die eduktiewe model (om na vore te bring; om dit wat in iemand is te “educate”) bekend. Dit dui dus baie sterk op gawes en roeping terwyl ‘n appél op hierdie gawes en roeping gemaak word. Volgens Hiltner was Thurneysen te besig met God. Die reaksie of antitese lê daarin dat die mens nou in die sentrum kom. Die mens is ook skepsel en nie net sondaar nie. Daar is dus ‘n potensiaal ter sprake. Die taak van die terapeut is om sy of haar kliënt te help om dit na vore te bring wat hom of haar in staat sal stel om selfbehulpzaam te wees (Hiltner 1958: 89-171; 187-250).

Hier is dus duidelik sprake van ‘n Rogeriaanse invloed en wat neerkom op ‘n psigologisering van die pastoraat. Hierdie benadering is dus kliëntgesentreerd (terugrefleksief). Dit is metateologies omdat dit teologiese beginsels herdefinieer om sodoende nuwe betekenis te genereer: “Truth ... in the making.” So word die Skrif beskou as slegs een van die maniere waarmee ‘n persoon begelei kan word (Hielema 1975: 230-231, 234-235, 253; Rossouw 1990: 29). Vir die pastoraat aan okkulties gekweldes staan die mens se potensiaal uit. Dit word egter deur Clinebell (1984: 25-28, 31-34, 51-55, 170-182, 349-393) Bybels beter verantwoord.

1.2.3.3 J. E. ADAMS

Adams was op sy beurt in teenreaksie met dit wat die eduktiewe benadering gepropageer het. Hy formuleer sy noutetiese model en beweer dat die pastoraat sy eersgeboortereg vir die sielkunde verkoop het. Die mediese model en psigopatologie word verwerp omdat die mens ‘n rede het waarom hy of sy sonde doen. Dit is ‘n morele model omdat die mens verantwoordelikheid neem vir sy of haar gedrag. Die implikasies hiervan is die erkenning van die rol van die sonde (hermeneutiese sleutel); *nouthetein* (bestraffing), wat lei na bekering; die verwerping van sielkundiges en ‘n biblisitiese Skrifhantering (Adams 1970: 4-1, 20-25, 78-127).

Ongelukkig soek Adams kitsoplossings en is hy oor-optimisties. Kerugmatiese reduksie en bekering as terapeutiese metode veroorsaak dat sy noutetiese model 'n verengde benadering verteenwoordig. Genesing word met heiligmaking verwar, wat op sy beurt die wanindruk van perfeksionisme skep (Heilema 1975: 231, 235, 253-256; Rossouw 1990: 38; Louw 1993: 10-13). Adams se benadering kan beslis nie met Thurneysen se kerugmatiese model vergelyk word nie en daarom is dit volgens die navorser onbillik van postmoderniste soos Dill om hierdie twee benaderings as die konvensionele model te tipeer. Vir die pastoraat aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, is die nouthetein belangrik. Dit is veral Janse van Rensburg (1999: 85-88) wat hierdie beginsel op die pastoraat aan okkulties gekweldes van toepassing maak.

1.2.3.4 GERBEN HEITINK

Heitink se hulpverleningsmodel veronderstel 'n bipolêre spanning tussen die modelle van Hiltner en Thurneysen. Dit is 'n korrektiewe kritiek teen die onafhanklikheid van God. Daar is 'n aantrekkingskrag tussen God en mens, met ander woorde 'n soort interaksie (Heitink 1977: 234-236, 281-283, 289-311).

Die kritiek hierop is dat God algenoegsaam is. Hy het gewil om te skep. Daar moet 'n samewerking tussen die pastoraat en die psigologie wees. So moet daar ook soortgelyke samewerking wees tussen die pastorale terapeut en die sielkundige. Sy "pastoraat as hulpverlening" beklemtoon die magteloosheid van die pastorale terapeut terwyl die bipolêre spanningsveld oorbeklemtoon word. Daar is dus sprake van 'n komplementarisme. Dit beteken dat die mens God aanvul. Die mens help vir God so 'n bietjie en word dus gelyke vennoot met Hom. Sodoende het Heitink op die ou end nader aan die standpunt van Hiltner geëindig (Rossouw 1990: 41; Louw 1993: 17). Vir die pastorale terapie is dit belangrik dat daar multiprofessionele samewerking is sodat eensydigheid enersyds en veranderlikes andersyds uitgeskakel kan word.

1.2.3.5 DANIËL LOUW

Louw se teologiese basisteorie staan bekend as 'n konvergensiemodel. Dit is 'n normatiewe benadering vanuit 'n eskatologiese perspektief. Dit beteken dat oorwinning oor die sonde, die dood en krisis moontlik is. Sy promissiotherapie is gefokus op die beloftes van God wat bedien moet word aan mense. Dit het verder ook 'n Bybelse antropologie as grondmotief. Dit volg 'n teonome benadering wat beteken dat daar 'n balans tussen die verhouding tot God (deduktief) en die implikasie vir die lewe (hermeneuties induktief) is. Die mens is beeldraer van God. In sy Christologie sien ons die mens as nuwe skepping. In die Pneumatologie sien ons 'n na-buite-gerigte selfverloëning, heilsterapie, 'n nuwe moraal en die gawes. Sy klem op geloofsvolwassenheid is opvallend. Hy noem sy boek "Pastoraat as vertolking en ontmoeting" wat die klem op die verklaring en die konvergensie plaas, anders as by die postmodernisme se verstaansmodel. Die konvergensiemodel plaas die klem op die heil wat ontologies, dogmatologies en deduktief is. God het dus die laaste sê in die narratief. Die eskatologiese perspektief laat die heil promissioologies in die konteks realiseer (Louw 1984: 11-26; Louw 1993: 21-22, 93-236; Louw 1997: 87-132). Die model vind aanklank by die navorser vir doeleindes van die pastoraat aan okkulties gekweldes omdat dit Diakoniologies en gereformeerd is. Kortom neem dit Bybelse waarhede ter harte en skep dit hoop.

1.2.3.6 JACOB REBEL

Rebel se Pneumatologiese model wil die menslike klem van die eduktiewe model verskuif na God. Rebel se model het baie te sê vir geloofsgroei. Sy benadering maak ruimte vir die aanwending van metateorieë soos die psigologie. Dit staan alles in die perspektief as hulpwetenskap met die doel om instrument of weg van die Heilige Gees te wees. Hierdie pastorale model wys dat 'n Christologie met die Pneumatologie aangevul moet word, want sodoende kan die mens die gawes van die Gees benut. Die Heilige Gees het 'n beslissende aandeel in die terapeutiese proses. Wanneer die psigoterapie die persoon tot

dieper insig bring, beweeg dit in die kragveld van die Heilige Gees. Die pastorale terapeut is diep afhanklik van die Heilige Gees want dit is slegs Hy wat die mens aanspreek en tot nuwe insigte bring (Rebel 1981: 6-7, 9-13, 204-207, 218-220, 234-246, 257-262; Louw 1993: 199-200). So 'n model is baie nodig in die terapie aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is. Die afhanklikheid van die Heilige Gees wat vernuwing en herskepping teweeg bring, haal baie onnodige druk van die terapeut af. Dit is God wat die verandering bring omdat die wind waai waar Hy wil (Johannes 3: 8). Hierdie model sluit goed by Thurneysen se afhanklikheid van God aan.

1.2.3.7 HOWARD CLINEBELL

Clinebell se holistiese groeimodel lê sterk klem op die aspek van heelheid waarin al die lewensfasies van die mens ter sprake kom. So is die mens se verhouding tot God, die psigo-fisiese, die biosfeer, die kultuur, samelewingsordes asook die hele mens in sy of haar totaliteit (die liggaam, gees, ontplooiing van regterbreinmetodes wat geïntegreer is met linkerbreinmetodes), ter sprake. Bevryding of loslating beteken om losgemaak te word van dit wat die individu vashou. Groei veronderstel krag, vordering en sterkte wat lei tot die oplossing van die probleem. Dit is gerig op die ontwikkeling van onderontwikkelde innerlike kragte en spesiale gawes, in kort, 'n gesonde spiritualiteit (Van Knippenberg 1996: 82). Heelheid is die hermeneutiese sleutel wat volgens Johannes 10: 10 aangebied word. Die langtermynbenadering beteken dat die pastor 'n pad met sy of haar kliënt moet stap. Die rekonstruksie dui op kognitiewe gedragsterapie, soos Romeine 12: 1 en Fillipense 4: 8 dit uiteensit in die ses verskillende dimensies van heelheid. Die doel van hierdie benadering is om die kliënt tot genesing te begelei omdat pastorale sorg volgens Clinebell 'n herstellende funksie het (Clinebell 1984: 25-28, 31-34, 51-55, 170-182, 349-393). Janse van Rensburg (1999: 76-81) pas Clinebell se benadering op die bediening aan okkulties gekweldes toe.

1.3 POSTMODERNE EPISTEMOLOGIEË

1.3.1 DIE FAMILIESISTEEMTERAPIEË

Volgens Becvar en Becvar (1996: 24-25) het Murray Bowen as psigiater met skisofrene gewerk en beweer dat ander faktore betrokke is by die genesing van 'n persoon as net die intrapsigiese. Daar is ook transgeneratiewe oordrag in die sin dat die voorgeslag 'n invloed het op wie die persoon is. Dus is daar nie net 'n fisiese samestelling nie, maar ook 'n psigiese. Dit kom neer op 'n emosionele trekkrag wat die individu beïnvloed wat al vir geslagte aan die gang is. Dit staan bekend as selfdifferensiasie (Kerr 1984: 3-25). Dit het gegroei vanuit die Freudiaanse teorie, maar dit sien die familiegeskiedenis en sisteme as die bron van neurose – dit is dus nie individueel of intrapsigies nie (Friedman 1985: 1-66; Becvar en Becvar 1996: 3-9). Die kliënt moet van die disfunksionele gesin onderskei word om sodoende 'n volledige selfbegrip te verkry (Carter en McGoldrick 1989: 3-27). Die postmodernisme het die familiesisteemteorie aangepas deur te leer dat die kliënt se kultuur (gesin) sy of haar realiteit bepaal (McCallum 1999: 2-3).

Binne die familiesisteemterapie is daar ook die standpunt van Salvador Minuchin wat beweer dat daar vaste strukture is waarvolgens gesinne opereer. Daar is byvoorbeeld matriargale en patriargale gesinne (Becvar en Becvar 1996: 34-35). Friedman (1985: 18) se siening is ook noemenswaardig; hy beweer dat die probleem in sy konteks gesien moet word, maar nie so rigied nie. Daar is dus sprake van rolverdelings. Dit is 'n holistiese beskouing wat werk met oop en geslote sisteme. Terme soos lopend en kursief beteken om na die proses te kyk wat dui op 'n verbreding van hoe 'n mens na 'n probleem kyk. Rekursief beteken dat probleme weer terugkeer (Becvar en Becvar 1996: 63-64; Dill 1996: 175-178). Hierdie strategie kan diagnosties aangewend word om te help om die probleem beter te definieer en op die tafel te plaas. Hipoteses word aan die kliënt gestel om hom of haar ten opsigte van God te heroriënteer en nie meer net te laat as slagoffer van 'n groter geheel nie. Hierdie postmoderne strategie kan binne 'n Diakoniologiese benadering benut word.

1.3.2 DIE NARRATIEWE TERAPIE 0203

Die gesinsisteme speel ook in die narratiewe terapie 'n groot rol. Die insig rakende die wyse waarop die gesin funksioneer, help om tot 'n vorm van selfverstaan te kom. Die vertel van stories het terapeutiese waarde. Volgens Parry (1991: 37-54) is stories onbevooroordeeld en daar word gewerk met die inisiatiefnemende self (Roux en Kotzé 1997: 63). Gerkin (1986: 43-96) wys hoe verhale binne die Verhaal, die Woord van God te staan kom. Hy gebruik talle Bybelse narratiewe om aan te dui watter rol stories speel en hoe die Christelike boodskap daardeur verkondig kan word. Janse van Rensburg (2000: 37) wys tereg daarop dat die effektiwiteit van narratiewe lank voor die postmodernisme besef en gebruik is.

Voorbeelde van narratiewe strategieë is die toepassing van die geneagram (Kotzé 1991: 644-651; McGoldrick en Gerson 1995: 1-38 en Kerr 1988: 221-255). Müller (1996: 97-217) maak ook baie van die verhaal as strategie gebruik. So kan 'n verhaal gedekonstrueer word as een van die tegnieke van die narratief (White 1991: 109-149; Mclean 1997: 18-29). Daar kan ook van eksternalisering (White en Epston 1990: 38-76), ritueel (Mitchell 1989: 68-77; Müller 1993: 1-13), refleksiwende ondervraging (Tom 1987: 167-183), assosierende invloedryke ondervraging (White 1989: 37-45), "reframing" (Becvar en Becvar 1996: 100-101), "reflecting team" (Becvar en Becvar 1996: 273-275) en skryfwerk (White en Epston 1990: 34-37) gebruik gemaak word (Crafford en Kotzé 1997: 108). Dit kan nuwe betekenis inhou, want "in der waarheid leef en bestaan die mens dus in en deur stories" (Dill 1996: 22). Daar is 'n gesamentlikheid tussen die terapeut en die kliënt se interaksie: "Terapie is die dekonstruksie van mites. Die storie word gewysig en nuwe moontlikhede in betekenis (hermeneuse) is moontlik. 'n Nuwe selfverstaan word moontlik" (Roux en Kotzé 1997: 63). So word daar gesoek na 'n definisie van die probleem in 'n eie ervaringstaal en nie 'n diagnose nie (Crafford 1997: 107). Hierdie strategie is tot beskikking van die terapeut mits hy of sy hom- of haarself krities daarteenoor kan posisioneer. Dit gaan dus ook die einddoel van die gebruik daarvan beïnvloed. In plaas van relativisme, beskik hierdie strategieë oor die vermoë om

kliënte te lei na geloofsvolwassenheid en heling. In Clinebell se holistiese sin het dit dus 'n groot invloed in die verandering en groei van die kliënt.

1.3.3 DIE KONSTRUKTIVISME

Die teorie van konstruktivisme bestaan uit die oortuiging dat kennis omtrent die wêreld nie ontdek word nie, maar eerder in die gedagtes van die waarnemer gekonstrueer word. Die werklikheid is 'n sosiale konstruk, 'n skepping in mense se gedagtes wat deur hulle sosiale agtergrond gekleur word (McCallum 1999: 2). Dit wil die proses beskryf waardeur 'n mens betekenis op 'n relasionele wyse tot stand bring (Roux en Kotzé 1997: 54-55). Dill (1996: 179) wys op Kotzé (1992) se omskrywing daarvan, naamlik dat "kennis nie meer beskou mag word as inligting wat ware weergawes is van 'n objektiewe werklikheid buite die waarnemer nie. Kennis is die kognitiewe konstruksies van waarnemers in interaksie met die waargenome. Kennis word dus as komputasie geag." Efran et al. (1988: 27-35) wys daarop hoe konstruktivisme die wêreld stormgeloop en beïnvloed het.

Gergen (1994: 66) se kritiek op die konstruktivisme is dat dit steeds 'n vorm van subjektivistiese individualisme is (Kotzé 1992: 49-63; Dill 1996: 179). Dit is interessant dat daar 'n historiese en filosofiese skakel tussen konstruktivisme en Fascisme is. Beide Heidegger en De Mann was toegewyde Fasciste (Leffel en McCallum 1999: 6). Met verwysing na Maturana (1985) verklaar Janse van Rensburg (2000: 50) tereg dat "constructivism has lost the passion for changing people". Okkulties gekweldes het ook 'n konstruksie van die werklikheid gevorm en kan niks en niemand vertrou nie. Volgens die navorser sien hulle die duiwel in alles en daarom stel die navorser in die taal van Clinebell eerder 'n rekonstruksie van die werklikheid voor.

1.3.4 DIE SOSIALE KONSTRUKSIONISME

Sosiale konstruksionisme is die oortuiging dat die realiteit van die kliënt nie objektief kenbaar is nie. Geloof in die werklikheid word deur die bepaalde kultuur gevorm waarvan die kliënt 'n produk is. Waarheid is dit wat die kliënt dink of ervaar, dit wat waar is vir hom

of haar en nie onafhanklike waarheid nie (McCallum 1999: 5-6). So stel Anderson en Goolishian (1992: 1-16) dit dan ook: "the client is the expert". Kotzé en Kotzé (1997: 27) sien kennis as 'n sosiale konstruksie en nie as die objektiewe beskrywing van eksterne realiteite nie. Gevolglik vind 'n dekonstruksie plaas. Volgens Hare-Mustin en Marecek (1988: 460-461) vind dekonstruksie plaas wanneer die kliënt gehelp word om alternatiewe betekenis te bekom. Die kliënt is verteller en nie net 'n onbelangstellende toeskouer nie. So soek beide die terapeut en die kliënt na verborge subtekste en verskeie vlakke van betekenis. Hierdie proses stem baie ooreen met psigoanalise deurdat veranderde betekenis tot veranderde gedrag lei.

Gergen (1985: 269) wys daarop dat probleme verstaan moet word in terme van die verhoudinge waarin die probleem voorkom. So word die lewensverhaal in hierdie verhoudinge gevorm. Geen kommunikasie is moontlik sonder interaksie nie. So word daar wegbeweeg van individualisme af. Dit staan met ander woorde lynreg teenoor die subjekgeoriënteerde teorie. Kennis is eerder in verhoudinge sigbaar en is geïnterpreteerde kennis. (Vergelyk Kotzé 1992: 49-71; Dill 1996: 179; 1997: 21).

Die navorser kan van dekonstruksie as terapeutiese vaardigheid gebruik maak, maar dit moet met 'n ander inhoud gevul word. Waar sosiale konstruksionisme die kliënt help om hom- of haarself te help, wil 'n Diakoniologiese benadering 'n kliënt se verkeerde konstruksie met die Bybelse waarheid verruil en verruim. Sosiale konstruksionisme as epistemologie kan nie aanvaar word nie vanweë die gebrek aan vaste norme en die ontkenning van absolute waarheid. Daar is geen leidinggewende of rigtinggewende betrokkenheid van die pastorale terapeut by die kliënt nie. Dekonstruksie kan egter as 'n strategie gebruik word deurdat die pastorale terapeut die kliënt lei tot 'n ontwapening en 'n erkenning van probleme en sondige gedrag of optrede. Hierdie dekonstruksie vind deur middel van die Woord van God deur die werking van die Heilige Gees plaas. Dit veronderstel 'n proses- en 'n langtermynbenadering.

1.3.5 DIE HERMENEUTIESE TERAPIEË

In hermeneutiese terapieë gaan dit om die wetenskap van interpretasie, dit wil sê die reëls waarvolgens 'n teks geïnterpreteer word (McCallum 1999: 3). Dit het met ander woorde te doen met 'n verstaansproses en daar is sprake van gesamentlikheid (Veltkamp 1988: 207). Daar moet 'n verstaan van die probleem wees, maar ook 'n verstaan van die oplossing. Capps (1984: 37), op die spoor van Ricoeur se teorie van hermeneutiek, beweer dat daar 'n ooreenkoms tussen tekste en menslike gedrag is.

Vir Gergen (1994: 248-263) bestaan daar net waarheid in afwisselende en verskillende gesprekke, en is geen gesprek transendentiaal bevoorreg nie. Dus het woorde in sigself geen betekenis nie. Hulle bring alleen betekenis voort deur die plek wat hulle in die menslike interaksieproses inneem. Gevolglik moet daar eerder 'n klem op kommunaliteit geplaas word (Dill 1996: 193-196).

Die navorser kan homself nie met hierdie benadering vereenselwig nie en wil eerder die inhoud van die hermeneutiek inkleur met 'n Bybelse verstaan van die mens as geskape in Godsbeeld. Die postmodernistiese epistemologie kaap die hermeneutiek en wend dit uitsluitlik as 'n postmoderne terapie aan. Firet (1974: 60-122) slaag egter daarin om die hermeneutiese proses te hanteer en verklaar binne die modi van *kerugma*, *didage* en *paraklese*. Die hermeneutiese verstaan figureer kongruent met die agogiese begeleiding tot verandering (Firet 1974: 248-295). Dit is egter nie op die agenda van die hermeneutiese konstruktivisme nie en dus nie bruikbaar vir die pastoraat aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is nie.

1.4 IMPLIKASIES VAN DIE PARADIGMAVERSKUIWING VIR DIE PASTORALE TERAPIE

Die keuses wat as gevolg van die paradigmaterskuiwing gemaak word, is nie altyd noodwendig nie. So moet die intra-psigiese dinamika plek maak vir 'n psigosistemiese dinamika. Die "ek" as besluitnemende outonomie en selfrealisering maak plek vir die

samelewing en kultuur wat die deurslaggewende faktor is. So is die sosiale konstruksionisme aan die orde van die dag. Die metafisiese en ontologiese word verruil vir 'n hermeneutiese handelingswetenskaplike benadering. Die ervaring, belewing en handeling staan voorop. Die kerugmatiese word vir die narratiewe verruil. Dekonstruksie veroorsaak dat die mens self moet besluit. Laastens moet die amptelike versorging buig voor onderlinge versorging.

Sandage (1998: 28-29) wil egter 'n postmoderne Christelike berading voorstel waarin veral narratiewe strategieë gebruik en aangevul word. So verwys hy na "remembering" as die onthou van God se storie met ons lewens. "Listening" wil verwys na verlossende subplotte waarin God se outeurskap 'n groter werklikheid is as die mens se gebrokenheid en vertwyfeling. Laastens verwys hy na "imagining" as die bewuswording van God se beweging en betrokkenheid. Hierdie sogenaamde postmoderne Christelike berading het nie 'n goeie uitwerking nie omdat die konsekwensies van die postmodernisme nie rekening hou met geloofsuitgangspunte nie. Die pastorale terapie sal homself moet kan verantwoord ten opsigte van postmoderne Christelike berading en wel vanuit 'n Bybelse of Diakoniologiese uitgangspunt. Die punt is dat hierdie benadering dan juis nie meer 'n postmoderne paradigma verteenwoordig nie.

1.5 NAVORSINGSMETODOLOGIE

1.5.1 NAVORSINGSMETODES

Die navorser maak van deduktiewe (teoretiese) sowel as induktiewe (empiriese) navorsingsmetodes gebruik. Die teoretiese benadering wat die proefskrif onderlê, behels die navorsing en definiëring van subkulture as 'n vorming en groepering van persone wat by satanisme en ander okkultiese aktiwiteite betrokke raak. Die navorser wil ook adolossensie as tydperk van subkultuurvorming en eksperimentering van okkultisme ondersoek. Dit moet binne 'n Diakoniologiese pastorale model verreken word, omdat die navorser, soos reeds aangedui, vanuit 'n Diakoniologiese vertrekpunt opereer. Hierdie gereformeerde benadering moet ook van 'n charismatiese paradigma onderskei word. Die

gereformeerde paradigma word nou ook verder uitgewerk binne die pastoraal-terapeutiese insigte om sodoende die navorsing verder te struktureer.

Empiriese navorsing word altyd aan teorievorming getoets. Daarom dan die Diakoniologiese vertrekpunt wat vanuit die Skrif en die belydenisgrondslag funksioneer. Die empiriese is ondergeskik aan die teorie. Wat die empiriese navorsingsmetodes betref, wil die navorser spesifiek die metodologiese model van Rolf Zerfass (1976: 167-169) in sy navorsing gebruik omdat dit 'n voorbeeld van prosesnavorsing verteenwoordig. Dié model neem 'n praktiese probleem as beginpunt in die formulering van 'n basisteorie. Alhoewel die stimulus by die probleme en behoeftes van die praktyk begin, gaan soek die model oplossings by die teologiese tradisie in terme van dit wat reeds gesê en gedoen is rondom die probleem. Dit bewerkstellig 'n nuwe senario wat weer eens aan die teologiese tradisie en die praktyk getoets moet word. Hierdie gesonde interaksie tussen teorie en praktyk met inagneming van die teologiese tradisie, is ver verwyderd van die radikale aanwending van die teorie van kommunikatiewe handeling en die postmodernisme (Janse van Rensburg 2000: 89-90). Venter (1992: 44) is egter onseker wat Zerfass met "tradisie" bedoel en daarom stel hy 'n aangepaste weergawe van Zerfass se model voor: "n Probleem ontstaan deurdat 'n bepaalde bedieningspraktyk nie meer bevredigend is nie. Om op wetenskaplike wyse 'n nuwe praktykteorie daar te stel, word 'n basisteorie ontwerp. Voorts word die situasie waarin die ou teorie gefunksioneer het – en nie meer funksioneer nie – aan die hand van empiriese gegewens ontleed, terwyl ook metateoretiese insigte geïntegreer word. Vanuit die basisteorie, in hermeneutiese wisselwerking met die situasie-analise, word nou 'n nuwe (verstelde) praktykteorie ontwerp. Op hierdie wyse vind voortgaande Diakoniologiese teorievorming plaas" (Venter 1995: 199-200).

Die navorser se keuse van paradigma in die navorsingsmetodologie is kwalitatiewe navorsing (Babbie en Mouton 2001: 269-311). Binne die kwalitatiewe navorsing het die navorser gekies om enersyds onopdringbare navorsing te gebruik, by name inhoudsontleding (Babbie en Mouton 2001: 374), om sodoende die elemente van die okkultiese subkulture uit media-uitbeeldings van "satanisme" en of "duiwelaanbidding" vas

te stel nadat die vakliteratuur ook moontlike elemente van okkultiese subkulture aangedui het. Andersyds het die navorser ook die fenomenologie as paradigma van die wetenskapsfilosofie gebruik (Babbie en Mouton 2001: 28-33) ten einde ook die hantering van okkulties gekwelde adolessente in die praktyk met behulp van gedokumenteerde gevallestudies te ondersoek. Die doel hiermee was om te kyk watter van die elemente van okkultiese subkulture werklik ter sprake is om sodoende 'n bydrae te lewer tot die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente. Bogenoemde strategie is uiteraard toetsbaar aan die insigte van die pastoraalterapeutiese proses.

1.6 NAVORSINGSPROBLEEM

Okkultisme en by name satanisme is sedert 1978 in die media aangeroe, alhoewel beweer word dat satanistiese praktyke sedert 1950 vanaf Frankryk na Suid-Afrika oorgewaa het. Phil Botha was een van die eerste persone in Suid-Afrika wat bekentnisse gemaak het van die bestaan van satanisme. Hy het mededelings gemaak oor sy belewenisse soos transmigrasie van die siel alhoewel daar geen getuienis daarvoor te vinde is nie. Hierdie aspekte is ook ten boek gestel deur Maree (1998).

Fokuspunte soos Port Elizabeth, Durban, Kaapstad en Bloemfontein is deur gewese sataniste uitgewys as hoofsentra van satanisme. In 1981 het daar 'n oplewing in satanisme begin en die media het uitvoerig hieroor berig. Sekere prominente besigheidsmense is uitgesonder as sou hulle betrokke wees by satanisme. In 1982 is twee selle in Pretoria deur die polisie ontdek terwyl die satanistiese organisasie "The order of darkness" blootgelê is. Die kontroversiële aspek rondom "backward masking" van musiek is ook na vore gebring en het 'n hewige debat ontketen. Verskeie akademici ontken die bestaan van die duiwel en dit het gelei tot 'n ernsitge debat. Al hoe meer okkultverwante gebeure soos dreigemente, ontvoerings en aanrandings is ook aangemeld.

In 1986 is kongresse gereël met satanisme as tema terwyl die bestaan van Satan deur akademici soos prof. P.J. Nel en prof. A. van Aarde bevraagteken is. Volgens hulle is die

populêre opvattinge oor Satan 'n mistasting en dié opvatting kom eerder uit sosiaal-kulturele en buite-Bybelse geskrifte en dokumente. Die bese in die kosmos is soos die gate in Switserse kaas: die gate is daar, maar het geen bestaansreg buite die kaas nie (Beeld 1986: 3). In 1988 het paniek rondom satanisme in Suid-Afrika uitgebreek, okkultverwante misdade het toenemend voorgekom, terwyl die kerk die fenomeen van 'n versigtige afstand gemonitor het. Majoor Kobus Jonker het die ondersoek van die polisie na okkultverwante misdade gelei terwyl al hoe meer insidente rondom satanisme nasionaal aangemeld is. Die kerk was egter steeds betrokke by debatte rondom die bestaan van die duivel terwyl al hoe meer getuies ter bevestiging van die bestaan van 'n okkultiese subkultuur in Suid-Afrika gevind is. Satanisme het toenemend sensasioneel geraak en allerlei praktyke is daaraan toegedig wat vrees en paniek by lidmate wakker gemaak het. In 1992 is Kobus Jonker as koördineerder van die Suid-Afrikaanse Polisie se okkultverwantemisdade aangesel. Gewese sataniste soos André Barnard en Ina van der Berg het toenemend geleentheid gekry om hulle getuies te lewer. Terselfdertyd is nog 'n satanistiese groepering, "The brotherhood of the ram" geïdentifiseer. Ook die pedofiel Gert van Rooyen se naam is aan satanisme gekoppel. Met die paniek wat landwyd voorgekom het, was die kerk besig om seminare en kongresse te hou terwyl charismatiese groepering duiwels uitgedryf het en as die kenners gereken is. In 1994 het die SAPD statistieke bekendgemaak soos dat daar tydens 1989, 3 misdade; 1990, 17; 1992, 34 en in 1993, 40 misdade in Suid-Afrika plaasgevind het wat okkultverwant was. Hierdie misdade sluit verkragting, ontvoering, menseroof, saakbeskadiging, dwelms, toordery, selfmoord, poging tot selfmoord en diefstal in. In dié jaar (1994) is twee sataniste ook skuldig bevind aan moord en tot tronkstraf gevonniss. Die paganisme het ook in dié jaar na vore getree as 'n natuurgodsdiens. Hulle beweer hulle "want to bring back the old ways of sorcery using nature's powers". In dieselfde jaar (1994) is daar ook, vir die eerste keer in Suid-Afrika, mensevetkerse in stormwaterpype in Bloemfontein gevind. 'n Derde satanistiese groep, "The sons of Satan" is ook in dié stad blootgelê. Die statistieke van die SAPD se okkultverwante misdade vir 1994 alleen is merkwaardig: 63 mense in hegtenis geneem; 12 aanmeldings van saakbeskadiging; 7 sake van dwelmbesit; 7 sake van ongelisensieerde vuurwapens; 28 bonatuurlike verskynsels; 5 gevaarlike sektes; 179 grafskendings; 26 sake van huisbraak

en diefstal waarvan 20 inbrake by kerke was; 4 moorde; 4 heksemoorde; 7 selfmoorde; 20 pogings tot selfmoord; 13 aanrandings en 16 dieremishandelings.

In 1995 het die kontroversiële valsegeheuesindroom of “satanic ritual abuse” aan die orde gekom terwyl okkultverwante misdade toenemend voorgekom het. In hierdie jaar alleen het 198 grafskendings in Bloemfontein plaasgevind en landswyd het vandalisme toenemend voorgekom. ‘n Debat het ook in akademiese kringe rondom duiweluitdrywing ontstaan en of ‘n gelowige gebind kan wees. In 1998 is ‘n 1000 grafte in Brakpan, 80 grafte by Kraaifontein, 57 grafte in Sterkfontein en 17 grafte te Forest Hill geskend. Vandalisme is ook by Milnerton, Belfast en Nelspruit gepleeg. In dié jaar het die SAPD ook vir die eerste keer konkrete getuienis gevind dat mense tydens satanistiese rituele geoffer word.

In 1999 het die paganisme sterk na vore getree in die persoon van Donna Vos wat die Pagan Federation of South Africa bekendgestel het. Hulle beweer dat hulle niks met satanisme te make het nie, maar dat hulle van okkultiese mag gebruik maak. Die gewese satanis, Ina van der Berg, beweer dat sy aangerand is tydens bevrydingsessies en dat sy nooit by satanisme betrokke was nie. Tydens die jaar 2000 het satanisme prominent geword in terme van misdaad. Daar het weereens ‘n debat ontstaan en hierdie keer was dit rondom die Harry Potter-boeke en die kinderspeletjie Pokémon. Die okkultverwantemisdadeenheid se statistieke vir 1997 tot 1998 wys dat daar ‘n 300%-toename in okkultverwante misdade voorgekom het. Tot dusver was daar 1340 okkultverwante misdade met 66 moorde wat vanaf 1990 gepleeg is. Daar was 240 arrestasies vanaf 1992 tot 1998, alhoewel baie gevalle nie gerapporteer is nie. Sedert 1990 is daar ongeveer 3 moorde per jaar gepleeg terwyl daar slegs 12 in 1997 gepleeg is, 16 in 1998, en vanaf 1998 tot 1999, 24 moorde.

Die kwessie wat om navorsing roep, is die voortgaande basisteoretiese besinning rondom die pastorale terapie aan adolessente wat by okkultiese subkulture soos satanisme betrokke geraak het. Dit handel ook in die navorsing rondom praktykteoretiese implikasies en die inwerkingstelling van teorievorming. Die navorser wil ‘n bydrae lewer

deur die pastorale terapeut in staat te stel om effektief en verantwoordend pastoraal met adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, te kan werk.

Die spesifieke leemte in die wetenskaplike kennis bestaan in die voortgaande ontwerp van 'n gereformeerde pastoraalterapeutiese model. Die mikpunt is om in groter diepte navorsing te doen oor die eie karakter van die pastorale terapie aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke geraak het. Die wetenskaplike geldigheid word juis deur die teoretiese en empiriese aard van die navorsing bepaal, terwyl die bestaande relevante vakliteratuur deur middel van empiriese gegewens weerlê of bevestig word.

1.7 HIPOTESEVORMING

Die volgende hipoteses word gestel:

- 1.7.1 Moderne satanisme en ander okkultiese praktyke is in 'n bepaalde subkultuur ingebed en is in wese die simptoom van 'n dieperliggende probleem.
- 1.7.2 Okkultiese subkulture word gevorm rondom bepaalde elemente.
- 1.7.3 Kriminele gedrag word met okkultiese subkulture geassosieer.
- 1.7.4 Pastoraat aan okkulties gekweldes verg 'n relevante kennis van okkultisme en jeugsubkulture, en moet voorkomend maar ook pastoraalterapeuties van aard wees.
- 1.7.5 Die familie- en gemeenskapshulpbronne moet ook in die pastoraalterapeutiese proses benut word.

1.8 DOEL

Die oorkoepelende doelwit van die studie is om 'n omvattende bydrae te lewer tot die hantering van adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke geraak het. Daarom is die suboogmerke die volgende:

1. Om die basisteoretiese aspekte van die poimeniek wat tydens die M.Th.-studie geïdentifiseer is in samehang met ander terapeutiese strategieë te verreken.
2. Om die wesensaspekte van subkulture vas te stel.
3. Om die Suid-Afrikaanse situasie te ontleed in terme van subkultuurvoorkoms waar daar oor satanisme in die media berig word.
4. Om gevallestudies aan te wend van hoe die pastorale intervensie aan okkulties gekwelde adolessente in die praktyk lyk.
5. Om die teorievorming vir 'n gereformeerde pastoraalterapeutiese model daar te stel.
6. Om aan die hand van die pastoraalterapeutiese benadering, praktykteoretiese implikasies uit te lig en riglyne te bied aan pastorale terapeute, maar ook ander hulpverleners.

1.9 BESONDERHEDE VAN DIE VOORAFSTUDIE

Die navorser het reeds 'n verkennende M.Th.-studie oor die onderwerp met die titel: “'n Poimenetiese ondersoek na 'n basisteorie vir die pastoraat aan okkultgekweldes.” gedoen. Die doel van hierdie studie was om na aanleiding van die poimeniek 'n Diakoniologiese benadering tot okkulties gekweldes tot stand te bring.

Die navorser wil nou spesifiek sy navorsing toespits op satanisme as die bekendste voorbeeld van 'n okkultiese subkultuur. Die bedoeling is dus om navorsing te doen oor die oorsprong, die eie aard en die oorsake van deelname aan hierdie subkultuur. Die navorser glo dat hierdie navorsing 'n wesenlike bydrae tot die pastorale teologie, maar ook tot die breër teorievorming van die navorsingsterrein kan lewer. Resultate van voorlopige navorsing deur die navorser self dui daarop dat daar verskeie wanpersepsies en misverstande by leraars is aangaande hierdie saak, wat aanleiding kan gee tot 'n gebrekkige of onvoldoende pastorale ingreep.

'n Deeglike insig in die problematiek van die navorsingsterrein is verkry deur die voorafstudie, asook deur praktiese berading van persone wat okkulties gekweld was, en

verder ook voorkomingsaksies soos lesings, seminare en die vestiging van ondersteuningsnetwerke aan ouers.

Literatuur oor okkultiese gekweldheid is redelik beskikbaar, terwyl daar 'n groot leemte betreffende gereformeerde literatuur is. Bykomend kan die navorser aan die hand van die pastorale terapie ook die insigte wat verkry word in die benadering inwerk en inkorporeer.

1.10 DOGMATOLOGIESE ORIËTERING

1.10.1 WAT IS 'N CHARISMATIESE PARADIGMA?

Die charismatiese paradigma word volgens Jonker (1999: 1) gekenmerk as “evangelical” ten opsigte van agtergrond; dit het 'n metodisties-Arminiaanse basis; dit keur tradisionele gereformeerde spiritualiteit af; dit het 'n entoesiastiese karakter; dit is gebore uit die dampkring van die Pentekostalisme; en dit word sedert die sestigerjare populêr in Suid-Afrika.

Die charismatiese spiritualiteit beroep hulleself op Handeling 2 en dele van 1 Korintiërs. Hulle geslagslyn loop oor kerkvaders soos Montanus, Novatius, die Donatiste, Kathare, Waldense en die Doperse groepe in die tyd van die Reformasie. Charismatici word deur 'n bepaalde ervaring oor alle konfessionele grense heen geestelik en emosioneel verbind. Charismatiese spiritualiteit is sterk individualisties en doen 'n beroep op enkele gedeeltes van die Nuwe Testament. Hulle negeer dus die Ou Testament in 'n groot mate en konsentreer op entoesiastiese lofprijsing en die gawes van die Gees. Hulle dink ook Arminiaans oor die uitverkiesing en het geen begrip van die betekenis van die sakramente as heilsmiddele en verbondstekens nie, maar verstaan dit as menslike getuienisdade. Charismatici het 'n wanbegrip van reseptiewe geloof en dus die uitingsvorm van godsdienstigheid. Die affektiewe speel 'n belangrike rol en stimuleer religieuse beleving veral deur die spreek in tale. Gritzmacher et al. (1988: 243) wys op die psigodinamiese persoonlikheidstrekke van persone wat by charismatiese groepe betrokke is, soos aanpasbaarheid, 'n mindere geneigdheid tot depressie, mindere

vyandigheid, onderworpenheid, afkeurende selfaanbieding, repressie, regressie, emosionele uitlating, selfbeheersing, insiklikheid, afhanklikheid en suggereerbaarheid. Die ontstaan van Pentekostalisme en die charismatiese beweging hou verband met die Puritanisme, Piëtisme en Metodisme. Dit konsentreer op die werk van die Gees in die mens en negeer die wêreldveranderende krag van die Gees, soos deur gereformeerdes voorgestaan. Dus leef die charismatici by 'n *theologia gloriae* (Jonker 1999: 1-3).

1.10.1.1 SKRIFBESKOUIING

Volgens die algemene kommissie van leer en aktuele sake (AKLAS 1979) se riglyne ten opsigte van die charismatiese beweging is die boodskap van die Skrif vir die charismatiese paradigma die doop in of met die Heilige Gees, die vervulling met die Heilige Gees, die gawes van die Gees met veral die soeklig op enkele gawes soos die spreek in tale en uitleg daarvan; profesie en die gawes van onderskeiding; die gawe van genesing en die uitdrywing van bose geeste (eksorsisme). Die volgende aspekte van hulle Skrifbeskouing ten opsigte van okkulties gekweldes word uitgelig:

- **Panteïstiese demonisme**

Hanegraaff (1993: 129-135) wys op die vergoddeliking van Satan. Satan word die god van hierdie wêreld genoem, volgens die siening uitgedruk in Johannes 16: 11 en 2 Korintiërs 1: 16, en hy het dus volgens hierdie paradigma onbeperkte mag. Hy het wettige reg oor die aarde en sy bewoners omdat Adam en Eva hom toestemming daartoe verleen het. Adam en Eva het die natuur van Satan na die sondeval aangeneem. Sodoende verkry alles wat nie van God af is nie, magiese krag wat die mens kan beïnvloed en demonies kan bind. So verkry okkultiese voorwerpe, simbole en vloeke magiese krag wat die persoon kan kwel of teister. Daar ontstaan dus 'n dodelike dualisme tussen God en Satan. Die mag wat beide God en Satan dan het, word deur menslike woorde geaktiveer. Dus word verhewe mag aan gelowiges beskikbaar gestel en word hulle immuun teen Satan terwyl hulle hom mag bestraf, gebied en in geestelike oorlogvoering met hom betrokke kan raak. (Vergelyk Janse van Rensburg 1999: 6-7.) Hierdie konsep is inherent

deel van paganistiese godsdienste terwyl die Charismatici nie so blatant dualisties soos die Zoroastriane en die antieke Gnostici is nie. Die gevolg hiervan is dat God se alomteenwoordigheid, Sy selfbestaan, Sy transendensie, ewigheid en soewereiniteit aangetas word (Hanegraaff 1993: 129-135).

Satan is egter net 'n skepsel (Psalm 148: 2, 5; Kolossense 1: 16). Hy is 'n gevalle engel en nie 'n god nie, onderwerp aan die wil van sy Skepper (Psalm 103: 20 - 21). Alles behoort aan God, aldus Psalm 24: 1 en Psalm 50: 10-12. Vir die pastorale terapie aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke geraak het, bring hierdie nugter siening van die Skrif op sigself reeds 'n bevryding omdat die pastorale terapeut nie bevrees of bang hoef te wees ten opsigte van skynbare panteïstiese demonisme nie.

- **Siekte en okkultiese gekweldheid**

Daar is dikwels by charismatici 'n beheptheid met die duiwel en elke siekte, kwaal of geestelike probleem word aan 'n duiwel toegeskryf (AKLAS 1979). Hanegraaff (1993: 255-260) wys daarop dat dit die mens se skuld is dat hy of sy siek word aangesien daar vrees uitgespreek word en dit sodoende vir Satan die outoriteit gee om chaos te veroorsaak. 'n Siek persoon is dus gekwel deur die duiwel en siektes wat kronies en terminaal van aard is, word gesien as bewys van besetenheid en binding (Janse van Rensburg 1999: 7-8). Genesing ontstaan sodra 'n demoon van die bepaalde siekte of ongesteldheid uitgedryf word. Dit is hier waar die charismatici die konsep van bind en ontbind gebruik volgens hulle interpretasie van Matteus 18: 18. Hierdie gedeelte het egter niks met demone te doen nie, maar verwys eerder na kerklike tug en is 'n voorbeeld van die misbruik van die Skrif. Baie van dié demone waarvan charismatici verwys is egter niks anders nie as aspekte van die sondige natuur. Alhoewel Satan soms die outeur van siekte is, is dit egter nie altyd so nie (Eksodus 4: 11; 2 Konings 15: 5; Lukas 1: 19, 20). Ons lewe in 'n gebroke werklikheid en is sterflik, maar dit is nie ons skuld as ons nie genees word nie. Dit is belangrik om hierdie Bybelse siening in die pastorale terapie uit te lig sodat die kliënt nie onder valse indrukke verkeer nie.

- **Okkultiese gekweldheid as oorerflike sonde**

Die charismatiese paradigma beweer, aldus Janse van Rensburg (1999: 8), op grond van praktiese ervaring en beroeping op tekste soos Eksodus 20: 5 dat okkultiese gekweldheid deur die geslagte heen oorgedra kan word. Wanneer daar nie verklaarbare oorsake vir 'n persoon se toestand gevind kan word nie, word dit summier toegeskryf aan die sondes van die vaders wat die kinders besoek. Die sinode van Suid-Transvaal het egter in 'n studiestuk (SKLAS 1993: 152.1-152.12) bevind dat daar eksegeties nie bewyse vir so 'n aanname gevind kan word nie. Eksodus 20: 5 gebruik dieselfde Hebreeuse woord wat in Esegïël 18: 19-20 gebruik word en wat dui op die onoordraagbaarheid van die sonde. Selfs die toerekening van die sonde tot in "die derde en vierde geslag van die wat My haat" dui eerder op 'n genadige tughandeling van God, om sodoende 'n familie terug te bring in gehoorsaamheid na die wet van God. Dit is God wat hier handel en nie Satan wat bind nie. Volgens die navorser word daar in die sisteemteorie met die gebruikmaking van die geneagram moontlike geneigdihede tot bepaalde sondes by die gesin van oorsprong geïdentifiseer. Daar is egter 'n groot verskil tussen 'n geneigdheid wat met aangeleerde gedrag en kondisionering gepaardgaan en 'n skynbare oorerflike demoniese binding.

- **'n Bediening van bevryding of duiweluitdrywing**

Die charismatiese paradigma is ook geneig om arrogant te wees en afhanklikheid van inligting van demoniese magte af, is aanwesig (AKLAS 1979). Visser (1978: 80-89) wys daarop dat duiweluitdrywing slegs kan geskied as daar aanduidings van duiwelbesetenheid ter sprake is. Daarom moet daar 'n duidelike onderskeid tussen duiwelbesetenheid en demoniese betrokkenheid getref word. Volgens die Skrif is 'n duiwelbesetene iemand wat intelligent is en godsdienstige en geestelike kennis het; dit is 'n wese wat Jesus Christus ken. Duiwelbesetenheid is dus dat iemand beheers word deur 'n duiwel; die bese is 'n persoonlike wese. Die duiwelbesetene is ook magteloos ten opsigte van liggaam en siel en kan bonatuurlike krag en kennis openbaar. Daar sal meer hierop uitgebrei word onder die diagnostiese kriteria.

Die charismatiese paradigma maak gebruik van eksorsisme. Demone word gevra om hulle name te openbaar. Vervolgens word die demone in die Naam van Jesus Christus bestraf en gevra om die persoon se liggaam te verlaat. Dit gaan gewoonlik gepaard met 'n onordelike geskreeu en 'n lawaai. Die Heilige Gees werk sodoende deur die charismatikus. Dit moet egter uitgewys word dat hierdie gebeure in die vorm van 'n resep of ritueel plaasvind (Smit 1992: 49; Janse van Rensburg 1999: 8). Sodra die persoon sogenaamd bevry is, is die betrokkenheid by die persoon ook afgesluit en word hy of sy by die gemeente ingeskakel. Daar word dus nie genoegsame nasorg of verdere pastorale terapie gedoen nie. Volgens die navorser is hierdie nasorg net so belangrik soos die aanvanklike bevryding juis omdat die totale intervensie bevryding en genesing veronderstel.

1.10.1.2 SKRIFGEBRUIK BINNE DIE CHARISMATIESE PARADIGMA

Janse van Rensburg (1986: 43-50) wys daarop dat daar vanuit 'n gereformeerde perspektief beskou 'n foutiewe Skrifgebruik onder charismatiese kringe funksioneer. So byvoorbeeld is die Nuwe Testament belangriker as die Ou Testament. Daar word ook eerder van "insigese" gebruik gemaak as werklike eksegesi van Skrifgedeeltes. Skrifgedeeltes word buite konteks aangehaal en betekenis word daaraan toegedig wat nie deur die Heilige Gees bedoel was nie. Daar word ook van die Skrif gebruik gemaak as 'n orakelboek met magiese towerkragte. Betekenis van Skrifgedeeltes word uitgebrei en dus word gepoog om die Bybel te laat sê wat dit nie wil sê nie. Die historiese verband van 'n teksvers word dikwels nie in ag geneem nie en daar word op 'n bepaalde teksvers gekonsentreer terwyl ander uitsprake in die Bybel buite rekening gelaat word. Hierdie Skrifgebruik kan ramspoedige gevolge hê vir die pastorale terapie aan okkulties gekweldes.

1.10.2 WAT IS DIE GEREFORMEERDE PARADIGMA?

Volgens Van der Walt (1996: 519-532) kan gereformeerde beskryf word deur middel van die wesenstrek van die *Ecclesia reformata semper reformanda*. Dit is 'n voortdurende

en dinamiese proses van verbetering en om die waarheid na te streef. Volgens die Nederlandse Geloofbelydenis artikel 29 word gereformeerde in die leer, die diens en tug toegespits (Handboek vir die erediens 1983: 175-176). Dit wil nie iets nuut skep nie, maar wil teruggaan na die bron, Jesus Christus.

Die grondtrekke van die Reformasie van die sestiende eeu kan saamgevat word in die vier solismes: *sola Sacra Scriptura*, *sola Gratia*, *sola Fide* en *soli Deo Gloria* en gereformeerde kernwaarhede. Jonker (1999: 1) brei verder hierop uit dat die Calvinisties-reformatoriese kenmerk, die aanvaarding van die totale verdorwenheid van die mens, die verlossing uit genade alleen, die heil as veranker in die verkiesing en verbond, en die roeping vir die heiliging van die ganse lewe op alle terreine, gereformeerde kenmerke is. Die volgende Bybelse begrippe is dus vir gereformeerdes belangrik: die verbond, die Koninkryk van God, *Aseitas Dei*, die predestinasie, die voorsienigheid van God, die grootheid van God, die wet van God, die skepping en openbaring. Graafland (1973: 23-101) voeg ook die Teonomie, die funksionering van die Skrif, die lewe uit genade, die weg van die Heilige Gees en die betekenis van die belydenisskrifte hierby.

Gereformeerdes dra 'n konfessionele stempel, het 'n verbondmatige begrip van Gods volk, voel deel van die Gods volk in die Ou en Nuwe Testament en leef by die beloftes van die hele Skrif. Gereformeerdes sluit aan by die spiritualiteit van die Ou Testament, veral van die Psalms en die profete. Hulle is sober in die beoefening van die godsdiens en die belydenis van die uitverkiesing maak hulle beskeie voor God terwyl die verbond van genade 'n groot troos is. Gereformeerdes leef by die evangelie van genade soos dit in die Reformasie herontdek en teenoor die spiritualisme van die Dopers afgegrens is. Daar is 'n geloofsverhouding tot God wat teenoor godsdiensdigheid staan. Gereformeerdes is dus sober, nugter en selfs skugter voor die soewereine God. Daar is dus 'n geloofsvroomheid en 'n klem op die vrugte van die Gees. Dus is dit 'n *theologia crucis* (Jonker 1999: 1-3).

1.10.2.1 DIE GEREFORMEERDE SKRIFBESKOUIING RONDOM OKKULTIESE GEKWELDHEID

Dit moet duidelik uitgewys word dat die gereformeerde Skrifbeskouing radikaal van die Charismatiese paradigma verskil (Janse van Rensburg 1999: 8). Vervolgens word enkele aspekte uitgesonder:

- **Die mag van Satan is vernietig**

Die dood en opstanding van Jesus Christus het die mag van die duiwel verbreek. Daarmee kan dus gesê word dat Satan nie 'n antigod in oerdualistiese terme is nie. Satan en sy trawante het wel mag en daar is 'n geestelike stryd ter sprake. Daar is egter 'n verskil tussen geestelike strydvoering en oorlogvoering (Cilliers 1994: 29). Satan se mag is beperk, maar daardie speelveld is egter genoegsaam om die mens leed aan te doen (NGB hoofstuk 12). Die aanslae van die duiwel neem egter toe in intensiteit soos wat die eindtye naderkom (Janse van Rensburg 1999: 8-9), maar ons is ten volle veilig by God (Heidelbergse Kategismes Sondag 52). Jesus Christus sal egter finaal met die duiwel afreken, aldus Openbaring 20. König (1972: 52-57) gebruik egter Kolossense 2:15 as uitgangspunt om die oorwinning oor die duiwel aan te dui. Satan is uitgekleed, ten toon gestel en Jesus het oor hom getriomfeer. König (1972: 55) waarsku egter: "Wie dus meer bewus is van die mag van die duiwel as van Christus se heerskappy oor hom, ontnem Christus die eer wat Hom toekom."

- **Die gelowige as afhanklik van God**

Die gelowige is totaal en al afhanklik van God (Johannes 15; Efesiërs 2: 8). Alhoewel hy of sy toegerus word met 'n wapenrusting (Efesiërs 6: 10-20), is die rol van gebed in afhanklikheid voor God nie uitgesluit nie. Deur middel van dié wapenrusting kan die gelowige weerstand bied, kan die brandpyle van Satan uitgeblus word en kan die aanslag van die duiwel teengestaan word. Dit is slegs moontlik deur middel van die gelowige se geloof in Jesus Christus as afhanklikheidsgestalte (König 1972: 56). Hierdie uitgangspunt

weerspreek die charismatici wat God aktiveer deur middel van sy of haar eie geloofkrag (Janse van Rensburg 1999: 9).

- **Demoniese siekte gekwalifiseerd**

God kan ook siekte gebruik en Hy kan ook die Satan verhinder om siek te maak. Wanneer die Satan altyd as outeur van siekte gesien word, veroorsaak dit dat God per implikasie nie in beheer is nie. Volgens die Heidelbergse Kategismes Sondag 10 voorsien en versorg Hy egter. Siekte kan gekwalifiseerd van Satan kom (Job 2: 2; 2 Korintiërs 12: 7-9), maar God moet dit eers toelaat. Daarom kan kroniese en terminale siektes nie aan Satan te wyte wees nie en word bevryding of eksorsisme ten sterkste afgekeur (Janse van Rensburg 1999: 9-10).

- **Okkultiese gekweldheid as sonde is nie oorerflik nie**

'n Bewysteks soos Eksodus 20: 5 wat deur charismatici gebruik word moet in die lig van ander gedeeltes soos Jeremia 31: 29 en Esegïel 18: 2 verstaan word. Die teendeel is waar, naamlik dat elkeen geoordeel sal word volgens sy of haar eie werke (1 Korintiërs 3: 13-14; 2 Korintiërs 5: 10; 1 Petrus 1: 17; Openbaring 20: 13). Volgens die eksegeese van Eksodus 20: 5 gaan dit daaroor dat God die gesindheid van die nageslag sal toets in dat hulle steeds sondig. Wanneer hulle God liefhet, sal Hy Sy genade tot in die nageslagte uitbrei. God se genade is oorfloediger as Sy toorn (Janse van Rensburg 1999: 10).

- **Die gelowige en okkultiese gekweldheid?**

Janse van Rensburg (1999:10-12) wys daarop dat gereformeerdes oor die algemeen die standpunt huldig dat gelowiges nie okkulties gekweld kan raak nie en dit selfs as kettery bestempel wanneer hierdie moontlikheid gestel word. Tog wys die navorser uit empiriese gegewens daarop dat 'n groot persentasie van gereformeerde leraars tog die

moontlikheid daartoe veronderstel of ten minste daarvoor onseker is (Cilliers 1996: 86). Daar is egter Bybelse gegewens wat die moontlikheid van okkultiese gekweldheid steun terwyl gesaghebbende navorsers soos Ouweneel (1988) en Van N. Huisamen (1990) ook die moontlikheid van okkultiese gekweldheid by gelowiges ondersteun. Janse van Rensburg (1999: 34-37) het eksegetiese getuienis van Lukas 13: 10-17 en 2 Korintiërs 12: 1-10 met mekaar vergelyk en tot die gevolgtrekking gekom dat die debat nog nie afgesluit is nie. Daar is 'n magdom Skrifgetuienis asook gesaghebbende navorsers wat hierdie moontlikheid steun. Eksegetiese bevindinge dui daarop dat dit wel moontlik kan wees. Uit die skopus van die Skrif aangaande hierdie aangeleentheid is dit duidelik dat die Satan nog nie finaal oorwin is nie, alhoewel die oorwinning van Jesus Christus oor die duiwel seker is.

- **'n Bediening van bevryding gekwalifiseerd**

Janse van Rensburg (1999: 8) maak melding van 'n bediening van bevryding as 'n pastorale proses in sy geheel, met die voorrang van 'n gebedsproses en die lees van die Woord. Wanneer iemand as demonies besete gediagnoseer word, sou dit noodwendig nodig wees om 'n bestraffing te doen om die bose te gebied om die persoon te verlaat. Dit is veral noodsaaklik in die geval waar die okkulties gekweldde gewelddadig kan raak en waar besetenheid voortduur ten spyte van voortgesette gebed. Daar is ook volgens Janse van Rensburg (1999: 16-17) Bybelse gronde vir die regverdiging van 'n bediening van bevryding. Een Korintiërs 12: 5 noem aparte bedienings soos dié waarvan Handeling 6: 4, 2 Korintiërs 5: 18; 9: 12, Efesiërs 3: 2 en Filippense 2: 17 melding maak. 'n Bediening van bevryding kan as een van die take in die pastorale verantwoordelikheid van die pastor gesien word. Dit moet dus deur enige pastor geïmplementeer kan word. Die navorser sien dan ook hierdie studie as 'n bydrae tot hierdie verantwoordelikheid vanweë die feit dat leraars hulleself nie opgewasse sien om okkulties gekweldes te kan bedien nie (Cilliers 1996: 88).

Smit (1992: 49-51) noem hierdie gekwalifiseerde bediening Kerugmaties – Heilsbemiddeling. Hy onderskei hierin tussen 'n korttermyn-, 'n mediumtermyn- en 'n

langtermynbediening. Wat eersgenoemde betref, moet die Evangelie aan die persoon gebring word (Matteus 12: 28, Lukas 11: 14-23, Kolossense 2: 15; 1 Johannes 5: 18), en moet die persoon verstaan dat Jesus Christus hom of haar kan bevry en dat die totale Heil tot beskikking is as hy of sy Jesus Christus in die geloof aanneem. Daarnaas word 'n pastorale gebedsbediening gebruik om die persoon by sy of haar bewussyn te hou indien 'n bewussynversteuring sou plaasvind. Daar vind gevolglik 'n pastorale begeleiding tot 'n bewuste heilstoeëning plaas (Lukas 11: 21-22; 24-26, Johannes 14: 23; 1 Johannes 5: 19). Dit word gevolg deur 'n pastorale bevestiging kragtens die sleutelmag in heilsekerheid (Johannes 1: 12, 7: 37 en 10: 28-29). Vervolgens is daar 'n pastorale toespitsing op verlossing, bevryding en bewaring van demoniese magte omdat God Drie-enig bewaar (1 Johannes 5: 18, Lukas 11: 21-26, Kolossense 2: 15; 1 Johannes 4: 13, 15). Dit kan ook in die proses nodig wees om 'n bestraffing te doen indien hardnekkige weiering plaasvind onder gebed. Daar word egter nie in gesprek met demoniese magte getree nie omdat Johannes 8: 44 daarop wys dat Satan die vader van die leuen is en nie vertrou kan word nie. Die bevel om die gekwelde te verlaat, het wel pastorale meriete na aanleiding van Lukas 4: 35, 8: 29, 9: 7, 10: 17 en Handeling 16: 17.

1.11 ENKELE GEVOLGTREKKINGS TEN OPSIGTE VAN DIE EPISTEMOLOGIESE DISKOERS

Dis is vir die doeleindes van hierdie studie noodsaaklik om die konteks van die pastorale teologie te ondersoek ten einde bepaalde konklusies te bereik en standpunte te stel. Uit hierdie hoofstuk is die gevare van die modernisme uitgewys, asook die redes waarom die postmodernisme as reaksie op die onvermoë van die modernisme ontstaan het. Die pastorale teologie mag nooit sekulariseer nie. Tog kan die postmoderne kritiek op die modernisme aanvaar word alhoewel die negatiewe invloed van die Nuwe Era-beweging op die postmodernisme uitgelig moet word. Om dié rede handhaaf die navorser 'n standpunt van gekwalifiseerde postmodernisme. Vir die pastorale terapie impliseer dit dat sekere postmoderne strategieë in die terapie benut kan word, sonder om postmodernistiese aannames soos relativisme in die pastorale terapie toe te pas.

Wat die epistemologie betref, handhaaf die navorser die Diakoniologiese benadering met die Skrif as vertrekpunt teenoor die handelingswetenskaplike benadering in die praktiese teologie. Die poimenetiese modelle en postmoderne epistemologieë kan in dus die pastorale terapie aangewend word solank as wat die gereformeerde aspekte van Skrifgefundeerdheid, verbondsgerigtheid en heilsgeoriënteerdheid daarin navore kom.

Die navorser se navorsingsmetodologie wil die pastorale terapie aan okkulties gekweldde adolessente ondersoek na aanleiding van 'n gereformeerde dogmatiese agtergrond wat lynreg teenoor die charismatiese paradigma staan. Vervolgens gaan die navorser in hoofstuk 2 die hele aangeleentheid rondom die semantiese diskoers ten opsigte van okkultiese gekweldheid aanroer. Die onderskeid tussen paranormale verskynsels en okkultisme, die aard van okkultiese gekweldheid en die definiëring van okkultiese subkulture sal vervolgens bespreek word.

HOOFSTUK 2

SEMANTIESE DISKOERS

2.1 INLEIDING

Dit is noodsaaklik om die verskillende begrippe op 'n genuanseerde wyse te verduidelik en ook te rangskik. Die onderskeid wat getref word, het ook noodwendige implikasies vir die manier waarop die onderwerp benader word. Dit is vervolgens belangrik om gesaghebbende navorsers se definisies en standpunte met mekaar te vergelyk om sodoende 'n geïntegreerde, selfstandige werksdefinisie van genoemde begrippe te verkry ten einde van nut te wees ten opsigte van die pastorale terapie aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is.

2.1.1 PARANORMALE VERSKYNSELS

Paranormale verskynsels is 'n kategorie van verskynsels wat nie verklaar kan word nie. Dit word van okkultisme onderskei wat later in die hoofstuk gedefinieer gaan word. Smit (1985: 80, 83) gebruik die wisselterm "okkult" en beskryf hierdie verskynsels as geheim, misties, onbekend, dit behels met ander woorde die ervaringe en vermoëns van mense wat nie rasioneel of wetenskaplik verklaar kan word nie (HAT. 2000: 754). Dit kom spontaan voor en is nie op aanvraag beskikbaar nie. Hierdie verskynsels word ook vanuit die materialistiese monistiese perspektief bestudeer en is bekend as die parapsigologie. Dit maak egter nie ruimte vir die geestelike aard van die mens nie en wil dit in terme van energie of vibrasies verklaar (Potgieter 1984: 9; Smit 1985: 81-99). Van den Berg (s.a.: 40), Potgieter (1958: 11) en Ouweneel (1988: 86) definieer die parapsigologie as 'n sytak van die psigologie wat wetenskaplike metodes gebruik om paranormale verskynsels te bestudeer. Dit bekyk die geheimsinnige en onkontroleerbare in die mens. Janse van Rensburg (1999: 13) som dit soos volg op: "...occult signifies supernatural phenomena for which no known, natural explanation can be given at this stage. They may indicate

demonic manifestations but are not necessarily and always demonic in nature. These phenomena are not initiated by any human action.”

Die navorser kies om die term “paranormale verskynsels” te gebruik juis om verwarring uit te skakel. Die navorsing van die parapsigologie kan van nut wees in ‘n metateoretiese hoedanigheid alhoewel die uitgangspunt nie aanvaar kan word nie omdat dit nie die geestelike dimensie verreken nie. Die navorser ondersteun die standpunt van Janse van Rensburg (1999) en stem saam dat die paranormale verskynsels na bonatuurlike fenomene verwys, alhoewel daar nie tans verklarings voor te vinde is nie. Dit mag op demoniese manifestasies dui terwyl die demoniese nie altyd die oorsprong daarvan is nie en menslike handeling dit nie noodwendig geïnisieer het nie.

2.1.1.1 FASETTE VAN PARANORMALE VERSKYNSELS

- **Telepatie**

Van den Berg (s.a.: 40-41), De Bondt (s.a.: 169) en Ouweneel (1992: 5-6) beskryf telepatie as ver-gevoeligheid wat handel oor gedagtelesing. Telepatie kan gedefinieer word as die oordrag van gedagtes, voorstellinge of gevoelens van een persoon na ‘n volgende oor groot afstande, sonder die bemiddeling van sintuiglik waarneembare tekens. Janse van Rensburg (1999: 12) noem dit ‘n telepatiese konneksie en verwys na die voorbeeld van identiese tweeling. Terme soos paranormale kennis, psi-verskynsels en “extra sensory perception” word ook met telepatie verbind (Potgieter 1958: 15-16). De Bondt (s.a.: 169) voeg daarby ook heldersienheid en somnambulisme. Wanneer dit buitengewone intensiteit verkry, word dit mediumisties en deel van okkultisme.

Die navorser ondersteun hierdie standpunte deur dit opsommend te definieer as ‘n paranormale verskynsel wat te make het met gedagteoordragte en gedagtelesing sonder sintuiglik waarneembare middele by persone wat van mekaar verwyder is (HAT 2000: 1147). Dit ontstaan egter ongekontroleerd en spontaan.

- **Heldersiendheid**

Heldersiendheid kan drieërlei beskryf word as die sien van dinge in die verlede (retrokognisie), sien van dinge wat op 'n afstand gebeur (telestesie) en die sien van gebeurtenisse in die toekoms (proskopie). Geen sinuïglike waarneming word gebruik nie, dit word regstreeks gedoen en is meer as 'n blote raaskoot. Dit "...is die vermoë om iemand, iets of 'n gebeurtenis in die verlede of toekoms of op 'n afstand waar te neem, sonder behulp van die gewone situasie" (Potgieter 1958: 24). Van den Berg (s.a.: 41-43) wys egter daarop dat persone wat met die helmvlies gebore is, nie noodwendig heldersiene is nie en dat dié persepsie bloot op bygeloof gebaseer is. Ouweneel (1992: 5) onderskei ook helderhorendheid en heldervoelendheid, en beskryf dit as ervarings wat langs die weg van die paranormale plaasvind en nie langs die weg van die empirie nie. Tog het die parapsigologie bestaan daarvan onweerlegbaar aangetoon.

Die navorser vereenselwig hom met hierdie standpunte wat grotendeels met mekaar ooreenstem. Heldersiendheid het dus te make met die paranormale vermoë om te sien sonder die hulp van die oë dit wat vir ander onsigbaar en verborge is (HAT 2000: 374).

- **Voorbodes**

Janse van Rensburg (1999: 13, 55-72) wy 'n hele hoofstuk in sy boek aan die fenomeen en het ook empiriese navorsing daarvoor gedoen. Somige persone het soms die ervaring dat iemand gaan sterf, dat 'n ongeluk gaan plaasvind of dat iets met 'n geliefde gaan gebeur. Hierdie paranormale verskynsel is 'n eksplisiete indikasie dat iets gebeur het of gaan gebeur. Hy definieer 'n voorbode as "...a clear sign or message of supernatural nature that something is going to happen or has just happened". Ouweneel (1992: 21-22) noem dit as voorbeeld van spontane paranormaliteit en onderskei tussen positiewe en negatiewe ervarings rondom hierdie aspek.

Die navorser stem saam met hierdie navorsers en definieer voorbodes as 'n paranormale vermoë om 'n onverklaarbare boodskap te ontvang van iets wat gaan gebeur of pas gebeur het (HAT 2000: 1315).

- **Intuïsie**

Janse van Rensburg (1999:12-13) beskryf 'n intuïtiewe aanvoeling as iets ongeïdentifiseerd wat verkeerd voel of wat verwag word gaan gebeur. Sommige ervaar dat 'n familielid of vriend in 'n krisis verkeer of gebed nodig het. Hierdie persone was nie by okkultisme betrokke nie. Dit is ook 'n onmiddellike kennis of aanvoeling wat veral by vroue bespeur word. Ouweneel (1992: 21-22) noem dit ook spontane paranormaliteit.

Intuïsie is volgens die navorser die paranormale vermoë as 'n onmiddellike, spontane aanvoeling, begrip of kennis asof deur ingewing sonder dat die sintuie of die rede 'n rol in die verkryging daarvan gespeel het (HAT 2000: 471).

2.1.1 OKKULTISME

Van N. Huisamen (1982: 21) beskryf okkultisme as "...die opsetlike strewende om die verborgenheid binne te tree en bonatuurlike kennis te bekom". Ouweneel (1988: 30-31) onderstreep die aspek van ingewydheid of inisiëring in terme van esoteriese kennis. Dit is die werking of invloed van nie goddelike kragte uit die werklikheid wat die empiriese werklikheid transendeer. Dit kan net deur ingewydes beoefen word en geskied deur die werking van paranormale kragte (Prinsloo en Rossouw 1983: 5). Hoover (1977: 8) en Smit (1992: 3-4) beskryf die okkultisme as 'n soeke na bonatuurlike ervaring, krag en / of kennis. Laasgenoemde kennis is 'n buitengewone kennis wat deur Potgieter (1958: 11-13) onderskei word in terme van kennis wat deur die beoefening van spiritisme verkry word en bekend staan as paragnosie. Hierdie kommunikasie met die bonatuurlike werklikheid raak die mens in sy of haar totaliteit. "Okkultisme is dus die maniere wat die mens buite en sonder die Bybel persoonlik en sonder 'n groepsverband in sy godsdiens aanwend om met die bonatuurlike te kommunikeer sodat hy sy religieuse behoeftes kan

bevredig en sy leefwêreld kan beheer” (Smit 1992: 3). De Bondt (s.a.: 167) voeg die element van die onverklaarbare in sy definisie by deur daarna te verwys as “de leer, die zich bezig houdt met allerlei verschijnselen, die in die gewone weg van wetenschappelijke waarneming en bezinning niet te verklaren zijn”. Janse van Rensburg (1999: 14) definieer op sy beurt okkultisme as ‘n “...practice whereby people, for a variety of religious considerations, experiment with the occult and apply the occult for their own benefit and/or to the detriment of others”.

Okkultisme is die leer van okkulte wetenskappe, asook ‘n doelbewuste betrokkenheid en eksperimentering op die speelveld van Satan, en verder ook die ontwikkeling van paranormale vermoëns om sodoende ‘n bonatuurlike mag, kennis of ervaring te verkry (HAT 2000: 754).

2.1.2.1 FASETTE VAN OKKULTISME

- **Spiritisme**

Spiritisme is die mediumistiese skynbare kontakmaak met geeste wat hulle as afgestorwenes verdoesel en goëlerij in die vorm van spiritistiese fenomene soos telekinese, levitasie, apporte, spiritistiese visioene, outomatiese skryf, transtoestande, materialisasie, tafelleivering, ekskursie van die siel, magiese vervolging, magiese verdediging, verskynings, spoke en spiritistiese kultusse deur middel van die ouija-bord en psigokinese (Hoover 1977: 25-27; Smit 1985: 90-91). Dit bevat religieuse eienskappe en hou ‘n eie lewens- en wêreldbeskouing daarop na. Daar kan skynbaar mededeling van hierdie afgestorwenes ontvang word (De Bondt s.a.: 178, Van den Berg s.a.: 60-67, Potgieter 1958: 62, 74, 86). Prinsloo en Rossouw (1983: 22) definieer dit as die passiewe ontvang of deurgee van boodskappe vanaf die geesteswêreld in die vorm van buitewêreldlike waarneming. Ouweneel (1992: 6) onderskei tussen die okkultiese aard en bedrog, en toon die okkultiese aard aan deur middel van ‘n bewussynsveranderende toestand en direkte demoniese inwerking.

Die navorser kan homself met hierdie standpunte identifiseer en definieer spiritisme as die geloof dat dit moontlik is om met geeste van afgestorwenes in verbinding te tree deur middel van 'n medium (HAT 2000: 1056).

- **Okkultisme en nie-Christelike godsdienste**

Volgens Smit (1992: 1) gebruik tradisionele gelowe soos die tradisionele Afrika-godsdienste, die tradisionele godsdienste van Oud-Europa, Shintoïsme, Konfusionisme, Taoïsme, Brahmanisme, Islam, Hindoeïsme en Boeddhisme okkultisme in hulle godsdienste. Die Oosterse godsdienste verwys na vibrasies en die wêreldgees, en gebruik okkultiese aspekte soos joga, mantras, astrale projeksie, astrologie, alternatiewe genesing, magnetisering, mikro- en makrobiotika, iriskopie en oordiagnostiek (Ouweneel 1988: 176). By die Afrika-godsdienste vind ons die animisme waar die toordokter of die sangoma as medium tot die afgestorwenes, en die tokkelossie by die Zoeloes voorkom (Potgieter 1984: 18-20). Die wêreldbeeld en -beskouing is totaal vreemd aan die Skrifopenbaring. Panteïsme leer dat alles deel is en opgaan in die godheid terwyl die mens vasgevang is in die universele vibrasieweg. Die Woord leer egter dat die Drie-enige God die volmaakte, oneindige Subjek is (Potgieter 1984: 21-22). Van N. Huisamen (1982: 45-53) noem die animistiese Hindoeïsme as voorbeeld van besetenheid in terme van demone, afgode en skynslaaptoestande.

Okkultisme is ook in verskeie ander godsdienste aanwesig omdat daar eklekties van verskillende fasette van okkultisme gebruik gemaak word sonder dat dit in stryd met die betrokke godsdiens beskou word.

- **Satanisme**

Van Zyl (1977: 12), Frederickson (1988: 13) en Smit (1992: 4) formuleer 'n werksdefinisie van satanisme as die religieuse rigting waarin Satan persoonlik aangeroep word as voorwerp van verering en diens, waarin hy erken word as bron van kennis oor die bonatuurlike en hy vertrou word as die bron van krag om die lewe die moeite werd te

maak. Dit is die doelbewuste antichristelike en antikerklike aanbidding van Satan en satanisme is bereid om enige iets vir hulle meester prys te gee. Prinsloo en Rossouw (1983: 51) vul hierdie definisie aan met 'n verduideliking van die essensie van satanisme as die gebruik van rites, seremonies en bypassende voorwerpe. Frederickson (1988: 15-26) onderskei satanisme in terme van georganiseerde groepe soos die Kerk van Satan in Amerika en kultusgroepe of eksperimenteerders. 'n Meer realistiese definisie van Taub en Nelson (1993: 525-534) is wenslik. Hulle beskryf satanisme vanuit 'n sosiologiese perspektief in terme van die letterlike of simboliese aanbidding van Satan en noem dat dit veral gekenmerk word as vyand van die Joods-christelike God, maar ook die verwerping en teenstand teen tradisionele christelike oortuigings. Hulle gebruik die term "satanic establishment" en "satanic underground" om die onderskeid tussen gerespekteerde vorms van satanisme en die befaamde kriminele elemente te tref. Peters (1994: 382-383) sluit hierby aan terwyl hy vanuit 'n teologiese perspektief die onderskeid tref tussen klassieke Satanaanbidding, openbare satanisme, geïsoleerde adolessente-eksperimentering en die selfbetitelde reeksmoordenaar. Hy beskryf satanisme pront-uit as lastering.

Bogenoemde standpunte is baie uiteenlopend en lig verskeie fasette van satanisme toe. Satanisme is die aanbidding van en vertroue in Satan. Dit is die kultivering van goddeloosheid, staan lynreg teenoor die Christendom en is anti-Christelik in karakter.

- **Toordery**

Toordery word gedefinieer as die invloed van bonatuurlike kragte wat 'n beoefenaar op ander persone of sake uitoefening deur die manipulerings van die leefwêreld op ekstra-sensoriese wyse met behulp van bepaalde seremonies. Uitingvorme van toordery (magick) is psigokinese, telekinese, apporte, levitasie, translokasie, towery, vuurlopery, beswerings, genesings, magiese vervolging (swart magie), magiese beskerming (wit magie), neutrale magie en telepatie (Van den Berg s.a.: 138, Hoover 1977: 20-21; Prinsloo en Rossouw 1983: 37-39). Ouweneel (1988: 236-322) tref 'n onderskeid tussen besweringsmagie, rituele magie en mediese magie. Eersgenoemde behels aspekte soos

belesing, mentale suggestie, liefdesmagie, vervolgingsmagie, asook eksorsisme. Die tweede vorm van magie verwys na magiese ordes, heksery, satanisme, bloedpaktes, geesdrywery en tongedemonie. Laasgenoemde verwys na mediese astrologie, religieuse sektes, Tau-geneeswyses, Brahman-geneeswyses en paranormale geneeskunste. Hierdie laasgenoemde aspek beslaan ook die veld van die alternatiewe genesing.

Die navorser verkies om die begrip “toordery” te gebruik omdat dit die omvang van hierdie faset duideliker omskryf. Die HAT (2000: 1169) tref onder andere die onderskeid tussen die manipulering van bonatuurlike magte (magick) en oëverblindery soos toertjies en kulkunsies.

- **Mistiek**

Volgens Prinsloo en Rossouw (1983: 25) is mistiek “...die proses waarin die mens hom onttrek van sy leefwêreld en hom ten volle in homself keer sodat eenwording bereik word met die universele godheid”. Voorbeelde hiervan is joga, transedentale meditasie, astrale projeksie, kabbalisme, sensitiwiteitsopleiding, hallusinasies en dwelmmiddels, Oosterse vegkunste asook bygeloof en afgodery (Prinsloo en Rossouw 1983: 28-31). Ouweneel (1988: 30, 133) beskryf die mistiek as “...de terugtrekking uit het volle leven om een onbekende, ‘hogere wereld’ te betreden door middel van ascese, meditatie en extase. Het is een doordringen in geheime, hogere dingen dat de mysticus gelukkig maakt, in vervoering brengt en hem bovenal doet eenworden met ‘God.’” Die mens wil hom- of haarself dus vereenselwig met God of ‘n god. Hierin speel dwelms dikwels ‘n belangrike rol (Ouweneel 1992: 18-19, 30-31; 40-41).

Die HAT (2000: 710) definieer die mistisisme as die “strewe na die innige vereniging van die siel met god”. Dit is dus die mens se inkeer in hom- of haarself om deur middel van bepaalde tegnieke ‘n bonatuurlike ervaring te bereik.

- **Mantiek**

Ouweneel (1988: 179-235) tref 'n onderskeid tussen hallusinatoriese, augerele en diagnostiese mantiek. By eersgenoemde word 'n medium gebruik om waarsêery te beoefen, soos byvoorbeeld kristalkyk, waarseggende drome en heldersiendheid. Die tweede aspek handel oor 'n poging om die toekoms te voorspel aan die hand van bepaalde voortekens. Die astrologie, chiromantie, kartomantie, numerologie, †Tjing en teekoppielees is voorbeelde hiervan. Wat diagnostiese mantiek betref, word voorspellings gemaak deur middel van bepaalde diagnoses. Wiggelary en pendelary, projeksiediagnostiek en homopatie is voorbeelde van hierdie soort mantiek (Prinsloo en Rossouw 1983: 41-51; Potgieter 1984: 22-23). Fortuinvertellery moet egter van die paranormale verskynsel van heldersiendheid onderskei word, omdat laasgenoemde spontane ervaringe is wat gebeur sonder dat die persoon daarop voorberei is, terwyl eersgenoemde bepaalde middele gebruik om die profesie te bewerkstellig (Hoover 1977: 15). Die derde aspek vervat wiggelary en pendelary; projeksiediagnostiek en irisdiagnostiek. Hierdie laasgenoemde aspek beslaan die terrein van die alternatiewe genesing waar homopatie, refleksiologie, aromaterapie, akupunktuur ensovoorts tuishoort. Van den Berg (s.a.: 161-163) som die homopatie op met *Similia Similibus Curantur* en meen dit berus op bygeloof, eerder as okkultiese genesing. Ouweneel (1992: 1-5) wys egter uit dat dit nie wetenskaplik van aard is nie omdat daar nie volgens 'n dubbelblindproef gewerk kan word nie. Tog is daar 'n okkultiese agtergrond waaruit dit ontspring en kan dit ook bydra tot okkultiese gekweldheid.

Die navorser wil bogenoemde standpunte saamvat deur die mantiek te definieer as 'n ontwikkelde paranormale vermoë om deur waarsêery of voorspellings enersyds die verlede of die toekoms te bepaal, of om andersyds 'n diagnose van die huidige menslike toestand te verkry.

- **Esoteriese organisasies**

Voorbeelde van hierdie organisasies is die Rosikruisers en die Vrymesselaars. Dreyer (1977: 25-27) sien die verband tussen Vrymesselary en okkultisme in die uitwissing van grense tussen godsdienste. Op grond van die rituele en seremonies het dit religieuse elemente. Van Niekerk (1969); Vorster en Van Niekerk (1973) en Swart (1982) het uitgebreide navorsing oor hierdie organisasie gedoen en dit onder andere as okkulties bestempel (Van Niekerk 1969: 23-54, Vorster en Van Niekerk 1973:90; Swart 1982: 53-57). Gruss (s.a.: 93) en Van Niekerk (1969: 54-60) wys op die hoogs geheime, godsdienstige, filosofiese en okkultiese aspekte van die Rosikruisers. Die okkultiese aspek word gekenmerk deur esoteriese wysheid wat net aan geïnisieerdes oorgedra kan word.

Die HAT (2000: 212) beskryf “esoteries” as dit wat slegs vir ingewydes bedoel is, dit wat diepsinnig, duister en geheimsinnig is. Esoteriese organisasie is ‘n faset van okkultisme vanweë bedenkbare rituele en seremonies, asook onskriftuurlike aannames en okkultiese invloede.

- **Neopaganisme**

Volgens Prinsloo en Rossouw (1983: 53) en Ouweneel (1988: 252-255) was hekserie die direkte oorblyfsel van die heidense godsdienste voor die koms van die Christendom wat wydverspreid was onder die Kelte en Germane. Dit kan teruggevoer word na die antieke afgodediens van Diana. Sado-masogisme, seksuele perversiteit, dwelms, danse en musiek word gebruik om ‘n transtoestand te bewerkstellig in ‘n poging om met die ander wêreld kontak te maak. Bepaalde groeperinge soos die Druïde en heksefeeste soos Walpurgisnacht en Halloween, is ook belangrike aspekte daarvan. Wenisch (1989: 31-38) onderskei tussen die Wicca-hekse en die feministiese hekse. Meiring (1998: 21-38) het sy B.Th.-skripsie oor die onderwerp voltooi en definieer neopaganisme in terme van paganistiese gode soos die godin en die manlike god, neopaganistiese rites en feeste, paganistiese etiek en die paganistiese groeperinge. Volgens hom is die essensie die

menslike poging om by die godheid uit te kom. Daar is nie plek vir Jesus Christus nie en die mens word sy of haar eie god. Meiring het egter 'n baie simpatieke oor vir die neopaganiste omdat hierdie groepering ten onregte as sataniste geëtiketteer word. Molnar (1987) skryf in sy boek oor die paradigmaskuif van die Christendom na paganisme. Die HAT (2000: 826) definieer neopaganisme as die heidendom, as heidense opvattinge en gebruike terwyl 'n paganis 'n nie-Christen of 'n ongelowige is. Daarom is hierdie geloofsstelsel antichristelik en gebruik hulle okkultisme om hulle godsdiens te verruim, alhoewel die bestaan van Satan ontken word (Meiring 1998: 70).

2.1.3 OKKULTIESE GEKWELDHEID

Okkultiese gekweldheid kan onderskei word op grond van demoniese besetenheid, demoniese binding en demoniese teistering. Hier sal egter net aandag gegee word aan die semantiese verheldering en nie diagnostiese kriteria nie.

- **Demoniese besetenheid**

Smit (1992: 6) beskryf demoniese besetenheid in 'n tentatiewe werksdefinisie as 'n psigiese toestand wat manifesteer in reaksie op 'n direkte konfrontasie met die evangelie van Jesus Christus. Dit kan nie in verband gebring word met 'n sielkundige of medies identifiseerbare siektetoestand nie. Dit bring 'n persoonlikheidswisseling mee, tekens van paranormale vermoëns is te bespeur, en dit hang saam en vloei voort uit bewuste betrokkenheid by en deelname aan okkultiese praktyke. Els en Jonker (2000: 292) praat van besetenheid as "serious demonising" waar die persoon se liggaam beset word en demone beheer oorneem. Janse van Rensburg (1999: 14-15) wys daarop dat besetenheid nie sommer net met iemand gebeur nie of deur middel van 'n fetisj oorgedra word nie. Dit kan net plaasvind wanneer 'n persoon aktief betrokke is by okkultisme. Van N. Huisamen (1982: 16) noem verskeie gesaghebbende navorsers wat demoniese besetting definieer as oorheersing, inbesitneming en in besit wees van bonatuurlike vermoëns. Gous (1983: 18) kom tot die gevolgtrekking dat demoniese besetenheid willekeurig of onwillekeurig kan wees; dat daar geen wesenlike verband tussen die

karakter van die slagoffer en sy of haar besetenheid is nie; dat dit permanent of tydelik kan wees; dat beide die liggaam en gees aangetas word, dat daar bepaalde diagnostiese kriteria is en dat genesing skielik en onmiddellik plaasvind.

Die navorser verskil van die standpunte van Els en Jonker (2000) en Gous (1983) omdat die terminologie verwarrend is. Demonisering dui meer op teistering terwyl 'n demoniese besetting op 'n oormeestering dui, volgens Lukas 8: 27 (Vergelyk HAT 2000: 142.) Daar is ook sekere afgebakende diagnostiese kriteria wat primêr en sekondêr onderskei word as kenmerke van demoniese besetenheid.

- **Demoniese binding**

Volgens Smit (1992: 6-7) is dit makliker om demoniese binding te definieer deur te wys op wat dit nie is nie. Dit is nie besetenheid nie en ook nie die sondemag van Jakobus 1: 12-15 nie. Gous (1983: 44) noem ook dat 'n fetisj nie 'n persoon kan bind nie, maar wel Satan. Gekweldes het ook nie heilsekerheid nie en daar is steurnisse op godsdienstige terrein. Daar is wel paranormale ondervindinge en 'n punt kan aangewys word waar hierdie dinge begin het (Ouweneel 1992: 31-32). Okkultiese kontakte is wel 'n aanduiding, maar wanneer 'n persoon genuanseerd sekere obsessies beleef en daar 'n dwang om te sondig teenwoordig is, kan dit ook 'n binding wees (Gous 1983: 45). Els en Jonker (2000:292) verwys na "subjection" wat baie lyk soos besetenheid maar minder klaarblyklik is. Ouweneel (1988: 342-343) noem dit okkulte belasting en dit is die gevolg van passiwiteit, geesdrywery, ontwikkeling van paranormale vermoëns en okkultiese geneeswyses. Binding verwys na 'n geestelike gevangeneskap, maar sluit ook die teistering van die liggaam in (Janse van Rensburg 1999: 15). Van N. Huisamen (1982: 20) beskryf binding in terme van wanneer "...iemand die wil doen van hom wat 'n greep op sy lewe het...".

Die navorser kan hom nie met Gous (1983) se standpunt vereenselwig nie omdat diagnostiese kriteria veronderstel dat veranderlikes eers verreken moet word. Obsessie kan eerder die oorsaak van 'n kliniese beeld wees voordat dit summier as demonies

bestempel word. Els en Jonker (2000) se “geringe besetenheid” is ook onbevredigend weens die diagnostiese kriteria wat primêre en sekondêre indikatore veronderstel. Volgens Ouweneel (1988) kan passiwiteit en geesdrywery nie noodwendig tot ‘n demoniese binding lei nie behalwe as ‘n persoon hom- of haarself doelbewus oopstel vir onskriftuurlike ervaringe soos die Toronto Blessing of die “neerwerping in die Gees”. Ander verklaringsmoontlikhede soos suggesties en histerie moet eers uitgeskakel word (Beverley 1995: 22-24, 161-162).

Die ontwikkeling van paranormale vermoëns kan ‘n demoniese binding veroorsaak. Dit is ‘n geestelike gevangenskap en liggaamlike teistering, aldus Janse van Rensburg (1999). Die HAT (2000: 92) vat dit mooi saam as ‘n “gehegtheid aan iemand of iets waardeur die gedrag beïnvloed of bepaal word”.

- **Demoniese teistering**

Els en Jonker (2000: 292) noem demoniese teistering “individual persecution” en meen dit is ‘n ligte of skynbare demonisering waar mense indirek of subtiel beïnvloed kan word. Volgens hierdie navorsers kan demone christene vervolg sonder om eintlike invloed oor hulle te kry. Poltergeist is egter ‘n voorbeeld van eksterne waarneembare fenomene en subjektiewe aanrandings op mense. Du Plessis (1966 en 1980) verwys na verskeie voorvalle van poltergeist en goëlery. “Harassment is distinguished from a binding in that the latter happens internally in the person (body and/or spirit), while the former occurs externally, outside the person” (Janse van Rensburg 1999: 16).

Els en Jonker (2000) se standpunt is onduidelik. Die navorser vereenselwig hom egter met die standpunt van Janse van Rensburg (2000) en stem saam dat ‘n demoniese teistering ekstern voorkom en dat selfs gelowiges nie daarvan gevrywaar is nie.

2.14 BEDIENING VAN BEVRYDING

Smit (1992: 47-51) onderskei vier bedieningswyses van bevryding as die okkult-magiese beswering; die sakramentalistiese eksorsisme; die pinkster-charismatiese duiweluitdrywing; en die kerugmatiese heilsbemiddeling. Els en Jonker (2000: 295-310) noem sewe stappe as deel van 'n terapeutiese intervensie en pad na bevryding. Dit is 'n holistiese benadering waarin die kliënt in al sy of haar dimensies hanteer word. So moet die fisiese, psigologiese, sosiale, emosionele en geestelike aspekte aangespreek word. Ouweneel (1988: 362) beskou bevryding as 'n proses waar die Here die pastor toerus met gawes en waar daar multi-dissiplinêr gewerk moet word. Janse van Rensburg (1999: 16-17) hou nie van die term nie omdat dit dui op 'n bediening waarin spesiale gawes benodig word en alles aan Satan en demone toegeskryf word. Hy verwys eerder na 'n spesifieke taak binne die pastorale verantwoordelikheid. Die pastor het ook hierin 'n verantwoordelikheid teenoor sy of haar gemeente. Die bediening van bevryding moet deel uitmaak van 'n omvangryke en geïntegreerde bediening. Van N. Huisamen (1982: 33-35) wys op die slaggate van 'n bediening van bevryding wat rituele en besweringe of towerformules gebruik. Die woord eksorsisme is eintlik 'n woord wat by nie-Christelike praktyke tuishoort. Duiweluitdrywing moet dus nie oorbeklemtoon word nie en ook nie tot 'n bedieningsmetodiek verhef word nie omdat daar 'n gevaar van subjektiwiteit en 'n geneigdheid om alles aan die duiwel toe te skryf, bestaan. Daarom konkludeer Gous (1983: 37, 45) dat die *sola scriptura*-beginsel ook hier moet geld. Net die Woord van God in die krag en betoning van die Heilige Gees kan biddend die persoon van die bese verlos. Die skriftuurlike weg is sondebese, berou oor en belydenis van spesifieke sondes, bekering, geloof in Christus, heiligmaking en die aantrek van die volle wapenrusting.

Die navorser is dit eens dat 'n bediening van bevryding 'n proses van langtermyn rekonstruktiewe nasorg moet wees as deel van die pastor se kerklike bediening. Die bydrae van hierdie proefskrif is juis geleë in 'n pastorale model aan die pastor om okkulties gekweldes te kan versorg.

2.15 OKKULTIESE SUBKULTURE EN DIE ADOLESSENT

Die HAT (2000: 1116) definieer 'n subkultuur as 'n "kultuurgroep binne 'n groter kultuur, dikwels met belange in stryd met die groter kultuur". Smit (1992: 2) beskryf satanisme as 'n nuwe religieuse subkultuur, 'n subkultuur van okkultiese betrokkenes. Kranenburg (s.a.: 294-312) konkludeer dat okkultiese subkulture gedefinieer word na aanleiding van bepaalde elemente soos substansmisbruik, 'n belangstelling in die geheimsinnige, 'n beklemtoning van die gevoelsmatige asook 'n keuse vir eenvoud en die primitiewe. Daar is ook faktore soos die natuur, veral 'n voorkeur van bepaalde voedselsoorte en asemhalingstegnieke. Seksualiteit speel 'n belangrike rol sowel as musiek. Godsdienst is gesetel in die Oosterse gelowe met 'n negatiewe opvatting oor die Christendom. Daar is 'n soeke en eksperimentering in die esoteriese dissiplines en dit is veral adolessente wat hier teikens is en dié modegier wil najaag. Adolessente is jeugdige in die lewensperiode van puberteit tot mondigheid. Vir 'n seun duur dit vanaf ongeveer 14 tot 21 jaar en vir 'n meisie van 12 tot 21 jaar. Die adolessent is dus 'n opgroeiende persoon en adolessensie is die toestand en proses van om op te groei (HAT 2000: 17). Dit is dan in hierdie verwarrende, deurmekaar fases van die mens se groeiproses waar okkultiese subkulture onder adolessente ontstaan.

2.16 MOONTLIKE ELEMENTE VAN OKKULTIESE SUBKULTURE UIT DIE VAKLITERATUUR

- **Hiërargiese ordes**

Volgens Els en Jonker (2000: 56-67) bestaan die hiërargiese ordes uit internasionale organisasies soos "The Church of Satan" en "The Temple of Set" terwyl die Suid-Afrikaanse beweging bestaan uit "The Brotherhood of the Ram", "Order of Darkness", "Sons of Satan" en gewone dissipels of eksperimenteerders van Satan. Naas hierdie sataniese organisasies kan die navorser ook paganistiese organisasies soos "The Pagan Federation of South Africa" en "South African Pagan Movement" noem.

- **Okkultiese rituele en / of seremonies**

Els en Jonker (2000: 201-280) noem sataniese rituele soos die Swart Mis en seremonies soos die nag van die dier, die pasgaseremonie asook offerhandes soos diereoffers, menslike offers en pynoffers, en ook rituele selfmoord. Daar word ook verwys na die misbruik van sataniese rituele en “mind control”. Pretorius (1977: 54-56) verwys na rituele en apparate deeluitmaak van ‘n organisasie soos die Kerk van Satan in Amerika. Hierdie rituele impliseer ‘n vanselfsprekende betrokkenheid by kriminele aktiwiteite.

- **Misdaad**

Frederickson (1988: 20) wys op ontvoering, seksuele misbruik en kanibalisme as aspekte van sataniese misdaad. Els en Jonker (2000) se boek is juis onder andere vanuit ‘n kriminele vertrekpunt geskryf. Okkultiese subkulture bots met die gereg, veral in die geval van satanisme.

- **Musiek**

Frederickson (1988: 24-25) lig sataniese musiek in terme van die lirieke uit as element van okkultiese subkulture. Els en Jonker (2000: 190-196) voer aan dat musiek adollesente beïnvloed in hulle keuses en optredes. Dit stuur ‘n duidelike boodskap uit. Musiek soos “heavy metal”, “party metal”, “thrash” en “alternative” musiek word onderskei. Die musiek word ook nie net gehoor nie, maar musiekvideos is meer treffend as die musieklirieke self. Dreyer (1977: 36-37) noem voorbeelde van satanisme in musieklirieke en musikante en verwys na die elemente wat na vore kom soos seks, dwelmmiddels en rewolusionêre oortuigings asook die invloed van musiek op betrokkenheid by okkultisme. Schwarz en Empey (1988: 141-162) wys op “backwardmasking”-tegnieke waardeur okkultiese boodskappe oorgedra kan word.

- **Okkultiese literatuur**

Frederickson (1988: 24) wys op veral biblioteekboeke en boekwinkels wat aanvoer dat okkultiese boeke by verre die populêrste is. Els en Jonker (2000: 78-83) noem “The Satanic Bible”, “The Satanic Rituals”, “The Devil’s Notebook” en “The Black Book of Satan” as die prominentste voorbeelde van okkultiese literatuur. Daarnaas word “The Book of Shadows” en ander boeke wat oor heksery en okkultiese praktyke handel, genoem (Els en Jonker 2000: 99-100). Die navorser kan ook populêre literatuur noem soos J. R. Tolkien se “Lord of the Rings” en J. K. Rowling se “Harry Potter”-reeks as springplanke na okkultiese subkulture.

- **Okkultiese films**

Frederickson (1988: 25) noem “The Exorcist” en “Rosemary’s Baby” as voorlopers wat baie mense aan okkultiese subkulture voorgestel het. Els en Jonker (2000: 196-197) noem die element van nuuskierigheid wat weer aanleiding gee tot eksperimentering. Redes soos observerende leer, ‘n opwekkingsproses, regverdigingsproses en ‘n verandering in houding word teweeg gebring. Okkultiese films is die vertoonvenster vir verdere belangstelling en betrokkenheid by okkultiese subkulture.

- **Okkultiese speletjies**

Frederickson (1988: 25) toon aan dat veral rolspelspeletjies soos “Dungeons and Dragons” en tekenprente met spreuke en talismans populêr is. Els en Jonker (2000: 179-188) brei verder uit oor “Dungeons and Dragons” en noem eienskappe soos sataniese name of die konnotasie aan karakters, sataniese terminologie, die bose aard van karakters en sekere eienskappe wat aan deelnemers gegee word tydens die spel soos byvoorbeeld krag, intelligensie, magiese spreuke en opleiding as priester of towenaar. Die speletjie is verslawend en moedig gewelddadige gedrag aan, dit maak ander gode aanvaarbaar, okkultiese praktyke word bevorder en reïnkarnasie word gepropageer.

Schwarz en Empey (1988: 138) wys op die obsessiewe karakter van die spel. Dan is daar ook natuurlik okkultiese speletjies soos die Ouija-bord, glasië-glasië en “Bloody Mary” wat met kommunikasie met die bonatuurlike in verband gebring kan word. Gruss (s.a.: 100-108) en Thomas (1973: 74-78) brei uit oor die gevare en direkte okkultiese blootstelling van die Ouija-bord.

- **Okkultiese simboliek**

Els en Jonker (2000: 105-126) noem die prominentste tekens wat met satanisme geassosieer word: die swart skedel, die “Grim Reaper”, “Safe my mate”, die Maan-teken, heksagram, pentagram, *Baphomet*, “pentacle”, die heksepoot, *Tau*-kruis, Italiaanse horing, teken van die hoërpriester, die bokkop, die kruis van verwarring, swastika, die 666 / fff en drie sirkels, *natas*, sos, omgedraaide kruis, die *Udjat*, Egiptiese ankh, die “Antiquarian” brug, die heilige kewer, die weerligstraal, teken van die Kerk van Satan, die magiese driehoek, die sirkel van krag, die sirkel binne die sirkel, die magiese sirkel, die towenaarssirkel, die oneindigende agt, die sirkelmaan en ster, *AC/DC*, anargie, die *yin-yang*, die altaar, amulet, *Zoso*, omgedraaide kruis van sataniese geregtigheid, die kragteken, die piramide en derde oog, die liefdeslem, die getal 13 asook tekens wat ritualistiese aktiwiteite aandui. Dreyer (1977: 27-35) wys daarop dat okkultiese simboliek onskuldig lyk en as onskuldig voorgehou word. Hierdie simboliek het 'n rol te speel in die belangstelling in okkultisme in die jongste tyd. Stander (2000: 11-13) wys egter daarop dat simbole verskillende betekenisse kan dra en dat sekere simbole met ander inhoude gevul kan wees. Okkultiese etikettering en bygeloof moet dus uitgeskakel word. Hugo (1988: 21-23) noem die vernaamste sataniese teken by name die pentagram wat ook as die Judasbok, *Baphomet* of bok van Mendes bekend is. Botha (1992: 21-230) waarsku egter dat simbole in die konteks waarbinne hul voorkom geïnterpreteer moet word. Simbole het nie fetisj-krag volgens 1 Korintiërs 4: 8 nie.

- **Seksuele misdrywe**

Haasbroek (1978: 80-100) en Els en Jonker (2000: 161-162) noem dat seksuele praktyke deel vorm van satanisme. Seksuele perversiteit en satanistiese rituele hou verband met mekaar. Die grondleggers van die moderne satanisme, Aliester Crowley, Anton La Vey en Charles Manson het seksuele praktyke in hulle seremonies en rituele geïnkorporeer. Dit sluit in perverse orgies, buite-egtelike verhoudinge, homoseksuele, biseksuele en selfs aseksuele aktiwiteite. Dit is veral pornografie wat uitgesonder word wat aanleiding gee tot seksuele losbandigheid. Daar is 'n duidelike verband tussen pornografie en misdaad. Hamman (1991: 10-13, 47) noem die aard van seksuele aktiwiteite van okkultiese subkulture as ontbloting, voyeurisme, molestering, verbale molestering en seksuele gemeenskap met diere. Hy kan egter nie 'n kousaal oorsaaklike verband tussen seksuele molestering en okkultiese gekweldheid op grond van Skrifgegewens vasstel nie. Tog beweer La Vey dat sy kerk "... nie ten gunste van verkragting, molestering van kinders, seksuele omgang met diere of enige vorm van seks wat die deelname beteken van diegene wat onwillig is, of wie se onskuldigheid of naïwiteit sal meebring dat hulle geïntimideer, of mislei word om iets teen hulle wense te doen nie" (Haasbroek 1978: 90).

- **Substansmisbruik**

Els en Jonker (2000: 163-178) noem die verband tussen substansmisbruik en satanisme. Redes soos reduksie van inhibisies, afpersing en verslawingsmag word aangevoer waarom substansmisbruik deel van dié subkultuur vorm. Ouweneel (1992: 18-19, 40-41) gebruik die voorbeeld van LSD om te illustreer dat dié dwelm onder andere veroorsaak dat transendentale seine kan deurkom omdat daar 'n verwronge gewaarwording ontstaan. Dit veroorsaak dat daar gemakliker transendente paranormale ervaringe ontstaan. Dit gee weer aanleiding tot demoniese invloede. Die ontwikkeling van paranormaliteit is 'n toegangspoort vir die demoniese. Daar is egter nie 'n kousale verband tussen dwelmgebruikers en okkultiese gekweldheid nie. Paranormaliteit kan egter wel so ontwikkel word en die persoon op die pad lei na kontakte met die demoniese.

- **Betrokkenheid by fasette van okkultisme**

Dreyer (1977: 35-36) verwys na die reklame wat gemaak word om betrokkenheid by okkultisme te bevorder. Hy noem die media-uitbeeldings en boekewinkels wat boeke oor okkultisme verkoop asook okkultiese voorwerpe soos Tarotkaarte. Bogenoemde vyf elemente gee noodwendig aanleiding tot betrokkenheid by okkultisme.

2.17 SAMEVATTENDE EVALUERING EN IMPLIKASIES VIR DIE PASTORALE TERAPIE

Die semantiese opheldering het ten doel om die pastorale terapeut te help om op 'n genuanseerde wyse met die problematiek van adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke was, om te gaan. Probleme rakende okkultiese gekweldheid word gewoonlik as "satanisme" aangemeld of daar word gemeld dat iemand 'n "binding" het. Dit is vir die pastorale terapeut nodig om te kan vasstel of sy kliënt streng gesproke 'n satanis is of dalk net 'n eksperimenteerder met okkultiese praktyke. Kliënte voel soms "gebind" omdat hulle nie 'n bepaalde geestestoestand soos depressie of verslawende middels te bowe kan kom nie. Die pastorale terapeut het die verantwoordelikheid om hierdie aspekte van okkultiese gekweldheid deur middel van 'n proses van eliminasië van ander verklaringsmoontlikhede (veranderlikes) te onderskei.

Die terapeutiese proses sou anders lyk in die geval van okkultiese gekweldheid waarby teisterings, bindings en selfs besetenheid betrokke is. Dit gaan nie help om pastorale strategieë te gebruik om met 'n okkulties gekweldde persoon te werk nie. 'n Pastorale proses van Heilsverkondiging en bevryding moet eers plaasvind nadat simptome van okkultiese gekweldheid vasgestel is en ander verklaringsmoontlikhede geëlimineer is. Indien die kliënt substansie misbruik, sou hy of sy eers na 'n rehabilitasiesentrum gestuur moet word en die pastorale terapeut moet dan multi-professioneel met die program saamwerk en inskakel.

HOOFSTUK 3

DIE ADOLESENT EN OKKULTIESE SUBKULTUURVORMING

3.1 ADOLESSENSIE: 'N SOEKE NA IDENTITEIT

Dit is vervolgens vir die navorser belangrik om vas te stel wie die teikengroep van okkultiese subkulture is. Dit is grootliks die adolessent. Persoonlikheidsteorieë soos Piaget (1969) se formele operante stadiums en Kohlberg (1969, 1984, 1987) se vlakke van morele ontwikkeling bied vir ons 'n raamwerk om die intellektuele ontwikkeling van die adolessent beter te begryp. Dit is egter die persoonlike ontwikkeling wat aandag verdien. Hall (1904) noem adolensesie die "storm and stress"-fase terwyl Freud (1953) die genitale stadium onderskei as die ontwaking van die libido asook die reaksieformasie as 'n verdedigingsmeganisme. Freud se dogter, Anna (1946), onderskei die ego-verdediging van adolessente in terme van intellektualisering en asketisme. Mead het weer die aandag op die kulturele aspek gefokus. Dit was egter Erikson (1963: 261-262) se persoonlikheidsteorie wat deurslaggewend die adolessent beskryf as die persoon gewikkel in 'n soeke na identiteit (Paplia en Olds 1989: 376-382).

Erikson (1963: 261-262) se persoonlikheidsteorie identifiseer agt ontwikkelingsstadia waarvan "identiteit teenoor rolverwarring" die adollessentestadium tipeer. Identiteit kan dus gedefinieer word as die adollessent se siening van hom- of haarself. Dit sluit die gevoel in dat daar kontinuïteit in sy of haar lewe bestaan asook dat daar ooreenstemming is tussen die adollessent en ander se siening van hom- of haarself. Hierdie soeke na identiteit veroorsaak dat daar soms 'n botsing kom met die reëls van die samelewing en die mense wat naby die adollessent staan. Daar is ook die aspek van eksperimentering met verskillende identiteite (Meyer et al. 1988: 169-170). Marcia (1980) identifiseer vier identiteitstate na aanleiding van Erikson se twee elemente wat belangrik is in die vorming van identiteit, naamlik krisis en verbintenis "commitment". Sy onderskei 'n identiteitsbereiking ('n krisis lei na 'n verbintenis), 'n verhinderende ('n verbintenis sonder 'n krisis), identiteitsdiffusie (geen verbintenis nie) en 'n moratorium (tydens 'n krisis) (Paplia

en Olds 1989: 378-381). Grobler (1997: 135-136) brei uit op die identiteitsmoratorium as 'n voortgaande krisistoestand en voortgaande rol-eksperimentering. Dit gaan juis oor die ondersoek van alternatiewe. Identiteitsdiffusie korreleer ook met akademiese onderprestasie, lae selfkonsep, dwelmmisbruik en 'n onvermoë tot die aangaan van intieme verhoudings. Wanneer hierdie identiteit deur okkultiese subkulture beïnvloed word, kan die gevolge katastrofaal wees. In die geval van die identiteitstate, sou okkulties gekwelde adolessente worstel met 'n identiteitsdiffusie en / of 'n identiteitsmoratorium. Dit is veral rondom die aspek van 'n lae selfkonsep en faktore soos armoede; swak behuising en oorbehuising; gesinsdisorganisasie; gebrek aan ouerlike liefde en ondersteuning; en 'n gebrek aan betekenisvolle verhoudings wat hierdie selfkonsep negatief beïnvloed kan word. Daar kan nie ontken word dat die ingrypende liggaamlike, kognitiewe, persoonlikheids- en sosiale ontwikkeling wat tydens adolessensie plaasvind, besondere aanpassing verg nie (Thom et al. 1998: 392, 437-438). Die psigologiese perspektief werp lig op die onderliggende kwessies van adolessensie alhoewel dit nie die okkulties gekwelde adolessent as geestelike wese wil akkommodeer nie. Vervolgens wil die navorser die aard van adolessensie vasstel en bepaal in welke mate okkultiese subkulture 'n invloed op die persoon van die adolessent het.

3.1.1 WIE IS DIE ADOLESSENT?

Volgens die HAT (2000: 17) word adolessensie beskryf as 'n toestand of proses van groei. Soos reeds aangedui is dit die lewensperiode van puberteit tot mondigheid. Vir 'n seun duur dit vanaf ongeveer 14-21 jaar en vir 'n meisie van 12-21 jaar. Die adolessent is dus die jongmens in die adolessensieperiode. Die Verklarende Afrikaanse Woordeboek van Labuschagne en Eksteen (1992: 17) tipeer dit as die jare van geslagtelike rypwording of die tienerjare. Volgens die Psigologie woordeboek van Plug et al. (1988: 6) is dit 'n ontwikkelingsstadium wat strek van puberteit tot die bereiking van volwassenheid. Puberteit word in dieselfde woordeboek beskryf as die "...ontwikkelingsstadium waartydens die vermoë tot reproduksie bereik word en die sekondêre geslagskenmerke begin ontwikkel" (Plug et al. 1988: 297). Die karakter en take van adolessensie is primêr sielkundig van aard en daarom die gebruikmaking van psigologiese definiërings (Benner

et al. 1987: 25). Grobler (1997: 212-294) wys egter daarop dat adolessensie deur die psigologie gekeer is en dat daar 'n teologiese perspektief op adolessensie moet wees, wat hy spiritualiteit noem. Alhoewel hy die leemte identifiseer, eindig sy eie poging as 'n psigologiese teologiesing.

3.1.2 ONTWIKKELINGSFASES TYDENS ADOLESSENSIE

Soos reeds gemeld is adolessensie die soeke na identiteit. Hierdie persoonlike groei en ontwikkeling van die adolessent sluit veral sy of haar identiteit, selfbeeld en geslagsrolle in, terwyl sosiale en morele ontwikkeling ook ter sprake is (Cummings 1995: 226-265). Benner (1987: 25-26) en Thom et al. (1998: 389) beskryf drie fases van adolessensie. Vroeë adolessensie (11-14-jarige ouderdom) word gekenmerk deur die primêre taak om die fisiologiese veranderinge soos liggaamlike ontwikkeling die hoof te bied (Louw en Edwards 1993: 561). Dit beteken dat 'n mate van verwerping en / of goedkeuring van die portuurgroep te sprake is. Verwerping kan enersyds lei tot isolasie en alternatiewe vorme van sosialisering terwyl die gedurige soeke na goedkeuring kan veroorsaak dat die persoon gehoor gee aan groepsdruk. Dit is by vroeë adolessensie waar die nuuskierigheid na die bonatuurlike aangewakker word enersyds as gevolg van verwerping of andersyds om die goedkeuring van die portuurgroep te wen. Empiriese navorsing deur Staples (1994: 2) dui daarop dat hoërskoolkinders van graad 9 primêr by okkultiese subkulture betrokke is.

'n Tweede fase word onderskei as middeladolessensie (14-18-jarige ouderdom). Dit word beskryf as 'n senior hoërskoolkind wat ongeveer in sy of haar laaste jare op skool is. Middeladolessensie word versterk deur die bereiking van sekere mikpunte soos belydenisaflegging of die kwalifisering vir 'n motorlisensie. Die primêre taak tydens hierdie fase is die sinkronisering van die seksuele vermoë, affektiewe gevoelens, selfbeeld en die volle verantwoordelikheid vir die self in beide openbare en private hoedanighede (Louw en Edwards 1993: 561-563, 566-567). Hierdie aspekte is bekend as die identiteitskrisis en kan veroorsaak dat daar onvoltooide groei oorgedra word na die volgende fase indien dit nie op 'n positiewe wyse gesinkroniseer word nie (Louw en Edwards 1993: 567-569). Dit

is juis hier waar adolosente probleme optel wanneer daar nie 'n duidelike ervaring van 'n persoonlike geskiedenis eensyds of 'n lewensvisie andersyds gekoester word nie. Okkulties gekwelde adolosente worstel in hierdie fase gewoonlik met 'n traumatiese persoonlike geskiedenis wat veroorsaak dat daar nie 'n hoopvolle lewensvisie in die vooruitsig gestel kan word nie.

'n Laaste fase wat geïdentifiseer word, is laatadolosensie (18–21-jarige ouderdom). Dit geskied in die tydperk 17 tot 22 jaar. Sekere fisiologiese merkers is 'n aanduiding dat hierdie fase bereik is alhoewel dit oorwegend psigologies van aard is. Hierdie fase word grootliks beïnvloed deur die manier waarop die seksuele identiteit ontwikkel of beskadig word. Hoe meer die seksuele identiteit beskadig is, hoe groter is die kans vir ernstige skade aan verhoudings en intimiteit. Hierdie skade word in terme van isolasie geïdentifiseer en word gedefinieer as 'n onvermoë om verantwoordelikheid vir die self en 'n ander persoon te neem. Dit is gewortel in roldiffusie, minderwaardigheid, skuldgevoelens, skaamte en wantroue. Verdere aspekte soos ekonomiese afhanklikheid, beroepsverwarring en vrese vir die onseker toekoms kan veroorsaak dat laatadolosensie tot na 40-jarige ouderdom verleng kan word. Wanneer die mens met sy of haar eie sterflikheid in hierdie konteks gekonfronteer word, kan dit aanleiding gee tot depressie en wanhoop. Okkulties gekwelde adolosente is tydens hierdie fase baie moeilik hanteerbaar omdat 'n patologie gevorm is en so 'n persoon reeds intervensie ontvang het, maar weerstand bied teen die terapeutiese proses of eenvoudig nie belangstel nie.

Adolosente wat worstel met hierdie aspekte, kan okkultiese subkulture beskou as 'n alternatiewe moontlikheid of ontvlugting uit die dilemma. Adolosensie is inderdaad 'n tydperk van fenomenale uitdagings en ingrypende fisiologiese en psigologiese veranderinge. Dit is dus nie ongewoon dat die adolosent met 'n kombinasie van bogenoemde aspekte moontlik by okkultiese subkulture betrokke raak of eksperimenteer nie.

3.1.3 GESLAGSROL-ONTWIKKELING EN STRESSORE TYDENS ADOLESENSIE

'n Geslagsrol kan gedefinieer word as 'n kombinasie van gedrags-, houdings- en persoonlikheidseienskappe wat deur 'n kultuur as aanvaarbaar gestel word. Dissipline speel 'n groot rol by die familie-invloed op geslagsrolle (Cummings 1995: 252-263). Om geslagsrol-ontwikkeling beter te begryp, moet daar na ontwikkelingstake van adolessente verwys word. Suksesvolle uitvoering van hierdie take is dan ook gerig op optimale funksionering in die volwasse lewenstadium. Die teendeel is egter ook waar. Daar moet 'n aanvaarding wees van 'n veranderde liggaamlike voorkoms; van sekere groepe asook aanpassing by daardie groepe, maar ook 'n ontwikkeling van manlike of vroulike geslagsrolidentiteit; van kognitiewe vaardighede en die verwerwing van kennis; van 'n eie identiteit; van onafhanklikheid van ouers en ander volwassenes; van sosiaal verantwoordelike gedrag; van 'n sterk emosionele band met 'n ander persoon; van morele begrippe en waardes wat as riglyne vir gedrag kan dien; van 'n waardestelsel wat verband hou met 'n realistiese en wetenskaplike wêreldbeskouing en die ontwikkeling van 'n lewensfilosofie. Daarbenewens is daar ook die keuse van en voorbereiding vir 'n beroep; die aanknoop van heteroseksuele verhoudings; die voorbereiding vir die huwelik en gesinsverantwoordelikhede en die bereiking van ekonomiese onafhanklikheid (Thom et al. 1998: 392).

As oorsaak van stressore verwys Grobler (1997: 103) en Thom et al. (1998: 423-425) na die adolessent se eie egosentrisme wat in die denkverskynsels van die persoonlike fabel en denkbeeldige gehoor voorkom. Dit kan veroorsaak dat hy of sy 'n onoorwinlikheidsgevoel het en dit kan lei tot na impulsiwiteit. Benner (1987: 27-28) gebruik weer die term "satellization" as die adolessent se verbondenheid vanweë identifisering met die ouers. Die adolessent het beperkte of geen kennis dat hy of sy as 'n aparte self van die gesin funksioneer nie. Wanneer hierdie intieme bande met die gesin nie bestaan nie, kan die adolessent met die gereg bots en later as volwasse gevangene funksioneer (Cummings 1995: 256-257). Verskeie navorsers toon ook die verband tussen jeugmisdaad en okkultiese eksperimentering aan (Bourget et al. 1988: 197-202;

Damphouse en Crouch 1992: 204-227). Daar ontbreek ook gesonde verhoudings met surrogaatouers wat as rolmodelle optree en die adolessent ontwikkel nooit 'n aparte, selfstandige identiteit (desatellization) nie. Aspekte wat die rolverwagting van die adolessent kan belemmer, is die ontbreking van gesinskohesie byvoorbeeld by egskeiding en 'n onbetrokke vaderfiguur. Hierdie genoemde aspekte is bekende faktore wat by okkulties gekwelde adolessente aanwesig is en daarom word dit in groter besonderhede behandel. Dit is opvallend dat Grobler (1997: 78) die sogenaamde "re-journey" van die adolessent met betrekking tot vorige ontwikkelingsstadia sien in die voorbeeld van adolessentebetrokkenheid by okkultiese praktyke. Dit is 'n teruggryp na die ondervinding van goeie en bose "spoke" uit hul kinderjare. Navorsing van Helsper (1992) onder adolessente wat by satanisme betrokke is, ondersteun hierdie hipotese. Die navorser waak egter teen 'n simplistiese oorsaak-gevolg-skema.

3.1.3.1 Die effek van egskeiding

Wat die sosiale ontwikkeling van die adolessent betref, beskryf Thom et al. (1998: 449-454) dat die ouer-adolessent-verhouding beïnvloed word deur aspekte soos ouer-adolessent-konflik asook outonomie en gehegtheid. Laasgenoemde aspek veroorsaak skeidingsangs. In die geval van die effek van egskeiding, is hierdie angs soveel groter. Adolessensie is egter volgens Benner (1987: 27) 'n kwesbare tyd vir die ervaring van ouerlike konflik, vervreemding en egskeiding. Die nagevolge is aanvanklik onopsigtelik, maar tydens volwassenheid word dit meer sigbaar deurdat dat sulke kinders geneig is om dieselfde problematiek te openbaar. Steinberg (1993: 164-165) noem hierdie probleem "latchkey" adolessente. Dit beteken dat hulle meerendeels alleen by die huis is en 'n sleutel by hulle dra om toegang te verkry tot die huis. Hulle is op die lang termyn meer eensaam as volwassenes en het ook 'n laer selfbeeld, terwyl daar ook 'n psigopatologie ter sprake is. Op die kort termyn, aldus Walsh (1993: 223) is hulle sosiaal swakker aangepas, meer aggressief, gee nie hulle samewerking nie, is seksueel aktief en is meer geneig om substansie te misbruik. Talle okkulties gekweldes kom uit huise van egskeiding en hulle is kwaad vir God. Die *teodisee*-vraagstuk kom baie sterk na vore en 'n alternatiewe hunkering na die bonatuurlike word nagevolg. Egskeiding gee dikwels

aanleiding tot 'n ongebalaseerde rolontwikkeling, wat ook deur 'n onbetrokke of afwesige vaderfiguur beïnvloed word.

3.1.3.2 Die effek van 'n onbetrokke vaderfiguur en die ontbreking van gesinskohesie

Vir baie adolessente gaan egskeiding en die afwesige vaderfiguur, aldus Benner (1987: 27-28), hand-aan-hand. Selfs konflik met die vader word as meer versteurend ervaar as met die moeder omdat dit vermoedelik minder voorkom ten opsigte van die moeder. Sodra dit ingrypende gevolge het, raak die vader oorbetrokke, wat op sy beurt die konflik vererger (Paplia en Olds 1989: 367). Dit is juis tydens adolessensie dat die effekte van 'n onbetrokke of afwesige vaderfiguur sigbaar word. 'n Gebrek aan selfbeheersing, kriminele oortredings, homoseksuele neigings, oordrewe "macho"-gedrag is by sodanige adolessente seuns aanwesig terwyl seksuele angs, skaamte en ongemaklikheid rondom seuns by adolessente meisies te bespeur is, veral as die vader te sterwe gekom het. In die geval van versaking en egskeiding is daar soms oordrewe selfhandhawing en seksuele promiskuiteit by adolessente meisies aanwesig. Benewens hierdie belangrike effekte is daar die persepsie van 'n afwesige en onbetrokke God. Dit veroorsaak dat die Godsbeeld as Vaderstryd verlore gaan. Dit kan een rede wees waarom adolessente by okkultiese subkulture soos paganisme betrokke raak wat ook 'n Moedergod in die panteon verteenwoordig. Paganisme is onder andere ook feministe en is verdraagsaam teenoor homoseksualisme.

Thom et al. (1998: 452-454) beskryf ouerstyle as een aspek van sosiale ontwikkeling by adolessente. Daar word 'n onderskeid getref tussen gesaghebbende ouers, outoritêre ouerskap en permissiewe ouerskap. Ouerlike gedrag kan, afgesien van ouerskapstyle, ook in twee dimensies verdeel word, naamlik die liefde-vyandigheid-dimensie en outonomie-beheer-dimensie. Vyandigheid gee aanleiding tot gedragsprobleme soos jeugmisdaad. Volgens Benner (1987: 28) verander adolessente soms in jeugmisdadigers waar daar nie aspekte soos gesinsetes, gesinsvakansie, gesinsrituele en die viering van verjaarsdae en vakansie as 'n gesinsgroep funksioneer nie. Verdere ontbrekende aspekte

soos tug, dissipline, toesig en liefderykheid kan veroorsaak dat gesinskohesie verbreek word. Waar hierdie belangrike aspekte van gesinskohesie ontbreek, kan die adolessent dit elders anders gaan soek, soos byvoorbeeld by okkultiese subkulture wat aanvaarding en sekuriteit kan bied. Moriarty (1992: 77-93) wys dit juis uit en brei ook verder daarop uit in sy navorsing. Ouerstyle soos parallelle leefstyle, ouerlike distorsies, die bevrediging van verkeerde behoeftes, ontkenning van probleme, regte wat voor verantwoordelikhede kom en ouerlike emosionele kwessies word deur hom aangevoer as oorsake vir die ontbreking van gesinskohesie by adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is.

3.1.3.3 Ander gevaarlike invloede of probleme tydens adolessensie

Paplia en Olds (1989: 351-360) en Steinberg (1993: 453-456) noem eetversteurings soos obesiteit, *anorexia nervosa* en *bulimia*; substansmisbruik soos die oormatige inname van alkohol, nikotien, dagga, amfetamine, barbitrate, heroïene en kokaïene, sowel as seksueel oordragbare siektes soos vigs as gevaarlike invloede op adolessente. Die pastorale terapeut moet kennis dra daarvan dat adolessente 'n hoë risiko-groep is (Thom et al. 1998: 415-416). Abster en Freudenstein (2000: 261-273) wys op "co-morbid constellations" wat met selfmoord onder adolessente in verband staan: die eerste is 'n kombinasie van skisofrenie, depressie en substansmisbruik; die tweede is substansmisbruik, gedragsversteuring en depressie; die derde is eetversteurings en angstersteurings, terwyl die vierde "constellation" 'n gemoedsversteuring, persoonlikheidsversteuring en disosiatiewe versteuring is. Grobler (1997: 159) wys op die verwantskap tussen dwelmverslawing en portuurgroepsdruk. Die implikasie vir adolessente wat sulke risiko's neem, is 'n totale veragtering wat selfs nie die dood uitsluit nie. Volgens Paplia en Olds (1989: 396-402) is geweld een van die grootste oorsake van sterftes onder adolessente. Ongelukke, selfmoord, moord en doodslag is van die vernaamste oorsake.

Die navorsing van Sizemore (1988) en Carr (1990) brei uit oor die voorkoms en hantering van selfmoord terwyl navorsers soos Nydam (1989; 210-220), Steinberg (1993: 445-453) en Swimmer (1996: 12-16) teorieë oor selfmoord op die adolessent van toepassing maak.

Probleme wat hiertoe kan bydra, is swangerskap en jeugmisdaad. Aborsies en tienersterftes is op hulle beurt voortvloeiende van tienerswangerskappe. Selfs die gesondheid van die adolessent is in gedrang: verhoogde bloeddruk tydens swangerskap, anemie, vroeë geboortes en verder ook lae geboortegewig by babas (Thom et al. 1998: 41-415). Grobler (1997: 58) beskryf bogenoemde aspekte as patologiese verskynsels terwyl Petzer (1999: 23-49) die volgende risikofaktore wat verband hou met selfmoord identifiseer: depressie, substansmisbruik, persoonlikheidsversteuring, posttraumatisiese stresversteuring, skisofrenie, lewenstyl en stres, vorige selfmoordpogings, geskiedenis van selfmoord in die gesin, die rol van die media, fisieke gesondheid, ekonomiese status, beskikbaarheid van wapens, fisieke faktore, seksualiteit en geslagsidentiteit, sowel as interpersoonlike en skolastiese faktore. Die probleem van jeugmisdaad sluit nou by adolessente aan wat by okkultiese subkulture betrokke is as gevolg van die gepaardgaande element van misdaad, terwyl verskeie van hierdie subkulture die meeste van bogenoemde elemente bevat. Joseph (2000: 49-80) onderskei sielkundige en psigiatrisiese oorsake; sosiale, biologiese en religieuse faktore (okkultisme); persoonlike ingesteldheid (toekomspeessimisme) en die massamedia. Betreffende okkultisme as religieuse faktor het Joseph (2000: 73-74) bevind dat dood en selfmoord deel uitmaak van okkultiese subkulture, naamlik satanisme. Dit is veral traumatiese ervaringe tydens okkultiese rituele wat met vrees gepaardgaan wat tot selfmoordpogings lei. Dit kan die adolessent se geestesgesondheid só aantas dat hy of sy alle hoop op die lewe verloor en later sy of haar lewe beëindig.

3.1.3.4 Die adolessent wat by okkultiese subkulture betrokke is

Die adolessent se houding teenoor godsdiens kan 'n wesenlike invloed op sy of haar morele gedrag en ontwikkeling uitoefen (Thom et al. 1998: 473). Volgens Grobler (1997: 196) veroorsaak religieuse bevraagtekening moontlik antagonisme. Saam met korrelatiewe faktore in dié verband is daar ook rolmodellering en die invloed van onbetrokke ouers; portuurs se negatiewe houdings, en persoonlike veranderlikes soos die voorkoms van ongeloof, satanisme en sosialiseringopatologie. Grobler onderskei ook religieuse twyfel wat deur teenstrydighede en inkonsekwentheid veroorsaak word:

“...adolescente begin twyfel omdat hulle nie God se goedheid en liefde kan versoen met lydingsgebeure in die wêreld of met traumatiese gebeure in hul eie lewe nie” (Grobler 1997: 200). Dit veroorsaak ‘n gebrek aan ewewig ten opsigte van emosionele ontwikkeling. Grobler (1997: 201) noem dan ook die werking van demoniese magte wat twyfel induseer, wat ook binne die konteks van psigososiale faktore verstaan moet word. By religieuse vervreemding is aggressie en vyandigheid jeens ouers dikwels die oorsaak dat daar ‘n opstand teen God volg (Grobler 1997: 202).

Alhoewel Grobler (1997) vanuit ‘n teologiese perspektief probeer skryf, verval hy net soos die ander prominente navorsers in ‘n psigologiese lugleegte. Sedert 1974 skryf Prince oor die nuuskierige fassinering van adolessente met mistisisme asook die verband tussen mistisisme en substansmisbruik. Hy probeer om hierdie eksperimentering in die kader van ‘n deurgangsrte te regverdig en dus geensins op die spirituele te fokus nie (Prince 1974: 255-271). Tennant-Clark et al. (1989: 757-772) het ook ‘n verband tussen okkultiese- eksperimentering en substansmisbruik gevind en meen dat dit veral die selfbeeld van die adolessent benadeel. Op soortgelyke wyse wil Olsson (1980: 171-196) adolessente se eksperimentering met die bonatuurlike afmaak as ‘n ou verskynsel wat net in ‘n nuwe vorm gestalte kry. Aan die hand van onder andere Freud, word adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke raak bloot beskou as persone met onopgeloste pre-oedipale konflikte asook narsistiese neigings. Dus is dit maar gewone adolessente probleme wat net in ander vorms verskuil is. Belitz en Schacht (1992: 855-872) noem satanisme net ‘n ander vorm van familiemisbruik omdat dit dieselfde simptome en oorsake het. Dit is egter volgens die navorser te simplisties om sulke afleidings en aannames te maak. Emerson en Syron (1995: 145-159) skryf betrokkenheid by satanisme toe aan godsdiens, familiedinamiek en adolessenterebellie. Hulle beweer egter ook dat hierdie adolessente slegs vanuit ‘n psigologiese ekwilibrium werklik sinvolle begelei kan word. Tobacyk en Milford (1983: 1029-1037) het selfs ‘n paranormale skaal ontwerp waarop aspekte van okkultisme soos onder andere tradisionele gelowe, heksery en spiritisme as persoonlikheidsaanpassingskonstrukte aangedui word. Konstrukte soos onder andere eksterne lokus van kontrole, soeke na sensasie, doodsdreigemente, swak selfbeeld, dogmatisme en irrasionele geloof word eerder as verklaringsmoontlikhede

aangevoer as erkenning van die bestaan van die bonatuurlike. Speltz (1990: 147-155) wil kunstherapie met adolessente wat by satanisme betrokke was, doen. Deur weg te skram van die probleem, wil sy as een van die tegnieke in haar psigoterapie satanisme as geestelike gekweldheid ontken. Die gekwelde moet net 'n ander en nuwe betekenis aan sy of haar probleem gee. Hierdie benadering is vir die navorser onaanvaarbaar, alhoewel kunstherapie as langtermynstrategie gebruik kan word mits dit vanuit 'n pastoraal terapeutiese dimensie geïmplementeer word.

Wheeler et al. (1988: 547-550) probeer vanuit 'n maatskaplike perspektief om satanisme as vernaamste okkultiese subkultuur te identifiseer en kliniese intervensie voor te stel. Daar word baie klem gelê op die kliniese beeld van hierdie adolessente, terwyl die geestelike dimensie in geheel geïgnoreer word. Genoemde intervensie sou hoogstens gekwalifiseer as langtermynstrategie beskryf kon word. Tog gee Du Plessis (1991: 30) toe dat hierdie terapeutiese intervensie nie primêr op die terrein van die maatskaplike werk lê nie en dat daar hoogstens in 'n multi-professionele hoedanigheid aandag en ondersteuning aan die gesin gebied kan word. Die navorser het egter baie waardering vir die feit dat Christus deur hierdie terapeut as Verlosser erken word en dat Skrifgedeeltes soos 1 Petrus 5: 8 en Efesiërs 6: 12-13 aangehaal word om die oorwinningsperspektief in Christus aan te dui en voor te stel (Du Plessis 1991: 33-34). Selfs 'n pastorale terapeut soos Kelly (1990: 107-110) erken die multi-professionele spanverband en beklemtoon dat die geestelike dimensie die inisiatiefnemende en leidinggewende party moet wees. Staples en Van der Walt (1994: 101-107) erken dat selfs psigososiale tekortkominge in konvensionele godsdienste aanleiding gee tot betrokkenheid by satanisme. Dit kom daarop neer dat 'n religieuse verbintenis of bekering 'n belangrike bydrae kan lewer om adolessente voorkomend sowel as progressief uit okkultiese subkulture te help (Staples 1994: 11).

Bourget et al. (1988: 197-202) identifiseer bepaalde eienskappe van adolessente wat by satanisme betrokke is, soos antisosiale gedrag, en vind ooreenkomste met wanaangepaste jeugmisdadigers. Damphouse en Crouch (1992: 204-227) ondersteun hierdie aanname en beweer dat adolessente sataniste en jeugmisdadigers uit dieselfde

sitz im leben ontspring. Vanuit 'n psigiatriese perspektief is daar volgens hulle bepaalde simptome wat vanuit familie-ontwrigting en misbruik na vore tree waarvan psigososiale stres die vernaamste is. Hierdie navorsers beklemtoon die multi-professionele perspektief en suggereer dat adolessentebetrokkenheid by satanisme 'n voorbeeld van 'n okkultiese subkultuur is. Op soortgelyke manier probeer Steck et al. (1992: 901-914) bepaalde faktore identifiseer wat intervensie sou vergemaklik. Die mate van betrokkenheid, die tipe familieverhoudings en die vlak van betrokkenheid by prososiale aktiwiteite is faktore wat 'n rol sal speel in suksesvolle behandeling. Burket et al. (1994: 41-52) wys spesifiek op 'n psigopatologie wat by adolessente te bespeur is wat by okkultiese subkulture soos satanisme en hekserie betrokke is. Weer eens is dit 'n voorbeeld van die multi-professionele spanbenadering wat in hierdie geval die kliniese beeld belig.

Die navorser het egter baie waardering vir Moriarty (1992) wat vanuit die psigologiese perspektief 'n duidelike uiteensetting maak van aanleidende faktore soos persoonlikheidstipes, risiko-faktore, magspel, dualiteit, deurgangsrites, ouerstyle en effektiewe kommunikasie. Hierdie navorser het sy terrein deeglik verken en aangetoon dat adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, nie losgemaak kan word van die geestelike dimensie nie (Moriarty 1992: 55-62, 130-131). Tog kan sy omvattende bydrae slegs as langtermynstrategieë in samewerking met die multi-professionele span aangewend word.

Die resente werk op die gebied van adolessentebetrokkenheid by okkultiese subkulture is die boek van Els en Jonker (2000). Alhoewel dit 'n deeglike studie van die onderwerp is en eintlik te omvattend, gedetailleerd en selfs sensasioneel aangebied word, ontbreek die gebalanseerde geestelike dimensie in die boek. As medeskrywer en pastorale terapeut skryf Els vanuit 'n postmoderne paradigma en dit skemer deur in haar aanwending van pastorale terapeutiese intervensie. Alhoewel die skrywers die Christelike vertrekpunt kies, kom dit nie direk in die pastorale hantering na vore nie. Die terapeut mag nie sy of haar geloof op die kliënt afforseer of aan hom of haar voorstel nie. Die terapeut mag hoogstens oor sy of haar eie raamwerk kommunikeer, maar mag nie self-inisiatiefnemend optree nie. Dit vorm dus 'n paradoks, want hoewel die skrywers vanuit 'n Christelike

raamwerk skryf, en selfs kontroversiële aspekte soos sataniese rituele misbruik, meervoudige persoonlikheidsversteuring, disosiatiewe identiteitsversteuring en 'n bediening van bevryding aanspreek en onderskryf, word die postmodernisme lukraak ingespan (Els en Jonker 2000: 239-310).

Die navorser sluit hierdie afdeling af met 'n opmerking dat bogenoemde intervensievoorstelle en terapeutiese strategieë nie wenslik is vir pastorale terapie aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is nie. Die navorser wil egter sy bydrae lewer deur 'n unieke Diakoniologiese model te ontwerp wat die pastorale hantering en multi-professionelespanverband integreer om op die mees effektiewe wyse met adolessente okkulties gekweldes te werk.

3.1.4 Pastoraal terapeutiese merkers van adolessente-persoonlikheid en gedrag

- Die pastorale terapeut sal hom- of haarself vertrou moet maak met die adolessent se psigiese onvolwassenheid wat sigbaar is in aspekte soos 'n lae selfkonsep, nie-selfhandhawende gedrag, spontaneïteit en verhoudingskwessies. Dit sou belangrik wees om die adolessent tot psigiese volwassenheid te begelei oor 'n langtermyn-tydperk.
- Dit sou ook wesenlik belangrik wees om die adolessent tegelykertyd tot geestelike volwassenheid te begelei en seker te maak dat hierdie proses by geloofsekerheid begin en met 'n Bybelstudie-kursus gefasiliteer sal word.
- Die pastorale terapeut moet kennis neem van die hele aspek van die seksualiteit wat veral by adolessente 'n krisis is.
- Stressore by adolessente waarvan die terapeut moet kennis neem, is die denkerskynsels van die persoonlike fabel en die denkbeeldige gehoor; jeugmisdaad, die effek van egskeiding, die afwesige vaderfiguur en die ontbreking van gesinskohesie.
- Ouerstyle speel ook 'n belangrike rol en daarom moet die terapeut die wyer sisteem van die gesin by die terapie betrek.

- Die terapeut moet kennis neem van gevaarlike invloede op die adolessent soos eetversteurings, substansmisbruik, seksueel oordragbare siektes, portuurgroepsdruk, geweld, selfmoordneigings en tienerswangerskappe. Die okkultiese subkulture soos satanisme en paganisme se teikengroepe is adolessente.
- Die pastorale terapeut moet weet dat berading met adolessente veeleisend is en nie baie suksesvol tensy die verskillende aspekte in multi-professionele hoedanigheid hanteer word.
- Adolessente is geneig om aanvanklik weerstand te bied teen “volwasse” persone en daarom moet die terapeut ‘n vertrouensverhouding bewerkstellig.

3.2 SUBKULTUURVORMING

3.2.1 WAT IS ‘N SUBKULTUUR?

Daar is verskillende definisies en omskrywings van die term “subkultuur”. Dit is tog nodig om in te gaan op ‘n omskrywing van die term om sodoende duidelikheid te verkry of betrokkenheid by okkultisme as ‘n subkultuur beskryf kan word.

Volgens Halpré en Lamb (1983: 618) word ‘n subkultuur beskryf as ‘n onderafdeling van die kultuur van ‘n hele bevolking of ‘n groot gedeelte daarvan gedurende ‘n bepaalde periode en dit bestaan uit persone wat bepaalde konsepte met mekaar deel. Sackmann (1992: 147) definieer dit as ‘n groep wat bestaan op grond van funksionele domeine en kan verder gedefinieer word as die totaliteit van funksies waarvoor mense hulleself verantwoordelik maak. “Kultuur” dui volgens Plug et al. (1979: 196) op “die totaliteit van gebruike, gedragreëls, taal, kunste en wetenskap, sowel as godsdienstig en politieke gedrag wat die mens van ander organismes, of een gemeenskap van ‘n ander onderskei”. English en English (1958: 531) beskryf dit beter as ‘n groep wat spesiale kulturele eienskappe met mekaar deel terwyl hulle tegelykertyd dieselfde eienskappe van kultuur in die geheel deel. Goldenson (1984: 719) en Thio (1986: 68-70) kwalifiseer die onderskeiding van die groter kultuur deur godsdienstige, sosiale en etiese eienskappe. Dit deel tog sekere aspekte met die groter kultuur soos taal, basiese waardes en

gedragskenmerke. Al wat verskil is die behoud van 'n aparte groepsidentiteit. Daar is tog sekere gewoontes, waardes en houdings van die groep wat dit onderskei van die res van die samelewing (Sutherland 1995: 454). So noem Plug et al. (1979: 196) die Hippië-kultuur as voorbeeld. Cohen (2000: 95-103) lewer kritiek op tradisionele definisies van subkulture en verwys eerder na "subcultural conflict". Jones et al. (1988: 23) sluit hierby aan en definieer die teorie van subkulture as "conscientiously deviant." Thio (1986: 68-70) brei daarop uit dat afwykende subkulture onwettig en krimineel van aard is. Dit is ook veral jeugmisdadigers wat teen die opvoedingsstelsel in opstand kom (Smuser 1988: 676).

Subkulture kan deur sosiale stand, ras en godsdienstige affiliasie bepaal word. Die groep word gevorm op grond van die onderlinge fasilitering en ondersteuning wat gebied word ten opsigte van probleme wat nie deur tradisionele metodes opgelos kan word nie. Deur die deel van sienings, doelstellings en gedragspatrone word 'n oorkoepelende identiteit geskep terwyl onderskeidende perspektiewe rakende waardes voorsien word. Die beskermde effek van die subkultuur word deur die portuurgroep gefasiliteer. Afwykende subkulture word oor die algemeen aan jeugmisdadigheid toegeskryf alhoewel intra-familiêre en kleingroepprosesse ook daartoe kan bydrae.

Drie jeugsubkulture kan geïdentifiseer word, naamlik die akademiese, pret- en jeugmisdadigerssubkulture. Laasgenoemde word onderskei daarin dat hulle die meeste van hulle skole se akademiese en sosiale waardes verwerp. Hulle is oor die jare al "greasers", "hippies", "stoners" en "punks" genoem alhoewel die benaminge altyd aan die verander is en hulle nie noodwendig misdadigers was nie. Jeugmisdadigers het dit in gemeen dat hulle in opstand kom teen gesag, struktuur en komformiteit, asook middelklaswaardes omdat dit volgens hulle die belangrikheid van skoling oorbeklemtoon. Hulle is ten sterkste gekant teen reëls behalwe dié wat deur die groep self gemaak is (Giddens 1997: 339). Streng toegepaste standaarde van gedrag soos byvoorbeeld lojaliteit aan vriende en kleredrag wat hulle merk as lede van 'n groep "outsiders", word aangetref (Popenoe et al. 1998: 307). Hebdige (1979) wys in sy standaardwerk oor subkulture daarop dat 'n subkultuur soos die "punks" sy ontstaan eensyds vanuit die

Rastafariëse godsdiens en andersyds vanuit die sogenaamde “glitterrock” te danke het. So beweer hy dat die “punks” dan ‘n standpunt wou stel oor die hedendaagse kultuur en dit wou uitbeeld deur die tipe kleredrag waarvoor hulle bekendheid verwerf het. Tog beskou Hebdige (1979: 148) nie die “punks” as ‘n groep wat teen die gangbare kultuur wil indruis nie, maar dit eerder wil simuleer. Daarom tref hy die onderskeid van teenkultuur, wat hy beskryf as ‘n alternatief of opposisie van die dominante kultuur. Dit is ook belangrik dat hy dit beskryf as ‘n uitrekking van die tradisionele fase duskant adolessensie asook ‘n vervaging van onderskeidings soos die gesin, skool en ontspanning, wat juis rigied deur subkulture in stand gehou word. Die opposisie in subkulture is meer ‘n simboliese weerstand terwyl ‘n teenkultuur dit meer direk met selfvertroue uitdruk en dus makliker “leesbaar” is.

3.2.2 TEENKULTUUR AS SUBKULTUUR

‘n Subkultuur wat dus direk die waardes, sienings, ideale, institusies of ander sentrale aspekte van die oorheersende kultuur uitdaag, staan bekend as die teenkultuur en kom algemeen onder adolessente voor. Thio (1986: 68-70) wys daarop dat afwykende subkulture ook as teenkulture aangedui kan word, veral as hulle as onwettig of krimineel bestempel kan word. Die basis vir die teenkultuur is die sosiale groep. Die groep open ‘n wêreld vir die individu wat betrokke raak en bied ‘n raamwerk waarbinne hy of sy wêreldwys word. Inligting rondom die binnewerking of die storie agter die storie word deur middel van die groep aan hom of haar beskikbaar gestel. Die gevestigde samelewing word bevraagteken en alternatiewe kaarte word soos legkaarte aan hom of haar gegee om dan self die prentjie in te kleur (Giddens 1997: 337-343). So word die hippie-teenkultuur van die laat 1960’s as voorbeeld genoem omdat dit die gevestigde leefstyl verwerp het en die populêre sienings rondom die aantreklikheid van werk, patriotisme en materiële besittings teengestaan het (Gitlin 1987 in Popenoe et al. 1998: 37). Giddens (1997: 355-357) wys daarop dat die gedisorïenteerde maar soekende teenkultuur ‘n nuwe bewussyn nagejaag het.

Milton Yinger (1970: 125-133) wys egter daarop dat 'n subkultuur duidelik en genuanseerd van 'n teenkultuur onderskei moet word. So is dan alreeds op twee plekke aangetoon dat die hippies beide na 'n subkultuur en 'n teenkultuur verwys. Dit word veroorsaak deur 'n dubbelsinnige definisie wat nie suiwer genoeg afgebaken word nie. Milton Yinger stel voor dat 'n teenkultuur onderskei moet word daarin dat die element van konflik sentraal staan. Nog 'n duidelike onderskeiding is dat persoonlikheidsveranderlikes direk betrokke is by die ontwikkeling en instandhouding van groepwaardes. Groothuis (1999: 3) beskou dus die hippies as 'n teenkultuur aangesien dit politieke rebellie en geestelike eksperimentering onderskryf het. Hierdie beweging het ook aanleiding gegee tot die herlewing van Neopaganisme, okkultisme en die Nuwe Era-beweging. So word die okkultiese faset van die mistiek ook verder omskryf deur "techno-shamanism", wat dui op die bykomende rol van die rekenaar. Rekenaars is die vervulling van die droom van die okkultis, Aliester Crowley. So vorm die astrale plein van die okkultis 'n eenheid met die kuberruimte. So is die term "techno-pagan" dus gebore omdat beide hierdie genoemde realiteite die verbeelding in gemeen het.

Thorne (1993: 48) som die teenkultuur goed op met sinonieme soos hippie-era, alternatiewe kultuur of "underground", en volgens hom is die term deur Theodore Roszack in 1969 gebruik. In sy boek identifiseer Thorne teenkulture wat volgens die navorser met okkultisme verbind kan word. Voorbeelde is "crusties", "cyberpunk", "death metal", "goths", "grunge", "headbangers", "hippies", "moshers", paganiste, wicca, shamanisme, "punks", rastafariërs, "skinheads" en "thrashers". Die navorser kies dus om hierdie term te gebruik wanneer daar na okkultiese teenkulture verwys word. Dit word so gedoen ter wille van genuanseerheid en om verwarring uit te skakel.

3.2.3 JEUGMISDAAD

Halpré en Lamb (1983: 142) sowel as Steinberg (1993: 438-441) beskryf jeugmisdad as 'n gedragsafwyking by adolessente wat wetsoortreding insluit. Dit behels enige anti-sosiale, afwykende of immorele gedrag, al vorm dit nie deel van wetsoortreding nie. Jones et al. (1988: 384) brei die wetoortredingsaspek uit as misdade wat gewoonlik deur

volwassenes gepleeg word, maar in die geval “convicted” kinders. ‘n Onderskeid tussen gesosialiseerde en ongesosialiseerde jeugmisdadigers en ook “runaways” word getref (Steinberg 1993: 441-444). Oorsake vir jeugmisdaad is multi-faktoraal wat genetiese, psigologiese, sosiale en kulturele faktore insluit. Gromly en Brodzinsky (1993: 377-384) gaan selfs so ver as om jeugmisdaad as ‘n voorbeeld van ‘n gedragsversteuring te tipeer. Substansmisbruik soos alkohol en nikotien word as wettige dwelmmiddels genoem terwyl onwettige middels soos dagga en kokaïen deur jeugmisdadigers misbruik word. Aanvanklik het eksperimentering, eksplorering en ontdekking die misbruik voorafgegaan. Die voorkoms daarvan is hoogs waarskynlik in onderdrukte stedelike omgewings veral in minderbevoorregte gemeenskappe. Daar is vasgestelde ooreenkomste tussen jeugmisdaad en aspekte soos problematiese huislike agtergrond en gesinskonflik. Volgens Seifert en Hoffnung (1991: 603) sowel as Gromly en Brodzinsky (1993: 377) is afwykende rolle en teenkulturele waardes en aktiwiteite deel van adolessente ontwikkeling in problematiese samelewings. Gesinsituasies, vriendskappe en persoonlikheid hou verband met jeugmisdaad. So kan skole ook in ‘n mate aanleiding gee tot die instandhouding van jeugmisdaad. Etikettering van kinders deur onderwysers as mislukkings en moeilikheidmakers gee dikwels aanleiding tot dié afwykende status. Die navorser is daarvan oortuig dat jeugmisdaad ‘n sterk komponent van die okkultiese teenkultuur vorm. Dit sal ook in die hoofstuk oor die empirie bevestig word.

3.2.4 PORTUURGROEPE

Volgens Halpré en Lamb (1983: 447) word die konsep “portuurgroepe” op twee verskillende wyses gebruik: eensyds as die beskrywing van ‘n klein groepie vriende of geassosieerdes wat dieselfde waardes, belangstellings en aktiwiteite deel. Andersyds beskryf dit persone van dieselfde ouderdom. Die teorie van groepsdinamika wys uit dat konsepte soos leierskap, konformiteit en selfbeeld verband hou met bronne en effekte van beïnvloeding. Daar word verder ook deur Halpré en Lamb (1983: 447) uitgewys dat adolessente byvoorbeeld aan die een kant na die skool kom met subkulturele waardes terwyl die skool aan die ander kant subkultuurvorming aktief bevorder. Meer in besonder beïnvloed die skool die vorming van teenkulturele groepe wat vervreemd voel as gevolg

van bepaalde negatiewe skoolervaringe. Steinberg (1993: 167-187) verwys daarna onderskeidelik as “cliques” wat ‘n klein groepie individue vorm en wat gedefinieer word deur dieselfde aktiwiteit, terwyl “crowds” ‘n groot reputasie-georiënteerde verwysingsgroep van individue verteenwoordig wat nie noodwendig baie tyd saam spandeer nie.

Tydens adolessensie ontstaan daar ‘n wegbeweeg van die gesin, in so ‘n mate dat die portuurgroep as ‘n verwysingsgroep en steunpilaar oorgeneem word. Tog beskou adolessente ouers as bruikbare gidse op verskillende terreine. Thom et al. (1998: 460) brei hierop uit deur te noem dat ouerstyle ‘n belangrike rol speel en dat ouers wat te streng en outoritêr is, hul adolessente kinders van hulle kan vervreem, met die gevolg dat hulle meer vatbaar word vir negatiewe portuurinvloede. Dit kan ook gebeur wanneer ouers te permissief is en geen riglyne aan hulle adolessente verskaf nie. Stormagtige ouer-kind-verhoudings voorsien egter nie die adolessent van vaardighede nie, met die gevolg dat hulle slegs aansluiting vind by portuurgroepe wat as ‘t ware ‘n teenkultuur huldig. Met ander woorde hulle raak betrokke in ‘n kultuur wat gekant is teen die waardes van die ouers en die sosiale gemeenskap. Die portuurgroep voorsien sosiale ondersteuning en identiteit alhoewel aspekte soos aanpassing en sosiale aanvaarding probleme kan veroorsaak. Schlegel en Barry (1991: 67-91) beskryf dit in terme van groepsdruk. Thom et al. (1998: 408) gebruik die voorbeeld van seksuele houdings en gedrag om die effek van groepsdruk te illustreer. Weens druk deur en sienings in adolessente se portuurgroep, kan sommige onder die indruk verkeer dat hulle nie “normaal” is as hulle nie seksueel aktief is nie. Sodoende openbaar hulle gedrag wat vir die portuurgroep aanvaarbaar is. Verdere voorbeelde van portuurinvloed is eetversteurings soos *bulimia* en *anorexia nervosa*, wat veral tydens adolessensie aangetref word as gevolg van ‘n behoefte om “in” te wees by die portuurgroep. Behepthed word deur die gemeenskap en die massamedia versterk. Dit kan onder andere aanleiding gee tot die ontwikkeling van anti-sosiale gedrag en jeugmisdaad alhoewel dit moeilik is om vas te stel (Halpré en Lamb 1983: 447). Tog beweer Steinberg (1993: 153-187) dat aspekte soos jeugmisdaad en groepsdruk na vore kom as gevolg van ‘n jeugkultuur se portuurgroep wat nie suksesvol by volwassenes geïntegreer word

nie. Voortspruitend hieruit ontstaan tienerselfmoord en substansmisbruik. Vervolgens gaan die okkultiese teenkultuur ontleed word.

3.2.5 OKKULTIESE TEENKULTURE

Die sosioloog Truzzi (1970: 17-30) wys daarop dat die herlewing van okkultisme 'n belangrike deel van die jeugkultuur beslaan. Hierdie okkultiese belangstelling is veral gefokus op die fasette van astrologie, hekserij-satanisme, parapsigologie-ESP en Oosterse geloofsdenke. Eergenoemde twee is die mees sentrale van die vier. Truzzi konkludeer dat belangstelling in okkultisme multidimensioneel is en dat betrokkenheid meer is as net 'n soeke na identiteit, maar eerder 'n ontsnapping van die vervreemding. Laastens raak mense dikwels daarby betrokke op 'n traak-my-nie-agtige manier en sien dit as tydverdryf eerder as 'n ernstige godsdienstige handeling. Tiryakian (1972: 493) dui die oplossing tot hierdie vervreemding van die jeug in terme van bygeloof, ekstase en "groupism" en dit bevat ook die eienskappe van millennialisties, charismatici en veral liturgies. Dit word beskou as 'n soort "pop religion" en 'n oorwinning oor die bonatuurlike in terme van 'n demistifikasieproses van iets wat vroeër as vreesaanjaend en bedreigende kulturele elemente beskou is. Daarom die klem op spel (ritueel) of eksperimentering. Tiryakian (1972: 492-494) noem hierdie esoteriese kultuur die sekularisering van die demoniese. Die element van die teenkultuur tree na vore daarin dat okkultiese praktyke 'n posisie inneem teen dit wat as die "establishment" beskou word. Die Nuwe Era-beweging word weer uitgelig deur middel van astrologie as 'n nuwe gnosis daarin dat dit 'n rewolusionêre konsep van hierdie beweging voorstel. Dit word egter positief deur Tyriakian gewaardeer as 'n "...new religious cultural revitalization..." waarskynlik omdat hy vanuit 'n psigologiese oogpunt skryf (Tiryakian 1972: 496). Jorgensen (1982: 389-403) noem ander redes vir betrokkenheid by okkultiese subkulture soos die onbevredigende oplossings vir die alledaagse lewe deur ortodokse godsdiens en wetenskap, asook die feit dat buitengewone gebeure deur betrokkenes gerapporteer word wat dan die geloof in esoteriese leringe versterk. Hy wys verder daarop dat die esoteriese gemeenskap verdeel kan word in 'n esoteriese segment as genesing of fisiese

gesondheid, en die spiritistiese segment wat die klem lê op die ontdekking en ontginning van spiritistiese vermoëns om mag en sukses te bewerkstellig.

Die eienskappe van hierdie esoteriese kultuur word as “occult”, “esoteric” en “secret society” genoem en gedefinieer. Die esoteriese kultuur is ‘n belangrike bekendmaker van die teenkultuur van okkultisme in die Westerse samelewing (Tiryakin 1972: 508). Jorgensen (1982: 383-403) het as sosioloog self deelgeneem aan die okkultiese teenkultuur om die kultiese milieu te probeer ontdek en beskryf, asook om die organisasie van die esoteriese gemeenskap te probeer vasstel. Hy vind dat hierdie gemeenskap redelik op die periferie voorkom en nie deur die breër gemeenskap gerespekteer word nie, en verder ook as afwykend getipeer word. Hy pleit vir ‘n ontmitologisering van begrippe soos “kultiese milieu” en “subkultuur”, en stel eerder ‘n kontinuum voor van kollektiewe gedragspatrone tot komplekse groeperinge.

Die navorser wil egter hiervan verskil aan die hand van Skrifgedeeltes soos Deutronomium 18: 9 en 1 Petrus 5: 8, en wil daarop wys dat die duiwel wel ‘n houvas daardeur kan verkry (Efesiërs 2). Deur self deel te neem aan hierdie okkultiese praktyke word objektiwiteit verloor en word die okkultiese teenkultuur gerelativeer tot iets onskuldig en alternatief.

3.2.6 SATANISME AS MEES TOEGANKLIKE VOORBEELD VAN ‘N OKKULTIESE TEENKULTUUR

Clark (1992: 283-284), ‘n kliniese sielkundige, noem satanisme en die neo-Nazi-gesinde “skinhead”-beweging as voorbeelde van ‘n afwykende teenkultuur. Sy sonder vervreemding uit as hoofrede vir betrokkenheid by hierdie teenkultuur. Sy verduidelik hierdie jongmense se vervreemding aan die hand van ‘n gebrek aan ‘n gevoel van behoort aan omdat hulle afgesny voel van familie, vriende en skool. Juis omdat samehorigheid en eie identiteit so sentraal staan ten opsigte van die adolessent se ervaring, kan gevoelens van vervreemding en verworpenheid psigososiale ontwikkeling belemmer. Adolessente verwelkom hulle wat die gevoel van samehorigheid versterk en

daarom raak hulle in sommige gevalle betrokke by satanisme om hierdie behoefte aan goedkeuring, samehorigheid en eiewaarde te bevredig. Clark verwys ook na die sosialekontroleteorie wat daarop wys dat wanneer gevoelens van vervreemding en onverbondenheid nie opgelos en geïnternaliseer word nie, sodanige persone hulle toevlug neem na afwyking en nonkonformiteit.

Clark (1992: 284) beskryf satanisme as teenkultuur daarin dat dit 'n blantante aanval op die dominante waardesisteem is. Dit is verder ook lasterlik; dit is 'n antitese tot die Joods-Christelike geloofsisteem; dit word aantreklik gemaak deur die massamedia; dit is ook destruktief en promoveer geweld, dood en vergelding. Daar is grade van betrokkenheid wat wissel van eksperimentering tot kroniese betrokkenheid. Lowney (1995: 435-481) noem satanisme 'n "oppositional youth subculture". Sy het empiriese navorsing in 'n dorp in Amerika gedoen waar sy wou uitvind wat sataniste oor hulleself te sê het asook wat hulle dink van die psigologiese, volkekundige en konstruksionistiese perspektiewe op satanisme. Weer eens noem die navorser die gevaar van subjektiwiteit in die navorsing oor hierdie gevaarlike teenkultuur. Lowney het gevind dat satanisme vir hierdie adollesente die geleentheid gebied het om die dominante kultuur se norme en waardes uit te daag. Sy beweer dat sataniste nie mag het nie, maar dat hulle die satanistiese sel "coven" gebruik in terme van 'n simboliese kritiek teen die samelewing asook die skepping van 'n eie satanistiese styl. Lowney sien egter nie die (veral) geestelike gevaar van betrokkenheid by satanisme in nie en ondersteun hierdie gedrag vanuit 'n etnografiese perspektief. Die navorser wil egter daarop wys dat betrokkenheid by satanisme as okkultiese teenkultuur juis inherent geestelike nagevolge het met onder andere gepaardgaande psigologiese (vervolgingswaansin, angsversteurings en gemoedsversteurings) en fisiese (selfskending en selfmoordpogings) simptome.

3.2.7 ELEMENTE IN OKKULTIESE TEENKULTURE AANWESIG

Okkultiese subkulture moet van ander subkulture onderskei word en daarom word die volgende eiesoortige elemente van 'n okkultiese teenkultuur uiteengesit:

- **Fasette van okkultisme**

Truzzi (1970: 17) het die elemente van okkultisme uitgelig deur te wys op 'n herlewing van okkultisme as populêre kultuur en by name 'n jeugkultuur. Tyriakian (1972: 491-502) sluit hierby aan en beskryf okkultisme as 'n esoteriese kultuur. Dit beteken dat okkultisme in esoteriese kultuur ingebed is. Jorgensen (1982: 383-403) wil dan hierdie esoteriese gemeenskap ondersoek en het ook self deelgeneem aan 'n Tarot-lesing. Hy onderskei die esoteriese en die spiritistiese segment van hierdie gemeenskap van okkultisme. Okkultisme as die speelveld van Satan wat bestaan uit die fasette van die mistiek, mantiek, spiritisme, ander godsdienste, satanisme en magie is 'n element van die okkultiese teenkultuur. Dit beteken dat adolessente wat by hierdie teenkulture betrokke raak, okkultisme gebruik om aan die teenkultuur betekenis te gee.

- **Die bonatuurlike**

Truzzi (1970: 19, 23) wys op die onaanvaarbare magiese elemente en wys op die onderskeid tussen swart en wit magie. Eersgenoemde het sosiale bevoordeling as doelwit terwyl laasgenoemde inhou dat ander kwaad aangedoen word. Hierdie navorser wat geraadpleeg is, skryf egter weinig oor die bonatuurlike aspek juis omdat hy vanuit 'n psigologiese oogpunt werk. Die navorser beklemtoon dat daar nie van die okkultiese teenkultuur gepraat kan word sonder die bonatuurlike element nie.

- **Hiërargie en rangorde**

Truzzi (1970: 20-21, 24-25) wys op drie vlakke van betrokkenheid by die mantiese faset van okkultisme, naamlik astrologie. Eerstens onderskei hy 'n oppervlakkige betrokkenheid waarby die meeste aanhangers van astrologie betrokke is. Tweedens is daar diegene wat kennis dra van die werking van astrologie en hulle laat gewoonlik hulle eie horoskoop opstel. 'n Derde graad van betrokkenheid, is persone wat kennis dra en betrokke is by die lirtatuur in hierdie veld en hulle kan gewoonlik self hulle horoskope opstel of dit vir ander doen.

Wat hekserij betref, word onderskei tussen hekse wat hulle gawes oorgeërf het en betrokke is in 'n georganiseerde sel ("coven"), en hekse wat deur middel van opleeswerk en gesprekke met ander by hekserij betrokke geraak het. Laasgenoemde is gewoonlik adolessente hoërskoolmeisies en verteenwoordig die meerderheid.

Wat satanisme betref, word onderskei tussen aanleenlopers en diegene wat in groepe funksioneer. Lowney (1995: 455) noem spesifiek georganiseerde satanistiese groepe waarby volwasse en professionele mense betrokke is. Sy noem ook "legend-tripping" as 'n groep adolessente wat uit nuuskierigheid plekke besoek waar dit goël en daar sosialiseer. Clark (1992: 284-286) onderskei grade van betrokkenheid in terme van 'n kontinuum, vanaf eksperimentering tot kroniese betrokkenheid. Sy onderskei ook tussen die graad van en tipe betrokkenheid.

Wat geheime of esoteriese groepe soos die Vrymesselaars betref, noem Tyriakian (1972: 500-501) die aspekte van 'n hiërargiese struktuur met verskeie stadia van kennisverryking, terwyl die topstruktuur bekend staan as die "Magi" of "Grand Masters". Die aspek van broederskap en solidariteit word by hierdie organisasies hoog geag. Daar is dus 'n duidelike hiërargie en rangorde by okkultiese teenkulture aanwesig.

- **Okkultiese simbole**

Die duiwel word as simbool vir satanisme beskou en daar word melding gemaak van satanisme as 'n "inverted Christian sect". Lowney (1995: 475) wys daarop dat sataniste dikwels omgekeerde Christelike simbole as juweliersware dra. Eintlik spreek die totale voorkoms van die adolessent wat by hierdie teenkulture betrokke is, van "omgekeerdheid" en anargie. Dit word getipeer as 'n satanistiese styl. Gross (1990: 124) noem satanistiese simbole wat in "Heavy Metal"-musiek gebruik word, soos die weerligstraal, die pentagram, asook Egiptiese en omgekeerde Bybelse simbole.

Aangaande heksery is 13 die getal van die sel “coven” wat ook in die algemeen ‘n bygelowige betekenis het (Truzzi 1970: 23-24, 26). Astrologie word deur Tiryakian (1972: 494) uitgewys as simbool van identiteit en ‘n wetenskap van subjektiwiteit. Okkultiese teenkulture is dus baie simbolies en demonstratief.

- **Okkultiese rituele en / of seremonies**

Truzzi (1970: 26) wys op die Swart Mis as bekendste voorbeeld van die rituele en seremonies wat sataniste uitvoer. Die liturgiese, geroetineerde en ritualistiese aspekte word deur Tiryakian (1972: 493, 499) uitgewys. Clark (1992: 284) wys ook op die rituele karaktereienskap van satanisme. Lowney (1995: 468, 472) beskryf ‘n sel (“coven”) se rituele sabbat op ‘n afgeleë terrein. Die uitspraak van towerspreuke is deel van die seremonie terwyl sellede hulle liturgiese ondersteuning gee. Rituele bied aan die adolessent wat by okkultiese teenkulture betrokke is sekuriteit en aanvaarding, en is dus ‘n kardinale element.

- **Seksuele misdrywe**

Truzzi (1970: 26) belig die aspek van “soft-core” pornografiese literatuur en sogenaamde seksklubs waarby sataniste betrokke is. Eksperimenteerders “dabblers” sal ook met die seksuele eksperimenteer en verwys na seksuele rituele. Die Satanic Bible word gebruik om die begeerte van een lid na ‘n ander uit te lig (Lowney 1995: 455). Dit kom alles neer op seksorgies. Truzzi wy nie baie hieroor uit nie, omrede hy vanuit ‘n psigologiese vertrekpunt skryf. Die morele aspek ontbreek. Daar is ook seksuele uitbuiting wat plaasvind, wat in der waarheid neerkom op misdaad. Truzzi beklemtoon hierdie aspek as element van die okkultiese teenkultuur.

- **Substansmisbruik**

Truzzi (1970: 26) noem die gebruik van dwelmmiddels of die sogenaamde “acid-culture” as voorbeelde van substansmisbruik wat deur sataniste gepleeg word.

Lowney (1995: 455) noem eksperimentering met dwelms as 'n aspek van die adolessente teenkultuur van satanisme. Hierdie aspek speel 'n rol in die gebeure wat by die teenkultuurvorming plaasvind. Dit bring eenheid terwyl dit enersyds 'n ontvlugting bied, maar andersyds stel dit sellede in staat om handeling uit te voer wat hulle normaalweg nie sou doen nie.

- **Misdade**

Truzzi (1970: 26) wys op moord as voorbeeld van misdade wat gepleeg word, en hy noem Charles Manson se groep as 'n voorbeeld van die moord op die rolprentster Sharon Tate. Clark (1992: 284) noem juis dat satanisme geweld, die dood en vergelding voorstaan. Dwelmgebruik as substansmisbruik, wat reeds genoem is, is ook 'n vorm van misdaad. Clark (1992: 284) verwys na jeugmisdad as 'n kenmerk van afwykende subkulture waarvan satanisme 'n voorbeeld is. Lowney (1995: 455-456) beskryf hierdie jeugmisdad en antisosiale gedrag in terme van voorbeelde van vandalisme soos die aanbring van graffiti, inbrake by kerke en grafskending. Dat okkultiese teenkulture by misdaad betrokke is, veral by satanisme, word bevestig deur die feit dat die SAPD 'n spesiale ondersoekendeheid vir okkultverwante misdade het.

- **“Heavy Metal”-musiek**

Clark (1992: 284) dui “Heavy Metal”-musiek aan as die soort musiek waarna sataniste luister, veral vanweë satanistiese lirieke in die musiek. Gross (1990: 124) wys spesifiek daarop dat die lirieke van “Heavy Metal”-musiek na temas soos satanisme, geweld, seksisme, substansmisbruik en algemene adolessenterebellie verwys. “Heavy Metal”-musiek word ook deur Gross (1990: 119-130) as 'n selfstandige subkultuur beskou. Hierdie musiekgenre plaas die klem op beelde van die dood, satanisme, seksuele misdrywe, verbrokkeling en dit wat grillerig is. Daar is dus 'n preokkupasie met die donker kant van die lewe en vloektaal. Lowney (1995: 470) wys op die rol van hierdie musiek om emosies te ventileer en om te bind met die groep. Dit artikuleer sekere aspekte van adolessente se lewens. Rosenbaum en Prinsky (1991: 534) wys

egter uit dat afwykende gedrag aangaande jeugmisdaad en psigopatie nie noodwendig toegeskryf kan word aan die luister na “Heavy Metal”-musiek nie. Die navorser wil egter ook hierop uitbrei deur daarop te wys dat baie adolessente wat by okkultiese teenkulture betrokke is, na “Heavy Metal”-musiek luister, maar dat alle “Heavy Metal”-aanhangers nie noodwendig by hierdie teenkulture betrokke is nie. Dit kan hoogstens ‘n springplank wees, alhoewel Stack et al. (1994: 15-22) daarop wys dat hoe sterker die “Heavy Metal”-subkultuur is, hoe hoër is die selfmoordtal. Hulle beweer dat die musiek sekere tendense wat reeds aanwesig is in die subkultuur voed. Dit wat gevoed word, is vervreemding en wanhoop wat reeds in die adolessent se situasie teenwoordig mag wees, soos byvoorbeeld huislike probleme, en skoolprobleme, asook jeugmisdaad en substansmisbruik. “Death Metal” en “Thrash Metal” word uitgesonder, veral eersgenoemde omdat beide spesifiek satanisme en chaos verheerlik.

Die navorser sonder dus die genoemde elemente uit as kenmerkend van die okkultiese teenkultuur. Hierdie elemente sal ook later met die empiriese gegewens vergelyk en sodoende getoets word.

HOOFSTUK 4

4.1 'N EMPIRIESE ONTLEDING VAN OKKULTIESE SUBKULTURE MET BETREKKING TOT SUID-AFRIKA

4.1.1 OKKULTIESE SUBKULTURE AS SOSIOLOGIESE KULTUURANALISE

Adolessente wat met okkultisme eksperimenteer word deur die navorser as 'n subkultuur beskryf. Dit is egter belangrik om die term "subkultuur" binne die sosiologiese raamwerk van kultuur te plaas en te verantwoord. Binne dié raamwerk kan die navorser homself ten opsigte van die empiriese ontleding posisioneer en die empiriese resultate in sy pastorale terapie verdiskonteer.

4.1.1.1 WAT IS KULTUUR?

Popenoe (1995: 52-53) definieer kultuur as die gedeelde produkte van menslike groepe of samelewings. Hierdie gedeelde produkte bestaan uit abstrakte idees soos waardes, norme, taal, kennis ensovoorts asook materiële kultuur (fisiese objekte wat abstrakte idees reflekteer soos geld, klerasie, gereedskap, geboue, brûe, ensovoorts). Alhoewel kultuur gedeel word, moet dit ook aangeleer word deur sosiale interaksie. Daar moet ook gelet word op die onderskeiding tussen "kultuur" en "samelewing". Eersgenoemde is die produk van menslike interaksies terwyl laasgenoemde die interaktiewe mense veronderstel wat dieselfde kultuur deel. Kultuur bestaan uit bepaalde komponente wat onderskei word.

4.1.1.2 KULTUURKOMPONENTE

- **Simbole**

'n Kultuur bestaan volgens Popenoe (1995: 54-57) vanweë die mens se vermoë om simbole te skep en te gebruik. 'n Simbool kan dus gedefinieer word as enigiets waarop 'n

groep mense ooreengekom het as 'n manier wat op betekenisvolle wyse iets verteenwoordig, soos byvoorbeeld getalle, woorde of bepaalde handeling of objekte. Okkultiese simbole soos die pentagram, onderstebo-kruis en die anargieteken sou as voorbeelde van simbole van okkultiese subkulture geklassifiseer kon word (Els en Jonker 2000: 105-125). By die bespreking van die empiriese resultate, sal in meer besonderhede aandag gegee word aan elemente wat simboliese waarde het.

- **Waardes**

Waardes is idees wat mense in 'n samelewing met mekaar deel oor wat goed en sleg is, wenslik en nie wenslik, aanvaarbaar en onaanvaarbaar. Sodanige waardes is algemeen en abstrak terwyl dit vorm gee aan die ideale en doelwitte van 'n samelewing. Waardes is ook emosioneel gelaai en verskaf gewoonlik die basis vir regverdiging van gedrag. Daar is uiteraard positiewe én negatiewe waardes (Popenoe 1995: 57-58). So het rituele en seremonies byvoorbeeld bepaalde waardes vir okkultiese subkulture. Dit verskaf onder andere sekuriteit en 'n gevoel van samehorigheid; om te behoort aan en met mekaar te deel (Els en Jonker 2000: 201-237). Okkultiese subkulture deel waardes wat vir die dominante kultuur onaanvaarbaar is. Meer hieroor by die bespreking van die empiriese resultate.

- **Norme**

'n Norm is 'n reël, algemeen aanvaarbaar binne 'n bepaalde kollektiwiteit, wat bepaalde handeling vir lede van daardie kollektiwiteit voorskryf of verbied. Norme kan enersyds formeel in die vorm van geskrewe wette met strafmaatreëls voorkom of andersyds informeel as begrypende reël vir die lede van die samelewing. Norme word van waardes onderskei in die sin dat dit spesifiek, konkreet en situasiegebonde is. Waardes is algemeen geldende standarde waaraan norme beoordeel word (Popenoe 1995: 58-59). Binne okkultiese subkulture sou kriminele gedrag byvoorbeeld as 'n norm beskou kon word: "Satanism is the practise of criminality" (Els en Jonker 2000: 4). Kriminele gedrag is aanvaarbaar binne okkultiese subkulture aangesien hierdie subkulture destruktief is en

die lede daarvan meermale motiewe soos wraak, haat en onvergewensgesindheid koester. Lede van hierdie subkulture misbruik mekaar en is hedonisties ingestel.

- **Sanksies**

Norme word deur die toepassing van sanksies tot uitvoering gebring en sodoende konformeer mense. Dit word ook as sosiale kontrole aangedui terwyl sanksies beide positief as beloning vir gedrag wat aanvaarbaar is, of negatief as straf op die verontagsaming van bepaalde norme kan wees. Sanksies kan formeel deur 'n posisie van gesag of informeel deur vriende toegepas word (Popenoe 1995: 59-60). Seksuele misdrywe, substansmisbruik en hiërargie of rangorde as elemente van okkultiese subkulture, sou as positiewe sanksies deur okkultiese subkulture beskryf word, terwyl werwing en strafmaatreëls as negatiewe sanksies onderskei kon word (Els en Jonker 2000: 56, 140, 163, 241). Eersgenoemde positiewe sanksies is 'n vorm van beloning vir lede terwyl laasgenoemde as maatreëls beskou kon word om lede van 'n subkultuur te dissiplineer.

- **Materiële kultuur**

Volgens Popenoe (1995: 60-61) is die fisiese objekte wat gevind word in 'n samelewing (masjiene, boeke, klerasie ensovoorts) bekend as materiële kultuur. Die materiële kultuur dra 'n boodskap uit oor standpunte en gevoelens. Dit is ook so dat ontwikkeling in die materiële kultuur aanleiding gee tot die aanpassing en heroriëntering van die nie-materiële kultuur soos simbole, waardes, norme en sanksie. Daarom is dit ook belangrik dat die verstaan van die materiële kultuur van okkultiese subkulture, 'n beter verstaan en benadering ten opsigte van die nie materiële kultuur tot gevolg sal hê. Om byvoorbeeld die kleur swart met satanisme te assosieer, sou simplisties en 'n oëvereenwending wees. 'n Kombinasie van kleredrag, snymerke, okkultiese literatuur en okkultiese voorwerpe as materiële kultuur sou eerder aanduidings kon wees van die betrokkenheid by okkultiese subkulture. Kennis van die nie materiële kultuur sou kan bydra tot akkurate pastorale intervensie (Els en Jonker 2000: 89-142)

4.1.1.3 SUBKULTUUR AS SOSIOLOGIESE KULTUURANALISE

'n Subkultuur word beskryf as 'n groep mense binne 'n gegewe kultuur wat sekere kenmerke van die bestaande kultuur deel terwyl sekere onderskeidende kultuurelemente aanwesig is wat nie by ander groepe te vinde is nie. Die navorser het gepoog om met die empiriese studie hierdie onderskeidende kultuurelemente van okkultiese subkulture uit te lig. Met okkultiese subkultuur bedoel die navorser 'n omvattende spektrum van groepe wat met okkultisme eksperimenteer. Die vernaamste is satanisme en paganisme. Popenoe (1995: 64-65) noem verskeie adolessentesubkulture wat rondom popmusiek gevorm is, terwyl die element van rebellie teen ouers en gesagstrukture eweneens opvallend is. Vir die navorsing is dit egter belangrik om subkultuur van 'n teenkultuur te onderskei. "A subculture that directly challenges the values, beliefs, ideals, institutions, or other central aspects of the dominant culture is known as a counterculture" (Popenoe 1995: 65). Dit is interessant dat Popenoe die "Branch Davidian"-beweging ook as 'n teenkultuur klassifiseer aangesien die navorser dit as 'n faset van okkultisme beskou. Dit is ook interessant dat die hippie-teenkultuur sekere elemente van okkultiese subkulture deel, soos byvoorbeeld gewelddadigheid, substansmisbruik en seksuele misdrywe (Popenoe 1995: 66; Els en Jonker 2000: 159, 163, 239).

Vervolgens gaan die navorser okkultiese subkulture empiries ondersoek.

4.1.2 EMPIRIESE GEGEWENS MET BEHULP VAN INHOUDSONTLEDING

INGEWIN

Babbie en Mouton (2001: 374) wys daarop dat inhoudsontleding 'n voorbeeld van onopdringende "unobstrusive" navorsing is. Die navorser ontwikkel onder andere in hoofstukke 2 en 3 operasionele definisies van die adolessent, satanisme en die subkultuur. Die navorser wil eerstens bepaal of daar elemente van okkultiese subkulture in media-uitbeelding aanwesig is. Hierdie uitbeelding van okkultiese subkulture in die media is byvoorbeeld elemente soos misdaad, okkultiese simbole en seksuele misdrywe

wat met okkultisme gepaard gaan. Tweedens maak die navorser gebruik van S.A. Media van die Universiteit van die Vrystaat as gesaghebbende instansie om artikels wat in die media verskyn het en wat betrekking het op twee sleutelbegrippe, naamlik “satanisme” en / of “duiwelaanbidding”, te versamel. Inligting oor hierdie twee begrippe sal die navorsingsonderwerp kan dek omdat die terme “satanisme” en / of “duiwelaanbidding” hoofsaaklik in tydskrif- en koerantartikels as wissel terme gebruik word om na okkultiese subkulture te verwys. Die soektog het getoon dat relevante artikels vanaf 1978 tot en met die jaar 2000 (2000 was die jaar waarin die soektog geloods is) na die genoemde twee sleutelbegrippe verwys het. Vervolgens word tersaaklike aspekte van inhoudsontleding toegelig en gedefinieer.

Die navorser wil na afloop van die inhoudsontleding ook die resultate met relevante gevallestudies van adolessente wat met okkultiese subkulture gebreek het en pastorale terapie ontvang het, toets. Hierdie fenomenologiese gegewens is verkry van AUKSANO, Bloemfontein, ‘n nie winsgewende organisasie wat spesialiseer in berading en terapie aan okkulties gekwelde persone. Name van kliënte is verander en fiktiewe name is gebruik.

4.1.2.1 BEGRIPSBEPALING

- **Steekproeftrekking**

Volgens Babbie en Mouton (2001: 384-388) bestaan steekproeftrekking onder andere uit die eenheid van analise. In hierdie geval is die eenheid van analise media-artikels wat handel oor die sleutelbegrippe “satanisme” en / of “duiwelaanbidding”. Die universum het bestaan uit alle koerant- en tydskrifartikels (vanaf 1978 tot en met die jaar 2000) wat deur S.A. Media van die Universiteit van die Vrystaat verkry is, na aanleiding van ‘n soektog na artikels waarvan die tydperk na die sleutelbegrippe “satanisme” en / of “duiwelaanbidding” verwys het. Van die verskillende steekproeftrekkingstegnieke wat onderskei word, is die gestratifiseerde en gebundelde tegniek. Die navorser het beide tegnieke gekies omdat die media-uitbeeldingsresultate in die vorm van ‘n data-aantekeningblad gebruik kan word

en die gevallestudies as gestratifiseerd aangebied gaan word omdat 'n steekproef van die populasie adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, gebruik is. 'n Data-aantekeningblad word gebruik om die aantal kere aan te teken wat verwysings na elemente van okkultiese subkulture in die artikels vermeld is. Die resultate van die media-uitbeelding van "satanisme" en "duiwelaanbidding" word op die data-aantekeningblad aangeteken (kyk bylae 1 en 2). Die gevallestudies word later in die hoofstuk bespreek.

- **Kodifisering**

Kodifisering is volgens Babbie en Mouton (2001: 388-390) ook deel van inhoudsontleding. Die navorser het die keuse om óf met diepte- óf spesifieke kodifisering te werk te gaan in die verstaan van die onderwerp wat bestudeer word. Om die keuse tussen diepte- of spesifieke kodifisering te maak, veronderstel dat die navorser ook 'n keuse tussen geldigheid en betroubaarheid moet maak. Die navorser kies om die empiriese ondersoek te loods om sodoende die kwessie van okkultiese subkulture beter te begryp en te toets of die media die beskrywing van okkultiese subkulture akkuraat weergegee het. Die gevallestudies sal met die resultate van die media-uitbeelding vergelyk en daarteen opgeweeg word. In kwalitatiewe navorsing word daar vervolgens onderskei tussen sigbare manifeste en onderliggende latente betekenis. Die navorser maak van beide sigbare manifeste en onderliggende latente betekenis gebruik en het die elemente van okkultiese subkulture as kategorieë gekodifiseer in terme van wat die verskillende koerant- en tydskrifte daaroor berig het. Sodoende word die opsigtelike aspekte van byvoorbeeld satanisme (manifeste inhoud) en die onderliggende betekenis soos byvoorbeeld die elemente van okkultiese subkulture (latente inhoud) in die navorsing na vore gebring. Laasgenoemde aspek is onderhewig aan die navorser se insig en ervaring, gerugsteun deur die vakliteratuur. 'n Toetskontroleblad is opgestel en gebruik vir die telling en aantekening van die voorkoms van elemente van okkultiese subkulture asook die aantal berigte of artikels wat gevind is. Die toetskontroleblad stel die navorser in staat om telling te hou van die hoeveelheid kere wat die elemente van okkultiese subkulture in die bestek (1978-2000) van die media-artikels voorgekom het. (Kyk bylae 2).

Daar is egter voordele verbonde aan die kodifisering van navorsingsondersoeke (Babbie en Mouton 2001: 392-393). Die voordeel is dat hierdie vorm van empiriese navorsing ekonomies is en dat die data beskikbaar gemaak kan word. Die navorser moes eenvoudig 'n ondersoek by S.A. Media van die Universiteit van die Vrystaat aanvra wat volgens kodifisering die eenheid van analise aandui, terwyl fotostate van die relevante media-artikels verskaf is. In dié geval kon die navorser die relevante media-artikels deurwerk wat beskrywende artikels oor okkultiese subkulture oor 'n tydperk van 23 jaar (1978-2000) verteenwoordig het. Volgens die navorser was die nadeel hiervan dat dit baie tydrowend was omdat elke artikel in besonderhede deurgelees moes word en bepaalde elemente geïdentifiseer moes word. Wat egter belangrik is, is om te vermeld dat die navorser en die onderskeie joernaliste wat die artikels geskryf het nie noodwendig met mekaar saamstem oor die beriggewing van “satanisme” en / of “duiwelaanbidding” nie. Die joernaliste het bloot berriggewing gedoen van wat hulle gesien of gehoor het. Soms is hierdie inligting gekenmerk deur vooroordeel, bygeloof en sensasie. Die doel is egter om die inligting te bekom en krities daarmee om te gaan deur dit te vergelyk met die fenomenologiese studie asook krities te toets aan die vakliteratuur.

4.1.2.2 DATAVERSAMELING

Koerantberigte en tydskrifartikels is deur 'n internasionaal erkende instansie, by name S.A. Media van die Universiteit van die Vrystaat, versamel en is aan die navorser beskikbaar gestel. Die artikels is van 'n databasis van S.A. Media van die Universiteit van die Vrystaat getrek deur middel van die sleutelbegrippe “satanisme” en “duiwelaanbidding” en in dié geval is die artikels vanaf 1978 reeds in die media toegelig. Omdat daar voor 1978 geen beriggewing oor “satanisme” en / of “duiwelaanbidding” was nie, het die soektog by 1978 begin. Dit beteken dat in die tydperk van 23 jaar daar artikels in die Suid-Afrikaanse media verskyn het wat op satanisme of duiwelaanbidding gedui het. Die meerderheid van artikels was koerantberigte terwyl enkele tydskrifartikels geïdentifiseer is.

4.1.2.3 DATAVERWERKING

Die navorser het die resultate van die empiriese ondersoek (elemente van okkultiese subkulture) persentasiegewys bereken en georden na gelang van die voorkoms van elemente van okkultiese subkulture in die literatuur. Die element wat in die meeste artikels vermeld was (frekwensie van artikels), is eerste gelys (kyk bylae 3). Die “kategorie van elemente” is ook persentasiegewys aangedui. Frekwensie is die aantal kere wat 'n bepaalde element soos byvoorbeeld "misdade" in artikels gemeld word. So byvoorbeeld is daar in 712 van die totale som van 1084 artikels na die element “misdaad” in samehang met “satanisme” en / of “duiwelaanbidding” verwys. Hierdie verskynsel het die meeste in die beriggewing voorgekom. Vervolgens gaan die resultate van die inhoudsontleding bespreek word.

4.1.3 RESULTATE VAN DIE EMPIRIESE ONDERSOEK NA DIE IDENTIFISERING VAN ELEMENTE VAN OKKULTIESE SUBKULTURE IN DIE MEDIA-UITBEELDING

‘n Somtotaal van 1084 artikels is ondersoek en die resultate (geïdentifiseerde elemente van okkultiese subkulture) van artikels wat oor “satanisme” of “duiwelaanbidding” gehandel het, is persentasiegewys georden. Hierdie artikels het bestaan uit koerant- en tydskrifartikels wat van S.A. Media van die Universiteit van die Vrystaat verkry is. Genoemde artikels het gehandel oor berigte rondom satanisme, duiwelaanbidding of okkultisme. Okkultverwante misdaad is persentasiegewys as die element geïdentifiseer wat die meeste in die mediaberigte voorgekom het. Dit beteken dat misdaad ‘n belangrike rol in okkultiese subkulture speel en dat okkultiese bedrywighede kriminele handelingne insluit. Els en Jonker (2000: 4-5, 10) beskryf satanisme as die beoefening van misdaad. Met misdaad word ‘n omvattende aantal wandade beskryf wat binne okkultiese subkulture gepleeg word. Voorbeelde van okkultverwante misdaad wat in die media uitgebeeld is, is grafskending, rituele moorde, verkragting, seksuele uitbuiting, menslike en diereoffers. Sedert 1981 het majoor Kobus Jonker met ondersoeke na okkultverwante misdade begin nadat daar verskeie gerugte rondom satanisme vanaf 1978 die rondte gedoen het. ‘n Voormalige satanis, Phil Botha getuig in 1978 van sy belewenisse. Vanaf 1978-1981

word daar in die media berig oor dorpe in Suid-Afrika waar sataniste na bewering bedrywig is. Eers in 1982 word formele bewyse van okkultverwante misdaad gevind in die vorm van dreigemente en intimidasie van sataniste teen 'n vroulike persoon (Sunday Express 1982: 5). In die tydperk 1983-1991 word al meer okkultverwante misdade by die polisie aangemeld: 'n Kaapse vrou word wreed aangerand deur sataniste (Rapport 1985: 3), 'n okkulties gekwelde tiener-meisie skiet op haar ouers in Bloemfontein (Die Volksblad 1985: 1); 'n beweerde satanis breek by 'n Bloemfonteinse skoolkoshuis in (Die Volksblad 1985: 1); 45 grafte word in Bloemfontein geskend (The Sunday Star 1988: 3); vandalisme deur sataniste in kerke in Bethlehem (Die Volksblad 1990: 1); vandalisme deur sataniste in Queenstown (Evening Post 1991: 11); satanis gearresteer wat in besit was van menslike oorskot in Port Elizabeth (Evening Post 1991: 1) en sataniese slagspreuke en tekens in Oos Londen gevind (Rapport 1991: 6). Met 'n toename van satanisme landwyd in 1991 en 'n aandrag van die publiek tot polisieondersoeke na satanisme, het die Suid-Afrikaanse Polisie (SAP) in 1992 'n spesiale eenheid vir okkultverwante misdade gestig (Eastern Province Herald 1992: 6).

4.1.3.1 BESKRYWENDE DATA VAN MEDIA-UITBEELDINGS 1978-2000

Misdade; okkultisme; rituele en / of seremonies; okkultiese simbole; seksuele misdrywe; okkulties gekweldheid; hiërargie en rangorde; substansmisbruik; "Heavy Metal"-musiek en die bonatuurlike word deur die navorser as eiesoortige elemente van okkultiese subkulture geïdentifiseer. Ander aspekte soos werwing; kleredrag en voorkoms; okkultiese voorwerpe; selfmoord; depressie en / of angs; geweld, aggressie en rebellie; dreigemente of teistering; geheimsinnigheid; okkultiese kalender; magsmanipulasie; okkultiese naam; kinderliteratuur; okkultiese films; die kleur swart; ander nie-Christelike gelowe; okkultiese literatuur; leerstellings; georganiseerd; pornografie; snymerke; televisieprogramme; fantasie-rolspel; strafmaatreëls; okkultiese speelgoed; groepaanvaarding; breinspoeling; kunssinnigheid; dans; studies of opleiding, en opvoerings en / of toneel is ook in die ondersoek onderskei, maar word as eksterne tekens en redes vir betrokkenheid by okkultiese subkulture onderskei, soos reeds deur Els en Jonker (2000: 96-199) aangedui. Die rede waarom hierdie ander aspekte nie by

die navorsing betrek word nie, is omdat die genoemde navorser, dit wil sê Jonker (2000), dit reeds ondersoek het en ook omdat die voorkoms van hierdie elemente nie noemenswaardig in die media-uitbeelding uitgesonder word nie.

- **Misdade**

Die beriggewing oor okkultverwante misdaad het in 712 artikels verskyn (65.6% van die 1084 artikels wat met die sleutelbegrippe "satanisme" en "duiwelaanbidding" opgespoor is) en verteenwoordig die hoogste frekwensie van artikels wat met okkultiese subkulture verband hou. 'n Voorbeeld van beriggewing oor satanistiese kriminaliteit het gehandel oor die satanis Laurence van Blerk en sy vriendin wat op aanklag van moord op sy vriendin se moeder, Joan Orso, in 1992 tereggestaan het. Hy het die vrou na bewering met 'n pan doodgeslaan en haar in 'n vlak graf begrawe. Onder misdade word verstaan dat dit misdade is wat deel is van die praktyke en rituele van okkultiese subkulture soos satanisme. Okkultverwante misdade soos grafskending, rituele moorde, verkragting, seksuele uitbuiting en dieremishandeling is 'n oortreding van die wet alhoewel satanisme as 'n godsdienst konstitusioneel deur die wet beskerm word (Bill of Rights, Wet 108 van 1996 in Government Gazette, 1996: 7-9, 79; Els en Jonker 2000: 17, 321). Misdade soos dieremishandeling, bestialiteit (Animal Protection Act No 71 of 1962), moord, poging tot moord, diefstal, ontvoering, besit van ongelisensieerde vuurwapen, brandstigting en saakbeskadiging, grafskending, vandalisme, kerkplundering, beskadiging van eiendom en inbraak die (Constitution of the Republic of South Africa, Act No 108 of 1996, die Criminal Procedure Act No 51 of 1977, die Organised Crime Act No 21 of 1998, the South African Police Service Act No 68 of 1995), sodomie, molestering, verkragting (Childcare Act No 74 of 1983, die Sexual Offences Act No 23 of 1957), besit van menslike oorskot (Human Tissue Act No 65 of 1983), dwelmbesit (Drugs and Drug Trafficking Act No 140 of 1992) en die besit van onwettige materiaal (Films and Publication Act No 65 of 1996) is dus oortreding van statutêre en algemene wette. Kriminaliteit of misdaad speel dus volgens die resultate 'n groot rol in okkultiese subkulture, en by name satanisme, omdat die beoefening van hierdie subkultuur na alle waarskynlikheid die deelname aan kriminaliteit aanmoedig of bevorder. Navorsers soos Truzzi (1970: 26); Frederickson (1988: 20); Clark

(1992: 284); Lowney (1995: 455-456) en Jacobs (2001: 128-130) ondersteun ook een van die aannames wat die navorser in sy metodologiese argument maak (kyk 1.8.3 van hoofstuk 1), naamlik dat kriminele gedrag met okkultiese subkulture geassosieer word. Bogenoemde navorsers verwys deurgaans na kriminele aktiwiteite wat met okkultiese subkulture in verband staan.

- **Fasette van okkultisme**

Okkultisme, oftewel die speelveld van Satan, verteenwoordig 'n wye spektrum van aspekte wat saamgevat kan word onder die fasette van spiritisme, magie, mantiek, mistiek, ander nie-Christelike godsdienste, kultusse, esoteriese organisasies en satanisme. Wanneer 'n persoon op hierdie speelveld eksperimenteer, kan dit hom of haar volgens Truzzi (1970: 17), Tiryakian (1972: 491-502), Jorgensen (1982: 383-403) en Jacobs (2001: 21-45, 175-176, 183-184) okkulties kwel. Daar was 599 artikels (55.2%) wat na okkultisme of na een van die fasette of aspekte van okkultisme verwys het, soos byvoorbeeld die mantiek of spiritisme. Dit is die tweede hoogste frekwensie van artikels wat na okkultiese subkulture verwys het. Daar was byvoorbeeld beriggewing oor adolessente wat met die ouija-bord gespeel het en fortuinvertellers besoek het. Sommiges het towerspreuke geleer en uitgespreek terwyl ander 'n bloedverbond met Satan gesluit het. Hierdie aspekte of fasette is inherent deel van okkultisme. Hierdie aantal artikels het ook uitgewys dat okkultiese subkulture uit verskeie fasette van okkultisme bestaan en nie net satanisme as sodanig nie.

- **Okkultiese rituele en / of seremonies**

Daar was 411 artikels (37.9%) wat melding gemaak het van okkultiese rituele en / of seremonies. 'n Voorbeeld van die rituele karakter in die beriggewing, is die fonds van 'n kasset met die "vow of allegiance to Satan" wat in 1990 deur die polisie gevind is (The Sunday Star 1990: 13). Hierdie kasset word by satanistiese rituele en / of seremonies gebruik as deel van die byeenkoms. In 1992 is die inisiasiehoofkwatere van sataniste by die Van Stadensbrug naby Port Elizabeth gevind. Dit was die eerste toneel wat deur die

polisie ondersoek is waar gevind is dat sataniste okkultiese rituele beoefen het soos diere wat geoffer is en seksuele inisiasies wat uitgevoer is.

Okkultiese subkulture het onder andere 'n rituele karakter (Els en Jonker 2000: 201-237). Dit beteken dat daar bepaalde gebruike voorkom wat op 'n deurlopende grondslag uitgevoer word. Rituele en seremonies kan beskryf word as sekere praktyke wat binne okkultiese subkulture beoefen word, soos byvoorbeeld inlywingseremonies; die sluiting van 'n bloedverbond; die satanistiese nagmaal of mis; die satanistiese huwelikseremonie; die drink van mens- of katbloed en die offer van mense of dier; vrugbaarheidseremonies wat te make het met seksuele perversiteit; die vas en bid teen huwelike en gesinne; die uitspreek van vloeke; die uitvoering van towerspreuke ensovoorts (Truzzi 1970: 26; Tiryakian 1972: 493, 499; Clark 1992: 284; Lowney 1995: 468, 472; Jacobs 2001: 156-159). Vir die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente is dit belangrik dat daar 'n nuwe waardesisteem deur middel van geestelike groei en berading ingebou moet word sodat hierdie negatiewe rituele met positiewe rituele vervang kan word. Dit is egter nie 'n eenvoudige proses nie omdat die aanvanklike okkultiese rituele aanvaarding en sekuriteit vir die kliënt gebied het. Ritueel en seremonie kan potensieel nuwe betekenis kry. Waar die ritueel en seremonie in okkultiese subkulture nuwe (negatiewe) waardes inbou en 'n ontvlugting van die kliënt se verlede bied, moet die pastorale terapie die pyn van die verlede aanspreek en kanale bied vir genesing (Louw 1997: 460-487). Dit is byvoorbeeld nodig om tydens pastorale intervensie aandag te skenk aan lydingspastoraat en vergifnishulp, waar gebruik gemaak word van strategieë om die kliënt te help om afskeid te neem van traumatiese herinneringe en gebeurtenisse voor of tydens die betrokkenheid by okkultiese subkulture (Louw 1997: 460-487).

- **Okkultiese simbole**

Okkultiese simbole is kentekens van die subkultuur waarmee lede mekaar identifiseer. Popenoe (1995: 54-57) identifiseer simbole as 'n belangrike kultuurkomponent. "A symbol is anything that a group of people have agreed upon as a way of meaningfully representing something other than itself", aldus (Popenoe 1995: 54-55). Okkultiese

simbole as kentekens van die subkultuur waarmee lede mekaar identifiseer, is in 301 artikels (27.7% van die 1084 artikels) genoem. Voorbeelde uit die berriggewing is die wrede aanranding van slagoffer Patricia Gerber in 1985. Daar is 'n kruis op haar voorkop uitgekerf. Satanistiese slagspreuke en tekens word in 1991 in Oos-Londen gevind. In 1993 is by 'n N.G. Kerk in Harrismith ingebreek en okkultiese simboliek is op die kanselbybel aangebring. Okkultiese simboliek sluit onder andere in antieke simbole wat dui op okkultiese handelingte waar veral 'n bespotting van Christelike simboliek gemaak word (Truzzi 1970: 23-24, 26; Tiryakian 1972: 494; Gross 1990: 124; Lowney 1995: 475; Jacobs 2001: 222-224). Die bekendste simbole wat onderskei word, is die onderstebo pentagram of *Baphomet* (sondebok); die pentagram wat die vyf elemente naamlik aarde, wind, vuur, water en gees verteenwoordig; die teken van die kerk van Satan; die sogenaamde heksepoot of kruis van Nero; die *Yin-Yang*, die Egiptiese Ahnk en bese oog; die onderstebo kruis of vraagtekenkruis, die anargie-teken, die 666, die FFF of sesde letter van die alfabet en NATAS as omgekeerde van Satan. Al die genoemde simbole is ook in die tydskrif- en koerantartikels gemeld. Slagspreuke word ook in die vorm van graffiti aangebring om bepaalde stellings te maak. Okkultiese subkulture gebruik simbole as 'n sterk identifiseringsmeganisme wat ook sekuriteit en groepskohesie in okkultiese subkulture versterk. Die pastorale terapie sal benewens die pastorale strategie van ritueel ook kerklike simboliek moet inkorporeer om 'n betekenisvolle teenwoordigheid van die Christelike geloof by die bekeerde kliënt te versterk, omdat hy of sy vanuit 'n okkultiese subkulturele verwysingsraamwerk van simboliek kom.

- **Seksuele misdrywe**

“Most satanists are also involved in corrupt sexual practices” In okkultiese subkulture speel seksuele misdrywe 'n belangrike rol aldus Els en Jonker (2000: 16) en hou met kriminaliteit verband. In okkultiese subkulture is seksualiteit volgens die navorser pervers, verwronge en hedonisties van aard terwyl dit simbolies 'n versinnebeelding van die verhouding tussen mens en die godheid veronderstel. Simbole is volgens Popenoe (1995: 54-55) belangrike kultuurkomponente en kan ook positiewe sanksie wees vir gedrag wat verwag of verlang word (Popenoe 1995: 59). Sowat 288 artikels (26.5%) het

na seksuele misdrywe verwys. Volgens hierdie artikels rebelleer okkultiese subkulture teen gesag en dissipline soos vergestalt in die monogame huwelik. Die huwelik as Goddelike instelling word byvoorbeeld afgekraak en bespot met 'n sataniese huwelikseremonie en die rang van "bruid van Satan". Seksuele misdrywe behels wanpraktyke soos groepseks, homoseksualiteit en kriminele oortredings soos verkragting, bestialiteit, molestering en sodomie. Pornografie, waarvan kinderpornografie 'n belangrike rol speel, word gebruik om die seksuele misdrywe aan te wakker. Voorbeelde van seksuele misdrywe in die mediaberiggewing in 2000 verwys na 'n Bloemfonteinse man, Pieter Koorsen, wat duiwelse pornografiese videos in sy besit gehad het met titels soos "Goregasm". Hy is in hegtenis geneem. In dieselfde jaar word die Kaapstadse Claude Birch, 'n gewese satanis, tot 20 jaar tronkstraf gevonnissen weens verkragting, brandstigting en poging tot moord. 'n Boek geskryf deur Ettiene le Roux getiteld "Sewe dae by die Silbersteins" verwys na 'n seksorgie tydens Walpurignag, 'n belangrike feesdag van die sataniste. Persone wat aan hierdie seksorgies deelneem, word ook volgens die vakliteratuur afgepers en dieper in die web van okkultiese subkulture ingetrek (Truzzi 1970: 26; Hamman 1991: 10-13, 47; Lowney 1995: 455; Els en Jonker 2000: 161-162 en Jacobs 2001: 81, 138). Die pastorale terapie sal die pyn en trauma van die gevolge van seksuele misdrywe soos molestering, verkragting en aborsie met die hulpsoekende kliënt moet deurwerk en die terapeut sal saam met die kliënt deur 'n proses van gebed en ondersteuning moet gaan om genesing van die wonde van seksuele misbruik te fasiliteer. Die realiteit van seksueel oordragbare siektes sal ook in die terapie aandag moet geniet.

- **Hiërargie en rangorde**

Binne okkultiese subkulture word onderskeie rangordes of hiërargieë veronderstel (Lowney 1995: 455; Els en Jonker 2000: 56-67). Dit behels statusse en funksies binne die groep of "coven". Navorsers soos Truzzi (1970: 20-21, 24-25), Tiryakian (1972: 500-501) en Clark (1992: 284-286) onderskei tussen hekse, priesters, hoëpriesters, skoonmakers, wagers, die bruid van Satan, tempelprostitute, magus, towenaar en waarseêr. Daar is ook adollesente wat bloot net eksperimenteerders "dabblers" of "self-styled" is en is nie aan 'n bepaalde hiërargie of rangorde verbonde is nie. In 250 artikels (23%) word verwys

na hierdie element van okkultiese subkulture. Voorbeelde van media-uitbeelding van die element van hiërargie en rangorde is 'n satanis met die rangorde van priester in 1991 in Algoapark, Port Elizabeth wat gearresteer is omdat menslike oorskot in sy besit gevind is. In 1994 noem Vaugh Boast van Durban homself 'n "self-styled naturist" satanis en voer aan dat hy die ou weë van toordery wil terugbring deur van die natuur se magte gebruik te maak. In 1997 word 'n satanis met die rang van "warlock" vir drie jaar tronkstraf gevonniss nadat hy 'n negejarige dogter van 'n vrou wat hy in 'n kerk ontmoet het, aangerand het. Verskeie elemente van geloofsvolwassenheid sal deur die pastorale terapie verreken moet word om die kliënt uit die bose kringloop van prestasiedruk te kry indien dit aanleiding gee tot 'n soeke na mag of manipulasie (Louw 1997: 379-387). In die Christelike gemeenskap is daar 'n omgekeerde hiërargie in die sin dat die eerstes laaste sal wees en die laastes eerste (Matteus 20: 16).

- **Substansmisbruik**

Volgens Truzzi (1970: 26), Lowney (1995: 455), Els en Jonker (2000: 163-178) en Jacobs (2001: 129-130) kom substansmisbruik algemeen voor by okkultiese subkulture. Dit is ook 'n ontvlugtingsmeganisme en word gebruik as 'n lokaas om nuwe lede te werf. Dwelms soos kokaiene en sterk drank word vrylik beskikbaar gestel tydens okkultiese rituele en seremonies om die inhibisies teen seksuele inisiasie, bestialiteit en mens- en dieroffers af te breek. Dwelms handel is veral egter ook 'n manier om finansieel 'n bestaan te voer (Els en Jonker 2000: 16). Misbruik van dwelmmiddels is reeds genoem as 'n fasset van misdade wat verwant is aan okkultiese subkulture, maar word as kriminele aktiwiteit uitgesonder omdat dit 'n primêre rol as verdowingsmiddel in okkultiese subkulture speel; 22.3% van die artikels het daarna verwys. In die pastorale terapie sal daar ook multi-professioneel met rehabilitasiesentrums geskakel word om kliënte te help om van die verslaafdheid aan substansie te rehabiliteer om sodoende by die verdere pastorale intervensie te kan baat.

- **“Heavy metal”-musiek**

Musiek speel 'n belangrike rol in okkultiese subkulture omdat dit die boodskap van mag en vergelding kommunikeer maar ook omdat dit die emosies opsweep en beïnvloed. Okkultiese subkulture van satanisme gee uitdrukking aan geloofsoortuiging in genres soos byvoorbeeld “death metal”, “alternative”, “house”, “rock”, “punk” en “new age.” Heavy metal popgroepe soos Black Sabbath, KISS, ACDC, Iron Maiden, Motley Cruë, Venom, Ozzy Osbourne, Manowar, Judas Priest, Sister of Mercy, Slayer, Marilyn Manson, Deicide en Cradle of Filth word deur verskeie navorsers (Dreyer 1977: 36-37; Frederickson 1988: 24-25; Gross 1990: 119-130; Rosenbaum en Prinsky 1991: 534; Clark 1992: 284; Stack et al. 1994: 15-22; Lowney 1995: 470; Els en Jonker 2000: 190-196 en Jacobs 2001: 57-58, 61, 128, 162) as voorbeelde van musiekgroepe genoem wat uitdrukkings van hulle geloofsoortuiging in hulle musiek uitdra. Sogenaamde “backward masking” is 'n kontroversiële begrip omdat daar nie wetenskaplike gronde vir die aannames gevind kan word nie, maar wat gemaklik met okkultiese subkulture in verband gebring word (Schwarz en Empey 1988: 141-162). Die navorsers onderskei tussen musiek wat satanisties is (musiek wat satanisme propageer), satanies is (musiek wat anti-christelike sentimente uitdra soos godslastering en vloektaal) en sekulêr is (musiek wat die bestaan van God buite rekening laat). Sowat 221 artikels (20.3%) het melding gemaak van satanistiese popgroepe soos hierbo genoem, wat volgens die vakliteratuur met okkultiese subkulture in verband gebring kan word. Musiek is ook populêr en dus 'n kragtige instrument om adolessente na hierdie subkultuur te lok. Musiek het simboliese waarde en kan moontlik 'n voorbeeld van 'n simbool as belangrike kultuurkomponent wees (Popenoe 1995: 54-55). Musiek as voorbeeld van materiële kultuur kan ook as kultuurkomponent beskryf word. (Popenoe 1995: 60-61). Musiek het egter waarde vir gebruik in ontspanningsterapie. Die terapeut sou ook “Christian contemporary music” (CCM) as alternatief tot die kliënt se verknogtheid aan sekulêre musiek kan aanbeveel. CCM het verskeie genres waarin die evangelie in 'n hedendaagse idioom bedien word waarvan “heavy metal” een is. Die okkulties gekwelde adolessent kan met die genre identifiseer en stelselmatig hom- of haarself van die beheptheid aan die sekulêre losmaak. Dit is egter nie 'n maklike taak om die adolessent van sy of haar geliefkoosde

musiek te vervreem nie omdat die “Heavy metal”-musiek ook deel is van okkultiese subkulture.

- **Die bonatuurlike element van okkultiese subkulture**

Met die bonatuurlike word bedoel dat die Bose ook manifesteer, onder andere, in die vorm van demone tydens rituele, telekinese, aorte, goëly, spiritisme, levitasie en materialisasie (Van den Berg s.a.: 138; Truzzi 1970: 19, 23; Hoover 1977: 25-27; Smit 1985: 90-91). Die bonatuurlike element dui op die bestaan van Satan en sy magte. Een uit elke vyf artikels (19.8%) het pertinent na die bonatuurlike verwys, soos byvoorbeeld deure en vensters wat onverklaarbaar oop en toe gaan en die manifestering van bonatuurlike wesens (spoke, engele en demone) aan mense. In die media-uitbeelding is daar byvoorbeeld van die bonatuurlike element sigbaar in die berig in 1992 oor ‘n bese gees wat na bewering kinders in Rietfontein (Kaapprovinsie) getakel het. In dieselfde jaar kla ‘n dogter van ‘n bese gees wat haar geslagdele, borste, arms, keel en enkels betas. Die pastoraat gebruik 'n gebedstrategie van bestraffing indien enige bonatuurlike mag buite Christus weerstand in die terapeutiese proses bied (Louw 1997: 505-508). Dit geskied egter in oorleg met die kliënt en met sy of haar samewerking en verbintenis tot die terapeutiese proses.

4.1.4 DIE PRAKTYK VAN PASTORALE TERAPIE AAN ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE WAS

Velthuysen (1994: 268) definieer empiriese fenomenologie as ‘n gedissiplineerde beskrywing van die persoon se leefwêreld en dit is deur hierdie beskrywing dat daar ‘n bewuswording kom van die strukture van weerspieëlende beliggaming in die manier waarop dit parallelle het met die mens se ervaring van hom- of haarself: “...the final result of the phenomenology study is a general description of the phenomenon as seen through the eyes of people who have experienced it at first hand. A phenomenological study is a study that attempts to understand people’s perceptions, perspectives and understanding of a particular situation” (Fouché en Delpont 2002: 268).

Boisen (1936: 285), en later Gerkin (1984: 45-47) en Louw (1997: 46-47), wys op die noodsaaklikheid van menslike lewende dokumente en dat daar nie meer langer met “papiergegewens” in die pastorale terapie volstaan kan word nie. Inligting uit “menslike lewende dokumente” is baie meer betekenisvol. Daarom wil die navorser deur middel van ‘n kwalitatiewe fenomenologiese studie voorbeelde van gesprekke weergee wat by AUKSANO in leërs opgeteken is. AUKSANO is ‘n geregistreerde nie-winsgewende organisasie wat spesialiseer in berading en terapie aan kliënte wat okkulties gekweld is. Die traumasentrum is in Navalsig, Bloemfontein geleë en is nie-denominasioneel. Die navorser was reeds vir 9 jaar betrokke by die berading van adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke was. Die gevallestudies wat nou gaan volg, is gedokumenteer en word by AUKSANO bewaar. Alle inligting is vertroulik en daarom het die navorser name van persone na fiktiewe name verander sodat slegs die aard van die okkultiese kwelling en die saak van die pastorale terapie na vore gebring kan word. Die navorser sal in die samevatting ‘n profiel van ‘n adolessent saamstel na gelang van die bevindinge van die sewe gevallestudies wat hier gedokumenteer is.

4.1.4.1 GEVALLESTUDIES

- **Vernon**

Vernon, sestienjarige skoolseun, maak in ‘n narratiewe verhaal melding daarvan dat hy betrokke was by ‘n groep jeugdige wat met satanisme, WICCA (‘n oud Saksiese woord vir heks of wyse en is ‘n geloofsstelsel bekend as ‘n paganistiese vertakking wat positiewe en wit magie bevorder) en okkultiese praktyke soos glasië-glasië, ouija-bord, swart magie en okkultiese rituele geëksperimenteer het. Hy het egter met die groep kontak verbreek. Hy het ook graag na satanistiese “heavy metal”-musiek geluister soos Deicide, Metallica en Pantera. Hy was boonop kunstig en het talle sketse geteken van sy ervaring van okkultiese subkulture. Die inhoud van hierdie sketse het gehandel oor verwronge menslike figure wat met kettings gebind was, kopbene en okkultiese simbole

soos die pentagram en die 666. In sy sketse het hy ook die aard van okkultiese subkulture uitgebeeld in terme van seremonies, rituele, kleredrag en strafmaatreëls.

Die media het ook oor bogenoemde aspekte berig: 301 artikels in die media-uitbeelding van “satanisme” en / of “duiwelaanbidding” (27.7%) het melding gemaak van okkultiese simbole, 411 media-artikels (37.9%) het melding gemaak van okkultiese rituele en seremonies. Die bonatuurlike is ook voorgestel as demone of geeste wat hom teister. Een uit elke vyf media-artikels (19.8%) het melding gemaak van die bonatuurlike aspek van okkultiese subkulture. In die media-berigte was daar 599 artikels (55.2%) wat melding gemaak het van fasette van okkultisme en 221 media-artikels (20.3%) het melding gemaak van “Heavy metal”-musiek.

Die pastorale intervensie het begin deurdat die terapeut en ‘n lid van die SAPD se eenheid vir okkultverwante misdade die kliënt by sy huis besoek het nadat klagtes ontvang is van Vernon se ouers van demoniese teisterings in die kliënt se kamer. Die span wat bestaan het uit die polisie-lid, die terapeut en ‘n fasiliteerder, het vir die kliënt gebid en moes op ‘n stadium ‘n bestraffing doen toe die Bose manifesteer. ‘n Bestraffing word gedoen in die Naam van Jesus Christus deur die demoniese teenwoordigheid direk aan te spreek en te gebied om die teisterings van die kliënt te staak. Soms is dit nodig dat die span die kliënt moet bedwing aangesien daar soms ongewone fisiologiese reaksies plaasvind soos stuiptrekkings of buitengewone krag. Die demoniese manifesteer gewoonlik wanneer daar ‘n gesprek oor geloof met die kliënt gevoer word. Die evangelie van Jesus Christus is met hom gedeel en die kliënt het ‘n keuse vir Jesus Christus gemaak. Hy het ook die okkultiese voorwerpe wat hy in sy besit gehad het oorhandig. Dit het ingesluit prente wat teen sy muur gehang het met ‘n okkultiese strekking, okkultiese simboliek wat gedrapeer was en kerse wat hy in sy okkultiese rituele gebruik het.

Die kliënt het daarna ingeskakel by ‘n ondersteuningsgroep vir adolessente terwyl hy steeds fisiese demoniese teisteringe oorwegend in die nag ervaar het. Dit was nodig om weer in spanverband ‘n bevrydingsessie te reël. Dit het behels dat die span weer saam met die kliënt gebid het teen die demoniese teisteringe totdat dit verdwyn het. Die ENOG-

vraelys ('n stel vrae wat die agtergrondgeskiedenis en ander verklaringsmoontlikhede wil uitklaar) is met die kliënt deurgewerk (sien bylae 4). Dit het gehelp om die aard van die okkultiese betrokkenheid te bepaal. Die kliënt het by satanisme betrokke geraak as gevolg van 'n onbetrokke vaderfiguur en het baie kwade gevoelens teenoor sy vader geopenbaar. Die vader was in die sessie betrek, maar hy was nie bereid om sy onbetrokkenheid te bely en versoening met sy seun te bewerkstellig nie. Dit het veroorsaak dat die navorser nie effektief met die kliënt kon werk nie en terapie is gestaak. Vernon se ouers is by 'n ondersteuningsgroep ingeskakel. Dit het daartoe bygedra dat die ouerstyle aangepas is en die onderliggende gesinsspanninge uitgeklaar kon word. Die narratiewe strategie van "reframing" is deur die terapeut in die groepsituasie teenoor die ouers gebruik om hulle te help om hulle verhale anders te kan vertel. Nuwe betekenis wat aan Vernon se probleemgedrag gegee kon word, het sy ouers gehelp om die situasie meer effektief te hanteer. Dit was die voorsiening van 'n erge alternatief as tegniek van herformulering wat aanleiding gegee het daartoe dat Vernon en sy vader aan hulle verhouding begin werk het. Die navorser het Vernon se pa byvoorbeeld gekonfronteer met hoe hy as vader sou voel as Vernon selfmoord sou pleeg. Dit het sy vader aan die dink gesit en hom tot 'n heroriëntering ten opsigte van Vernon laat toetree. Vernon se vader was onbetrokke by hom en daar moes herstel in die verhouding en versoening tussen hom en sy vader gevind word. Die kliënt het ongeveer twee jaar later eers vir formele pastorale terapie ingeskakel, maar was nie bereid om met okkultiese subkulture te breek nie. Die les wat te leer was uit hierdie gevallestudie was dat die onmiddellike geestelike nasorg deur pastorale terapie gerugsteun moet word. Indien die kliënt nie aan 'n alternatiewe Christelike kultuur blootgestel word nie, val die okkulties gekwelde adolessent weer in dieselfde subkultuur. In die geval van Vernon het die verhouding met sy vader egter verbeter omdat die onbetrokkenheid aangespreek is en versoening gekom het. Die gesin het Vernon aanvaar en hom die geleentheid gebied om weer deel van die huisgesin te word.

- **Willie**

Willie, 'n veertienjarige skoolseun het gedrag in sy ouerhuis openbaar wat veroorsaak het dat sy gesinslede nie meer met hom oor die weg kon kom nie. Hy het artikels in die huis vernietig, gesteel en het by verskeie geleenthede van die huis af weggeloop. Verskeie geskrifte is in sy kamer gevind wat verwysings na satanisme en okkultiese praktyke soos astrale projeksie en towerspreuke gehad het. Hy het sketse geteken van demoniese gedrogte en homself gesny en die bloed op die sketse gedrup. Willie se ouers is 'n paar jaar gelede geskei en hy het by sy moeder en stiefpa gebly. Hy het egter nie met hulle oor die weg gekom nie. As gevolg van al die ontwrigting wat hy in die gesin veroorsaak het, soos meublement wat beskadig is, geld en ander middele wat gesteel is, asook die fisiese aanranding van sy susters en moeder, is hy deur 'n maatskaplike werker verwyder en deur middel van 'n hofbevel in 'n nywerheidskool geplaas. Dit het toe baie beter met Willie gegaan omdat hy aan dissipline en gesag onderhorig moes wees en hy het by geleenthede vir pastorale terapie ingeskakel as hy by sy ouers gekuier het. In die pastorale terapie het die navorser van die narratiewe strategie van eksternalisering gebruik gemaak om vir Willie te help om sy probleme te objektiveer en selfs te personaliseer. Dit het gehelp dat hy homself kon skei van die "dominant stories" wat sy lewe en verhoudings gevorm en geproblematiseer het. In Willie se geval was dit die gevolg van die egskeiding van sy ouers asook sy verhouding met sy stiefpa. Die metode van eksternalisering het hom gehelp om 'n unieke uitkoms te skep. In sy geval was die aanvanklike slegte ervaring van die verwydering en hervestiging by die nywerheidskool sy unieke uitkoms. Willie se moeder het ook hulp ontvang en by die ouerondersteuningsgroep vir okkulties gekweldes ingeskakel. Die groep bestaan uit ouers van adolessente wat vir pastorale terapie ingeskakel het nadat hulle by okkultiese subkulture betrokke was. Die groep bied onderlinge geestelike en emosionele ondersteuning. Willie se moeder het raad en hulp gekry in die hantering van haar seun.

Willie het aan die navorser vertel dat hy by die nywerheidskool bevryding ontvang het van satanisme. 'n Onbekende kerkgroep het vir hom gebed en demoniese magte wat in sy lewe werksaam was gebind terwyl hy sy okkultiese betrokkenheid afgesweer het. Willie

het 'n keuse vir Jesus Christus gemaak en ingeskakel by die EE3 geestelike groeiprogram (Kennedy 1983). Dit is 'n geestelike nasorgprogram wat die kliënt deur middel van Bybelstudie help om geestelik te groei. 'n Fasiliteerder help aanvanklik die kliënt en bid saam met hom of haar. Willie het ook in dieselfde jaar waarin hy na die nywerheidskool toe gestuur is, belydenis van geloof in die N.G. Kerk in Queenstown afgelê. In hierdie geval het die terapeut die multi-professionele samewerking benut om die gepaste gedragsverandering teweeg te bring voordat die pastorale terapie 'n effek op die kliënt se lewe gehad het. Dit is dus noodsaaklik om eers die bedreigende omstandighede aan te spreek. In die geval van Willie se huismoles moes die intervensie die gesinsisteem verander sodat genesing enersyds vir die gesin en andersyds vir Willie kon plaasvind.

- **Brent**

Die twintigjarige Brent het nie sy skoolloopbaan voltooi nie aangesien hy met dwelms (heroïen) betrap is en na 'n rehabilitasiesentrum in Bloemfontein gestuur is. Tydens sy opname by die rehabilitasiesentrum gesels het hy met 'n geestelike werker gesels en erken dat hy met okkultisme geëksperimenteer het. Die navorser is op grond van hierdie inligting by die multi-professionele span van die rehabilitasiesentrum betrek. Brent het verskeie sketse geteken met okkultiese simbole; hy het ook gedigte geskryf wat sy worsteling met God beskryf het. Obsessies met die dood en selfmoord was aan die orde van die dag. In die bespreking van die multi-professionele span, bestaande uit medici, sielkundiges, maatskaplike werkers en arbeidsterapeute het dit geblyk dat Brent se moeder oorlede is toe hy ses jaar oud was en dat sy vader 'n alkoholis is. Brent het ook 'n geskiedenis van substansafhanklikheid en hy het nog nie die verliese in sy lewe verwerk nie. Die psigometriese toetsing met behulp van die 16PF- persoonlikheidstoets het getoon dat hy grootliks deur gevoelens beïnvloed was, dat hy gespanne en gefrustreerd was en dat sy selfmoordneiging hoog was. Erge skuldgevoelens het voorgekom en afgestompte affek. Die arbeidsterapeut het hom beskryf as manipulerend en voorgestel dat hy nuwe lewensvaardighede moet aanleer. Die mediese bydrae het aangedui dat hy

tekens van selfskending het en dat hy bekommerd was dat hy moontlik HIV-positief kon wees.

Na Brent se rehabilitasieprogram het die pastorale terapeut, in samewerking met fasiliteerders, bevryding op Brent gedoen nadat demoniese manifesterings plaasgevind het. Daarna is hy ingeskakel vir pastorale terapie. Brent het sy narratiewe gedeeltes deur sy betrokkenheid by okkultiese subkulture neer te skryf. Hy was betrokke by misdade, seksuele misdrywe en substansmisbruik. Hy het ook na "heavy metal"-musiek geluister en juweliersware met okkultiese simboliek en voorwerpe besit. Dit het vir hom okkultiese subkulture versinnebeeld. Hy het ook 'n bloedverbond met Satan gesluit en verskeie okkultiese rituele beoefen.

Die media het ook oor bogenoemde elemente berig. In die media-uitbeelding van "satanisme" en / of "duiwelaanbidding" het 23.3% van die artikels na substansmisbruik verwys. Die getal van 288 artikels (26.5%) het na seksuele misdrywe verwys. Brent was 'n voorbeeld van beide.

In die teken van die geneagram as diagnostiese pastoraalterapeutiese strategie, het dit geblyk dat Brent as kind verkrag is en dat die impak van sy moeder se dood vir hom te veel was om te verwerk. Vir meer agtergrond oor die geneagram, kan daar na hoofstuk 1 (1.3.1) en hoofstuk 6 (6.2.1) verwys word. Sy vader se alkoholisme as ontvlugting van sy vrou se dood, het veroorsaak dat Brent op sy beurt homself tot dwelms gewend het. Brent was kwaad vir God omdat Hy volgens hom, sy moeder weggeneem het en daarom het hy hom tot satanisme gewend. Die rituele karakter van satanisme het vir hom aanvaarding en sekuriteit gegee. In die terapie is aandag gegee aan die rouproses en strategieë soos briefskrywing is gebruik sodat Brent van sy moeder kon afskeid neem, en sodat hy ook sy gevoelens kon verwoord. Die leëstoel-tegniek en die foto-album is ook gebruik om die tegniek van briefskrywing te komplementeer. Wat eersgenoemde tegniek betref het die leë stoel Brent se moeder verteenwoordig, en het hy met haar gepraat en vir haar vertel wat haar dood aan hom gedoen het. Die foto's het hom ook gehelp om die mooi herinneringe aan sy moeder weer na vore te roep en om sy narratiewe verhaal te help

vertel. Die terapeutiese intervensie het hom ook gehelp om in kontak te kom met sy afgestompte emosies. Sy kwaadword-gevoelens is ook gehanteer en selfhandhawingsvaardighede is vir hom aangeleer. Die hele aspek van sy selfkonsep is hanteer, asook Bybelstudie na aanleiding van die "Beleef God" -Bybelstudieskursus (Blackaby en King 1999).

In hierdie proses het Brent weer by tye terugvalle beleef en het hy ook met ongewenste vriende in Bloemfontein in aanraking gekom. Vanweë sy wankelbare geloof het hy weer met okkultiese praktyke soos towerspreuke geëksperimenteer. Dit was dus weer nodig om op sy aandrang, bevryding te doen. Onder gebed het hy demoniese teisteringe ervaar soos stuiptrekkings en naarheid. Die manifestasies het verdwyn nadat hy die okkultiese praktyke afgesweer het en Christus as sy beskutting geneem het. Sekere aspekte in die terapeutiese proses moes pertinent deurgewerk word soos selfhandhawing en selfbeeldontwikkeling. Sy geestelikegroeiprogram is ook in samewerking met 'n fasiliteerder aangepas en hy het weekliks beide terapie en geestelike ondersteuning ontvang. Brent het 'n eie blyplek in Bloemfontein en het 'n vaste betrekking. Hy besoek die terapeut gereeld vir opvolggesprekke. Die sukses van behandeling in hierdie geval was afhanklik van die noue wisselwerking tussen terapie en geestelike groei, terwyl die kliënt se menswaardigheid opgehef is en hy 'n verbetering in sy lewenskwaliteit ervaar het.

- **Marina**

'n Skoolonderwyser het die satanistiese slagspreuke geskryf op 'n Wiskunde-vraestel van die sestienjarige Marina gevind. Sy is na 'n predikant verwys vir berading en toe dié haar gekonfronteer het met die evangelie, het sy stuiptrekkinge begin kry en ander stemme deur haar gepraat (multi-vokale spraak). Sy is na die navorser verwys vir bevryding en verskeie demoniese manifestasies het plaasgevind. Sy het buitengewone krag gehad en het vloektaal met godslasterlike verwysings afgewissel terwyl sy in bedwang gebring is. Sy kon byvoorbeeld paragrawe uit Openbaring in die Bybel woordeliks opsê wanneer die Evangelie met haar gedeel is of wanneer daar vir haar gebid is. Na die bevrydingsproses

wat deur gebed en Woordbediening gekenmerk is, was sy bereid om vir opvolgssessies in te skakel. Die bevrydingsproses het ongeveer twee ure geduur en sy het 'n verligting in haar gemoed ervaar. Sy kon selfstandig bid en Bybel lees wat sy voorheen nie kon doen nie. Die ENOG-vraelys (sien bylae 4) is in die eerste onderhoud na die bevryding met haar deurgewerk. Uit die agtergrondgeskiedenis was dit duidelik dat sy depressief was, maar geen medikasie gebruik het nie. Sy het ook per geleentheid dwelms soos kokaïen en Ecstasy oor 'n tydperk van twee jaar misbruik. Sy was egter nie 'n gereelde gebruiker nie, maar die skadelike effek van dwelms soos Ecstasy het haar gemoed beïnvloed. Sy het erken dat sy by satanisme betrokke was en dat sy haar siel aan Satan verkoop het. Dit het behels dat sy 'n bloedpakte met Satan gesluit het en dat sy dus met haar eie bloed 'n kontrak met hom aangegaan het. Sy het hierdie handeling in die teenwoordigheid van ander sataniste uitgevoer en ook aan seksorgies en diereoffers deelgeneem. Daar was 712 artikels (65.6%) in die media-uitbeelding van "satanisme" en / of "duiwelaanbidding" wat na misdaad verwys het. Sy het ook okkultiese voorwerpe in haar besit gehad soos kristalle, briewe, 'n Bybel wat gebrand was, satanistiese CD's en hangertjies met okkultiese tekens. Sy het hierdie artikels aan die navorser oorhandig en hulle invloed op haar lewe afgesweer. Na die ontydige dood van haar broer 'n jaar vroeër, was sy kwaad vir God en het Hom gehaat. Haar betrokkenheid by anti-Christelike (okkultiese) praktyke het haar haat gevoed en uiting aan haar frustrasie en woede verleen. Toe sy egter die nagevolge van haar betrokkenheid by satanisme ervaar het (demoniese teisterings soos demone wat haar probeer verwurg het en krap het), het sy besluit om hulp te soek. Na haar ondervinding met God in die proses van bevryding, asook die wyse waarop Hy haar verlos het van Satan, was sy bereid om in te skakel vir die EE3-geestelikegroeiprogram (Kennedy 1983) en pastoraal terapeutiese proses.

Die geneagram as pastoraal diagnostiese strategie is gebruik om biografiese besonderhede te bekom, verhoudings met familieleden te bepaal en probleme te identifiseer sowel as te prioritiseer. Selfmoord was 'n sterk realiteit in haar gesin van oorsprong terwyl sy self 'n paar selfmoordpogings aangewend het. Sy het veral geworstel met woede asook die invloed van huweliksprobleme van haar ouers op haar as kind. Sy het egter gedurende die terapeutiese sessies vordering gemaak met haar Bybelstudie,

haar voorkeur vir swart kleredrag het verander na die kleredrag wat haar portuurgroep dra, maar sy het beweer dat sy steeds demoniese teisteringe ervaar het. Die voorkoms van demoniese teisterings het egter nie sin gemaak nie, maar mettertyd het sy erken dat sy steeds baie leuens vertel het. Sy wou egter nie verder daaroor uitwei nie en sy het toe op haar aandrang die terapeutiese proses gestaak.

Die terapie is 'n paar maande later hervat, weer eens op haar aandrang. Die terapie het gefokus op haar lae selfkonsep wat die oorsprong van die leuens was. Sy het gevoel dat sy moes lieg om te kompenseer vir haar swak selfbeeld. In die proses het sy geleer om te manipuleer en haar sin te kry. Sy het 'n brief aan haar vader geskryf vir wie sy kwaad was omdat hy 'n buite-egtelike verhouding aangeknoop het. Sy het hom vergewe en hom vrygespreek in die brief. Daar is ook aandag geskenk aan die rouproses na die verlies van haar broer. Sy het 'n dagboek saamgebring, foto's gewys en aandenkings van hom getoon. Dit het gemaak dat sy oor hom kon begin praat en ook oor die verlies wat sy gely het. Sy het 'n brief aan hom geskryf en afskeid van hom geneem. In die terapeutiese sessies het die navorser ook die vraagstellingsmetode gebruik om vir Marina te help om haar probleme te eksternaliseer en 'n nuwe lewenstorie te ontwikkel. Die nuwe lewenstorie het begin deur as terapeutiese ritueel saam met haar die graf van haar broer te besoek. Sy het die brief wat sy vir hom geskryf het daar gelees en die brief by sy graf gelaat. Die navorser het ook daar vir haar 'n gebed gedoen. Na afloop van hierdie gebeure kon Marina berusting vind, maar ook 'n unieke uitkoms. Marina se gevallestudie wys op die hantering van die aspekte wat veroorsaak het dat sy haar na okkultiese subkulture gewend het: die verlies van haar broer, haar ouers se huweliksprobleme, en haar hantering en interpretering van die gebeure. Hierdie uitkoms is gerugsteun deur haar nuutgevonde verhouding met die God wat sy voorheen vir alles blameer het.

- **Rika**

Rika is 'n negentienjarige meisie wat met die gereg gebots het toe sy 'n kollega van die navorser met 'n wapen gedreig het. Die SAPD is ingeroep en sy is in hegtenis geneem op klagte van poging tot moord. Sy is egter op borgtog vrygelaat, het haar skoolloopbaan

gestaak en 'n prostituut geword om sodoende haar dwelmskuld te probeer vereffen. Sy was ook met satanisme deurmekaar en het swanger geraak nadat 'n groep mans haar tydens seksorgies verkrag het. Sy het aangeklop vir hulp omdat sy nie meer die demoniese teisteringe kon verduur nie. Demone het haar snags in haar kamer rondgegooi en gekrap. Sy het bevryding deurloop. Daar is vir haar gebid en verskeie kere het demone gemanifesteer as daar oor haar geloof in God gepraat is. Sy het die Evangelie aangehoor en 'n keuse vir Jesus Christus gemaak. Demone het deur haar gepraat en het selfs probeer om die navorser en die fasiliteerders te lyf te gaan. Na 'n bestraffing in die naam van Jesus Christus het die demone kragteloos geword en deur die proses van gebed en Woordbediening uit haar lewe gewyk. Dit het ure geneem om haar by haar bewussyn te bring en haar te kry dat sy sin-vir-sin agter die navorser aan kon bid en die verlossing en bevryding van Jesus Christus vir haarself toege-eien het. Na 'n paar bevrydingsessies het sy besluit om die ongeboore kind te hou en om finaal die bande met okkultiese subkulture wat dwelmhandel en prostitusie ingesluit het, te breek. Sy het toe vir pastorale terapie by die navorser ingeskakel.

Die geneagram as pastoral diagnostiese strategie en grafiese verhaal is aanvanklik gebruik in samehang met die EE3-geestelikegroeiprogram (Kennedy 1983) wat sy deurloop het. Uit die gegewens van die geneagram was dit duidelik dat die impak van die egskending van haar ouers die grootste probleem was. Haar moeder was twee maal daarna weer getroud. Die een stiefpa het haar mishandel terwyl die ander stiefpa haar en haar suster gemolesteer het. Sy het 'n slegte verhouding met haar moeder gehad wat haar gedurig verwyte het oor die dood van Rika se ouma. Rika het naderhand geglo dat dit haar skuld was dat haar ouma dood is. Sy het 'n baie goeie verhouding met haar ouma gehad en dié se onlangse dood was vir haar traumaties. Elke aspek van die verlies is met haar deurgewerk. Die feit dat sy nie by die sterfbed was en dus nie kon afskeid neem nie, is deur middel van skryfwerk hanteer. Sy moes 'n brief aan haar ouma skryf waarin sy vertel het van haar verlies en dat sy deur middel van die brief afskeid wil neem. Die herinneringe aan haar ouma moes weer uitgelig word en die verwyte van haar moeder moes in konteks geplaas word. Daar is van biblioterapie gebruik gemaak rondom die molestering omdat sy nie gemaklik was om oor hierdie aspek met 'n manlike terapeut te

praat nie. Die boek van Retief (1999) het haar gehelp om haar molestering te verwerk en om genesing daarvan te vind. Na aanleiding van die biblioterapie het sy ook haar lewensverhaal geskryf om sodoende die effek van die molestering te eksternaliseer. Die ter boekstelling het haar ook gehelp om die verlede te laat vaar en te verwerk.

In die terapeutiese proses is nie net aan haar geestelike en emosionele behoeftes aandag gegee nie, maar ook aan haar fisiese behoeftes soos verblyf en 'n vaste betrekking. Sy het dringend ander verblyf vir haar en haar baba gesoek omdat haar kind se lewe in gedrang was as gevolg van 'n alkoholis-stiefpa wat van tyd tot tyd gedreig het om die gesin skade aan te doen. Daarom het die navorser multi-professioneel met maatskaplike werkers geskakel wat vir haar en haar kind alternatiewe verblyf gereël het. Dit was egter 'n langdradige proses omdat daar reeds 'n waglys van hulpbehoewende persone bestaan het. Sy kon egter met 'n vaste betrekking geholpe raak. Dit het daartoe bygedra dat sy onafhanklik kon raak en vir haar kind kon begin sorg. Sy het ook gretig die hele terapeutiese proses deurloop. Aandag is geskenk aan die trauma wat sy in haar kinderjare opgedoen het met haar eerste stiefpa wat haar fisies mishandel het. Elke aspek van die mishandeling is met haar deurgewerk en daar is deur middel van spesifieke gebede vir genesing gebid. Sy kon praat oor haar ervaring as prostituut en kon genesing en vergifnis daarvoor ontvang. Haar geestelike groei deur middel van die EE3-program (Kennedy 1983) het daartoe bygedra dat sy haar nuwe lewe in Christus kon ontdek en dat sy haarself kon distansieer van dit wat in die verlede gebeur het. Dit was 'n terapeutiese proses wat weekliks geskeduleer was en wat ongeveer ses maande geduur het. Rika hou steeds kontak en besoek die navorser van tyd tot tyd vir opvolgssessies.

- **Karl**

Karl was deel van 'n groep laerskoolkinders wat met okkultiese praktyke soos spiritisme geëksperimenteer het. Hy was tien jaar oud toe een van sy vriende hom een middag na skool by sy huis met 'n stuk vislyn probeer verwurg het en hy in die hospitaal opgeneem is. Dit het geblyk dat Karl 'n satanis wou word, maar dat die sataniste hom die skrik op die lyf wou jaag om te kyk of hy werklik deursettingsvermoë het om 'n satanis te word. Karl

wou egter tydens sy hospitaalopname geen geestelike hulp hê nie. Na sy ontslag uit die hospitaal het hy voortgegaan om hom te beywer om 'n satanis te word. Sy satanistiese bedrywighede soos diereoffers en die gebruik van dwelms, het veroorsaak dat hy met die gereg gebots het en dat sy moeder wat 'n enkelouer was, nie meer met hom kon huishou nie. Hy is toe deur middel van 'n maatskaplike werker met 'n hofbevel na 'n nywerheidskool gestuur. Dit is hier waar hy hulp begin soek het. Talle kinders in die nywerheidskool het met okkultiese praktyke geëksperimenteer. Een van die kinders het egter by die skool selfmoord gepleeg en dit het skokgolwe deur die skool gestuur. Die selfmoord het vir Karl diep geraak en hy wou hulp hê. Die nywerheidskool het ingestem dat hy kon inskakel vir bevryding en pastorale terapie. Hy moes gedurig met 'n rygeleentheid na Bloemfontein gebring word van 'n naburige dorp waar die nywerheidskool geleë is. Sy bevryding was dramaties met erge demoniese manifestasies en stuiptrekkings. Die bevryding het behels dat Karl met die demone in hom moes breek. Die demone het gedurig gemanifesteer deurdat sy stemtoon verander het, sy gelaatstrekke het verander en hy was buitengewoon sterk. Drie manspersone moes hom in bedwang hou terwyl die demone bestraf is in die naam van Jesus Christus. By tye het hy sy bewussyn verloor, maar deur middel van gebed is gevra dat hy sy bewussyn weer moes herwin. Die deurbraak het gekom toe Karl sy okkultiese magte afgesweer het en Jesus Christus as sy Verlosser aangeneem het. Die demoniese manifestasies het gewyk en hy het 'n totale verligting ervaar. Die sessie het bykans drie ure geduur. Karl het egter by vorige geleenthede verkeie kere keuses vir Jesus Christus gemaak en daarmee sy situasie probeer manipuleer. Hy het gedink dat as hy mense om die bos kan lei dat hy nou 'n Christen is, hulle hom sou uitlos. Dit het veroorsaak dat Karl vanaf satanisme na paganisme oorbeweeg het. Hy wou die destruktiewe aard van satanisme soos mens- en diereoffers en seksorgies verruil vir 'n geloofsoortuiging wat steeds klem lê op die mistieke buite Christus. Op aandrang van sy moeder het die navorser by sy huis besoek afgelê terwyl hy met paganisme geëksperimenteer het. Daar is talle okkultiese voorwerpe in sy besit gevind, onder andere 'n ouija-bord, Tarot-kaarte, talle okkultiese boeke, "Heavy metal"-musiek, okkultiese digkuns en towerspreuke. Sy moeder het egter deur 'n gebrek aan insig nie haar samewerking gegee nie en het eerder sy okkultiese belangstelling aangemoedig. Sy het geglo dat sy nuutgevonde geloof meer opbouend as

satanisme was, en daarop gewys dat hy byvoorbeeld nie meer diere in haar agterplaas geoffer het nie. Hy brand nou wierook en kerse in sy kamer en lees baie. Sy kon nie begryp dat haar kind steeds op 'n dwaalweg was nie.

Ten spyte van paganisme, het Karl egter na 'n besoek van die navorser aan hom, ingestem om die pastorale terapie te deurloop en die geneagram is as diagnostiese pastorale strategie gebruik. Karl se oupa en sy vader is beide grusaam vermoor. Dan was daar boonop 'n poging tot moord op Karl self. Hy het 'n groot probleem met woede gehad as gevolg van die onreg van die dood van sy vader. Toe Karl in die pastorale sessie oor sy woede gekonfronteer is en uitgedaag is om deur middel van vergifnis met die dood van sy vader en oupa te versoen, wou hy egter niks van die geestelike aspek van vergifnis weet nie. Volgens hom het hy te veel probleme met die Bybel. Die navorser het van dekonstruksie as terapeutiese strategie gebruik gemaak sodat Karl sy kennis van paganisme as 'n sosiale konstruksie moes sien. Die navorser het hom begelei om 'n dekonstruksie van hierdie geloofsisteem te probeer maak deur alternatiewe betekenisse te bekom. Karl wou egter nie gelyk gee dat sy geloof in paganisme deel is van sy verhouding waarin sy probleemgedrag voorkom nie. Die navorser het nie net probeer dekonstrueer nie maar ook rekonstrueer. Daar was soveel opbouwerk in sy lewe nodig, maar Karl het eerder gekies om sy soeke of dalk ontvlugting in mistieke ervarings na te jaag. Die terapeutiese sessies is toe op sy aandrang gestaak. Hy het ook verskeie kere van die nywerheidsskool gedros en is toe weer in sy moeder se sorg geplaas. Die navorser het hierdie gevallestudie gedokumenteer om aan te toon dat 'n bepaalde profiel van 'n adolessent wat by okkultiese subkulture betrokke was, vasgestel moet word. In die geval van Karl het hy eenvoudig nie belanggestel in die pastorale ingrepe wat gemaak is nie.

- **Nina**

Nina het op agtienjarige ouderdom by 'n CSV-kamp by geestelike beraders aangeklop vir hulp. Hulle het vir haar probeer bid toe daar demoniese manifestasies plaasgevind het. Nina het op die grond neergeslaan en gebrul soos 'n leeu. Die beraders het die hulp van

die navorser en sy span fasiliteerders ingeroep. Daar is toe by Nina vasgestel dat sy van 'n ander dorp afkomstig is en dat sy eers in Bloemfontein geakkommodeer moes word deur middel van die inskakeling by 'n reabilitasiesentrum. In die proses het die navorser die multi-professionele spanbespreking van Nina by die reabilitasiesentrum bygewoon. Sy is as kind deur haar ooms verkrag en het later met sataniste kontak gemaak. Dit blyk ook dat sy lesbies was. Die sielkundige het aangevoer dat sy temporale-lob-epilepsie opgedoen het en dat sy 'n grenslynpersoonlikheid het. Die verkragting deur haar ooms het 'n groot impak gehad en het veroorsaak dat sy mans begin haat het. Die maatskaplike werker het vasgestel dat Nina dwelmgeïnduseerde psigotiese gedrag openbaar het. Die psigometris het die 16-PF-persoonlikheidstoets afgeneem en Nina beskryf as impulsief, opportunisties, oorsensitief, rebels, vyandig, agterdogtig en hardkoppig. Die geneesheer het die span bewus gemaak van Nina se selfmoordpogings en daarop gewys dat sy haarself skend. Daar is ook verskeie sweephale op Nina se rug wat volgens haar deur sataniste uitgevoer is as strafmaatreël omdat sy ongehoorsaam was in die uitvoering van opdragte wat die satanistiese groep vir haar gegee het. Die arbeidsterapeut het gesê dat Nina haar konflikhantering op haarself uitvoer en dat sy nie selfhandhawende gedrag openbaar. Die geestelike berader van die reabilitasiesentrum het Nina beskryf as gespanne en uitgewys dat sy skuldgevoelens openbaar oor haar lesbiese verhoudings en dat sy die sataniste vrees. Hierdie agtergrondinligting het gehelp om die ENOG (eenheid vir navorsing aan okkulties gekweldes) vraelys (sien bylae 4) te kon voltooi sodat ander verklaringsmoontlikhede uit die weg geruim kon word. Nina was vir ongeveer twaalf jaar by satanisme betrokke. Haar betrokkenheid het veroorsaak dat sy nie haar skoolloopbaan kon voltooi nie en dat sy net nie kon koers kry in haar lewe nie.

Tydens haar betrokkenheid by satanisme moes sy misdaad pleeg deur byvoorbeeld by 'n koöperasie in te breek. Sy is in hegtenis geneem en moes tronkstraf uitdien. Sy was ook betrokke by motordiefstal en het beweer dat sy medepligtig was aan die moord op 'n dertienjarige straatkind. Haar rang tydens satanisme was "cleaner" en werwer. Sowat 250 artikels (23%) in die media-uitbeelding van "satanisme" en / of "duiwelaanbidding" het melding gemaak van hiërargie en rangorde. Tydens satanistiese rituele en veral by inisiasierituele is sy verkrag en het sy swanger geword. Sy het 'n aborsie gehad. Hierdie

trauma in haar lewe het veroorsaak dat sy aangeklop het vir hulp. Sy was egter bang vir wat moontlik vir haar kon voorlê. Tydens die bevrydingsessie het alles aanvanklik goed gegaan totdat sy agter die navorser aan gebid het. Toe sy 'n keuse vir Christus wou maak, het die demone gemanifesteer en haar op die vloer neergegooi. Sy het buitengewone krag gehad, soveel so dat vier persone haar moes bedwing terwyl daar vir haar gebid was en bestraffings in die Naam van Jesus Christus gedoen is. Sy het skielike persoonlikheidsveranderinge ondergaan en het ongewone emosionele en fisiologiese response getoon, soos stuiptrekkings en besondere krag. Die bevrydingsessie het twee ure geduur met intense gebed vir haar en is afgewissel met Skriflesings. Na twee sessies van bevryding het sy die oorwinning in Jesus Christus ervaar en was sy gereed om vir pastorale terapie inteskakel. Sy was tegelykertyd by die EE3-geestelikegroeiprogram (Kennedy 1983) ingeskakel. Daar is verblyfplek vir haar gereël in Bloemfontein nadat sy na drie weke uit die rehabilitasiesentrum ontslaan is en tydelike werk is aan haar verskaf.

In die pastorale proses is die geneagram as pastorale strategie gebruik. Aspekte soos swak selfkonsep, aggressie, verkragting, aborsie en homoseksualiteit is as probleme uitgewys. Daar is met haar gewerk rondom die aspek van die selfmoordpoging en die impak van die traumatiese ervaring rondom haar verkragting en aborsie. As slagoffer van seksuele misbruik moes die navorser haar help om snellers te herken en nuwe effekte soos dissosiasie en terugflitse te hanteer. Wat die hantering van die misbruik behels het, moes Nina aangemoedig word om haar storie te vertel. Die seksuele misbruik het diep wonde gelaat en daarom wou Nina nie met haar lesbiese leefwyse breek nie en is die terapie op haar aandrang tydelik gestaak. Sy was later bereid om met 'n vroulike terapeut te praat rondom aspekte soos haar verkragting, die aborsie en verkragting. Haar lewe was in gevaar toe dwelmhandelaars uitgevind het dat sy in Bloemfontein woonagtig is. Sy het hulle baie geld geskuld en vir haar eie veiligheid is sy onder die SAPD se getuienisprogram in 'n onbekende dorp geplaas. Nina het egter tydens haar verblyf in Bloemfontein haar getuienis by kerke en ander instansies gedeel en het selfs met jongmense oor haar wedervaringe gesels. Na jare het sy weer met die navorser kontak gemaak en vertel dat sy nie meer lesbies is nie en dat sy nou as 'n geestelike berader by haar kerk optree. Dit blyk dat die pastorale intervensie in Nina se lewe daartoe aanleiding

gegee het dat sy voortgesette genesing in haar lewe toegelaat het en sodoende die Here se totale bevryding in haar lewe ondervind het.

4.1.5 NAVORSINGSRESULTATE EN GEVOLGTREKKINGS

Die navorser onderskei elemente van die okkultiese subkulture, naamlik misdaad; fasette van okkultisme; okkultiese rituele en / of seremonies; okkultiese simbole; seksuele misdrywe; hiërargie en rangorde; substansmisbruik; “Heavy metal”-musiek; en die bonatuurlike aspek van okkultisme. Ander elemente wat in mediaberiggewing genoem is, kan eerder as eksterne tekens van betrokkenheid by okkultiese subkulture onderskei word (Els en Jonker 2000: 96-199). Die navorser is egter krities ten opsigte van genoemde eksterne tekens van betrokkenheid waarvan Els en Jonker (2000: 96-135) melding maak. Eksterne tekens van betrokkenheid soos sosialisering, fisiese verandering van voorkoms, belangstelling in diere en ontspanning, en vermaaklikheid is hoogs aanvegbaar as tekens van betrokkenheid by okkultisme en kan volgens die navorser nie as eksterne tekens van betrokkenheid by okkultiese subkulture bestempel word nie. Dieselfde argument geld ook vir redes vir betrokkenheid by okkultiese subkulture (Els en Jonker 2000: 149-199). Indien faktore soos disfunksionele gesinne, onbetrokke vaderfigure, swak selfbeeld, prestasiedruk, aggressie en magsbeheptheid in kombinasie voorkom, kan dit moontlik redes vir betrokkenheid by okkultiese subkulture wees. Bogenoemde redes waarvan melding gemaak is, is egter vaag en onaanvaarbaar.

Die navorser het uit die fenomenologiese studie egskeiding en onbetrokke vaderfigure as redes vir betrokkenheid geïdentifiseer. Dit is veral ook aspekte rakende die gesinslewe soos huweliksontrou, gesinsgeweld, alkoholisme, seksuele misbruik, saamgestelde gesinne en die verlies van ‘n familie- of gesinslid wat die adolessent as traumaties ervaar, en wat veroorsaak dat die adolessent enersyds met die portuurgroep assosieer wat hierdie faktore as ‘n gemene deler het of andersyds by jeugmisdad en subkulture betrokke raak. Oor die algemeen korreleer die resultate van die media-ondersoek met die bevindinge van die fenomenologiese studie, met enkele uitsonderings. Wat opgeval het, is die ooreenkomste tussen die elemente wat vervolgens gelys word.

Elemente van okkultiese subkulture:	Mediresultate:	Gevallestudies:
Misdaad	65,6%	60%
Fasette van okkultisme	55%	60%
Okkultiese rituele en / of seremonies	37,9%	30%
Okkultiese simbole	27,7%	30%
Seksuele misdrywe	26,5%	20%

4.1.6 DIE PROFIEL VAN 'N ADOLESENT WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE WAS EN WAT DEUR MIDDEL VAN PASTORALE INTERVENSIE BEGELEI KAN WORD

In die fenomenologiese studie is melding gemaak van gevalle waar die pastorale intervensie nie geheel en al geslaagd of suksesvol was nie. Die rede hiervoor is dat die pastorale terapeut nie alléén 'n verskil in die lewe van die okkulties gekwelde adolessent kan maak nie. Die profiel van 'n adolessent wat wel gehelp kan word, is dié een wat bereid is om die geestelike groeiprogram te voltooi saam met die pastorale terapie. Onderliggend aan hierdie proses speel die multi-professionele span 'n kardinale rol. In die fenomenologiese studie is melding gemaak van maatskaplike werkers, arbeidsterapeute, mediese dokters en personeel, sielkundiges, psigiaters, die SAPD asook instansies soos skole, nywerheidskole en rehabilitasiesentrums. Indien die multi-professionele span nie in die proses van pastorale intervensie benut word nie, sal die hantering van okkulties gekwelde adolessente nie maksimaal effektief wees nie.

Vervolgens gaan die navorser 'n basis- en praktykteorie vir die terapie aan okkulties gekwelde adolessente ontwerp met die oog op gebruik deur die terapeut.

HOOFSTUK 5

‘N BASISTEORIE VIR DIE PASTORALE TERAPIE AAN ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE WAS

5.1 INLEIDING

Vervolgens gaan die navorser die geïdentifiseerde poimenetiese beginsels asook beginsels rakende die pastoraat aan okkulties gekwelde adolessente bespreek. Die empiriese resultate in terme van tipiese elemente van okkultiese subkulture gaan geïnkorporeer word in die basisteorie, asook die besinning rondom ‘n voorgestelde basisteorie vir die pastorale terapie aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is of was.

5.2 POIMENETIESE BEGINSELS VAN DIE DIAKONIOLOGIESE BASISTEORIE VIR DIE PASTORALE TERAPIE AAN OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE

5.2.1 KRITERIA VIR PASTORALE EVALUERING

Louw (1993: 83-85, 88, 90-93) het diagnostiese kriteria vir die pastorale bediening aan en evaluering van satanisme as okkultiese subkultuur saamgestel. Hy noem 'n paar ander verklaringsmoontlikhede (veranderlikes) wat 'n bydrae kan lewer tot die pastorale proses. Tog is die term “diagnostiese kriteria” ongemaklik omdat die Bybel ons nie van 'n duidelike lys van sodanige kriteria voorsien nie. Die navorser verkies eerder kriteria vir pastorale evaluering (Janse van Rensburg 1999: 45). Vir Louw (1993) lê die eintlike pastorale evaluering van satanisme nie op die vlak van 'n hantering van sogenaamde demoniese praktyke en tekens nie, maar in 'n teologiese verstaan van die leuen wat Satan versprei om mense te verwar. Johannes 8: 44 word hiervoor gebruik. Louw sluit ook by die ontmitologiseringsparadigma aan ten einde die aard van die Bose te probeer vasstel (Louw 1993: 88). Theron (1994: 208) wat vanuit 'n praktiese teologiese paradigma werk, wil eerder meer klem lê op empiriese gegewens om sekere aannames te bevestig.

Hy wys in sy kritiek op Louw se stelling dat elke ongelowige en elkeen wat aan 'n ander geloof behoort, dan sataniste is. In sy kritiese bespreking van die artikel van Louw, wil Theron (1994: 208, 210; 211-214) 2 Korintiërs 4: 3-4 as breër basis in die plek van Johannes 8: 44 gebruik.

In reaksie op die epistemologiese diskoers tussen Louw en Theron vermeld Janse van Rensburg (1999: 48-51) primêre merkers soos levitasie en multi-vokale spraak, asook sekondêre merkers soos bonatuurlike krag, reaksionêre gedrag, skielike persoonlikheidsverandering, onverklaarbare kennis, betrokkenheid by okkultisme, ongewone fisiologiese response en ongewone emosionele response. Primêre merkers word gekenmerk deur bepaalde manifestasies terwyl sekondêre merkers deur bepaalde gedrag of simptome gekenmerk word. Die navorser kies om met die onderskeid wat Janse van Rensburg tref, saam te gaan omdat Louw en Theron se bespreking nie definitiewe kriteria vir pastorale evaluering gee nie, maar eerder nog in 'n teologieseksegetiese debat betrokke is. Louw en Theron se kriteria kan eerder as tekens van betrokkenheid of redes vir betrokkenheid, soos in die boek van Els en Jonker uiteengesit is, beskou word (Els en Jonker 2000: 96-199).

5.2.2 'N HOLISTIESE ANTROPOLOGIESE PERSPEKTIEF

In die proses van pastorale evaluering van adolessente wat okkulties gekweld is, is die holistiese benadering baie belangrik (Janse van Rensburg 1999: 45). Daar is al heelwat geskryf oor 'n holistiese antropologiese perspektief. Clinebell (1984: 26-34, 52) het 'n groot bydrae gelewer met die aspekte van 'n holistiese perspektief in die pastoraat wat hy voorgestel het. Die eerste belangrike aspek is die heelheid wat in die Heilige Gees gesentreer moet wees. Hier is dus sprake van 'n verhoudingsprobleem met God wat aangespreek moet word. Die heelheid is dus nie gemik op die selfaktualiserende mens nie, maar op die mens wat genees en herstel kan word binne die potensiaal wat deur God voorsien word (Johannes 10: 10; Psalm 8: 5). Die okkulties gekweldde adolessent moet in staat gestel word om oorwinnend te lewe, te midde van moeilikhede en kwellings. Alle dimensies van die mens moet hierby betrek word. So kan die denke en gedagte-wêreld

van die persoon, die psigofisiese aspek, die verhoudingsaspek, die biosfeer, die strukturele verband en die persoon se geestelike aspek as dimensies van menswees onderskei word. Hierdie heelheid vind nie vanselfsprekend plaas nie, maar dit is 'n lang proses van groei na volwassenheid. Dit is belangrik om weer eens te beklemtoon dat okkultiese gekweldheid die mens in sy of haar totaliteit raak en dat 'n holistiese perspektief die mens as eenheidsweese tegemoetkom.

Daar moet egter 'n onderskeid getref word tussen 'n Christelike holistiese perspektief en holisme as sodanig. Laasgenoemde werk met die veronderstelling dat alle moontlike benaderings en oortuiginge gelykstaan en saam die waarheid of oplossing vir die mens kan bied. 'n Christelike holistiese perspektief werk met die beginsel van heelheid wat in God Drie-enig gesentreer is. Heelheid in terme van omvattende genesing behels die herstel, die gesondmaking en welsyn van die mens in die wydste sin van die woord. Vir die okkulties gekwelde beteken dit nie net die verwydering of "bevryding" van die bose uit sy of haar lewe nie, maar die instaatstelling en loslating van die potensiaal van die hele mens in terme van geloofsvolwassenheid. Hier is dus sprake van 'n bevryding wat nie net bloot as 'n geïsoleerde geestelik godsdienstige handeling ten opsigte van bose magte gesien kan word nie. Die doel van die pastoraat aan okkulties gekwelde adolessente moet wees om 'n volwaardige mens tot 'n volwaardige lewenswyse te begelei. Innerlike heelheid is die proses van heiligmaking deur die Heilige Gees terwyl dit uiterlik uitgedruk word deur die demonstrasie van die krag van God.

Die implementering van die holistiese benadering in die situasie van die okkultgekwelde, beteken dat daar byvoorbeeld eerstens groei sal moet plaasvind in die denke en gedagtewêreld van die okkulties gekwelde. Die verryking van die bewussyn, die ontplooiing van kreatiwiteit, verdiepte insig wat baie met persepsies en bygelowe te make het, verskerpte bewustheid, en die uitbreiding van intellektuele en artistieke horisonne is voorbeelde van hierdie benadering. Dit is bekend dat okkultiese gekweldheid lei tot 'n aftakeling van die gedagtewêreld. Daarom moet hierdie dimensie pastorale aandag geniet.

Die tweede dimensie wat aandag moet geniet, is die interaksie tussen die liggaam en die denke van die okkulties gekwelde. Die Woord van God wys in Matteus 12: 30 daarop dat ons God moet liefhê met ons hele verstand asook met ons hart, siel en met al ons krag. Die implikasies hiervan is dat die okkulties gekwelde adolessent begelei moet word om God te dien met alles en in alles (1 Korintiërs 6: 19-20).

Die okkulties gekwelde moet God ook ken in die vernuwing en uitbouing van verhoudings. Die persoonlikheid word gevorm, ontvorm en getransformeer binne relasies. Genesing en groei is bepalend vir die kwaliteit van die relasie. Die okkulties gekwelde adolessent is dus nie geïsoleerd nie, maar word beïnvloed deur sy of haar interaksies. Daarom sal daar derdens aandag gegee moet word aan die verhoudingsdinamiek van die okkkulties gekwelde persoon tydens terapeutiese intervensie. "Shalom" en "koinonia" is twee Bybelse uitdrukkings van relasionele heelheid.

Vierdens is selfs die persoon se verhouding teenoor die biosfeer belangrik. Volgens Eksodus 9: 29 behoort die aarde aan God en is die mens rentmeester hiervan. Die okkulties gekwelde is soms destruktief, aggressief en selfgesentreerd. Hierdie dimensie bring die werklikheid van die mens as skepsel en God as Skepper na vore, asook die mens as deel van die geskape werklikheid.

Vyfdens is daar ook die groei binne strukturele verband, en dit sluit organisasies en die gemeenskap in. Wanneer die okkulties gekwelde adolessent sy of haar probleem in die konteks van die gemeenskap sien, kan dit daartoe bydrae dat die bewustheid geskep word ten opsigte van die sosiale wortels van individuele pyn, gebrokenheid en afgestompte groei. Lukas 4: 18-19 druk die integrasie tussen bevryding en genesing uit. Daar is dus Bybels gesproke 'n persoonlike en sosiale dimensie van bevryding. So speel die gemeenskap ook 'n rol in die bekamping en genesing van okkulties gekweldes. Sodoende word daar ook ruimte gelaat vir multi-dimensionele en -professionele spanwerk. Dit moet egter deurgaans in gedagte gehou word dat hierdie fasette help om die pastorale hantering beter te laat funksioneer. Daar is dus nie sprake van holisme nie.

So kan die owerhede, die maatskaplike, mediese, psigologiese en die pedagogiese dissiplines 'n bydrae lewer ten opsigte van 'n pastorale intervensie.

Die laaste is die geestelike dimensie. Hierdie aspek vorm die verenigende band tussen al die ander dimensies. Die sleutel tot herstel en opbloeï is die verhouding tot God. Een Korintiërs 3: 6 dui daarop dat God die een is wat groei bewerkstellig. 'n Pastorale strategie wat fokus op die sin van die lewe, op Christelike waardes, die versterking van die geloof in Christus en die verstewiging van die verhouding met God, het geestelike genesing en groei ten doel.

Janse van Rensburg (1999: 45) onderstreep die belang van die holistiese benadering in terme van die okkulties gekwelde adolessent in sy of haar totaliteit, in terme van 'n Bybelse antropologie wat verreken word asook dat die pastoraat as relasionele dissipline gerespekteer word. Dit sluit ook langtermyn-evaluering en multi-dissiplinêre samewerking in. Die navorser is dit eens dat die holistiese benadering sal meehelp dat die adolessent wat by okkultiese subkulture betrokke was, in sy of haar geheel bedien sal moet word in plaas daarvan dat daar bloot 'n paar "bevrydings- en opvolgssessies" plaasvind. Die pastorale terapeut wat met die okkulties gekwelde adolessent werk, moet onderneem om hierdie pad te volg, andersins moet die persoon na 'n ander bekwame terapeut verwys word.

5.2.3 GROEI MET GELOOF SVOLWASSENHEID AS DOELWIT

Die saak van volwassenheid word oorfloedig in die vakliteratuur hanteer. Verskillende aspekte en perspektiewe op volwassenheid is uitgelig. Hierdie aspekte word vervolgens tot die situasie van die pastoraat aan die okkulties gekwelde adolessent gepositiveer. Groei moet die motief wees om okkulties gekweldes die geleentheid te bied om hulle volle potensiaal as vrygemaaktes te ontwikkel. Potensialisering is 'n Bybelse begrip en word in Psalm 8: 5 aangetoon. Die okkulties gekwelde is na die beeld van God geskape. Bevryding in die volle sin van die woord beteken die vryheid om die mens se Godgegewe potensiaal te verwesenlik. Dit is dus 'n op-weg-wees na volwassenheid terwyl God die

groeikrag skenk (1 Korintiërs 3: 6). Groei en genesing is twee lewensaspekte. Dit is prosesse waarin die terapeut met die okkulties gekwelde adolessent op weg gaan, en waar geblokkeerde groei ontdek en ontlont word (Lee 1968: 23-34). Groei veronderstel beide stryd én plesier; pyn én vreugde. Dit behels ook 'n risikofaktor omdat die okkulties gekwelde sy of haar huidige toestand moet prysgee en die onsekerheid van die toekoms tegemoet moet gaan. Volgens Clinebell (1979: 43, 47, 55-56, 101, 106-107, 115, 132-137) is die groeiformule “omgee” plus “konfrontasie”. 'n Krisissituasie, soos byvoorbeeld okkultiese gekweldheid, bied 'n goeie groeigeleentheid. Elke struikelblok en krisis moet gesien word as 'n uitdaging wat oorwin kan word en wat tot positiewe ontwikkeling aanleiding kan gee. Die doelwit van groei moet wees om soos Christus te word (Efesiërs 4: 12). Dit beteken vir die okkulties gekwelde adolessent dat 'n eie unieke uitdrukking van "die lewe in oorvloed" (Johannes 10: 10) in sy of haar lewe ontwikkel sal word. Hierdie ontwikkeling vind binne die gemeente as "shalom" (heelheidsgemeenskap) plaas. So vind wedersydse groei binne 'n relasionele proses plaas. In die lig van die realiteit van okkultiese gekweldheid, waar verskeie faktore soos emosionele en traumatiese gebeure, dreigemente en direkte demoniese teisteringe 'n rol kan speel, vorm die doelwit van groei 'n integrale deel van die pastoraat.

Clinebell (1984: 109-110) het nege basiese geestelike behoeftes van die mens geïdentifiseer. Hierdie behoeftes is soveel te meer aktueel in die lewe van die okkulties gekwelde adolessent. Om die behoeftes tegemoet te kom, stel Louw (1993: 158, 173) voor dat die mens gerig moet wees op geloofsvolwassenheid. Clinebell (1984) onderskei ook tussen salugeniese (gesonde, groeiproduserende) geloof en patogeniese (sieklieke, groeiblokkerende) geloof. Vir die okkulties gekwelde wat op grond van sy of haar unieke godsdienstige agtergrond 'n patogeniese geloof ontwikkel het, bied salugeniese geloof die uitkoms en die deurbraak tot 'n lewe van oorwinning. Laasgenoemde geloof is egter nie 'n kitsgeloof nie en moet deur middel van 'n langtermyn terapeutiese intervensie ontwikkel word (Gilbert en Brock 1985: 82, 86).

Hierdie pastorale terapeutiese pad veronderstel die strewe na geestelike mondigheid. Overduin (1967: 45-54, 99-147) onderskei verder ook tussen geestelike en psigiese

volwassenheid. Geestelike volwassenheid stimuleer psigiese volwassenheid en gee daaraan 'n evangeliese doelgerigtheid. Albei hierdie tipes is eie-aardig en funksioneer in mekaar. Vir die okkulties gekwelde adolessent wat met emosionele en sielkundige letsels worstel, bring geloofsvolwassenheid genesing en groei. Hoe meer die persoon se lewe ontwikkel is, hoe meer kan hy of sy deelneem aan die "celebration of being". Dit word verder gemotiveer deur die oorwinnende opstandingskrag van Jesus Christus. Die opstandingsdinamiek word deur die Heilige Gees ontketen, wat weer groei en heiligmaking veroorsaak en geloofsvolwassenheid as einddoel bereik. So kan 'n persoon wat groei na geloofsvolwassenheid beskryf word as geestelik stabiel, soepel, iemand wat geestelike selfkennis besit, selfaanvaardend kan wees, saaklik ingestel kan wees, onpartydig, aanpasbaar, aanspreeklik en wat 'n verantwoordelike gevoel openbaar (Dibbert en Wichern 1985: 23-32).

Praktykteoreties beteken dit dat hulpmiddels soos geestelike lektuur, Bybelstudie en gebed 'n belangrike rol in die onmiddellike nasorg en pastorale versorging van okkulties gekweldes moet speel. As die kontak met God nie behoue bly nie, kan hy of sy nie groei na die gelykenis van Christus nie. Die navorser maak gebruik van die EE3 dissipelskapopleidingsprogram vir onmiddellike nasorg aan okkulties gekweldes (Kennedy 1983: 130-135). Adams (1970: 247-248) is 'n voorstander van die oggendoordenking omdat dit volgens hom die beste tyd vir geloofskommunikasie is. Dit behels die lees van die Woord met die klem op verstaan. Op dié wyse word die beginsels van die Woord op 'n praktiese wyse tot uitvoering gebring. 'n Goeie voorbeeld is die boek Spreuke. Sodra 'n persoon die Woord sy of haar eie maak, begin dit lewend word (Hiltner 1958: 210). Roux (1992: 91-93) wys egter uit dat psigiese onvolwassenheid geestelike volwassenheid belemmer. In sy proefskrif het hy dan ook 'n praktiese kursus uitgewerk wat die navorser ook reeds met vrug in die pastoraat aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke was, gebruik het (Roux 1992: 252-433). Hierdie kursus bestaan uit vyf modules wat onderskeidelik aspekte van psigiese volwassenheid aanspreek.

5.2.4 GROEI- OF ONDERSTEUNINGSGROEPE

'n Paar prominente poimenetici het oor die beginsel van groepsgeoriënteerde terapie geskryf. Daar is verskillende benaderings en perspektiewe ten opsigte van ondersteuningsgroepe, maar die navorser beoog om slegs die relevante aspekte vir die pastoraat aan okkulties gekwelde adolessente te beklemtoon. 'n Belangrike deel van die berading en onmiddellike nasorg aan persone wat okkulties gekweld was, is om die persoon in te skakel by 'n ondersteuningsprogram. Binne hierdie program deel die persoon in die eskatologiese werklikheid met ander gelowiges. Op hierdie wyse verdiep die verhouding tot egte gemeenskap met God en die medemens (Louw 1984: 26). Ondersteuning beteken bystand, begeleiding en bemoediging. Dit beteken om iemand deur 'n groot krisis of katastrofiese verandering te begelei en te dra. Vir die okkulties gekwelde is dit 'n kwalitatiewe bystand as 'n stryd teen die duiwel. Volgens Heitink (1977: 294-296) behels dit ook persoonlike bystand. Hierdie erkenning aan die geestelike stryd waarmee die gelowige daaglik worstel, beklemtoon soveel te meer die noodsaak van 'n ondersteuningsstelsel vir okkulties gekwelde adolessente.

Die taak en funksie van 'n ondersteuningsgroep moet ook duidelik onderskei word (Hiltner 1958: 84, 116, 214-215). Die ondersteuningsgroep aan okkulties gekweldes sou gekenmerk word deur 'n outoritêre organisering en strukturering. Die redes ten gunste daarvan teenoor 'n laissez-faire- of demokratiese groepstyl, is omdat daar ten opsigte van okkulties gekwelde adolessente 'n langtermynpad gestap moet word waarin 'n rekonstruksie van die mens moet plaasvind. Adams (1973: 91) waarsku egter teen misdrywe wat in groepterapie mag voorkom. Die Woord van God moet aan die orde kom en hy verwys ook na Matteus 18: 15-17 as 'n voorbeeld van geloofsgemeenskap waarin mededeelsaamheid en wedersydse bemoediging aan die orde van die dag is. Daarom, weereens, moet die organisering en strukturering van sodanige groep uiters professioneel en deskundig benader word. 'n Multi-professionele en multi-dissiplinêre spanverband is dus onvermydelik. Daar moet 'n openheid in die groep wees waar lede die kans kry om hulle eie stories te kan vertel, en nuwe patrone moet aangeleer word (Gilbert en Brock 1985: 241). Persone word gedien, maar onderlinge bediening vind ook plaas. Die

pastorale terapeut is modelleerder van gedrag en ook fasiliteerder van veranderinge en nuwe insigte wat binne die groepsituasie ontstaan (Oates 1974: 177-194).

'n Ondersteuningsgroep vir okkulties gekwelde adolessente moet dus 'n eie identiteit vorm vanweë die unieke aard en omstandighede van persone wat okkulties gekweld was. Daarom mag sulke persone aanvanklik nie lukraak by 'n normale Christelike byeenkoms ingeskakel word nie. Die inskakeling by 'n ondersteuningsgroep bied aan die okkulties gekwelde kliënt die geleentheid om met ander persone met dieselfde kwellinge te identifiseer, maar ook om met ander gelowiges kontak te maak. Die rede daarvoor is dat die pastor nie alleen so 'n groep bestuur nie, maar fasiliteerders identifiseer en oplei om die okkulties gekwelde adolessente te kan bystaan en te begelei. Binne hierdie groep ervaar die persoon dan ook 'n warmte en 'n gevoel van om-te-behoort-aan (Clinebell 1984: 349-371). Groei vind in groepe plaas en daarom moet pastorale sorg ontwikkelingsgeoriënteerd wees. Clinebell wys ook die voordele van groepwerk uit deurdat versorging baie meer effektief kan wees, omdat persone gehelp word deur mekaar te help en te ondersteun. Galasiërs 6: 2 beklemtoon die feit dat ons mekaar se laste moet dra. Gemeenskap met mekaar word deur 'n ondersteuningsgroep versterk. Emosionele betrokkenheid ontplooi wanneer die lede van die groep betekenisvolle ervarings deel en kommunikeer. 'n Komplementêre relasie tussen die kerk se pastoraat en groeigroepe is van kardinale belang. Daarom moet die ondersteuningsgroep aan 'n gemeente gekoppel wees.

Dibbert en Wichern (1985: 12, 41-99) definieer ondersteuningsgroepe spesifiek in terme van groei-georiënteerde groepe. Die okkulties gekwelde moet uitgedaag word om nou in die geloof te groei. So word 'n groeigroep ook gekenmerk deur geestelike groei en volwassenheid. Dibbert en Wichern (1985) bied ook riglyne vir die implementering van 'n groeigeoriënteerde ondersteuningsgroep. Daar is byvoorbeeld drie fases waarin lering plaasvind. Die eerste fase behels aspekte soos blootlegging, bewustheid, verandering, versterking, vermydingsgedrag, vorming en modellering. Fase twee is 'n oorgangsfase waartydens konflik en frustrasie ontlont en hanteer word. Fase drie is 'n aksiefase, met

ander woorde dit is daarop gerig om die groeplede tot aktiewe geloofsuitlewering te begelei. 'n Finale fase is die beeïndiging van die groep se fisiese byeenkomste.

Die navorser het self reeds so 'n eksperimentele groep op die been gebring en ook 'n ondersteuningsgroep vir ouers gefasiliteer. 'n Kursus in maatskaplike groepwerk wat tydens die pastorale terapie-blokkursus van die doktorale studie aangebied is, het gehelp met die inrigting en fasilitering van die ouerondersteuningsgroep. Navorsingsbronne, wat vir die strukturering en bestuur van so 'n ondersteuningsgroep onontbeerlik is, kan 'n waardevolle bydrae lewer om 'n betekenisvolle verskil te maak. Hier word aan die volgende bronne gedink: Corey en Corey (1992: 37-70, 261-267), Botha (1972), Berman-Rossi (1993: 69-81), en Milgram en Rubin (1992: 95-110).

5.2.5 LANGTERMYN REKONSTRUKTIEWE PASTORAAT

Clinebell (1981: 15) gebruik die benaming "langtermyn rekonstruktiewe pastoraat" in sy werk, maar ander poimenetici wat hier ter sprake gebring sal word, verwys ook indirek na dieselfde saak. Genesing en groei is tydsaam en daarom is daar ook sprake van 'n verbintenis, beide aan die kant van die terapeut en ook van die okkulties gekwede adollesent. Hierdie proses is rekonstruktief omdat daar baie fasette van die mens is wat weer herstel moet word. Dit is 'n konstruktiewe verandering van gedrag waarin die mens prosesmatig bewus word van die ses dimensies van heelheid. Deur hierdie rekonstruksie hou die kliënt op om in die vrese van die verlede te leef deur dit te herleef, maar met die voordeel dat dit in 'n vertroulike terapeutiese verhouding herskryf word na 'n meer waardevolle en konstruktiewe hier-en-nou identiteit (Clinebell 1984: 26, 373-374, 380).

Okkultiese gekweldheid raak en vernietig ook vele fasette van die mens. Gewoonlik word pastoraat aan okkulties gekweldes as 'n korttermynproses beskou omdat 'n persoon bloot van 'n besetting of binding "bevry" moet word. Dit is egter nie so eenvoudig nie omdat ander verklaringsmoontlikhede (veranderlikes) ook 'n rol kan speel en daar dus volgens die beginsel van eliminasië te werk gegaan moet word. Afgesien van dié feit worstel die

adolescente wat okkulties gekweld is lank na die aanvanklike proses met 'n menigte van psigologiese, fisiologiese en geestelike probleme.

Volgens Rebel (1981: 257-259, 264-265) is groei en opbou belangrike elemente van 'n langtermynbenadering. Dit soek ook na die geestelike welsyn van die mens en die Heilige Gees het 'n aandeel daarin. Vergifnis as genesing, die gesprek, die Woord, gebed, geloof en kennis van die bewaring van God is alles noodwendig deel van pastorale terapie. Die verhouding tussen psigoterapie en pastoraat word deur Heitink (1977: 281-282) oorbrug met wat hy as 'n "terapeutiese en evangeliese moment" onderskei. Deur sy model dui hy die mens as snypunt in relasie tot die sosiale, mediese, geestelike en psigiese hulpverlening aan. Daar is 'n noue interaksie tussen hierdie velde. Heitink eindig egter soos Hiltner in 'n Rogeriaanse sielkunde, terwyl langtermynnasorg aan okkulties gekweldes om 'n sterker geestelike inslag vra.

Die doel van 'n langtermyn rekonstruktiewe pastoraat dui op dieper veranderinge. Clinebell (1984) sien dit as 'n genesingsproses wat persone wil help om sekere struikelblokke binne-in hulself asook in relasie tot ander te verwyder sodat groei na Geesgesentreerde heelheid kan plaasvind. Daar is ook die aspek van groei na volwassenheid en die vervulling van behoeftes (Gilbert en Brock 1985: 71-73, 80, 82). Die proses is dus niks anders nie as 'n dinamiese ontwikkeling van die beeld van God in mense. Geestelike groei in langtermyn rekonstruktiewe beraad is daarop afgestem dat die okkulties gekwelde adolessent as hele mens met Christus identifiseer op 'n kognitiewe, affektiewe en konatiewe vlak. Alhoewel hierdie tipe pastoraat ingewikkeld, tydrowend en veeleisend is, is dit 'n baie lonende ervaring (Oates 1974: 101-103).

5.2.6 'N MULTI-PROFESIONELE EN MULTI-DISSIPLINÊRE SPANBENADERING

Die benadering waarin gebruik gemaak word van 'n multi-professionele en multi-dissiplinêre span veronderstel dat verskeie professies in samewerking met mekaar funksioneer. Onderskeie aspekte van menswees word in die pastoraat aan okkulties gekweldes verreken en daarom is die perspektief van byvoorbeeld die mediese of

sielkundigpsigiatriese wetenskappe onontbeerlik. In samewerking met hierdie en ander dissiplines kan pastoraat meer effektief gedoen word. De Klerk (1981: 12-13) onderskei drie bydraes wat ander pastorale wetenskappe tot die pastoraat kan lewer: diagnoseerende kennis, kreatiewe betrokkenheid en rigtinggewende deskundigheid. Ander verklaringsmoontlikhede en hulpverlening kan bydra tot meer doeltreffende pastoraat. Die pastoraat is egter die toespitsingspunt en deurslaggewende dissipline in die terapeutiese intervensie (Louw 1984: 31), alhoewel die pastoraat as geloofsrealisering en versoening en die psigologie as selfrealisering en kongruensie mekaar kan aanvul (Louw 1997: 298). So word die psigologie en ander hulpwetenskappe binne die Pneumatologie 'n instrument of weg van die Gees. Die teologiese inset bly egter die rigtinggewende en onderliggende funksie wat in die pastoraat vervul word (Louw 1993: 208).

Naas die belangrike dissiplines verwys Arnold (1982: 138-144, 146-148) ook na gemeenskapsbronne wat wyer as net terapeuties 'n belangrike bydrae kan lewer. So word ook advokate, maatskaplike werkers, onderwysers en geestesgesondheidsklinieke genoem. Veral adolessente wat in okkultiese subkulture van satanisme betrokke was, het soms ook die hulp van die polisie en regslui nodig in terme van beskerming, maar ook omdat hulle boonop aan kriminele oortredings skuldig mag wees (Els en Jonker 2000: 321-328).

'n Spanbenadering kan ook meer as een pastor (Adams 1970: 204-206) en opgeleide geestelike werkers of fasiliteerders insluit. Sodoende kan sinvolle insette en terugvoering, maar ook sekuriteit en integriteit, aan die pastorale situasie verleen word. Naas die rolspelers is die hele aangeleentheid van verwysing ook belangrik. Narramore (1960: 100-103) bespreek verwysing in die konteks van spesialisasie. Die kliënt moet in bekwame hande wees. Naas spesialisasie is nasorg en voortdurende opvolgwerk ook belangrik. 'n Ondersteuningsnetwerk is reeds beklemtoon, waarin die kliënt binne 'n langtermyn rekonstruktiewe beraad groei na volwassenheid.

5.2.7 'N ESKATOLOGIESE PERSPEKTIEF

Louw (1984: 33-38, 1997: 80-92) gebruik die eskatologiese perspektief om sy pastorale teologie te vorm en om vanuit hierdie perspektief hulp en bystand aan die hulpsoekende te bied. 'n Eskatologiese perspektief op die pastoraat aan okkulties gekwelde adolessente, is inderdaad 'n realistiese perspektief. Die eskatologie fokus op die heilshistoriese en teleologiestoekomstige element van God se koninkrykshandeling. In Christus het dié gebeure deurbreek in sy nabyheidsgestalte. Wanneer 'n persoon tot bekering kom, kry die mens deel aan dié kwalitatiewe tydperk. Sonder Christus as anker in sy of haar lewe, is die okkulties gekwelde vasgebind, hulpeloos en toekomsloos. Juis hierin bied 'n eskatologiese perspektief hoop. Die tekens van hierdie nuwe tydperk is die verandering van verhoudinge en die diensgestaltes van liefde. Daar is dus ook die element van herstel. Alhoewel die littekens nog sigbaar bly, bied die eskatologie troos deurdat die okkulties gekwelde adolessent in die hoop kan volhard met die perspektief van die uiteindelijke, algehele verlossing. Daar is dus die versugting na die *eschaton*. Geen lyding, aanvegting of teistering kan die verlossing in Christus ongedaan maak nie. Dus word die eskatologiese werklikheid in die geloof ontdek en in dankbaarheid in ontvangs geneem. Die einddoel van God se voleindingswerke is die algehele onttroning van die magte van sonde, dood en Satan. Louw (1997: 87-92) werk hierdie perspektief verder uit in sy konvergensiemodel met sy menspool (sentripetaal) en Godpool (sentrifugaal) waar die mens middelpuntsoekend is na die heil in Christus (imperatief) en God wat die heil skenk (indikatief).

Thurneysen (1963: 328-329) sien pastoraat as die "nog nie". Die pastorale terapeut gaan antisiperend te werk, wysende na die voleinding, wanneer die oorwinning geopenbaar sal word. Volharding en afwagting is belangrike eskatologiese merkers. Hierdie stelling is teenstrydig met die tradisionele opvatting van pastoraat aan okkulties gekweldes. Gewoonlik moet die persoon so gou as moontlik "bevry" word van bindinge en 'n kitsresep word gewoonlik toegepas om vinnige resultate te verkry. Wat egter van belang is, is dat die okkulties gekwelde adolessent steeds mens is soos enige ander, maar dat sy of haar gekweldheid in graad en intensiteit verskil en dat dié persoon, soos enige ander,

ook geduldig en met afwagting moet groei na verandering en geloofsvolwassenheid. Daar is 'n onmiddellike sowel as 'n uiteindelijke doel in die pastoraat, maar albei dui op die bevryding van die mens van dit wat hom of haar kniehalter. Underwood (1993: 119) sien die sakramente as eskatologiese horisonne vir die pastoraat, veral in terme van die nagmaal. Dit gee uitdrukking aan 'n Christelike leefstyl. Dit bied 'n sakramentele teenwoordigheid te midde van die afwesigheid van Hom wat gekom het en wat weer gaan kom.

Die spanning tussen die "reeds" en die "nog nie" is duidelik in die lewe van die okkulties gekwelde. Die uiteindelijke verlossing van die drie vyande, naamlik die duiwel, die sondige natuur en die wêreld, moet as troos altyd voor oë gehou word. In Christus het die gelowige egter die wapenrusting (Efesiërs 6: 10-20) van God as gawe ontvang, wat hom of haar in staat stel om weerstand te bied en tot die einde toe te volhard. Louw (1997: 85-87) noem dit pastorale bemagtiging deur die oorwinningsdimensie van die opstanding van Christus. Vir die okkulties gekwelde adolessent om te verklaar: "Jesus Christus is die Here", is 'n deurbraak na die oorwinningsdimensie want so 'n belydenis is slegs moontlik deur die Pneumatologiese inwerking in sy of haar lewe.

5.2.8 PARAKLESE

Die *paraklese*-metafoor het enersyds te make met die mens wat bewus word van God se barmhartigheid en sy liefdevolle toewending tot die mens, maar andersyds met die gedagte dat die mens voor God staan en opgeroep word tot geloofsverantwoordelikheid. Trinitaries het die *paraklese* te make met die Vaderlike ontferming, die Middelaarsversoening en die Pneumatologiese bystand. Troos is dus pastorale heilsbemiddeling (Louw 1993: 27). Pastoraat aan die okkulties gekwelde adolessent moet sensitiewe medelye, versoenende herstel en vertroostende bystand wees. "*Parakalein*" bevat egter beide die element van vertroosting en vermaning. *Paraklese* is dus bystaan en naby wees ten opsigte van lyding (Heitink 1977: 294-299; De Klerk 1978: 12 -14). God wil in die persoon se totale lewe inkom. Dit geskied deur middel van die Woord in die pastorale situasie. In die *paraklese* kom God deur die Heilige Gees in die lewe van die

bedrukte, lydende en dwalende mens woon (Fiet 1974: 91-101), hoeveel te meer in die lewe van 'n okkulties gekwelde adolessent? God is dus teenwoordig en persoonlik betrokke (Gilbert en Brock 1985: 25-29). So is die Heilige Gees die advokaat, berader, helper of die Een wat intree by God en bly die Gees pastoraal besig met die mens deur die verkondiging, die lees, uitleg en toepassing van die Woord (Adams 1973: 5-8). So word God selfs in die situasie van die okkulties gekwelde adolessent 'n realiteit, maar ook die vertrooster. Louw (1997: 215) omskryf die pastorale *paraklese* as 'n dinamiese en dialogiese ontmoetingsgebeure waardeur die heilsboodskap van die Skrif sodanig op die mens binne sy of haar sosiale konteks toegespits, gekonkretiseer en gerealiseer word dat, op grond van die heilswerk van Christus en via die bemiddeling van die Heilige Gees, die mens radikaal verander word om as nuwe mens in Christus en in verbondenheid met die gemeente verantwoordelikheid te aanvaar, sodat hy of sy kan groei in geloofsvolwassenheid met die oog op die komende ryk van God en die wederkoms van Christus.

5.2.9 DIE PNEUMATOLOGIE

Die opstandingshoop bly altyd 'n stryd. Deur aanvegtinge heen, werp die mens hom- of haarself opnuut op God (Louw 1993: 200-201) Louw (1997: 212-215) noem verskeie faktore van 'n Pneumatologiese perspektief wat 'n verskil maak aan die pastorale strategie. So is daar die beïnvloedingsfaktor; 'n nuwe dinamiese gerigtheid na buite as selfverloëning; 'n proses van geloofsvolwassenheid word geïnisieer; 'n nuwe lewenspatroon en gedragsverandering; 'n diensmoraal wat vergestalt word in koinonia; 'n gespreksontmoeting; die pastor verkry 'n nuwe identiteit; pastoraat beoog heilsterapie en die intervensie word 'n koöporatiewe aangeleentheid. Louw lê ook klem op die charismatiese mens en heiligmaking - twee aspekte wat in die situasie van die okkulties gekwelde adolessent van wesenlike belang is.

Hierdie pneumatiese aksent stel die okkulties gekwelde in staat om sy of haar lewe volgens hierdie dinamiese gerigtheid te orden. Die Heilige Gees, as Parakleet, wederbaar en heilig die mens. Die werk van die Heilige Gees is soewerein en Hy werk in

samewerking met die gawes van die pastor (Adams 1970: 196). Die Heilige Gees stel die okkulties gekwelde adolessent in staat om as nuwe mens voor God te leef. Dit is nou nie meer 'n bese gees wat sy of haar lewe beheers of oorheers, bind, beset of teister nie, maar die kragtige dinamiek van die Heilige Gees. Dit moet duidelik aan die persoon wat sy of haar toevlug tot God geneem het, verkondig word. Rebel (1981: 208) wys ook daarop dat die Pneumatologie onontbeerlik is vir die teologiese ontsluitingsproses. Slegs vanuit die Pneumatologie, dit wil sê die wete dat die okkulties gekwelde mens sy of haar herstelde humanum vanuit die versoening van Christus terugvind, kan hy of sy weer lewe voor God. Die Heilige Gees bewerk kommunikasie. Hy is die brugbouer en die relasiestigter by uitnemendheid. Die werk van die Heilige Gees staan ook nie los van die menslike verantwoordelikheid en betrokkenheid nie. Die implikasie hiervan vir die pastorale proses is dat die kliënt sy of haar kant moet bring en samewerking moet gee. Samewerking beteken ook dat die kliënt die leiding wat hy of sy ontvang, moet aanvaar en deur die pastorale proses moet groei en sterk word. In so 'n samewerking raak die Heilige Gees aktief betrokke en bring Hy verlossing, bevryding en genesing (Rebel 1981: 224-225).

So bring die Heilige Gees vernuwing in die mens. Die mens is nie bloot ontvanger in die antropologiese proses nie, maar is ook ingeskakel in die proses. Die uitstorting van die Heilige Gees beteken dat God in die voortgang van sy handeling die mens betrek (Heitink 1977: 129-132). As instrument in die hand van God moet die pastor hom- of haarself in diens stel van die Heilige Gees sodat die Woord van God tot die okkulties gekwelde mens kan spreek. Die Heilige Gees is betrokke in hierdie proses van berading. Dit is Hy wat die mens se ore open vir die Woord van God en die mens in staat stel om in die kragveld van die Heilige Gees te lewe. Die gebed om die gawe van die Heilige Gees staan sentraal in die pastoraat (Thurneysen 1963: 101, 179).

Volgens Firet (1974: 154-176) het die toekoms van die mens by die Pinkstergebeure aangebreek. Die Heilige Gees werk persoonlik en besonderlik. Hy skakel die mens in as mens. Die Heilige Gees is die spanningsveld waarin die Woord staan. Pastoraat is die optrede van God self en is aan die mens gerig. God tree in 'n verhouding tot die mens

deur Sy Woord. Dit geskied intermediêr deur middel van die pastoraat as 'n dinamiese werklikheid. Gilbert en Brock (1985: 25-38) wys ook daarop dat die Heilige Gees heelheid bewerk. Hy is die Gees van waarheid en werk innoverend in die lewe van die okkulties gekwelde mens. Die Heilige Gees stel die mens in staat om te bid en om in Sy kragveld te kan lewe. Die Parakleet staan die mens by deur Sy gawes en seënige. Die terapeut as Gees-ervulde is nie op hom- of haarself aangewese nie, maar verwag van God om die genesing te bewerkstellig.

Dit is dus onbetwisbaar duidelik dat die Heilige Gees 'n dinamiese rol in die lewe van die okkulties gekwelde adolessent moet speel. Deur 'n algehele oorgawe en 'n toewyding aan God, wat deur die terapeut gefasiliteer en begelei word, kan God deur die Heilige Gees die persoon se lewe nuut maak en aan hom of haar bevryding in die volle sin van die woord skenk. Die terapeut raak ook opnuut bewus van sy of haar biddende afhanklikheid voor God met die wete dat die Heilige Gees die persoon sal verander en bedien. Hierdie perspektief voorkom dat die terapeut in 'n bepaalde metodiek of tegniek verval, maar steeds onder die besef bly dat God soewerein is.

5.2.10 DIE PASTORALE GESPREK

Vir Louw (1993: 246-247) is die pastorale gesprek daar waar die mens se verhouding met God die sentrale tema is. In hierdie gesprek gaan dit om die inhoud van die heil met behulp van die vertolking van die Skrif. Die vervulde beloftes van God is die bron van die gesprek. Die pastorale gesprek is vir elkeen wat hulpsoekend is, omdat almal geskape is na die beeld van God en omdat Gods ontferming vir almal is. Hierdie ontferming is 'n werklikheid deur God die Vader, die versoening van Jesus Christus en die bystand van die Heilige Gees. Die terapeut voer hierdie gesprek met priesterlike bewoënheid en die daadwerklike barmhartigheid van die agapê-liefde. Die eindpunt van hierdie gesprek is die geloofsvolwassenheid as die nuwe lewe vanuit die opstandingsoorwinning en vind binne koinonia plaas. Louw (1997: 312-355) onderskei gespreksprosedures, vaardighede en verskillende psigopastorale response wat vir die terapeut wat met okkulties gekwelde adolessente werk, van onskatbare belang kan wees.

Volgens Thurneysen (1963: 115-130) is die inhoud van die gesprek die soewereiniteit van God; die erkenning van die radikale verdorwenheid van die mens; die verkondiging van die verlossing uit genade alleen; die afhanklikheid van die lewendmaking van die Heilige Gees; en die bewaring van die gemeente. Die gesprek word deur vreesloosheid en ontvanklikheid gekenmerk. Die Heilige Gees is in beheer en daarom kan die terapeut met vrymoedigheid die Woord verkondig en weet dat hy of sy 'n instrument in die hand van God is. Dit is noodsaaklik om te luister na 'n persoon en dit word 'n gebed van afhanklikheid voor God. Die aktiewe luister is alreeds 'n daad van aanvaarding van die persoon. Luistervaardighede word aangeleer en met fyn aanvoeling gekweek deur die assosiasie met die Woord van God. Deurdat die Woord beleef en deurleef word, stel dit die terapeut in staat om die persoon te begelei. Heitink (1977: 181-185) pleit vir die "sakramentele" karakter van die gesprek. "Soos mense in die tekens van brood en wyn Jesus Christus as Verlosser ervaar, so word dit ook in die pastorale gesprek beleef" (Heitink 1977: 181-185). Adams (1973) lê klem op taalgebruik wat nie in eufemismes moet verval nie; die affektiewe en konatiewe komponent; sonde as probleem wat uit die weg geruim moet word; liefde as doelwit van die pastoraat; ondersteuning, simpatie en empatie; die motivering vir verandering; en Bybels verantwoorde verandering. White (1976: 58-62) beklemtoon in sy metodologie dat die terapeut betrokke moet raak in die proses en in staat moet wees om die situasie op 'n simpatieke wyse vanuit die hulpsoekende se oogpunt te kan ervaar. Hy deel die pastorale gesprek op in sekere progressiewe stadias. Dit bestaan uit luistertegnieke, probleemidentifisering, analisering en interpretering van die situasie asook die bespreking van die oorsaak(e) en hoe dit opgelos kan word.

Faber en Van der Schoot (1962: 85-126, 129-137) wys op die noodsaaklikheid dat daar struktuur in die gesprek moet wees. Aanvaarding van die hulpsoekende, 'n profetiese barmhartigheid teenoor die persoon, 'n liefdevolle houding, die werk en getuienis van die Heilige Gees in die gesprekvoering, 'n basiese kennis van die sielkunde, luistertegnieke, integrering, oordrag en mensekennis is van die belangrikste komponente. Wat die aard van die pastorale gesprek betref, is daar 'n paar aspekte wat verreken moet word: die

gesprek word gevoer omdat Christus die opdrag daartoe gegee het; die vervulling daarvan vind plaas waar die Woord aangehoor word en waar die Derde Persoon in die gesprek aan die woord kom; verskillende onderwerpe kom aan die orde, maar die betekenis en die aktualiteit daarvan vir die persoon is belangrik. Die heil van die mens is dus van belang terwyl die ewigheid in die alledaagse sake opgesluit en veronderstel word.

Vir Brillenburg Wurth (1955: 152-161) sluit die pastorale gesprek beide verbale en nie-verbale taal van die mens in. Tog is die woorde van mense belangrik as uitdrukking en kommunikasie van die gemoedstoestand of kwelling. Die gesprekvoering is nie altyd maklik nie. Liefde kan help en daartoe bydrae dat die gesprek makliker verloop. Vraagstelling help om duidelikheid te verkry, maar dit moet omsigtig gedoen word. In die pastorale ontmoeting moet daar 'n ontmoeting met God wees en Sy Woord moet aan die orde gebring word. So word die gesprek gekenmerk deur 'n afhanklikheid van die genade van God. Dit is hier waar gebed 'n belangrike funksie verrig. Roscam Abbing (1974: 11-15) lê ook klem op luistervaardighede omdat elke mens uniek is. Die terapeut moet oppas vir stereotipiese denke. Daar moet opgelet word na die unieke identiteit van elke persoon, die fisiese en psigiese komponent, die geskiedenis of agtergrond van elke persoon en die situasie waarin hy of sy verkeer. Daar is dus die unieke van elke persoon, maar ook dit wat algemeen en vergelykbaar met ander is. Dit veroorsaak 'n spanning wat die terapeut in gedagte moet hou. Dit gaan om die innerlike van die mens wat die probleem presenteer. Die probleem is in die lewenswerklikheid ingebed en daarom is analise nodig. Die resultaat van hierdie proses moet terapeuties hanteer word.

De Klerk (1978: 62-85) beskou die herdelike sorg as toegespitste gesprekvoering. Dit is 'n gekonsentreerde gesprekmatige bediening van die Woord. Daar moet belangstelling in die gesprek wees; dit moet 'n verkondigingsmoment bevat; dit is kommunikasie tussen mense; en die werking van die Gees moet verreken word. De Klerk stel die volgende beginsels as voorvereistes vir pastorale gesprekvoering: die terapeut moet 'n duidelike profieltekening van sy of haar dienswerk vanuit die Skrif en teologie hê; die Heilige Gees bind die terapeut aan die Woord en daarom moet hy of sy biddend afhanklik deur die

Gees wandel; die ampsopdrag wek 'n gees van vrymoedigheid; daar is innerlike kalmte en rustigheid omdat die terapeut die troonmag van God agter hom of haar het, en laastens word die terapeut opgeroep tot 'n verantwoordelike en volhardende diensverrigting. Die terapeut self moet hom of haar vergewis van die interpersoonlike dinamiek; daar moet 'n empatiese inlewing in die gespreksverkeer wees; 'n warm gespreksruimte moet geskep word; die terapeut moet deurgaans in beheer bly van die gespreksverloop; daar moet 'n bewustheid van eie beperkings en vermoëns wees en sekere grondfoute moet vermy word.

5.2.11 BEGINSELS VIR SKRIFGEBRUIK IN DIE PASTORAAT

Skrifgebruik in die pastorale gesprek is veral organies: "Dit is die inbring van Skrifwaarhede of Skriftuurlike temas wat opkom vanuit die dialogiese en kommunikatiewe aard van die pastorale gesprek" (Louw 1993: 376). "Die Skrifteks is die ontsluiting van die waarheid aangaande die mens self en sy wêreld; dit open die sinhorison waarbinne die mens sy oorsprong, sy begrensing en sy toekoms ontdek," aldus Louw (1993: 377). Dit moet uitgewys word dat dit juis die waarheid is wat vry maak en nie magsvertoon nie. 'n Biblisistiese Skrifgebruik is 'n voorbeeld van 'n foutiewe Skrifgebruik en hang saam met 'n fundamentalistiese benadering. 'n Beroep op die Skrif word voorgehou as 'n onmiddellike oplossing vir probleme. So word probleme tot 'n teologiese kitsoplossing gereduseer (Louw 1997: 429-460). Müller (1981: 17-47) verwys ook na die verkeerde gebruik van die Skrif: die verbergings van die onvermoë tot betekenisvolle gesprek; oppervlakkige oplossings uit die Skrif; ombuiging na 'n wettiese norm; teologisering as vervanging van die Skrifgebruik; gebrekkige onderskeiding tussen prediking en pastoraat; en eksegetiese wanstaltes. Die Skrif moet die sentrale inhoud van die pastorale gesprek vorm. Die Woord is kragtig en dit het 'n inherente mag wat in die gebruik daarvan ontsluit word (Hebreërs 4: 12). Pastorale opdrag en die kerugmatiese verkondiging gaan hand aan hand. "God wil nie net geproklameer word nie, maar veral gepresenteer word. Sy Woord moet letterlik gehoor word in die pastorale situasie omdat Hy deur die Woord teenwoordig is in die situasie: dit is die besondere modus van die presentasie", verklaar Müller (1981: 11-12). Die Woord moet die vertrekpunt en die verwysingspunt, asook die anker van die

pastoraat wees. Vir die terapeut wat met die okkulties gekwelde adolessent werk, is die Woord van God ook die swaard van die Gees (Efesiërs 6: 17). Die drie beginsels vir Skrifgebruik wat hierin geld, word vervolgens bespreek.

1. Die Heilige Gees spreek deur die Skrif

Die Heilige Gees is die Een wat vir ons intree en wat die dieptes van God by die dieptes van die mens uitbring. Die Woord wat gehoor word, skep gemeenskap en moet in hierdie gemeenskap van geloof onderhou word. Müller (1981) poneer 'n "pastorale" hermeneutiek. Die gespreksbasis is die Woordteks. Dit moet vervolgens ontsluit word na die pastorale situasie. Hier speel die werking van die Heilige Gees 'n belangrike rol in die seggingskrag wat die Woord aan die situasie verleen. Die Woord is dus genuanseerd deurdat die terapeut sensitief is vir die Goddelike *kairos*moment "...waarin die Woord van Bo die God van Bo inroep in die pastorale situasie" (Müller 1981: 24). Adams (1975: 57-72) wys ook daarop dat die Heilige Gees deur die Woord werk. Die Gees verlig die verstand en bring nuwe insigte, Hy stel ook die persoon in staat om te reageer en gehoorsaam te wees aan die Woord. Hy voorsien die krag om te weet en te doen. Die Gees is dus die Gees van berading, die Gees van die waarheid, die Gees van wysheid en die Gees van heiligheid. Hy is die skenker van alle seëninge. Hierdie perspektief neem die druk van die terapeut af en gevolglik hoef hy of sy die okkulties gekwelde nie met magsvertoon of deur toneelspel te begelei nie, maar kan die Woord van God self aan die woord kom.

2. Die Heilige Gees en die Skrif konstitueer die "*praesentia realis*" van God

Die pastorale presensie handel oor die menslike nood wat die teenwoordigheid van God in sy of haar lewe nodig het. So moet daar 'n ontmoeting met God bewerkstellig word wat deur die Skrif persoonlik handelend die heil in die persoon se lewe wil realiseer. Gebed kom nou ter sprake en wel as die aanroep van God in die situasie. Verkondiging van die Woord as tweede modus behels direkte en indirekte verkondiging. Laasgenoemde is die gepraktiseerde evangelie. Die eksplisiete Skrifgebruik vorm egter die raamwerk

waarbinne die implisiete moet funksioneer. Implisiete verkondiging moet oorgaan tot die direkte verkondiging as getuie. Die Woord as vreemde woord wat van buite kom, moet die persoon uitnooi om daarna te luister. So vind die pastorale verbondsluiting as derde modus plaas. "Die pastorale sorg wil die Godsoekende mens en die menssoekende God met mekaar in verbinding bring", aldus Müller (1981: 33). Deur die vertel van die geskiedenis en die aspekte van die verbondsgemeente, moet die persoon hom- of haarself daarmee identifiseer en hom- of haarself daarin herken. Die konfrontatiewe pastoraat poog om sonde, ongehoorsaamheid en ongeloof te diagnoseer en die siek denke te ontbloot. Pastorale sorg is 'n strydgesprek en die tug moet geaksentueer word. Die pastoraat het lewensverandering ten doel. Die vernuwing wat voortspruit, is onderhewig aan herorganisering van die totale lewe. Daar is ook 'n agogiese moment wat konsentreer op die begeleiding van die persoon. Die perspektief van die mens moet verdiep en 'n leersituasie moet ontstaan. Die inhoud van dit wat geleer word, moet die omgang en gemeenskap met God wees. Dit vereis dus 'n oorgawe en 'n gehoorsaamheid aan God. Die mens het 'n behoefte aan die troos van God. Die nabyheid van God vorm die kern van die troos. Die Heilige Gees as die groot Trooster, lei die persoon deur die Woord as poort in na die trou-verbond. vertroosting is versterking en bevestiging van die geloofsvertroue. Die persoon moet aangemoedig word, gehelp word om moed te skep, om die lewe aan te durf. Die hoop bring versterking, dit help die mens op, dit trek hom of haar op vanweë die eskatologiese werklikheid.

3. Die Skrif is 'n kragtige instrument vir vermaning, lering en vertroosting

De Klerk (1978: 195-196) noem 'n paar belangrike eise aan die pastor in die hantering van die Skrif: die sentrale boodskap (kerugma) van die Skrif moet voorop staan ten einde op die hoofsake en nie op bysake te konsentreer nie; die Skrifwoord moet na die behoefte van elke mens bedien word; en die gebruik van die Woord van God moet tot meer as 'n blote verstandelike toestemming van 'n skema lei. Vir Hiltner (1958: 202-209) is dit belangrik dat die Woord prakties in die persoon se situasie aangewend moet word. Die persoon moet leer om die Woord te benut en nuwe perspektief daaruit te put. Daar moet ook klem op onderrig geplaas word. Dit veronderstel dus 'n leerproses waarin nuwe

ontdekkings deurentyd gemaak word. Adams (1970: 247-248) sien die Woord as die bron waaruit 'n analise van die persoon gemaak moet word. Tog is die kritiek op Adams dat hy nie ander dissiplines en hulpwetenskappe erken wat 'n bydrae tot die pastorale proses wil bied nie. Clinebell (1984: 124-127) beveel aan dat die Woord op 'n toenemende wyse aangewend moet word. Bybelse wysheid moet die proses en doelwitte van die pastoraat belig. Die Skrif moet gebruik word om die mens te vertroos en te versterk in krisistye. Die Woord moet ook aangewend word om 'n diagnose te maak. Dit kan ook help om geestelike patologie en patogeniese geloof te genees. Die Woord is die sleutelbron in die opvoeding en groei-voedende dimensie van die pastoraat.

Hulme (1981: 112-132) wys op die voordelige gebruik van die Skrif. Dit kan profeties aangewend word en fokus op die roeping tot diens aan God. Die Woord kan gebruik word om godsdienstige ondersteuning aan die persoon te bied. Hier speel Christelike meditasie 'n rol en dit behels die verwantskap tussen die verstand, liggaam en gees. Dit behels verder om nie net na die rasonele verstand te luister nie, maar veral na die hart. Die Woord word gebruik deur die seleksie van Skrifgedeeltes wat op die persoon se behoeftes van toepassing is. Na die lees van die betrokke Skrifgedeeltes, lei die pastorale terapeut die persoon in gebed. Die persoon het nou die geleentheid om sy of haar versoeke tot God te visualiseer en hierdie versoeke kan ook uitgebrei word na voorbidding vir ander mense. Hierdie vorm van meditasie het 'n stabiliserende en integrerende uitwerking op die persoon en dit word dan gebed tot God. Deur te luister na die Woord van God, is die mens reeds besig om met Hom te kommunikeer. Narramore (1960: 237-257) wys daarop dat die Woord die mens oortuig van sonde; dat dit die boodskap van verlossing bring; dat dit geloof teweegbring; dat dit die wedergeboorte inlei; dit bied ook reiniging aan die gelowige; dit verskaf onfeilbare leiding; dit bied onderskeidingsvermoë; dit gee kennis; en dit bied beskerming teen sonde. Die terapeut kan vervolgens die Woord effektief in die pastorale situasie benut deur die voorlesing daarvan, die betrokkenheid van die persoon in die lees van 'n gedeelte, toe-eiening van 'n gedeelte en die analisering van 'n teksgedeelte. Bogenoemde beginsels is onontbeerlik en geld des te meer vir die terapie aan okkulties gekwelde adolessente.

5.2.12 VEREISTES VIR DIE PASTORALE TERAPEUT

Die navorser verkies die betrokkenheid van 'n pastorale terapeut eerder as 'n gewone pastor omdat die nodige agtergrond van die pastorale terapie wesenlik bydra tot die intervensie ten opsigte van okkulties gekweldes. Empiriese navorsing ondersteun die keuse (Cilliers 1996: 93). Heitink (1977: 284, 363, 367-370) sien die terapeut as iemand wat 'n helpende relasie met mense aangaan om saam met hulle 'n weg te soek in geloof en lewensvrae. Hy sien die rol van die terapeut as 'n *laissez faire*-houding waarin hy of sy optree volgens die behoefte van elke persoon. Dan is daar die demokratiese houding waarin die terapeut informierend, stimulerend en ondersteunend optree. Die outokratiese houding maak die optrede van die terapeut direkief. Daar is ook 'n bepaalde grondhouding ter sprake. Hierdie verskillende rolle kan afwisselend gebruik word ten opsigte van die situasie van okkulties gekwelde adolessent. De Klerk (1978: 22-24) identifiseer ook 'n pastorale grondhouding wat by die terapeut aanwesig moet wees. Die liefde is die sentrale motief. Dit is 'n liefde wat aanvaar, 'n liefde wat dring, 'n liefde wat offer en 'n liefde wat respekteer. Furet (1974: 315-328) identifiseer weer 'n prinsipiële wederkerigheid, 'n ernstigheid, selfkritiek en bewaring van afstand as pastorale grondhouding. Al hierdie gestaltes is belangrik wanneer daar met die okkulties gekwelde as persoon gewerk word.

Adams (1970: 54, 87, 156-170, 177) se noutetiese model beskou die pastor as iemand wat 'n diepe pastorale bewoënhed vir die mens as soeker na God het. Daarom moet hy of sy 'n goeie luisteraar wees. Dit is dus liefde-in-aksie. Die pastorale terapeut, wat iets anders is as wat Adams daaronder sou verstaan, is ook 'n belangrike rolmodel in hierdie pastorale proses. Deur alles wat die terapeut sê en doen, is hy of sy besig om implisiet te modelleer. Die persoon word gelei na selfdissipline in die lig van die Woord. Dissipline is rigtinggewend en gaan gepaard met gewoonte-inoefening. Dit het egter 'n vreugdevolle uitwerking. Vir die okkulties gekwelde is rolmodelle van kardinale belang omdat Christus reeds nou gestalte in sy of haar lewe moet neem. Clinebell (1984: 106, 124, 130, 416) sien die terapeut as iemand wat sensitief moet wees en ingestel moet wees op die persoon se psigososiale en geestelike dimensie. Hy of sy moet gedurig biddend bewus

wees van die werking van die Heilige Gees se herskeppingswerk gedurende die pastorale proses. Die terapeut kan ook met behulp van regterbreinontwikkeling help om die persoon se geestelike groei te versterk. Gebed, meditasie, musiek, poësie, drama en humor is voorbeelde hiervan. So word die intuïtiewe, verbeeldingryke, metaforiese kragte van die regterhemisfeer van die brein vrygelaat. Die persoonlikheid van die terapeut is ook belangrik, veral aspekte soos kongruensie, warmte en 'n empatiese verstandhouding.

Volgens Richards (1974: 119-154) moet die terapeut beskik oor die gawe van onderskeiding om sodoende 'n duidelike diagnose te kan vorm. Daarom moet daar ook van die beginsel van eliminasië gebruik gemaak word deur eers die mediese en psigologiese agtergrond vas te stel. Die geestelike diagnose word gemaak op grond van geestelike oorlogvoering. Die demoniese manifesteer net as daar op 'n geestelike vlak met 'n persoon gewerk word. Die terapeut moet 'n geordende mens wees en moet dus die nodige kennis en ervaring hê om met die okkulties gekwelde te kan werk. Die terapeut tree vervolgens op in die gesag van Christus, en moet dus gekenmerk word as iemand met 'n heilige lewenswandel en 'n afhanklikheid voor God. Die wapenrusting (Efesiërs 6: 10-20) word biddend aangetrek as addisionele beskerming omdat ware beskerming alleenlik van God afkomstig is. Koch (1972: 296-305) noem drie vereistes waaraan die terapeut moet voldoen: geestelike geordenheid; tegniese, wetenskaplike kennis van okkultiese gekweldheid en transendente kennis in terme van die *charismata*; en laastens 'n dienskneggestalte wat kan doen as instrument in die hand van God. Ouweneel (1988: 353-354) noem ses voorwaardes: die pastorale terapeut moet 'n gelowige wees; geestelike geordenheid; praktiese kennis van okkultisme; genoegsame Bybelkennis met betrekking tot die okkulties gekwelde; die *charismata* van 'n woord van wysheid en onderskeidingsvermoë, en 'n geroopenheid tot pastoraat aan okkulties gekweldes. Burger (1977: 245-246) sluit hierby aan en noem ook geloof, vas en bid as vereistes. Prinsloo en Rossouw (1983: 60-61) ondersteun bogenoemde aspekte, maar noem ook dat die terapeut die besef moet hê dat hy of sy betrokke is by diakonia en nie uit eersugtige motiewe of ter wille van populariteit nie. Dit gaan ook ten diepste om amptelike betrokkenheid van en amptelike leiding deur die kerk. Du Toit (1990: 63-64) noem die gebondenheid met Christus, die gevaar van hoogmoed en kennis van die gesagsposisie

in Christus as bykomende aspekte. Van Dam (1973: 88-104) noem ook 'n paar vereistes: die terapeut moet die realiteit van die bloed van Christus ken; met die Heilige Gees gedoop wees; die bekleding met die wapenrusting en kennis van Geestelike oorlogvoering hê; die vermoë om 'n diagnose te maak; asook die *charismata* van onderskeidingsvermoë en kennis van die bonatuurlike besit. Mae Hammond en Hammond (1973: 91-101) noem toegewydheid, liefdevolheid en wysheid, vrywees van blaam, bereidheid om andere se juk te dra, biddend wees en vas as vereistes vir die terapeut. Van N. Huisamen (1982: 54-55) sluit aan by die bogenoemde outeurs en noem ook die leidende rol wat die terapeut moet speel in die voorkoming van okkultiese gekweldheid. Hy of sy is ook die skakel tussen die okkulties gekweldes en sy of haar familie. Van N. Huisamen (1990: 81-82) meld dat die terapeut sensitief moet wees vir die okkulties gekweldes se emosionele beleving. Peck (1988: 228-229) wys op sekere vaardighede wat die terapeut nodig het, naamlik 'n analitiese vermoë, belangstellende betrokkenheid, intellektuele formulering, intuïtiewe insig, 'n geestelike onderskeidingsvermoë, 'n deeglike teologiese onderbou, goeie kennis van psigiatrie, genoegsame gebedservaring en moet in spanverband kan werk. Jonker (1991: 176) noem 'n paar praktiese riglyne vir beraders: die persoon moet gewillig wees om te praat; aanmoediging moet eerlik en opreg wees; liefde en geduld is belangrik; wen die persoon se vertrouwe; handhaaf vertroulikheid; die terapeut moet verkieslik met dieselfde geslag werk en altyd in spanverband; 'n voorbeeldige lewe lei en nie vrees vertoon of trots wees nie. Pretorius (1991: 74) sluit ook hierby aan. Positief krities is daar dus 'n bepaalde pastorale grondhouding ter sprake by die hantering en hulpverlening aan okkulties gekweldes. Dit is beslis 'n bediening van selfopoffering wat vra na gespesialiseerde kennis en 'n vertrouwe in die onveranderlike God. Onkunde en onbeholpenheid, maar ook vrees en ongeloof, kan aanleiding gee tot 'n belemmering van pastorale betrokkenheid. Die Poimeniek wys dan die elemente van 'n pastorale grondhouding uit, met die liefde as sentrale motief - dit aanvaar, dring, offer en respekteer die persoon van die okkulties gekweldes (De Klerk 1978: 22-24). Die Poimeniek ondersteun die relevante vakliteratuur oor okkultiese gekweldheid aangaande die vereistes vir die terapeut.

In sy kritiek vind Klopper (1986: 35) geen gawe van duiweluitdrywing in 1 Korintiërs 12-14 nie. Dit is die taak en opdrag van almal wat glo en vertrou in Christus. Montgomery (1976: 342-343, 358-359) lê weer eerder die klem op die Gewer van die gawes, as die gawes self. Onderskeiding is egter nodig om die waarheid van die leuen te onderskei. Die voorbeeld van die besete meisie wat Paulus agtervolg het (Handelinge 16: 16-18), illustreer dat selfs Paulus huiwerig was om voor die voet duiwels uit te dryf. Die onderskeiding lê dus eerder op 'n ander vlak: data moet versamel word om presies te weet wat aangaan en 'n hipotetiese verklaring moet gebied kan word. Hart (1991: 77-79) ondersteun die feit dat onderskeiding op 'n ander vlak lê en beveel die volgende aan: 'n agtergrondsgeskiedenis moet verkry word; ander verklaringsmoontlikhede moet eers oorweeg word; werk met dit wat opsigtelik is; oorweeg bonatuurlike oorsake wanneer ander moontlikhede geëlimineer is; konsentreer op geloofsekerheid; en verwys die persoon as sy of haar probleem op 'n ander vlak lê. Van N. Huisamen (1982: 58) beweer dat die onderskeiding 'n diepgaande kennis van die dogmatiek en insig in die psigiatrisiese wetenskap behels. Sonder hierdie hulpbronne kan die terapeut maklik in subjektivisme verval en nooit werklik agter die volle waarheid kom nie. De Jong van Arkel in De Villiers (1987: 143) beveel ook aan dat die terapeut 'n deeglik opgeleide berader op dié terrein moet wees. Dit is veral vanuit die charismatiese paradigma duidelik dat bonatuurlike charismata die terapeut in staat stel om duiwels uit te dryf. Soos die kritici aandui, is daar egter ander kriteria wat ook verreken moet word en dus berus die terapeut se betrokkenheid nie net op bepaalde *charismata* nie. Die charismatiese paradigma se Skrifbeskouings rondom geestelike oorlogvoering, die gesagsposisie van die terapeut, asook die doop met die Heilige Gees, verskil van dié van 'n gereformeerde perspektief. Vanuit die poimeniek word egter ook klem gelê op geloof, gebed, hoop asook die werk van die Heilige Gees. Die pastorale houding en taak van die pastor moet ook na die situasie van die okkulties gekwelde adolessent oorgedra word sodat hierdie pastoraat deel van die normale pastorale bediening word.

5.2.13 BEGINSELS VIR DIE PASTORAAT AAN OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE

Die volgende beginsels geld ten opsigte van die pastoraat aan okkulties gekweldes:

1. Die terapeut moet die beginsel van eliminasië toepas (kriteria vir pastorale evaluering) wat onder meer die agtergrondsgeskiedenis en veranderlikes ten opsigte van die okkulties gekwelde insluit. Indien die terapeut nie ander verklaringsmoontlikhede ondersoek nie en net naïef veronderstel dat 'n persoon okkulties gekweld is omdat sekere simptomatologie voorkom, kan veel skade aangerig word.
2. Skrifkennis, praktiese ervaring, psigiatriese kennis, asook deeglike opleiding en toerusting is noodsaaklik vir die pastoraat aan okkulties gekweldes. Dit is noodsaaklik om die nodige kennis en toerusting te hê, veral omdat okkultiese gekweldheid 'n baie ingewikkelde en gekompliseerde verskynsel is wat met die grootste omsigtigheid hanteer moet word.
3. Die terapeut moet 'n heilige lewenswandel en 'n diakonale afhanklikheid voor God ervaar. Die terapeut moet ook sy of haar status as verlore sonder voor God besef en ervaar. Die lewe op weg na heiligmaking is onontbeerlik sodat die terapeut deur God gebruik kan word as instrument.
4. Die belang van die wapenrusting volgens Efesiërs 6: 10-20 in terme van geestelike strydvoering is deurslaggewend. Die terapeut moet die realiteit van die wapenrusting as gawe van God ervaar en sy of haar krag by God soek. Hier is egter nie sprake van 'n magiese toestand wat die pastorale terapeut anders maak om die roeping van herder te vervul nie. Die standpunt van Van Dam (1973) word verwerp as gevolg van 'n beheptheid van bloedmystisisme, die doop met die Heilige Gees en geestelike oorlogvoering. Die terapeut se gesagsposisie is niks anders as die genade van God deur die verlossing van Jesus Christus nie. Daar is dus nie sprake van 'n wesenlike eenheid met Christus nie.

5. Die aspekte van geloof, hoop, liefde, die werking van die Heilige Gees, asook die dissiplines van vas en gebed is noodsaaklik vir die pastoraat aan okkulties gekweldes. Die gereformeerde perspektief lê klem op God Drie-enig. Die Heilige Gees mag nie van die triniteit geskei word nie. Die Pneumatologie behels beide die Persoon en die werking van die Gees. Die charismatiese paradigma oorbeklemtoon die werk van die Heilige Gees ten koste van die Persoon. Daarom verwerp die navorser die standpunt van Van Dam (1973), juis vanweë die oorbeklemtoning van die *charismata* daarin.

6. Die terapeut moet probeer om familie of naasbestaendes van die gekwelde te betrek tydens die pastorale intervensie. Die okkulties gekwelde is deel van 'n gesinsisteem en daarom is maatskaplike betrokkenheid van kardinale belang. Okkultiese gekweldheid is slegs 'n simptoom van ander dieperliggende problematiek. Gesinsdinamiek is dikwels onder andere 'n rede vir betrokkenheid by okkultisme. Die navorser ondersteun dus die standpunt van Moriarty (1992) in hierdie verband.

5.2.14 SKULDPASTORAAT

Skuldpastoraat en vergifnishulp is belangrike fasette omdat die hulpsoekende mens nie die koninkryk van God binnegaan as gevolg van 'n sondebeseft nie, maar as gevolg van 'n genadebeseft. Sonde kan opgesom word as 'n verhoudingsprobleem, 'n wegbuiging van God. "n Skuldbeseft is die resultaat van 'n sondebeseft in die lig van 'n duidelike Godsbeseft", aldus Louw (1993: 420). Trimp (1981: 26-28) lewer kritiek op 'n antropologies gefundeerde pastoraat wat die mens nie primêr as sondaar beskou nie, maar as geskapene na die beeld van God. Daarom word die chronologiese volgorde van skepping en sondeval ook verdraai en die mens leef nie voor God met skuld as gevolg van die wet van God nie. Skuldbelydenis is 'n belangrike dimensie in die sondebeseft en dit is 'n erkenning van skuld teenoor veral God. Die versoening van Christus as die oorwinning oor die bose magte (Kolossense 2: 15) kan nie geïgnoreer word nie. Vergifnis is ook bevryding. Die Bose is oorwin en daarom moet sondebelydenis konstruktief aangewend word. Die volgende elemente is belangrik: dit moet tot uitdrukking kom in ek-

taal; skuldbelydenis veronderstel verplasing; dit gaan gepaard met egte berou en die neem van 'n risiko. 'n Paar algemene pastorale beginsels geld in die skuldpastoraat: neem die kliënt se skuldgevoelens ernstig op; die terapeut moet waak teen sondemanipulering; wees versigtig vir skulddwang; die terapeut moet 'n plooibare beleid volg en aanpasbaar wees; die mens is meer as die somtotaal van sondige gedrag; 'n onderskeid moet getref word tussen sonde as toestand en sonde as konkrete daad; daar is 'n verskil tussen sonde en 'n fout; skuldgevoelens word nie bely nie, dit word ontlaai en katarsis word bereik deur daarvoor te praat - 'n egte skuldbesef word egter bely; en sonde as verskynsel kan nie verklaar word nie (Louw 1993 : 420, 425-428; Louw 1997: 467-488). Vir die okkulties gekwelde is skuldbelydenis die poort waardeur hy of sy beweeg vanaf die ryk van die duisternis na die ryk van God. Dit is hier waar die persoon met die verlede breek en die nuwe hede en toekoms met arms van geloof aangryp. Praktykteoreties sal die skuldpastoraat begin by evangelie-verkondiging en gebed. As die kliënt God se genade-aanbod aanvaar, kan die terapeut hom of haar in gebed begelei sodat sondes bely kan word, maar ook met sonde gebreek kan word. In die terapeutiese proses kan die geneagram as pastorale strategie gebruik word, nie net om probleme te identifiseer nie, maar om sonde konkreet uit te wys en die effek van daardie sonde deur te werk.

Thurneysen (1963: 284-31) stel dit duidelik dat die diepste nood van die mens 'n sondenood is. Die verlore mens word *simul iustus et peccator*. Ware skuldbelydenis plaas die sondaar voor God. Die doel van skuldbelydenis is dan die vergifnis van sonde. Gebed en die nagmaal is uitdrukkings van die voortdurende belydenis van die kerk. Vernuwings vind net deur bekering plaas. Skuldbelydenis as gesprekvoering het ten doel dat die kliënt sy of haar sonde voor God sal bely en tot bekering kom. Skuldbelydenis in gebed soek toegang tot God. Dit is dus 'n teenvoeter vir sonde en so breek iemand uit sy of haar gevangenskap. Vergifnis is net deur vrye genade moontlik en daarom moet pastorale sorg die magte van die duisternis teenstaan deur die krag van genade. Die basis van bevryding is die vergifnis van sonde. As die proses egter onderdruk word, kunsmatig raak en die persoon geforseer voel, kan die genade en die Woord van God nie in die situasie regeer nie en word die terapeut as't ware 'n bestuurder van siele. Die kliënt

móét dan voor hierdie gesag buig. Skuldbelydenis en vermaning gaan ook hand-aan-hand. Dit moet egter altyd die vorm van 'n belofte aanneem. Die persoon moet hóm- of haarself oorgee aan die genade van God en dit moet gevolglik lei tot die inskakeling in die gemeente en aktiewe lidmaatskap. Vergifnis en heiliging vind binne die Christelike gemeenskap plaas. Genade en gehoorsaamheid vloei verder vanuit die Woord. Trimp (1981: 44-48) beveel aan dat vergifnis verkondig moet word as 'n sleutelmag van die pastoraat. Die enigste rede waarom mense nie meer verontrus word oor hulle skuld teenoor God nie, is omdat die verkondiging van sondeskuld, maar ook vergifnis deur ander aspekte vervang word. Skuldvergifnis is 'n geskenk van God.

Adams (1970: 105-127) werk met die uitgangspunt van Jakobus 5: 16 en wys daarop dat sonde voor God en medemens bely moet word. Dit handel dus oor versoening. Hy wys ook op die minimalisering van die probleem as wanvoorstelling van skuldbelydenis. Tereg wys hy daarop dat belydenis lei na geluksaligheid en blydskap. Belydenis en bekering gaan hand-aan-hand. Clinebell (1984: 142-146) ontleed vyf fases van skuldpastoraat. Hy identifiseer konfrontasie, skuldbelydenis, vergifnis, restitusie en versoening. Konfrontasie behels die sensitiewe aanwending van die terapeut se outoriteit met die doel om selfkonfrontasie te bewerkstellig. Selfkonfrontasie moet lei tot skuldbelydenis. Die ervaring en uitdrukking van skuld is 'n belangrike faset van 'n reinigings- en genesingsproses. Met die aanhoor van hierdie skuldbelydenis vervul die terapeut beide pastorale en priesterlike funksies. Deur die terapeut as simbool van die versoenende boodskap van die Evangelie, word skuldbelydenis na vergifnis en versoening omskep. Restitusie en verantwoordelikheid stel die persoon in staat om die oorspronklike gedrag, houding of opvatting te verander. Dit is dus duidelik dat die okkulties gekwelde sowel as die terapeut 'n aktiewe rol speel en aandeel het in die skuldpastoraat. Die terapeut kan van die narratief gebruik maak en die kliënt help om sy of haar lewensverhaal en bepaalde keuses te dekonstrueer. Die terapeut neem die inisiatief en help die kliënt om nuwe uitkomst te benut. In die geval van patologiese skuld waar die kliënt nie tot aanvaarding van vergifnis kan kom nie, is dit vir die terapeut noodsaaklik om op 'n kreatiewe wyse van pastorale strategieë soos eksternalisering gebruik te maak. Dit is

egter belangrik dat dit nie alleenlik die tegnieke en vaardighede van die terapeut is wat die kliënt help nie, maar die terapeut se houding van totale afhanklikheid van God.

Vir Hulme (1981: 31-55) beteken vergifnis versoening. Dit gaan gepaard met 'n proses waarin 'n persoon sy of haar skuld herleef wat lei tot versoening. Bevryding van hierdie skuld vind plaas wanneer iemand in staat is om nuut te leef. Versoening met God stel die mens in staat om die gebondenheid aan die verlede te deurbreek en om die hede op 'n ander wyse te trotseer. Christelike meditasie is 'n voorbeeld van hoe hierdie gebondenheid deurbreek word. Wat egter belangrik is, is dat die proses nie hier eindig nie. Die kliënt ontvang nie net vergifnis nie, maar hy of sy begin om van hom- of haarself te gee en ander te dien. Underwood (1993: 79-84) beklemtoon versoening as 'n sakrament of simbool. Hierdie konkrete instelling lei tot skuldbelydenis. Die verkondiging van vergifnis as resultaat speel 'n belangrike rol, want daarsonder is pastoraat niks anders as katarsis nie. Skuldpastoraat is dus verbale, dinamiese en simboliese kommunikasie. Vergifnis beteken vir die okkulties gekwelde adolessent dat God hom of haar vergewe het en dat hy of sy deel kan kry aan die nuwe lewe. Dit is egter nie so eenvoudig nie en daarom sukkel die persoon soms om vergifnis as 'n realiteit en lewenswerklikheid te ervaar. Daarom moet daar in skuldpastoraat ook 'n langtermyn rekonstruktiewe pad met die kliënt geloop word. Dit is dus nodig dat die verhouding tussen kliënt en terapeut gebou moet word rondom die waarhede en beloftes van die Skrif, en dat hierdie waarhede aan die kliënt bedien word.

5.2.15 GEBED

Gebed speel ongetwyfeld 'n kardinale rol in die pastoraat. Dit is volgens Louw (1993: 445-453, 455-456; Louw 1997: 498-510) in die eerste plek gemeenskap *communio* met God. Gebed is vertrouwe in die trou van God; dit is om deel te hê aan die heil en is dus 'n verlengstuk van die *communio sanctorum*. Ten opsigte van die karakter van gebed is veral die intree vir ander belangrik. Dit is belangrik dat die terapeut sy kliënt se behoeftes ken ten einde dit voor God te vertolk. Voorbidding sluit ook deelname in, sodat die pastorale terapeut kan vra: "Het u 'n behoefte dat ons hierdie probleem of behoefte na

God sal neem? Wat wil u hê moet ek bid of wil u dit self aan God stel? Wat verwag u van God?" (Louw 1993: 453). Wat die terapeutiese funksie van gebed betref, is gebed ook 'n uitdrukkingmedium vir menslike skuld: "Skuld word getransformeer deur Gods genade met die onmiddellike effek van vergifnis en bevryding as gawe van God aan die bidder" (Louw 1993: 455). Daar moet egter bygevoeg word dat gebed nie 'n kitsoplossing is nie, maar dat dit eerder 'n proses of worsteling is. Genesing is nog 'n verdere komponent van gebed. Wat belangrik is, is dat dit nie eerstens gaan om die genesing nie, maar om die God van genesing. Daar is ook 'n verskil tussen 'n gebedsobsessie wat konsentreer op die uitslag van gebed en appellerende gebed. Laasgenoemde fokus eerder op die betroubaarheid van God. God bly steeds God en die kwaliteit van geloof hang nie van 'n kragtoer af nie, maar van Gods genade. Dit verskaf sekuriteit en 'n houvaspunt in onsekerheid. Genesing is 'n teken wat heenwys na die oorwinnende dimensie van die Koninkryk van God. Tradisioneel het gebed 'n ander naam in die pastoraat aan okkulties gekweldes, naamlik "geestelike oorlogvoering". Dit is 'n konsep wat vele van die wangestalties van gebed inkorporeer, soos byvoorbeeld kitsoplossings, gebedsobsessies en kragtoertjies om maar net 'n paar te noem. Daar is egter vele ander punte van kritiek (Cilliers 1994: 23-26). Hanegraaff (1993: 255-259) wys op die charismatiese paradigma se gebruik van gebed in terme van "bind en ontbind" na aanleiding van waninterpretasies van Matteus 18: 18. Demone word gebind en die okkulties gekwelde word ontbind. In die meeste van die gevalle was die persone nie eers okkulties gekweld nie. Demone word met die sondige natuur verwar. Demone van siekte ensovoorts word uitgedryf en die persoon word bevry verklaar. Meer skade as goed word aangerig en die kliënt is dikwels erger daaraan toe. In die pastorale begeleiding van die okkulties gekwelde adolessent speel verantwoorde gebed egter 'n onmiskenbare rol. Gebed is die medium waardeur die kliënt sy of haar lewe voor God stel. Deur gebed word die persoon van die magte van die duisternis bevry, en word sondes bely en vergewe. Dit is dus belangrik om verantwoorde gebed te onderskei van 'n charismatiese paradigma wat Satan "agter elke bos" soek en hom telkens probeer uitdryf. Verantwoorde gebed word vervolgens getipeer.

Volgens Thurneysen (1963: 179-199) word pastoraat gedra deur gebed en dit alleen deur die werking van die Heilige Gees. Die implikasie hiervan is die heiliging van die menslike

lewe. Gebed is nie 'n tegniek of formule nie, maar beteken om afhanklik van en afwagting teenoor God te wees. God is die enigste handelende Persoon in pastorale sorg. Die inhoud van gebed is die smeking of versoek om die hulp van die Heilige Gees. Om te kan bly glo en God se Woord te gehoorsaam, moet daar gebed word. Om uit te roep na God, veronderstel hulpeloosheid en juis dit hou groot belofte in. Gebed beteken dat die terapeut sy of haar toevlug tot God neem en tot Hom alleen. Gebed het 'n drievoudige vorm: eerstens is daar die gebed vir die terapeut self, vir suiwering (daaglikse vergifnis van sondes), illuminasie en dat God hom of haar as instrument moet gebruik. Tweedens is daar die aspek van voorbidding. Dit erken dat hulp alleenlik van God se vrye genade afkomstig is. Daar word ook voorbidding gedoen vir die blindheid en hardheid van mense se harte. Dit word egter in gedagte gehou dat die wil van God sal geskied en dat die sondaar hom- of haarself sal bekeer. In die derde plek is pastorale gebed die gebed mét die ander. Dit is die ontmoeting met God. Die terapeut bid nie net vir die persoon nie maar ook saam met hom of haar. Deur hierdie saambid, vind die persoon die weg terug na gebed. Daar is dus duidelik 'n pastorale afhanklikheid van God by die terapeut wat die okkulties gekwelde begelei. Sodoende kan God se wil ook met die okkulties gekwelde adolessent geskied.

Hiltner (1958: 193-194) beweer dat gebed as hulpmiddel aan God gerig moet word en konsekwent op hierdie wyse beoefen moet word. Die bepaalde behoefte of nood van die persoon moet voor God gelê word. Daar mag ook nie in veralgemenings verval word nie. Adams (1973: 49-51) sien gebed as basis van die pastoraat. Die krag en reinigende teenwoordigheid van die Heilige Gees word in die pastorale situasie deur gebed aangeroep omdat die terapeut self sonde en tekortkominge het. Die terapeut bid spontaan vir hom- of haarself en vir die hulpsoekende. Jakobus 5: 16 dui op die noodsaak van gebed. Die terapeut moet egter sensitief wees vir die leiding van die Heilige Gees in die pastorale situasie. 'n Gebedshouding gee onderskeidingsvermoë en die afsluiting van 'n pastorale sessie is minder ritualisties as wat dit aan die begin gedoen word omdat dit op die inhoud van die sessie fokus. Gebed help in die oplossing van probleme en daarom kan dit as huiswerk vir die persoon voorgeskryf word. Gebed mag nie van die Woord geskei word nie en mag nie ontaard in 'n selfbejammeringsessie nie.

Clinebell (1984) stel die gesamentlike gebruik van gebed en meditasie voor. Gebed help in die geestelike voorbereiding van die terapeut; dit word gebruik ter wille van die hulpsoekende en dit is vaardighede wat die persoon kan gebruik in selfgenesing. Daar is verskeie vorme wat gebed kan aanneem, soos byvoorbeeld nadenkende gebed waarin die persoon leer dat God teenwoordig is en dat Hy in alle ervarings seggenskap het. Meditasie help dat die persoon sy of haar gebedservaring beleef. Meditasie help ook om iemand tot stilstand te bring en om kalmte in die gemoed te bewerkstellig. Verbeelding en inbeelding speel hier 'n belangrike rol om die persoon te help om insig en krag te mobiliseer sodat hy of sy die situasie kan hanteer. Bid sonder ophou beteken om 'n voortdurende bewustheid te kweek van die hier-en-nou teenwoordigheid van die Gees van liefde en bevryding. Gebed, meditasie en inbeelding is regterbreinaktiwiteite wat bydra tot geestelike groei.

Hulme (1981: 133-151) sien gebed as 'n reaksie. Veral die aspek van voorbidding is vir die pastoraat van belang. Hy beklemtoon ook die mediterende rol en dat die persoon deur gebed in aanraking kom met God. Gebed spruit voort uit 'n dialogiese gebeure in die pastorale situasie. Pastorale dialoog word gebedsdialoog. Die persoon bid in die Naam van Jesus Christus en die terapeut moet ook leiding en onderrig gee in die hantering van gebed in die lewe van die hulpsoekende. Underwood (1993: 33) sien gebed as 'n "sakrale ruimte". Gebed kan gedefinieer word as 'n poging om alles van onself te bring na alles wat ons van God af weet. Gilbert en Brock (1985: 109) sien die belangrikheid van gebed daarin dat dit die krag van God vrylaat. Effektiewe terapeute is biddende terapeute. Vas kan nie van die Woord en gebed geskei word nie en dit druk die prioriteit van die geestelike aspek uit. Brillenburg Wurth (1955: 162) beklemtoon die magteloosheid van die terapeut sonder gebed. Die werking van die Heilige Gees word deur gebed in erkenning geneem. Dit is duidelik dat die meeste poimenetici erns maak met hierdie faset van die pastoraat, veral met die aspek van voorbidding. Sonder gebed wat 'n simbool van die afhanklikheid van God is, is die terapeut en sy of haar hele strategie nutteloos. Hierdie beginsels kan met vrag in die situasie van die okkulties gekwelde aangewend word. Dit kan meebring dat die tradisionele eksorsistiese styl van gebedsmanipulering uitgeskakel word en dat 'n pastorale gebedstyl ontwikkel word. Gebed as worsteling voor God word

belangrik, en die pleit om genade en die werking van die Heilige Gees wat die deurbraak gee, word dan onontbeerlik.

5.2.16 GELOOF

Geloof bied die terapeutiese moment van bevryding. Dit verbind die mens aan vergifnis en dit veroorsaak die algehele losmaking en bevryding van dit wat die persoon bind of verslaaf. Geloof leer die mens om vir versoekings nee te sê en vir die liefde ja te sê. "Geloof verander die mens se hanteringstrategie en skakel negatiewe verdedigingsmeganismes uit om in konstruktiewe verwerkingsmeganismes wat sinvolle oriëntasie midde-in 'n krisis en ten spyte van onoplosbare lewensproblematiek, moontlik te maak" (Louw 1993: 469). Hierdie bewering van Louw (1993) kan feitlik woordeliks op die situasie van die okkulties gekwelde van toepassing gemaak word. Sonder die geloof is die okkulties gekwelde gedompel in wanhoop en krisis. Geloof bring lig en bevryding van die oormag van die duiwel, die sonde en die dood.

Heitink (1977: 227-234) behandel onder die aspekte van menswees, die mens as gelowige. Die godsdienstigheid van die mens is 'n faktor wat afhang van in hoeverre dit die lewe van die mens bepaal. Die moderne mens soek na singewing van sy of haar bestaan. Die oplossing hiervoor is dat ons geloof in nuwe kategorieë moet verstaan. Die taak van die pastoraat is om die mens in sy of haar situasie te bemoedig deur middel van 'n evangeliese karakter wat gerig is op die vernuwing van die mens (Rossouw 1990: 42). Adams (1973: 35) verwys na Hebreërs 11 en sê dat Bybelse geloof geassosieer word met die hier-en-nou bestaan van die mens omdat almal leef met die oog op die ewigheid wat nog gaan aanbreek. Clinebell (1979: 37) onderskei tussen salugeniense en patogeniese geloof. Eersgenoemde is geloofverrykend en groei-georiënteerd terwyl laasgenoemde die geloof en geestelike groei blokkeer en verflou. Daarom moet die pastoraat aan okkulties gekwelde adolessente poog om geloof by die persoon te versterk en om te sorg dat hy of sy die korrekte weergawe daarvan uitleef.

Om te verstaan wat geloof is, moet 'n mens volgens Hulme (1981: 16-30) verby die kognitiewe dimensie kyk en fokus op die dinamiese karakter van geloof. Geloof is geloof in God. Hierdie geloof rus op die verbond wat God deur Sy genade met ons gesluit het. As gevolg van hierdie verbond het 'n dinamiese relasie tussen die Gees van God en die gees van die mens ontstaan. Dit is 'n houding van vertroue. Geloof maak gebruik van die verbeeldingrykheid van die mens. Dit konstitueer 'n innerlike dialoog wat hoop in krisistye bring en dit draagbaar maak. Gilbert en Brock (1985: 46) definieer geloof in die konteks van die gawes van die Heilige Gees as 'n persoonlike vertroue in die persoonlike God - die vertroue wat 'n gehoorsame repons op Sy Woord en beloftes tot gevolg het. De Klerk (1978: 180-192) gebruik die term "geloofversekerdheid" en wys op die wese van die geloof as genadevrug en die vaste oortuiging wat daar bestaan. Daar is egter ook 'n voortdurende stryd aanwesig in dié opsig dat die Christen moet stry teen vertwyfeling en aanvegtinge. God gee die uitkoms en die volharding deur die Heilige Gees as vertroosting vir die gelowige. Die vaste fondament van geloofversekerdheid is God se spreke in en deur Jesus Christus, Sy priesterlike offer en Sy koninklike werk. Geloof bied dus 'n realistiese verwagting by die okkulties gekwelde. Sy of haar geloof rus nie in hom- of haarself nie, maar in God. Dit bied 'n objektiewe realiteit waaraan die persoon kan vashou en waarop vertrou kan word. Die navorser gebruik dan ook die EE3-evangelisasiekursus om as hulpmiddel geloofsekerheid by die okkulties gekwelde adolessent te bepaal (Kennedy 1983: 40-43).

5.2.17 DIE PROSES VAN BEVRYDING

Koch (1972: 305-333) beskryf die proses van bevryding in ses dele: Allereers word 'n differensiale diagnose van geestelike versteurdheid gemaak; die tweede stap is skuldbelydenis; dan volg die afswering van die duiwel; die bediening van vergifnis aan die okkulties gekwelde; die geestelike stryd wat 'n verskeidenheid dissiplines insluit om die terapeut in staat stel om te kan help, soos byvoorbeeld gebed, vas, hande-oplegging, voorbidding deur gelowiges en eksorsisme; en ten slotte die verdere weerstand bied teen Satan deur die bevryde persoon self. Nevius (1968: 145) beklemtoon die rol van gebed in die pastorale situasie. Ouweneel (1988: 352-362) stel dit dat die terapeut deurentyd

afhanklik van God moet bly; ook vas en gebed is belangrik, veral in terme daarvan dat dit soms ure, dae en weke neem voordat volledige bevryding plaasgevind het. Spanwerk is essensieel, veral waar swaar okkultiese belasting ter sprake is. Hy stel die volgende weg na bevryding voor: bekering en wedergeboorte; Bybelse voorligting aangaande okkultisme; selfondersoek by die gekwelde; berou; volledige belydenis; verbreking en wegdoening; bestraffing van demone; afswering van die duiwel; geloofsaanvaarding en geestelike opbou of nasorg. Smit (1981: 45-50) sluit ook hierby aan. Prinsloo en Rossouw (1983: 61-64) brei die bogenoemde aspekte uit met die waarskuwing dat dié terrein gevaarlik is en beklemtoon die diepe afhanklikheid en oorgawe aan God. Pretorius (1991: 75-80) noem ook dat Satan eers gebind moet word en dat die bloed van Christus oor die okkulties gekwelde en die terapeut gepleit moet word. Satan moet staande aangespreek word en ook nie met toe oë nie, en demone moet geïdentifiseer word en uitgedryf word nadat 'n bepaalde vraelys deurgewerk is. Du Toit (1990: 64-73) beweer dat sodanige vraelys uit die volgende vrae moet bestaan: liggaamlike simptome; emosionele simptome; ander simptome; betrokkenheid by okkultisme of vals godsdiens; sondes waarmee nog nie gebreek is nie en enige moontlike vloeke wat op die persoon uitgespreek mag wees. Hy beklemtoon ook die verkondiging van die evangelie aan die okkulties gekwelde. Hy beweer egter dat demone eers uitgedryf moet word, voor 'n oorgawe moontlik is. In die proses moet ook omgesien word na emosionele wonde uit die verlede. Na afloop van hierdie handeling word 'n bestraffing gedoen. Demone van oorerwing, woede, vrees, seks ensovoorts; vervloeking en okkultiese betrokkenheid word bestraf. Wanneer dit gedoen word, kan die volgende gebeur: die persoon kan in 'n beswyming verval, in 'n halwe beswyming gaan of fisiologiese reaksies kan plaasvind. Soms moet okkulties gekweldes gaan vas en bid met die doel om selfondersoek te gaan doen as geen vordering gemaak word nie. Bevryding is ook soms 'n proses wat oor 'n lang tydperk strek. In die proses mag die terapeut egter nie gesprekke met demone voer nie, hulle beledig of vervloek nie.

Van N. Huisamen (1982: 60) wys egter in sy kritiek teen die afswaermetode dat dit nêrens in die Skrif as voorwaarde vir bevryding aangevoer word nie. Dit veroorsaak ook dat bevryding 'n ritueel word. Verlossing geskied dus nie deur afswering nie, maar vereis dat

alle bande met die vorige lewenswandel verbreek moet word. Die persoon moet dus wegdoen met okkultiese praktyke en dergelike materiaal wat daarmee gepaard gaan. Bevrydingspraktyke in die kerk in Suid-Afrika kan volgens Pretorius (1977: 107-108) in twee kategorieë verdeel word, naamlik (1) bevryding deur rustige belydenis en gebed; en (2) dramatiese eksorsisme. Kurt Koch het 'n groot vormende invloed by (1) gespeel terwyl die meer dramatiese model (2) deur Pinkster- en charismatiese groeperinge beoefen word. Die hande-oplegging, die resepmatige prosedure en die identifisering van demone van oorerwing, vrees, woede ensovoorts is onversoenbaar met 'n eksegetiese en gereformeerde Skrifbeskouing. Die poimenetiese beginsels van 'n holistiese antropologiese perspektief; 'n langtermyn rekonstruktiewe pastoraat; die eskatologiese perspektief; die pastorale gesprek, skuldpastoraat en gebed moet die plek van 'n ritualistiese resepmatige benadering inneem.

Van Dam (1973: 88-104) maak gebruik van spanwerk vir voorbidding en geestelike oorlogvoering asook die beoefening van die bid in tale. Die huis van die okkulties gekwelde word gereinig en die nagmaal word gevier. In die proses word navraag gedoen oor die naam, rang en aantal demone. Ondersoek word ingestel na die mag van sonde, afvalligheid van die geloof, vervloeking, 'n verdrag met Satan of okkultisme asook kwesbaarheid by kinders as indikatore vir besetenheid. Die persoon moet die begeerte uitspreek om 'n einde te maak aan die besetenheid en dat hy of sy bevryding nodig het. Vervolgens word daar deur middel van Geestelike oorlogvoering 'n stryd met die duiwel aangeknoop. Die Woord van God word bedien, geestelike liedere word gesing, gebed in tale word beoefen en hande-oplegging word gedoen. Die terapeut moet ook op die ooglede van die persoon blaas na aanleiding van Christus wat op sy dissipels geblaas het om die Heilige Gees te ontvang. Olie word gebruik vir salwing asook heilige water om die woning van die persoon te salf vir beskerming. Die kruis word geswaai na die persoon as hy of sy in 'n krisistoestand verkeer. Goeie afskrikmiddels vir demone is die afbeeldings van heiliges en die frase: "ek roep die vuur uit die hemel uit om jou te straf". Peck (1988: 211-224) sluit ook by hierdie tradisionele opvattinge van eksorsisme aan, maar beskou 95% daarvan as psigiatrisiese dinamika. Mae Hammond en Mae Hammond (1973: 31-37) stel sewe stappe na bevryding voor: eerlikheid, nederigheid, bekering, afswering,

vergifnis, gebed en geestelike oorlogvoering. Jonker (1991: 198-202) sien die voorbereiding vir bevryding soos volg: die persoon moet berouvol die rug op okkultisme draai; hy of sy moet vasbeslote en desperaat wees om vry te wees; die gewilligheid om vergifnis te ontvang asook om ander te vergewe; die vernietiging van okkultiese materiaal of voorwerpe; die aanneming van Christus as Heer en Redder; en die bereidheid om die bonatuurlike krag te verloor. Voorts moet 'n diepgaande gesprek met die kliënt gevoer word in terme van diagnostiek; die terapeut tree op in die gesag van God: "daar staan geskrywe", en hoef nie vir manifestasies te wag nie, omdat die demone in die naam van Christus die persoon sal verlaat.

In sy kritiek teen bogenoemde aspekte noem Montgomery (1976: 248-249, 296) die gebed en sondebelydenis van die pastor as noodsaaklike voorbereidingswerk vir die pastorale hantering. Om egter op 'n ritualistiese wyse te werk om sodoende in beheer te wees van die situasie, is om net sowel van magie afhanklik te wees. Dit ondermyn die afhanklikheid van God. Geloof beteken dus om vertrou te hê in die karakter van Hom in wie die terapeut sy of haar vertrou stel en nie in terme van resultate nie. Hierdie geloof is die geloof van Sadrag, Mesag en Abednego. Leahy (1975: 113) beklemtoon ook die afhanklikheid van God en die rol van gebed en Woordverkondiging. Die terapeut moet God in gebed smeek om in Sy oneindige genade die okkulties gekwelde te bevry.

Koch (1972: 305-333) en Van N. Huisamen (1982: 60-61) asook Ouweneel (1988: 352-362) is nie ten gunste van hande-oplegging nie omdat dit in 'n magiese genesingsgebed kan verval. Dit kan dus 'n soort meganiese werking word en op 'n ervaringsteologie berus. Hande-oplegging is eintlik 'n uitdrukking van gemeenskap. Eksorsisme moet ook net in uiterste gevalle toegepas word en daar moet gewaarsku word teen 'n soort "psuedo" eksorsisme wat enige blokkasie wat die persoon in sy of haar lewe ervaar, wil "uitdryf". Die navorser verwerp dus die gebruik van bygelowige handeling soos die viering van nagmaal, die gebruik van heilige water, olie, frases of voorwerpe. Selfs die bid in tale, hande-oplegging, die blaas op die ooglede van 'n gekwelde en die sing van geestelike liedere kan nie die bose verdryf nie. Vir 'n gereformeerde perspektief is *Solus Christus*, *Sola Scriptura* en *Sola Fidei* nodig. Enige iets wat hierdie beginsels ondermyn,

grens aan 'n sakramentalistiese beskouing. Die pastorale gesprek moet gekenmerk word deur die gebruik van die Woord en gebed. Hierdie poimenetiese beginsel moet 'n bygelowige, magiese en ritualistiese benadering vervang. Tog kan hierdie bygelowige benadering vervang word met terapeutiese moontlikhede vir handeling wat opsigself as helend beskou word. Die terapeutiese effek kan verkry word deur hierdie handeling in die terapeutiese proses te betrek, in plaas van in streng gesproke bevryding. Nagmaal kan byvoorbeeld gebruik word.

Clark (1994: 461-468) stel 'n kliniese begeleiding van okkulties gekweldes voor. Die profiel van die persoon moet eers vasgestel word; vervolgens moet daar gefokus word op die persoon se psigososiale behoeftes; die selfbeeld, aanvaarding en behoefte aan struktuur, moet aangespreek word; daar moet uitgevra word na die aanvangstydperk van die okkultiese betrokkenheid omdat dit gewoonlik deur 'n noemenswaardige gebeurtenis voorafgegaan word; die familie moet ook by die proses betrek word; terapie moet bydra tot gesonde en betroubare alternatiewe tot okkultisme; die terapeut moet aktief betrokke wees in die hantering en oplossing van probleme; die moontlikheid van hospitalisasie as gevolg van traumatiese gebeure moet in gedagte gehou word; en laastens val die klem op langtermynopvolging en -terapie. Dickason (1987: 278-284) wys op die kliniese resultate in die proses van bevryding. Daar is byvoorbeeld 'n onmiddellike ervaring van swakheid, 'n gevoel van vryheid, vrede en liefde; die persoon verloor sy of haar okkultiese magte; en daar is verligting van knaende probleme of okkultiese gekweldheid, soos byvoorbeeld stemme wat in die kop rondmaal, immobilisasie, geestelike en morele steuring asook selfmoordneigings.

Positief krities kan die kliniese benadering van groot hulp wees veral ten opsigte van die multi-professionele en -dissiplinêre spanverband en hantering, maar ook ten opsigte van die aanvanklike pastorale gesprek. Dit mag net nooit die Woord en die gebed vervang of verdring nie of as alternatief tot die pastoraat gebruik word nie. Dit kan bydra tot die holistiese antropologiese perspektief op die okkulties gekwelde. Die kliniese sielkundige sou dus deel kon uitmaak van 'n spanverband en dus as belangrike gespreksvennoot kon optree (De Klerk 1981: 12-14). Die gereformeerde benadering wil dus aanvullend vanuit

die poimeniek ook van die hulpwetenskappe gebruik maak in die hulpverlening aan okkulties gekweldes. Die volgende beginsels kan dus geïdentifiseer word:

1. 'n Differentiale diagnostiek wat rekening hou met 'n holistiese antropologiese perspektief in terme van 'n wetenskaplike vraelys en profielvasstelling van die okkulties gekwelde. Die gereformeerde benadering wil op 'n wetenskaplik verantwoordbare wyse met die okkulties gekwelde op weg gaan. Daarom moet die pastoraat ook duidelik rekening hou met die metateorie. Sonder hierdie kriteria verval die pastoraat in subjektiewe vervlakking en meganiese uitdrywings. Die navorser verwerp dus die metodologie van Koch (1972), Ouweneel (1988), Mae Hammond (1973) en Pretorius (1991). Die navorser ondersteun hierteenoor die standpunte van Clark (1994) en Dickason (1987).

2. Die bediening van die Woord en gebed in die pastorale situasie. Die gereformeerde pastoraat beklemtoon die gesag van die onfeilbare Woord van God en die bediening van gebed. Dít bly die inhoud van die pastoraat en nie ander tegnieke of rituele nie. Die standpunt van Du Toit (1990) word verwerp vanweë die ritualistiese intervensie wat daarin vervat is.

3. Die pastorale terapeut werk in spanverband met multi-professionele en -dissiplinêre samewerking. Soos by punt 1 gestel, ondersteun die navorser die multi-professionele samewerking, maar die terapeut neem die inisiatief en leiding in die multi-dissiplinêre diskussie en intervensie. Die standpunt van Van Dam (1973) word verwerp omdat die terapeut op dié wyse in subjektiewe mistisistiese ervarings kan verval.

4. Die bediening van skuldpastoraat en geloofsekerheid. Die gereformeerde standpunt opereer vanuit die uitverkiesende genade van God. God buig Hom neer en ontferm Hom oor die okkulties gekwelde, en bewerk die geloof en die wedergeboorte by dié persoon. Daar is dus geen sprake van 'n meganiese wedergeboorte of bekering wat deur die pastor verwesenlik moet word nie. Na aanleiding van hierdie geboorte van bo, volg die aspekte van berou en bekering, asook die belydenis van sondes. Dit is 'n proses waarin

die okkulties gekwelde aktief betrokke is. Die pastoraat aan okkulties gekweldes is dus afhanklik van die genadige ingrype van God in die lewe van die okkulties gekwelde. Die terapeut bedien dit aan hom of haar vanuit die oorwinningsperspektief.

5. Die samewerking van die okkulties gekwelde is nodig en daarom moet hy of sy bereid wees om te breek met die verlede. Navorsing het bevind dat okkulties gekweldes hulle okkultiese vermoëns wil toets teenoor die krag van God. Daarom word die pastorale situasie soms uitgebuit as 'n kragmeting. Ten einde vas te stel of die persoon daadwerklik hulp nodig het, is dit dus belangrik dat die okkulties gekwelde sy of haar samewerking deurlopend sal gee en dus vanuit hartsoortuiging weet dat die genade van God 'n groter mag is om mee rekening te hou.

6. 'n Langtermyn rekonstruktiewe pastorale intervensie. Die tradisionele siening van okkultiese gekweldheid het die persoon van die okkulties gekwelde beskou as iemand wat gebind of beset is of was deur 'n bose gees. Hierdie bose gees moes gevolglik uitgedryf word en dus is die persoon "bevry" van hierdie magte. Nasorg was dus kort termyn van aard. Die gereformeerde benadering wat met 'n holistiese antropologie werk, besef dat ander fasette ook ter sprake is, waarvan okkultiese gekweldheid slegs een is. Daarom behels die pastoraat 'n rekonstruksie van die verskillende aspekte van menswees. Daar is byvoorbeeld psigologiese steurnisse wat aandag verdien en wat geestelike groei en volwassenheid kan strem.

7. *Sola Fidei* en *Solus Christus*. Sonder die geloof in Christus is alle pastoraat tevergeefs. Dié geloof is afwagend van die soewereine God wat in Sy Almag teenwoordig is en wat self die okkulties gekwelde van sy of haar gekweldheid wil bevry en 'n lewe van oorfloed aan hom of haar wil skenk. Tydens die pastoraat aan okkulties gekweldes is God die Vader op 'n baie unieke en liefdevolle wyse by die okkulties gekwelde persoon betrokke, veral ook deur middel van die opstandingsoorwinning van Jesus Christus en die kragtige werking van die Heilige Gees.

Prakties teoreties kan die terapeut vanuit 'n pastorale terapeutiese oogpunt die proses van bevryding in die terapeutiese proses inkorporeer sodat hierdie "bediening van bevryding" deel uitmaak van die totale genesingsproses. So kan groepwerk daartoe bydrae dat die kliënt in 'n gekontroleerde groep sy of haar ervaring met ander kan deel en ook sodoende ondersteuning en aanvaarding ervaar. Groepwerk kan ook in die sisteembenadering van die gesin van oorsprong gebruik word. Die gesin van die okkulties gekwelde adolessent kan sodoende ook ondersteuning en hulp ontvang, asook uitdrukking gee aan hulle moontlike vrese en vertwyfeling. Die hande-oplegging en salwing kan eweneens terapeutiese waarde hê. Dit kan as 'n ritueel in die terapeutiese proses gebruik word sodat die kliënt afstand kan verkry van die subkultuur waarvandaan hy of sy kom asook om aanvaarding en vertroosting te vind. Selfs aspekte soos die vernietiging van voorwerpe wat met okkultiese subkulture geassosieer word, kan in 'n terapeutiese ritueel gebruik word om afstand te doen en om 'n nuwe lewe as Christen te begin. Net soos wat okkulties gekwelde adolessente tyd moes bestee om towerspreuke aan te leer en okkultiese rituele te bemeester, kan die terapeut die kliënt help om Bybeltekste te memoriseer en tyd te bestee aan Bybelstudie en gebed. Daar kan dus met vrug gebruik gemaak word van geaykte praktyke en dit kan met nuwe betekenis gevul word sodat dit kan bydra tot die kliënt se genesingsproses.

5.2.18 DIE NASORG AAN OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE

Richards (1974: 177-191) beskou nasorg as 'n opbou van die Christelike lewe en 'n verbreking met die bande van die verlede. Hierdie nasorg hang ook van die okkulties gekwelde self af, veral in hoeverre hy of sy wil breek met die verlede en betrokke wil raak in 'n groeiproses na heiligmaking. Nasorg moet in die konteks van die liggaam van Christus geskied en daarom is die inskakeling by die plaaslike gemeente van kardinale belang. Aanvaarding, gemeenskap, onderrig en bemoediging is verdere onderafdelings van die inskakeling. Moriarty (1992: 127-134) gee 'n paar riglyne oor die heropvoeding van okkulties gekweldes: onafhanklike opleiding; die herleiding van onaanvaarbare gedrag; reageer op gevoel; die blootlegging van die self; rolmodelle; tug en opregte komplimente. Kommunikasie is ook baie belangrik. As onderafdelings hiervan is die

uitoefening van beheer, die uitdeling van verantwoordelikhede, gesinsrituele, kwaliteittyd en humor belangrik. Die uitdeel van verantwoordelikheid kweek eiwaarde; ook integriteit en waardigheid moet gekweek en aangemoedig word. Altruïsme help dat die persoon besef dat hy of sy iets vir iemand kan beteken en dat hy of sy nie geïsoleerd moet lewe nie. Okkulties gekweldes het ook Christen-rolmodelle nodig om hulle te begelei en wie se gedrag hulle dan kan modelleer.

Koch (1970: 85-131; 1972: 305-333) sien die sistematiese lees van die Woord as 'n belangrike komponent van nasorg. Die memorisering van Skrifgedeeltes kan die kliënt help wanneer hy of sy versoek of geteister word. Die persoon moet self Satan bestraf wanneer hy of sy versoek word en die persoon moet vervolgens ingeskakel word by die gemeenskap van die heiliges, veral in terme van die kleingroep wat fokus op pastorale nasorg. Ondersteuning kan ook in die vorm van die nagmaal aan die persoon bedien word, wat 'n simbool van verbondenheid aan Christus en Sy kerk is. Die gebedslewe is ook belangrik in die stryd om weerstand te bied en dit is alleenlik moontlik deur die Heilige Gees.

In sy beskrywing van geestelike opbou, waarsku Ouweneel (1988) dat die duiwel nie die persoon nou finaal laat staan het nie. Die persoon moet dus ingelig wees omtrent die wapenrusting volgens Efesiërs 6: 10-20, asook oor die betekenis van volharding. Die Woord van God moet ook tot elke situasie kan spreek en die persoon moet leer om te kan sê: "daar staan geskrywe". Gebed omvat alles en die persoon moet by 'n gemeente ingeskakel word en betrokke bly. Volgens Van Dam (1973: 88-104) moet die persoon dadelik vervul word met die Heilige Gees sodat die bose gees nie weer kan terugkeer nie. Na die stryd met demone, moet die persoon nou stry teen die sondige natuur. Daar is 'n moontlikheid tot afvalligheid, maar dit kan net gebeur as die persoon nie 'n volledige oorgawe aan God gemaak het nie. Gawes soos die spreek in tale en die sing in die gees, is magtige wapens teen die duiwel. Vervolgens moet die gemeente die persoon in hulle sorg neem, want almal is by die stryd betrokke. Mae Hammond en Mae Hammond (1973: 31-37) identifiseer sewe stappe in die nasorg: die dra van die wapenrusting; positiewe belydenis; gegrondves in die Woord; die kruisiging van die sondige natuur; 'n lewe van

voortdurende lofprysing en gebed; gemeenskap met ander Christene; en volledige oorgawe aan God. Die leemte moet nou ook deur die Heilige Gees en die vrug van die Gees gevul word. Dickason (1987: 284-294) noem geestelike groei, herstel tot normaliteit, respek vir Christus, haat van dit wat boos is en waak teen terugsinking as belangrike aspekte van die nasorg. Wilmoth (1991: 70) beklemtoon bekering, die neem van verantwoordelikheid en die bekragtiging met Christelike gemeenskap en aktiwiteite.

Peck (1988: 216-229) wys ook daarop dat Satan nie maklik die persoon laat staan en tou opgooi nie, en dat 'n lang pad van psigoterapeutiese intervensie noodsaaklik is. Montgomery (1976: 306, 323-324) definieer bevryding as 'n lewenslange verhouding met die Groot Bevryder. Kitsbevrydings is betekenislose magie. Bevryding is net 'n voorvereiste vir 'n lewenslange verbintenis tot die gemeenskap met die Seun wat waarlik vry maak. Die okkulties gekwelde moet nou groei in 'n proses om weer heel te word volgens die beeld van Christus. Deurdat die persoon gedurig sondebelydenis doen, 'n lewe van bekering nastreef en hom- of haarself onder die heerskappy van Christus stel, asook deur die persoonlike gebed om genesing, maar ook met die ondersteunende gebed van 'n ondersteuningsgroep, word demoniese werksaamheid gestuit selfs sonder dat die persoon daarvan bewus is.

Prinsloo en Rossouw (1983: 64-75) beklemtoon dat die weg van bevryding 'n tydsame proses is. Dit kan weke en selfs maande neem om waarlik vry te word. Hulle onderskryf ook die belangrikheid van die wapenrusting volgens Efesiërs 6: 10-20. Van N. Huisamen (1990: 82) wys op die realiteit van demoniese teistering en dreigemente. Daarom is volgehou pastorale hulp van groot belang. Jonker (1991: 202) noem geestelike groei as teenvoeter vir okkultiese gekweldheid. Die persoon moet erns maak met Skriflesing en gebed; lofprysing; die beskerming en bewaring van die gedagte-wêreld; ontwikkeling van die regte verhoudings; dissipline; skuldbelydenis; die gebruik van die bloed van Christus; om die geestelike stryd met Satan aan te knoop; gemeentebetrokkenheid en opvolgafsprake. Gardiner (1990: 139-152) sluit ook hierby aan. Moriarty (1992: 127-134) noem 'n paar rigtinggewende aanwysings in die fasilitering van okkulties gekwelde adolessente: persoonlike bekragtiging, liefde, 'n akkurate beraming van die bose, die rol

van geloof, die gevaar van substansmisbruik, privaatheid, kennis, hulpverlening, kommunikasie en rolmodelle.

Die navorser meen dat daar gewaak moet word teen die misbruik van sekere Skrifgedeeltes wat buite konteks aangehaal word. Bestraffing van die duiwel moet met inagneming van Skrifgedeeltes soos Judas 8-9 en Sagaria 3: 2 gedoen word. Koch (1972: 305-333) en Bendixen (1974: 44) waarsku ook teen die gevaar van bloedmisticisme en bloed-fanatisme. Daar is geen Bybelse regverdiging vir die "pleit van die bloed" oor iemand nie. Dit is reeds by Golgotha gedoen en as gevolg daarvan kan Satan nie sonder meer die terapeut skade aandoen nie. Hierdie gebruik is 'n voorbeeld van 'n bygelowige magiese formule. Dit is ook gevaarlik om aanmatigende outoriteit, grootdoenery, haastige herhalings en Bybelse waarhede oormatig te beklemtoon. Die nagmaal is egter nie 'n magiese handeling nie, maar 'n inbesitneming van die eskatologiese perspektief van die liggaam en bloed van Christus. Die bloed is die waarborg van die deelname aan die *parousia*. Vanuit 'n gereformeerde perspektief sou 'n persoon eers die nagmaal kon gebruik nadat hy of sy gekatkiseer het.

Die navorser verwerp ook die sogenaamde vervulling of doop met die Heilige Gees wat losgemaak word van Christus en wat as 'n voorvereiste gestel word vir 'n Christelike lewenswandel. Volgens 1 Korintiërs 12: 13 vind die inwoning en vervulling met die Heilige Gees plaas tydens die oorgawe aan Christus as Verlosser en Saligmaker. Spreek in tale of sing in die Gees word ook verwerp omdat dit dikwels bokant die Woord en gebed verhef word. Hanegraaff (1993: 73-85) wys ook daarop dat positiewe belydenis 'n dwaling is na aanleiding van 'n verkeerde geloofsbekouing wat geloof as 'n formule voorstel wat 'n magtelose God aktiveer tot diens aan die gelowige.

Die nasorgaspek ten opsigte van die poimeniek beklemtoon weer eens die lang termyn rekonstruktiewe pastoraat wat 'n kitsoplossing op die kort termyn vermy. Daarbenewens is groei in geloofsvolwassenheid 'n noodsaaklike doelstelling vir die hantering en hulpverlening aan okkulties gekweldes. Die uitvoering hiervan vind sy grondslag in groei- of ondersteuningsgroepe waarin die okkulties gekwelde adolessent begelei moet word na

geloofsvolwassenheid. Die multi-professionele span kan ook 'n groot bydrae lewer ten opsigte van rekonstruktiewe nasorg. Verdere aspekte wat in die nasorg hanteer moet word, is die *paranese*, *paraklese* asook die voortgaande toepassing van die skuldpastoraat. Hierdie poimenetiese beginsels kan daartoe bydrae dat die okkulties gekweld adollesent "bevryding" in die ware, Bybelse sin van die woord ervaar en ook uitleef. Die volgende beginsels kan dus geïdentifiseer word:

1. Rekonstruktiewe opbou van die Christelike lewe in terme van voortgaande bekering en heiligmaking. Na afloop van die aanvanklike "bevrydingsproses", moet die persoon nou ingeskakel word by die liggaam van Christus. Hy of sy is nie meer okkulties gekweld nie, maar kind van God. Soos enige ander gelowige moet hy of sy dus daagliks lewe in 'n verhouding met God. Die sonde moet oorwin word deur die krag van Christus. Die persoon moet ook strewe om meer soos Christus te word. Die standpunt van Van Dam (1973) word egter vewerp, omdat God regverdigmaking en heiligmaking aan 'n persoon skenk, sodat dit dus nie alleenlik van menslike inspanning afhanklik is nie.

2. Geestelike groei met geloofsvolwassenheid wat ook 'n breuk met die verlede ten doel veronderstel het. Die nuwe lewe in Christus moet nagestreef word. Hoe meer die persoon groei in sy of haar geloofslawe, hoe meer sal die verskil tussen die ou en die nuwe lewe sigbaar word. Om hierdie doelwit te bereik, moet die persoon bereid wees om alle verbintenisse en assosiasies met die verlede te verbreek.

3. 'n Spesialiteitsgroep en multi-professionele samewerking wat ondersteuning en fasilitering bied vir okkulties gekweldes moet by die nasorg geïnkorporeer word. Die nasorg aan okkulties gekweldes moet onder toesig en met bekwame begeleiding gedoen word. Die ondersteuningsaspek is so belangrik omdat dié persone soms voel asof hulle van die samelewing geïsoleer is. Tog is dit ook belangrik om te vermeld dat sulke persone steeds fisiese en geestelike teisteringe mag ervaar en soms ook gerehabilteer moet word ten opsigte van substans misbruik.

4. Die okkulties gekwelde adolessent moet ook persoonlik groei in die geloof en weerstand bied deur die geestelike dissipline van Bybellees en gebed, met klem op die wapenrusting volgens Efesiërs 6: 10-20. Soos by punt 3 aangedui, is dit noodsaaklik dat die persoon moet groei ten opsigte van die geestelike aspek, maar ook in terme van die ander aspekte van menswees. Die okkulties gekwelde mag somtyds hewige versoekings en beproewings in sy of haar lewe ervaar, wat dit noodsaak dat die geestelike dissipline aanwesig moet wees. Die navorser ondersteun dus die standpunte van Van N. Huisamen (1990) en Jonker (1991).

5. Die okkulties gekwelde adolessent moet aanmeld vir diens en getuienislewering ten einde te groei in altruïsme. Sodra die okkulties gekwelde 'n pad van groei stap en tuis word in die Christelike gemeenskap, is dit ook noodsaaklik dat die persoon hom- of haarself beskikbaar sal stel vir ander hulpbehoewendes. Getuienis stel die persoon in staat om die nuutgevonde waarhede te verinnerlik, maar ook om vir sy of haar naaste van diens te wees.

6. Die *paranese*, *paraklese* en voortgaande skuldpastoraat moet deur die ondersteuningsnetwerk geïnkorporeer word. Die okkulties gekwelde moet bereid wees om ingeskakel te bly by hierdie ondersteuningsnetwerk ter wille van eie groei en ondersteuning deur ander. Dié drie aspekte van die pastoraat moet sorgvuldig uitgewerk word om aan die okkulties gekwelde die versekering te bied dat daar deurslaggewende nasorg aan hom of haar gebied word.

HOOFSTUK 6

'N PRAKTYKTEORIE VIR DIE PASTORALE TERAPIE AAN ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE WAS

6.1 DIE UNIEKE AARD VAN DIE PASTORALE TERAPIE

Binne die pastorale terapie het daar ook soos in hoofstuk 1 aangedui is, bepaalde paradigmaterskuiwing plaasgevind. Die epistemologieë wil keuses maak wat nie noodwendig uitvoerbaar is nie. Die intrapsigiese dinamika moes plek maak vir 'n psigosistemiese dinamika (Clinebell 1983: 188-191). Selfverwesening en outonomie word vervang deur die sisteem; die samelewing en die kultuur bepaal wat reg is. Die metafisiese en ontologiese dinamika moes plek maak vir 'n hermeneutiese of handelingswetenskaplike benadering. Die ervaring, die beleving en handeling bepaal die uiteinde. Selfs die kerugmatiese dinamika moes plek maak vir 'n narratiewe benadering. Ook die amptelike versorging is vervang deur onderlinge versorging. Modernisme wat deduktief, non-direktief en dogmaties was, moes plek maak vir die postmodernisme wat induktief, direktief en hermeneuties is.

Pastorale terapie kan volgens De Jongh van Arkel (1999: 95) beskryf word as 'n terapie wat langtermyn rekonstruktiewe terapeutiese metodes gebruik om diep en kroniese probleme te genees. Hy onderskei die pastorale terapie van psigoterapie alhoewel die terapeut tog psigologiese insigte moet hê, maar nie diagnoses mag maak nie. Die verskil tussen pastorale terapie en pastorale berading is veral geleë in die lengte en diepte van elk. Eersgenoemde neem langer (langtermyn, rekonstruktief) terwyl laasgenoemde meer omvattend en indringend is. Botha (1979: 102) verwys na laasgenoemde as pastorale sorg, maar onderskei nie 'n pastorale terapie nie, net 'n psigoterapie wat by die psigologie tuishoort. Die navorser verskil egter van hom omdat die pastorale terapie in 'n leemte voorsien, naamlik waar die psigologie klinies en diagnosties van aard is. Rossouw (1992: 237-238) verwys na die paradigmaterskuiwing in die pastorale teologie en verwys na die antitese-model, die komplementariteitsmodel en die sintetiese model, waar

laasgenoemde twee modelle juis ruimte skep vir die pastorale terapie se unieke aard. In teenstelling met Rossouw (1992: 237-238) beskou De Jongh van Arkel (1992: 163-167) dit egter nie as 'n paradigmaverskuiwing nie, maar eerder 'n pragmatiese skuif. Tog is die navorser oortuig van 'n paradigmaverskuiwing na aanleiding van die skuive van modernisme na postmodernisme, van Diakoniologie na Praktiese Teologie, asook van pastorale berading na pastorale terapie. Die unieke aard van die pastorale terapie kan saamgevat word soos in De Klerk (1981: 3-16) se intreerede: dit is 'n teologiese dissipline (poimeniek en diakoniek) met 'n eie aard en bestemming. Die diagnoseerende kennis van ander pastorale wetenskappe maak dat daar vrugbare handreiking (multi-professionele spanverband) en 'n onderlinge ooreenkoms moontlik is. Joubert (2000: 107) veronderstel dat pastoral terapeutiese optrede enersyds vereis dat die terapeut 'n aktiewe verhouding met die Here het, want die terapeut is instrumenteel tot die genesing van die kliënt, en andersyds moet die terapeut die nodige opleiding en teoretiese agtergrond hê om rekonstruktiewe terapeutiese metodes te kan aanwend. Van Jaarsveld (2001: 146-147, 149) definieer die pastorale terapie as uniek en eiesoortig - dit benader die mens openbaringsmatig vanuit 'n skeppings- en herskeppingsmatige perspektief. Dit beoog die hoogste mate van geloofsrealisering by die gespreksgenoot wat vanuit 'n eskatologiese perspektief benader word. Die pastorale terapie werk met die transendente dimensie van sinvelde en het primêr te doen met probleme op trans-psigiese vlak, rakende die mens se spiritualiteit en geloofsfunksies, sowel as sy of haar verhouding tot God.

Die navorser wys daarop dat baie van die tegnieke van behandeling waarna verwys word, buite die veld van die terapeut en pastorale terapeut lê, tensy die terapeut ook as 'n kliniese terapeut geregistreer is. Die pastorale terapeut moet egter om twee redes hiervan kennis dra: enersyds sal dit die terapeut help met die proses van pastorale evaluering, en andersyds sal die totale holistiese en langtermyn pastoral terapeutiese proses geïntegreer word, sodat die pastorale terapeut gedurig 'n volledige beeld van die proses kan hê en ondersteunend met die kliniese terapeut kan saamwerk. Die navorser werk met die narratiewe terapie, maar tog word diagnostiese terapie ook gebruik.

6.2 TERAPEUTIESE STRATEGIEë MET BETREKKING TOT ADOLESSENTE WAT OKKULTIESE GEKWELD IS

6.2.1 DIE GENEAGRAM

Die geneagram is 'n voorbeeld van 'n familiesisteamteorie-strategie (Kotzé 1991: 644-651; McGoldrick en Gerson 1995: 1-38; Kerr 1988: 221-255). Die geneagram bied die geleentheid om 'n familiestamboom te teken oor hulle lewe en verhoudings vir ten minste drie geslagte. Dit maak dit moontlik om familiepatrone te identifiseer en om hipoteses te postuleer vir kliniese probleme wat met die familiekonteks verbind kan word. Hierdie sistemiese benadering maak dit moontlik om huidige gedragpatrone te kan vaslê asook om die familiegeskiedenis en sy gepaardgaande probleme bloot te stel. Sekere herhalende patrone kom moontlik voor en dit maak dit moontlik om 'n probleem op soveel vlakke as moontlike te kan beskou. Die familie verteenwoordig homself en daarom herhaal die gebeure van geslag tot geslag. Die persepsie dat okkultiese gekweldheid deur middel van 'n bloedlynvloek en 'n verkeerde interpretasie van Eksodus 20 vers 5 oorgeërf kan word, kan beter verduidelik word na aanleiding van gebeure wat herhaaldelik in geslagte plaasvind. Daarom is die geneagram 'n baie effektiewe strategie vir die pastorale terapie aan okkulties gekweldde adolessente. Die navorser gebruik hierdie pastorale strategie met groot vrug. (Sien hoofstuk 4 vir voorbeelde van fenomenologiese navorsing.)

6.2.2 DIE NARRATIEF

Dill (1996: 190-192) noem dat narratiewe onbevoordeeld is; dat narratiewe as dekonstruksiterapie gebruik kan word; dat 'n storie slegs 'n storie is, 'n geleentheid om jou eie storie te vertel. Dit het ook te make met die koppeling met stories, en die besef dat stories nooit net individueel bly nie omdat daar 'n koppeling aan die groot stories van ons samelewing is waarvan ons almal deel is. Müller (1996: 97-217) maak ook van die verhaal as strategie gebruik. Hy onderskei tussen 'n verhaal van nood, 'n verhaal met 'n

storie, 'n verduisterde toekomsverhaal, herstrukturering van die verledeverhaal en rekonstruksie (verbeelding) van 'n toekomsverhaal. Prosedures wat in die gespreksagenda gebruik kan word, is die sirkulêre verhaal, die kronologiese verhaal, die grafiese verhaal, die ekosistemiese verhaal, die geëksternaliseerde verhaal, die geloofsverhaal, die hipotetiese verhaal, verantwoordelikheid vir die verhaal en 'n rituele verhaal.

Vir die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente kan die narratiewe van groot waarde wees. Die waarde van die grafiese verhaal (geneagram) is reeds bespreek. Dit is veral die verhaal van nood en 'n verduisterde toekomsverhaal wat vir die okkulties gekwelde adolessent van besondere waarde sal wees. Sien hoofstuk 4 se fenomenologiese afdeling vir voorbeelde van okkulties gekwelde adolessente se narratiewe. Hulle meld juis by die terapeut aan vanuit 'n verhaal van nood en omdat daar 'n verduisterde toekomsverhaal aanwesig is. Dis juis die geloofsverhaal (Evangeliedeling) en heilstoeëning wat weer 'n rekonstruksie van sy of haar verduisterde toekomsverhaal teweeg bring. So kan 'n verhaal (verhaal van nood) ook gedekonstrueer word as een van die tegnieke van die narratiewe (White 1991: 109-149; McLean 1997: 18-29). Dit was Gerkin (1986: 43-58) wat veral van narratiewe teologie gebruik gemaak het. Hy werk veral dialekties in die sin dat God se narratiewe in Israel se geskiedenis weerklink het. Narratiewe is nie as sodanig postmodernisties nie, maar iets intrinsiek aan die Bybel. Dit is juis wat die okkulties gekwelde adolessent moet hoor aangaande God. Hulle is dikwels kwaad vir God oor gebeure uit hulle verlede en daarom bied die narratiewe strategie 'n uitstekende geleentheid om die verhaal van God se weldade te vertel of sommige van die persepsies oor God te dekonstrueer.

6.2.3 “REFRAMING”

“Reframing” (Becvar en Becvar 1996: 100-101, Lemmer 1998: 63-64) of herformulering het te make met herstrukturering van die verledeverhaal. Om tot herinterpretasie en uiteindelik tot herstrukturering te kan kom, moet 'n mens gebruik maak van taal en herformulering “reframing”. Om te herformuleer is dus om 'n ander raam “frame” te

suggereer waarmee dit moontlik word om 'n bepaalde verhaal anders te vertel. Die doel is om betekenisvolle verandering te laat plaasvind. Daarom behels dit soms die doelbewuste saai van twyfel. Dit is 'n proses waardeur kliënte se sekerheid oor wat in hulle lewe aan die gang is, doelbewus bevraagteken word. Paradoksale intervensie is dus onmoontlik sonder positiewe herformulering en word eers op grond van sinvolle positiewe herformulering effektief. Betekenisvolle herformulering loop nie noodwendig uit op gedragsverandering nie. Waar nuwe betekenis aan probleemgedrag gegee word, maak dit immers die wysiging van daardie gedrag onnodig (Müller 1996: 123-129). Capps (1990: 28) noem nog 'n paar tegnieke van herformulering, soos verwarring, advertering in plaas van verberging, welwillende sabbotasie, die illusie van alternatiewe, voorsiening van 'n erge alternatief, voorskrywing en die oorgee-tegniek. Eksternalisering is een van die bruikbaarste metodes (Müller 1996: 165) en sal vervolgens bespreek word.

6.2.4 EKSTERNALISERING

Daar kan ook van eksternalisering (White en Epston 1990: 38-76; Lemmer 1998: 62-63) as narratiewe strategie gebruik gemaak word. Volgens hierdie strategie moet probleme geëksternaliseer word. Probleme moet geobjektiveer en selfs gepersonaliseer word. Die winspunt van hierdie strategie is dat die kliënt hom- of haarself kan skei van sogenaamde "dominant stories" wat sy of haar lewe en verhoudinge tot daardie stadium gevorm en geïnternaliseer het. Sodoende kan nuwe stories geskep word wat "alternatiewe stories" en "unieke uitkomst" kan bied. Eerstens moet die probleem 'n naam gegee word. Tweedens moet die probleem gepersonifieer word en allerlei negatiewe intensies en taktieke moet as eienskappe aan die probleem toegeken word. Derdens moet ondersoek ingestel word na die wyses waarop die probleem destruktief, oorheersend en ontmoedigend ervaar word. Vierdens moet geleenthede en situasies herroep word toe die kliënt nie deur die probleem gedomineer of ontmoedig is nie. Vyfdens probeer die terapeut nou saam met die kliënt historiese bewyse ontdek wat vertel van bevoegdheid en potensiaal om teen die probleem op te staan. Sisdens probeer die terapeut spekulasie ontlok oor watter soort toekoms verwag kan word van iemand wat so sterk en bevoeg teen die probleem kan optree en laastens moet daar 'n gehoor ontdek of geskep

word wat “applous” kan gee vir die nuwe identiteit en nuwe storie wat besig is om te ontwikkel (Müller 1996: 167-171). Hierdie metode kan met vrug aangewend word in die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente, want dit help die kliënt om deur probleme te werk en om by nuwe uitkomst te kan eindig. In die fenomenologiese afdeling van hoofstuk 4 word voorbeelde van eksternalisering aangetref. ‘n Besondere hulpmiddel is die skryf van briewe.

6.2.5 SKRYFWERK

Skryfwerk en spesifiek die skryf van briewe help kliënte om self outeurskap van hulle lewens oor te neem (White en Epston 1990: 34-37). Vir die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente is die briefskryftechniek veral nuttig na die verlies van ‘n familielid. Volgens McGoldrick (1991: 61) is die skryf van ‘n brief aan die persoon wat oorlede is een van die effektiëste tegnieke in die hantering van roumart. Worden (1988: 74-75) voeg ook die gebruik van ‘n leë stoel en foto’s van die oorlede persoon as tegnieke by wat die briefskryftechniek kan komplementeer. Die navorser het reeds goeie resultate met hierdie tegniek gehad en is oortuig daarvan dat dit vir die okkulties gekwelde adolessent van groot waarde kan wees indien hy of sy soortgelyke verliese gely het. (Sien hoofstuk 4 se afdeling met fenomenologiese empiriese gegewens vir voorbeelde van skryfwerk in die terapeutiese proses.)

6.2.6 VRAAGSTELLINGSMETODE

Assosiërende invloedryke ondervraging (White 1989: 37-45) help kliënte om hulle probleme te eksternaliseer en nuwe lewenstories te ontwikkel. Sekere “externalizing questions” en “unique outcome questions” word gebruik. Eersgenoemde handel oor vloeibare en ontwikkelende definisies deur middel van relatiewe invloedvraagstelling soos byvoorbeeld: “Watter invloed het die probleem op jou lewe?” en “Watter invloed het jy op die lewe van die probleem?” (Lemmer 1998: 63), en van die spesifieke na die algemene tipe vraagstelling. Dan word daar van ekspert- na populêre definisies beweeg en laastens na ‘n gemeenskaplik aanvaarde definisie van die probleem. Wanneer hierdie

vraagstelling gedoen is, word daar dan laastens na “unique outcome questions” beweeg. Hier word drie verskillende tipes vraagstelling onderskei, naamlik “landscape of action questions” wat handel oor die uitvoer van unieke uitkomst; “landscape of consciousness questions” wat kliënte aanmoedig om te reflekteer oor en vas te stel wat die betekenis is van die ontwikkelinge wat ontdek is by die vorige proses “landscape of action”; en derdens die “experience-of-experience questions”. By laasgenoemde moet die kliënt kan weergee wat hy of sy glo of veronderstel ander persone se ervaring van hulle is (Dill 1996: 204-206). Hierdie strategieë kan met groot nut aangewend word in die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente om hulle ‘n bietjie los te maak (eksternaliseer) van die probleem agter die probleem. (Sien hoofstuk 4 se afdeling met fenomenologiese empiriese resultate vir voorbeelde van hoe die vraagstellingsmetode in die pastoraal terapeutiese proses aangewend is.)

6.2.7 RITUEEL

Müller (1996: 183-194) gebruik ritueel as narratiewe strategie. Vir die okkulties gekwelde adolessent speel ritueel en seremonies ‘n baie belangrike rol omdat dit sekuriteit en aanvaarding verleen. Empiriese navorsing in hoofstuk 4 het ook aangetoon dat rituele ‘n tipiese element van die okkultiese subkulture verteenwoordig. Rituele is eerstens simboliese handeling waarby woorde en dade ‘n rol speel, en tweedens het rituele te doen met kommunikasie. Derdens is daardie kommunikasie die gee van ‘n antwoord op ‘n bepaalde gebeurtenis, persoon, gemeenskap of aan God. Vierdens dui dit op formele en gestruktureerde handeling. Vyfdens kan daar soms ‘n religieuse element by die ritueel betrokke wees. Terapeutiese rituele kan baie effektief wees en Müller (1996) noem ‘n egskedingsritueel as voorbeeld. Roberts (1988: 37-42) beskou terapie as sulks as ‘n ritueel. Die navorser het in hoofstuk 5 gewys op die ritualistiese karakter van bevryding, en het aangedui dat handeling soos die gebruik van olie (salwing), hande-oplegging ensovoorts terapeutiese waarde kan hê. (Sien hoofstuk 4 se afdeling met fenomenologiese navorsing vir voorbeelde van die gebruik van rituele in die pastoraal terapeutiese proses.)

6.3 KONSTRUKTIVISME EN SOSIALE KONSTRUKSIONISME

Okkulties gekwelde adolessente het 'n bepaalde konstruksie van die werklikheid gevorm en kan dikwels niks en niemand vertrou nie. Hulle sien die duiwel in alles en daarom stel die navorser in die taal van Clinebell eerder 'n rekonstruksie van die werklikheid voor. Kotzé en Kotzé (1997: 27) sien kennis ewenseens as 'n sosiale konstruksie en nie as die objektiewe beskrywing van eksterne realiteite nie. Gevolglik behoort daar 'n dekonstruksie plaas te vind. Volgens Hare-Mustin en Marecek (1988: 460-461) vind dekonstruksie plaas wanneer die kliënt gehelp word om alternatiewe betekenis te bekom. Die kliënt is narreerder en nie net 'n ongeïnteresseerde toeskouer nie. So soek beide die terapeut en die kliënt na verborge subtekste en verskeie vlakke van betekenis. Hierdie proses stem baie ooreen met psigoanalise deurdat veranderde betekenis tot veranderde gedrag kan lei. Gergen (1985: 266-275) wys daarop dat probleme verstaan moet word in terme van die verhouding waarin die probleem voorkom. Sodoende word die lewensverhaal in hierdie verhoudinge gevorm. Geen kommunikasie is moontlik sonder interaksie nie. Daar word dus wegbeweeg van individualisme af. Dit alles staan met ander woorde lynreg teenoor die subjekgeoriënteerde teorie. Kennis word eerder binne verhoudinge gekonstrueer en is geïnterpreteerde kennis (Kotzé 1992: 49-71; Dill 1996: 179; Dill en Kotzé: 1997: 21).

Die navorser kan van dekonstruksie as terapeutiese vaardigheid gebruik maak maar dit moet met 'n ander inhoud gevul word. Waar sosiale konstruksionisme die kliënt help om hom- of haarself te help, wil 'n Diakoniologiese benadering 'n kliënt se verkeerde konstruksie met die Bybelse waarheid verruil en verruim. Sosiale konstruksionisme as epistemologie kan nie aanvaar word nie vanweë die gebrek aan vaste norme en die ontkenning van absolute waarheid. Daar is dus geen leidinggewende of rigtinggewende betrokkenheid van die terapeut by die kliënt nie. Dekonstruksie kan egter as 'n strategie gebruik word deurdat die terapeut die kliënt lei tot 'n ontwapening en 'n erkenning van probleme en sondige gedrag of optrede. Hierdie dekonstruksie funksioneer deur middel

van die Woord van God deur die werking van die Heilige Gees. Dit veronderstel 'n proses- en langtermynbenadering.

6.4 DIE HERMENEUTIESE TERAPIEë

Vir Gergen (1994) bestaan daar net waarheid in afwisselende en verskillende gesprekke en is geen gesprek transendenteel bevoorreg nie. Dus het woorde op sigself geen betekenis nie. Hulle bring alleen betekenis voort deur die plek wat hulle in die menslike interaksieproses inneem. Daarom moet daar eerder 'n klem op kommunaliteit geplaas word (Dill 1996: 193-196). Die navorser kan homself nie met hierdie benadering vereenselwig nie en wil eerder die inhoud van die hermeneutiek inklee met 'n Bybelse verstaan van die mens as geskapene na God se beeld. Die postmodernistiese epistemologie kaap die hermeneutiek en wend dit uitsluitlik as 'n postmoderne terapie aan. Firet (1974: 60-122) slaag egter daarin om die hermeneutiese proses te hanteer en verklaar binne die modi van *kerugma*, *didagé* en *paraklese*. Die hermeneutiese verstaan figureer kongruent met die agogiese begeleiding tot verandering (Firet 1974: 248-295). Dit is nie op die agenda van die hermeneutiese konstruktivisme nie en dus nie bruikbaar vir die terapeut aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke was nie.

Sandage (1998: 28-29) stel egter 'n postmoderne Christelike berading voor waarin veral narratiewe strategieë gebruik en aangevul word. So verwys hy na "remembering" as die onthou van God se storie met ons lewens. "Listening" verwys na verlossende subplotte waarin God se outeurskap 'n groter werklikheid is as die mens se gebrokenheid en vertwyfeling. Laastens verwys hy na "imagining" as die bewuswording van God se beweging en betrokkenheid. Hierdie sogenaamde postmoderne Christelike berading kan egter nie aanvaar word nie omdat die konsekwensies van die postmodernisme nie rekening hou met geloofsuitgangspunte nie. Die pastorale terapie sal homself moet kan verantwoord ten opsigte van postmoderne christelike berading en wel vanuit 'n Bybelse of Diakoniologiese uitgangspunt. Die punt is dat hierdie benadering dan juis nie meer 'n postmoderne paradigma verteenwoordig nie. Hierdie benadering kan hoogstens as strategie en tegniek gebruik word. "Listening", "remembering" en "imagining" kan wel 'n

rol speel in die terapie aan okkulties gekwelde adolessente, maar dan as deel van 'n narratiewe pastoraleaale terapeutiese intervensie.

6.5 PSIGOPATOLOGIE EN OKKULTIESE GEKWELDHEID

Kaplan et al. (1994: 55) onderskei tussen adolessente “onrus of “verwarring” “turmoil” en diagnoseerbare psigopatologie as gevolg van 'n onrustige fase van rebelsheid, wisselende gemoedstemminge “moodswings” en impulsiwiteit. Indien die fase nie suksesvol deurgewerk word nie, gee dit aanleiding tot rolverwarring, weglopery, kriminaliteit en erge psigopatologie. Tipiese adolessenteproblematiek is byvoorbeeld aborsie wat voortspruit uit buite-egtelike swangerskap en prostitusie. Laasgenoemde kan die gevolg wees van misbruik uit die kinderjare of verkragtings, en kan aanleiding gee tot MIV / Vigs.

6.5.1 SOMATOFORME VERSTEURING

Binne die okkultiese subkulture en selfs binne kerklike geledere vind onverklaarbare psigosomatiese fenomene plaas, soos stigmata in die Rooms- Katolieke kerk, die sogenaamde “Toronto Blessing” binne charismatiese kerke, voodoo-verskynsels, geloofsgenesing en selfs duiweluitdrywing wat gepaard gaan met vreemde fisiologiese response op grond van psigologiese of geestelike kwellinge. Dit alles kan as grys areas bestempel word. Die DSM 4 stel dit egter duidelik dat die simptome van die dissosiatiewe transversteuring, ook genoem “trance and possession disorder” (Barlow en Durand 2001: A10), nie deel mag wees van godsdienstige of kulturele oortuigings nie, omdat demoniese besetenheid in verskeie kulture voorkom en van 'n transtoestand, waar 'n persoon hom- of haarself willekeurig in so 'n toestand bring onderskei moet word. Hierdie versteuring hoort egter by die dissosiatiewe versteurings. Kaplan et al. (1994: 617-631) onderskei 5 spesifieke somatoforme versteurings, naamlik somatiseringsversteuring, konversieversteuring, hipochondrie, liggaamsdismorfiese versteuring, somatoforme pynversteuring, en Louw (1989: 158) voeg ongedifferensieerde somatoforme versteuring by. Daar moet ook onderskei word tussen “malingering”, waar iemand leuens vertel om

daaruit baat te vind, “fictitious” (kliënt wil in ‘n pasiëntrol wees sodat hy of sy gepamperlang kan word en “somatoforme” as ‘n egte belewenis van die probleem. Die meeste kliënte sien hulle probleem as organies en verkies om eerder na medici te gaan as na psigoloë en psigiaters. Die kliënt moet verstaan dat daar dikwels ‘n psigologiese onderbou vir sy of haar probleem is. Dit is egter vir die pastorale terapeut belangrik om in multi-professionele hoedanigheid te konsulteer die gevolgtrekking van okkultiese gekweldheid gemaak word. Gedrags- en gesinsterapie word ook meermale aanbeveel (Louw 1989: 160).

6.5.2 DISSOSIATIEWE IDENTITEITSVERSTEURINGS

‘n Besonder komplekse aspek van die okkultiese subkulture is die hele aangeleentheid rakend satanieserituele-misbruik. Volgens ‘n handleiding van Joubert (2000), ‘n kliniese sielkundige in op hierdie veld werk, word ‘n onderskeid tussen trauma, misbruik, rituelemisbruik en breinspoeling getref wat aanleiding gee tot verdedigingsmeganismes waarvan die dissosiatiewe versteuring uitgesonder word (Joubert: 2000: 4-25). Volgens McNutt (1995: 223-235) vind daar programmering binne okkultiese groepe plaas en persone word gedwing om deel te neem aan rituele. Dit sluit in die moord van mense die slagting van diere asook verkragtings. Els en Jonker (2000: 259-272) beskryf die aard van die rituele as gebaseer op temas van lewe en dood. By 65% van die slagoffers het die misbruik al by ouderdomme jonger as drie jaar begin. Die probleem is dat daar tydens bevryding ‘n onderskeid getref moet word tussen demone en meervoudige persoonlikhede (alters). Dissosiatiewe versteuring en posttraumatiesestresversteuring kan die gevolg wees van hierdie rituelemisbruik. Tog is daar baie skeptisisme oor die bestaan van satanieserituele-misbruik omdat daar geen konkrete getuienis bestaan nie en dit dikwels afgemaak word as ‘n sameswering (Passantino en Passantino 1999: 1-14).

Volgens Kaplan et al. (1994: 644-650) is dissosiatieweidentiteitsversteuring (DID) dieselfde as meervoudigepersoonlikheidsversteuring. Die oorsaak is inderdaad traumatiese gebeure uit die kinderjare wat fisiese of seksuele misbruik insluit. Twee of

meer onderskeidende persoonlikhede kom voor (DSM 3-R). Hierdie versteuring kan maklik met 'n grenslynpersoonlikheid of skisofrenie verwar word. Rossouw (1992: 413) meen dat wanneer een van die persoonlikhede 'n religieuse aard het, die onderskeid tussen psigopatologie en besetenheid baie moeilik getref kan word. Die oorskakeling van een na 'n volgende persoonlikheid is skielik en dramaties terwyl persoonlikhede hulle eie name het en ten volle geïntegreerde gedragpatrone vertoon.

Die terapie is gewoonlik insiggeoriëteerde psigoterapie in samewerking met hipnoterapie. Die doelwit is om die persoonlikhede te integreer en om skadelike gedrag uit te skakel, en daarom word hospitalisasie soms aangeraai. Dit word net veel ingewikkelder as die kliënt by okkultiese subkulture betrokke was en daar ook demoniese manifestasies plaasgevind het. Barlow en Durand (2001: 178-179) stel voor dat snellers geïdentifiseer moet word wat aanleiding gee tot die traumatiese herinneringe. Die kliënt moet ook die traumatiese gebeure herleef en beheer daarvoor verkry. Die terapie is langtermyn van aard en die vertroue van die kliënt moet weer herwin word. Die pastorale terapeut kan 'n groot rol speel in die genesingproses deur middel van die sewe fases, aldus Joubert (2000: 25-39): akkurate diagnosering; die daarstelling van veiligheid en vertroue; interne kommunikasie met persoonlikhede; eksplorاسie en intergrasie van traumatiese herinneringe; vernuwing van die gedagtes; versmelting van persoonlikhede; en deur die vrugte van die Gees te bewerkstellig en te fasiliteer.

6.5.3 GEMOEDSVERSTEURINGS

Louw en Van Jaarveld (1989: 167-188) onderskei depressie van manie. Eersgenoemde se kliniese beeld behels byvoorbeeld eet- en gewigsversteurings, slaapversteurings, psigosomatiese versteurings, verlies aan belangstelling of genot, verlies aan energie, lae eiewaarde en skuldgevoelens, probleme om te dink of te konsentreer en herhalende gedagtes rakende die dood en selfmoord. Wat manie betref, behels die kliniese beeld hiperaktiwiteit, spraaksaamheid, gedagtevlugte, opgeblase selfagting, afname in slaap, afleibaarheid en roekelose gedrag. Die DSM 4 identifiseer episodes wat nie gelykstaande aan 'n versteuring is nie. 'n Major depressiewe episode behels kriteria wat vyf of meer

simptome moet bevat (Kaplan et al. 1994: 524-527). 'n Maniese episode behels bipolar een of twee, die hipomaniese episode en die gemengde episode waar beide simptome voorkom. Die depressiewe versteuring kom voor as 'n kliënt nog nooit tevore manies of hipomanies was nie. Die bipolêre versteuring onderskei bipolar een met die teenwoordigheid van manie, terwyl bipolar twee hipomanie vertoon, wat 'n ligter toestand as manies is. Ander gemoedsversteurings is PMS met 'n afname van progesteronvlakke, minor depressiewe versteuring wat nie so intens is nie en baie kort duur; herhalende kort depressiewe versteuring; postpsigotiese delusie; en 'n oop kategorie. Medikasie vir simptomatologie is antidepressante vir 'n minimum van ses maande terwyl dit drie maande neem net om te stabiliseer. Hierdie medikasie verhoog die serotonienvlakke. Adollesente in die algemeen (Barlow en Durand 2001: 195) en die meeste adollesente wat by okkultiese subkulture betrokke is, vertoon 'n kliniese beeld van 'n gemoedsversteuring, met die moontlike gevolg van selfmoord (Barlow en Durand 2001: 196), en daarom is dit noodsaaklik om in multi-professionele verband te kan saamwerk.

6.5.4 SELFMOORD

Selfmoordneigings, -pogings en selfmoord as sulks is deel van die werklikheid van die okkulties gekwelde adollesent. Volgens statistieke van die Suid-Afrikaanse Polisie se eenheid vir okkultverwante misdade was daar 15 selfmoorde vanaf 1989-1994 en in 1994 alleen sewe selfmoordgevalle van adollesente wat by okkultiese subkulture betrokke was. Volgens Prinsloo en Louw (1989: 189-204) neem selfmoord onder adollesente steeds toe. Hulle onderskei in hierdie verband gekontamineerde denke wat berus op 'n spesifieke godsdienstige of kulturele konsep van die dood. So glo sataniste byvoorbeeld in reïnkarnasie en dat selfmoord die hoogste offer aan Satan is. Wat die psigopatologie van selfmoord betref, blyk depressie die hoogste korrelasie met selfmoord te vertoon, daarnaas alkoholisme en persoonlikheidsversteurings. Persone met laasgenoemde versteurings is meestal afkomstig uit gebroke huise en woon in subkulture waar geweld en alkohol- en dwelmmiddelmisbruik algemeen voorkom. Volgens Barlow en Durand (2001: 221-222) kan stresvolle lewensgebeure, soos byvoorbeeld verwerping, ook

aanleiding gee tot selfmoord. Dit is dikwels die geval met okkulties gekwelde adolessente. Selfmoordnotas kom ook voor en die navorser het talle voorbeelde van sulke notas van okkulties gekweldes in sy besit.

Die terapie aan persone wat selfmoordneigings openbaar moet eerstens voorkomend wees ten opsigte van krisisingryping of intervensie, en behoort byvoorbeeld ook die inrigting van 'n selfmoordvoorkomingsentrum in te sluit. Hier speel die multi-professionele span weer 'n deurslaggewende rol, terwyl die pastorale terapeut die okkulties gekwelde adolessent ook op 'n holistiese wyse sal moet bedien, byvoorbeeld volgens Clinebell (1984: 25-45) se model.

6.5.5 SKISOFRENIE

Daar is oor die jare heen 'n lang debat gevoer oor die ooreenkoms tussen skisofrenie en okkultiese gekweldheid. Volgens Grobler en Louw (1989: 205-228) word skisofrenie gekenmerk deur ernstige disintegrasie van die persoonlikheid en daaruitspruitende simptome soos gebrekkige kontak met die realiteit, denkversteurings, waarnemings- en gemoedsversteurings en psigotiese gedrag. Rossouw (1992: 413-414) wys daarop dat die idee geskep word dat demoniese besetenheid teenwoordig is sodra daar denkversteurings voorkom. Veral as die kliënt delusies van grootheid en delusies van sonde het, word demoniese besetenheid vermoed. Volgens hom is daar egter in die etiologie van skisofrenie soveel aanduiders van biologiese merkers, dat summiere diagnosering van demoniese besetenheid hoogs ongewens is. Hart (1991: 74-77) wys op die onderskeid in simptomatologie tussen skisofrenie en demoniese besetenheid. Skisofrenie dui op die gespletenheid van die verskillende psigiese funksies soos tussen die intellek en die emosie, en tussen die intellek en die eksterne realiteit. Wat die kliniese beeld betref, is daar denkversteurings van gedagte-inhoud en gedagtevorm, waarnemingsversteurings, emosionele versteurings, versteurings van die selfsin, gebrekkige wilskrag, gebrekkige interpersoonlike funksionering, en versteurde psigomotoriese gedrag. Daar is ook verskeie fases van skisofrenie beginnende by die prodromale fase, gevolg deur die aktiewe fase en dan die residuele fase. Daar is ook

verskeie tipes skisofrenie, soos katatoniese, gedisorganiseerde, paranoïede, ongedifferensieerde en residuele skisofrenie. Die terapie aan skisofrene behels chemoterapie asook psigologiese terapieë soos gedragsterapie. Die pastorale terapeut sal hier in samewerking met die multi-professionele span te werk moet gaan indien daar ook van okkultiese gekweldheid sprake is.

6.5.6 SEKSUELE VERSTEURINGS

Kaplan et al. (1994: 55) beskou adolessensie as 'n tydperk van "risk-taking" wat onder andere ook promiskuïe seksuele aktiwiteit insluit. Volgens Theron (1989: 303-340) en Casaleggio (2001: 104-184) moet daar 'n onderskeid getref word tussen seksuele disfunksies en seksuele afwykings. Dit is egter by seksuele afwykings (parafilië) waar die okkulties gekwelde adolessent ter sprake kom. Barlow en Durand (2001: 332) definieer parafilië as "...sexual attraction to inappropriate people, such as children, or to inappropriate objects, such as articles of clothing". Volgens die empiriese navorsing van hoofstuk 4 is seksuele misdrywe 'n tipiese element van die okkultiese subkulture. Dit is veral pedofilie, seksuele masochisme, seksuele sadisme, verkragting en nekrofilie waarna Casaleggio (2001: 163-164, 165-166, 168-172) verwys as seksuele misdrywe wat by die okkultiese subkulture aan die orde van die dag is. Theron (1989: 321-322) noem ook soöfilië wat die seksuele kontak met diere behels en wat ook by die okkultiese subkulture voorkom. Casaleggio (2001: 173) verwys verder na "...seksuele omgang met verskillende seksmaats tegelyk..." wat ook na die seksorgies verwys wat deel van die okkultiese subkulture is. Die terapeut moet desnieteenstaande die kliënt onvoorwaardelik aanvaar, die kliënt se skuldgevoelens aanspreek en interdissiplinêre samewerking is weer eens baie belangrik. Die terapeut sal ook sake soos MIV/Vigs en ander seksueel-oordragbare siektes moet aanspreek in die terapeutiese intervensie (Barlow en Durand 2001: 274-276). MIV/Vigs kan weer aanleiding gee tot ander psigopatologie soos dementia, delirium, angstersteurings, aanpassingsversteurings, depressiewe versteurings, substansmisbruik, selfmoordneigings en die "worried well" (Kaplan et al. 1994: 380). Dit is selfs soms nodig om chirurgiese handskoene tydens bevrydingssessie te dra, aangesien okkulties gekweldes hulleself moontlik kan beseer. Die terapeut sal in

multi-professionele spanverband moet werk in die behandeling van die pedofiel, die sado-masochis en die verkrachter wie se prognose relatief swak is. Aversietherapie en groepsterapie is moontlike strategieë om hierdie kliënte multi-professioneel te help.

6.5.7 SUBSTANSMISBRUIK EN –AFHANKLIKHEID

In hoofstuk 4 is gevind dat substansmisbruik een van die tipiese elemente van die okkultiese subkulture is. Soos reeds genoem beskryf Kaplan et al. (1994: 55) adolessensie as 'n tyd van kansvattery, veral wat betref alkohol-, tabak- en ander substansmisbruik. Volgens Louw (1989: 341) word die term psigo-aktiewe-substansgebruikversteuring gebruik in plaas van dwelmverslawing. Verslawing word ook vervang met twee diagnostiese kategorieë: afhanklikheid en misbruik. Daar word 'n onderskeid getref tussen hallusinogene middels soos LSD en ander sintetiese hallusinogene middels soos dagga; opiate soos heroïen; sedatiewe middels; stimulant soos kokaïen en amfetamiene. Ecstasy is 'n moderne weergawe van stimulant wat baie gewild is onder adolessente (Barlow en Durand 2001: 349). Dan is daar ook inhaleermiddels soos petrol, bensien en sekere sintetiese gomsoorte, en laastens nikotien (Louw 1989: 344-363). In 'n aparte hoofstuk word ook na alkoholmisbruik en –afhanklikheid verwys. Die navorser klassifiseer dit alles onder substansmisbruik en –afhanklikheid. Die terapeutiese intervensie sal weer in samewerking met die multi-professionele span moet geskied en rehabilitasie-instansies die okkulties gekwelde adolessent moet fasiliteer om eers die misbruik en / of afhanklikheid van substans te behandel. Detoksifikasie sluit die gebruik van chemoterapeutiese tegnieke soos kalmeermiddels en metadoon in ten einde die onttrekkingsimptome te help verlig. Daarbenewens word opiaat-antagoniste gebruik terwyl individuele psigoterapie in hierdie gevalle beperkte waarde inhou. Dit is veral groepsterapie wat baie gewild is in die behandeling van substansmisbruik en / of afhanklikheid. Terapeutiese gemeenskappe is die bekendste behandelingsprogramme in multi-professionele hoedanigheid (Louw 1989: 366-368). Kaplan et al. (1994: 396) wys ook daarop dat alkoholisme spesifiek 'n sistemiese probleem is. Die gesin hou dikwels hierdie alkoholisme in stand (beskerm die

geheim) en daarom moet hulle help om die verantwoordelikheid te aanvaar, deur byvoorbeeld die kliënt te konfronteer en te ondersteun in die herstelproses.

6.5.8 PERSOONLIKHEIDSVERSTEURINGS

Möller (1989: 392-414) beskryf 'n paar van die bekendste persoonlikheidsversteurings, soos Groep A: paranoïede, skisoïede en skisotipiese persoonlikheidsversteurings; Groep B: histrioniese, narsistiese, antisosiale en grenspersoonlikheidsversteurings, asook Groep C: vermydings-, afhanklike, obsessief-kompulsiewe en passief-aggressiewe persoonlikheidsversteurings. Dit is veral skisotipiese persoonlikheidsversteurings, grenspersoonlikheidsversteurings en antisosiale persoonlikheid wat by okkulties gekwelde adolessente voorkom. By die skisotipiese persoonlikheidsversteuring kom eienaardighede in gedagtes, waarneming, kommunikasie en gedrag voor, sonder om 'n diagnose van skisofrenie te regverdig. Voorbeelde van sulke eienaardighede is magiese denke, ongewone perseptuele ondervindings en vreemde spraak. Dit is hier waar die terapeut in samewerking met die multi-professionele span moet onderskei wat okkulties is en wat skisotipies is. Die kliënt glo hy of sy is heldersienende, beskik oor 'n sesde sintuig en is baie bygelowig, wat wel die geval kan wees as die kliënt 'n agtergrond van okkultiese eksperimentering het. Daar is ook gewaarwordings van 'n mag of persoon wat nie teenwoordig is nie, en ander illusies.

Die grenspersoonlikheidsversteuring word gekenmerk deur onstabieleit in verskeie opsigte, insluitend interpersoonlike gedrag, gemoedsversteuring en selfbeeld. Gedragsprobleme kom algemeen voor: hulle is impulsief en onvoorspelbaar en raak dikwels betrokke by wanpraktyke soos dwelm- of alkoholmisbruik, seksuele praktyke en dobbelary. Benewens kroniese gevoelens van verveeldheid en leegheid kom ernstige wisselinge in die gemoedstoestand ook voor. Hulle frustrasietoleransie is laag en woede-uitbarstings en gewelddadige gedrag, sonder enige provokasie, is algemeen. Identiteitsversteuring en selfbenadelende gedrag soos selfmoordpogings of vuiggevegte is nie vreemd nie (Barlow en Durand 2001: 400). Die gemoedstoestand is dikwels onstabiel en disforiese gemoedstemmings met ontoepaslike woede kom voor.

Selfskending kom ook voor (Barlow en Durand 2001: 393). Verskeie okkulties gekwelde adolessente is betrokke by selfmutilasie of ander vorme van selfskending. Enersyds is dit deel van die okkultiese subkulture, maar andersyds kan dit deels te wyte wees aan die grenspersoonlikheid. Die pastorale terapeut sal ook hier in samewerking met die multi-professionele span moet funksioneer. Dit is veral die gedragterapeutiese prosedure van selfgeldingsopleiding wat ingestel is op die verbetering van ontoereikende interpersoonlike vaardighede wat 'n redelike mate van sukses het. Ook groepbenaderings, soos die terapeutiese gemeenskap of milieuterapie, kan gebruik word.

Wat die antisosialepersoonlikheidsversteuring (psigopatie of sosiopatie) betref, manifesteer dit tydens adolessensie as aggressiewe seksuele gedrag en drank- en dwelmmisbruik. Sodanige persone het ook 'n gebrekkige gewetensfunksie en toon gevolglik gee berou oor die effek wat hul gedrag op ander het nie; hulle kan selfs voel dat dit geregverdig is om ander seer te maak of te mishandel. Dit is uit die voorafgaande duidelik dat misdadige gedrag aanduidend van psigopatie kan wees (Barlow en Durand 2001: 400). Uit hoofstuk 4 is misdaad as die kenmerkendste element van die okkultiese subkulture uitgesonder. Om die rede, sou die terapeut in 'n multi-professionele hoedanigheid moet saamwerk om die kliniese beeld te onderskei veral wat satanisme betref. Hierdie beeld word gekenmerk deur 'n gebrek aan emosionele diepte; onvermoë tot diepgaande interpersoonlike verhoudings; gebrek aan berou en skuldgevoelens; onverantwoordelikheid; impulsiwiteit; patologiese egosentrisiteit; patologiese valsheid en onbetroubaarheid; onvermoë om uit vorige ervaring te leer; uitstekende vermoë om te manipuleer; onvermoë om met enige doelgerigte aktiwiteit te volhard en volgens 'n lewensplan te leef; lae frustrasietoleransie en onbeheerste aggressie; afwesigheid van uitgesproke angsgebaseerde versteurings, psigotiese simptome of verstandelike gestremdheid. Daar word ook onderskei tussen manipulerende, aggressiewe en ontoereikende psigopatie.

Die pastorale terapeut sal weer eens in samewerking met die multi-professionele span moet werk aangesien die prognose in hierdie gevalle baie swak is. Die enigste moontlike behandeling blyk die terapeutiese gemeenskap te wees in terme van die selfregulerende,

oop stelsel tot die meer outoritêre en gedissiplineerde sisteem. Die pastorale terapeut kan egter wel hierdie kliënte begelei, aldus Oates (1987: 108-118). Hy noem hierdie persoonlikheidsversteuring “persons on the edge of chaos”. Die uitdaging wat hy stel, is dat terapeute eerstens voorbereid moet wees vir die ergste, tweedens moet daar voorsiening gemaak word vir ‘n “place to be”. Dit beteken om ‘n fisiese tuiste te kan bied nadat die kliënt deur gehospitaliseer is en ‘n terugkeer na die normale huislike omstandighede baie keer nie aanbeveel word nie. Dit beteken dat die persoon uit sy omstandighede geneem moet word en multi-professionele terapie op ‘n langtermynbasis moet ontvang. In die bediening aan okkulties gekweldes moet daar juis indringend na hierdie strategie gekyk word aangesien die persoon ook uit sy of haar subkulture verwyder moet word voordat die terapie enigsins ‘n impak op sy of haar lewe kan maak.

6.5.9 GEDRAGSVERSTEURINGS

Een van die gedragversteurings wat met okkultiese gekweldheid verwar word, is Tourette-versteuring, wat volgens Theron (1989: 429-430) as een van die soorte spiertrekkingsversteurings geklassifiseer word. Die versteuring staan ook as Gilles de la Tourette-sindroom bekend. Kenmerkend van dié versteuring, volgens die DSM 4, is meervoudige motoriese en een of meer vokale spiertrekkings (Barlow en Durand 2001: A-45). Die versteuring neem gewoonlik tussen die ouderdomme van 4 tot 14 jaar ‘n aanvang en aanvanklik tree spiertrekkings van die gesig, arms, bene en ooglede na vore. Later kom daar benewens die bestaande simptome ook simptome soos herhaalde onwillekeurige geluide voor, soos keelskoonmakery, ‘n gehoes, gegrom, geblaf en gesnuif. Kopro-lalie (onbeheersde obseenpraterij), eggolalie en selfs eggokinese is nie uitgesluit nie. Dit is juis vanweë hierdie simptome dat dit met demoniese manifestasie verwar kan word. Tourette klaar dikwels spontaan op voor bereiking van volwassenheid, maar vererger tydens adolessensie. Die terapeut sal hier ook in multi-professionele spanverband moet saamwerk. Sommige kinders baat wel by gedrags- of psigoterapie, terwyl daar ook diegene is wat positief reageer op medikasie soos haloperidol, pimozide en clonidine (Barlow en Durand 2001: 446).

6.5.10 SLAAPVERSTEURINGS

Dit gebeur soms dat okkulties gekwelde adolessente kla van iets wat hulle snags vasdruk of teister en dat hulle soms beleef dat hulle nie uit hulle slaap kan wakker word nie. Soms kla hulle ook van slapeloosheid. Dit is daarom belangrik om moontlike demoniese teisteringe van slaapversteurings te onderskei. Louw en Louw (1989: 482-488) en Barlow en Durand (2001: 258-259) bestempel slaapversteurings as kronies met 'n duur van meer as een maand. Slaapversteurings word verdeel in twee hoofgroepe: die dissomnieë en die parasomnieë. Dit is veral by parasomnieë waar die oorheersende versteuring 'n abnormale gebeurtenis tydens slaap plaasvind, waaraan aandag gegee gaan word. Daar word onderskei tussen droomangsversteuring, slaapskrikversteuring en slaaploopversteuring. Eersgenoemde twee versteurings kan maklik met 'n demoniese teistering verwar word. Droomangsversteuring het te make daarmee dat die kliënt herhaalde kere wakker word met 'n gedetailleerde herinnering van vreesaanjaende drome. Die drome is gewoonlik helder en breedvoerig en omsluit dreigemente rakende die persoon se lewe, veiligheid of selfbeeld. In ongeveer 60% van die gevalle word die versteuring voorafgegaan deur 'n belangrike stresvolle gebeurtenis. Vir die okkulties gekwelde kan die traumatiese ervaring van die betrokkenheid by okkultiese subkulture aanleiding gee tot hierdie toestand alhoewel demoniese teisteringe ook apart van genoemde trauma kan plaasvind. Slaapskrikversteuring vind plaas wanneer die persoon skielik in sy of haar bed regop sit en 'n uitdrukking van vrees en gepaardgaande tekens van intense angs, vergrote pupille, oormatige perspirasie, vinnige asemhaling en 'n versnelde polsslag vertoon. Daarom moet die terapeut ook hier in multi-professionele spanverband saamwerk rondom hierdie versteurings.

6.5.11 ANGSVERSTEURINGS

Daar moet volgens Louw (1989: 129-153) onderskei word tussen 'n veralgemeende angsverteuring, 'n paniekversteuring, fobiese versteuring, obsessief-kompulsiewe versteuring en posttraumatiesestressversteuring. Eersgenoemde versteuring is 'n

onrealistiese angs of kommer oor twee of meer lewensomstandighede vir meer as ses maande. Die terapie vir hierdie versteuring behels chemoterapie, kognitiewe terapie en ontspanningsterapie. Die terapeutiese strategie van die “lewenswiel” kan ook gebruik word, volgens Covey (1994) se boek, “Seven habits of a highly effective people”. Sodoende kan doelwitte vir elke afdeling, soos ‘n kliënt se kultuur, huwelik, gesin, stokperdjies ensovoorts gestel word.

Wat paniekversteurings behels, is daar duidelike simptome soos kortasem, die kliënt voel of hy of sy versmoor word, duiseligheid, versnelde hartklop, sweterigheid, gloede en ‘n vrees om te sterf. Paniek verskil van angs daarin dat dit skielik, onverwags, nie-kronies en van korte duur is. Dit is ook anders as ‘n fobie, want dit vind nie konsekwent plaas nie. Okkulties gekwelde adolessente kla soms van demoniese teisteringe as ‘n gevoel van iets wat hulle vasdruk of versmoor. Die multi-professionele span sal eers hierdie aspek van moontlike paniekversteurings moet uitklaar. Die aangewese terapie vir paniekversteurings is, net soos in die geval van ‘n angsversteuring, kognitiewe herkonstruksie.

‘n Fobiese versteuring is ‘n onrealistiese vrees vir iets, soos byvoorbeeld vir ‘n mens, dier of objek. Daar is talle tipes, soos byvoorbeeld agorafobie wat ‘n vrees vir plekke waar uitkoms moeilik is soos motors, busse, hysbakke en skares. Sommige okkulties gekwelde adolessente word soms gedurig geforseer om as deel van inisiasie-rituele, in doodskiste saam met insekte toegesluit te word of om in stormwaterpype bymekaar te kom. Dit sou dus belangrik wees om hierdie aspek met die multi-professionele span uit te klaar. Daar is ook sosiale fobieë wat ‘n vrees behels om iets te sê of doen wat hom of haar sal verkleineer. ‘n Eenvoudige fobie is ‘n vrees vir ‘n spesifieke voorwerp of situasie. Die terapie behels gewoonlik biologiese angswaarders en gedragsterapie soos sistematiese desensitisasie, oorstimulering en modellering.

‘n Obsesief-kompulsiewe versteuring het eerstens te make met ‘n obsessie van herhaalde onbeheerbare gedagtes, idees, oorpeinsing, aggressiewe impulse, vrese en twyfel. Daar is ook ‘n kompulsie van ‘n onweerstandbare impuls om ‘n handeling uit te

voer, asook rituele, netheid, presiesheid en kontrolering. Die terapie is biologies en gedragsterapie soos in die lyn van fobieë.

Posttraumatiesestressversteuring is 'n angsvesteuring wat ontwikkel na afloop van lewensbedreigende omstandighede (Kaplan et al. 1994: 606). Simptome soos herbelewings, vermyding van stimuli, afname in algemene response en / of verhoogde opwekking kom voor. Oorlogstres, rampe en verkragting kan tot hierdie versteuring aanleiding gee. Talle okkulties gekwelde adolessente het in hulle kinderjare rampe, verkragtings of molesterings deurgemaak. Die terapie sou insluit om die psigodinamika van die versteuring te probeer verstaan, die deurwerk van die rouproses deur middel van biblioterapie en sistematiese desentisasie, hipnoterapie, streshantering en kognitiewe herkonstruksie. Die pastorale terapeut kan, volgens Oates (1987: 25-29), help om 'n brug te vorm oor die stormwaters van hulle lewe terwyl elke brug ook duidelike padtekens het. Hiermee bedoel hy dat die terapeut beperkings moet stel sodat die angsvesteuring in die kliënt se lewe kan stabiliseer, soos byvoorbeeld wat geldsake en oorbeskermdes betref. Die terapeut kan ook 'n persoongesentreerde nie direkte houding teenoor die kliënt inneem in wat Oates (1987) 'n afhanklike masker noem. Dit is veral ten opsigte van die kliënt se geloofslewe waar die terapeut 'n motiverende rol kan speel. Die terapeut kan ook help om die kliënt se gawes en sterk punte uit te lig en te versterk. Oates (1987) gebruik ook die wysheidsliteratuur om riglyne vir die kliënt te formuleer (Spreuke 12: 25, 15: 13 en 20: 5 asook die wysheid van Jesus in Matteus 25: 24-25). "Reframing" as terapeutiese strategie kan ook help om die storie op 'n emosionele vlak te vertel deur middel van wat die kliënt alles belewe met gebruikmaking van al die sinne.

6.6 DIE PASTORALE HANTERING VAN MOONTLIKE OKKULTIESE GEKWELDHEID BY ADOLESSENTE WAT PSIGOPATOLOGIE VERTOON

Die pastorale terapeut het uiteraard 'n belangrike rol te speel in die terapie aan okkulties gekwelde adolessente wat psigopatologie vertoon. Dit is veral belangrik dat die beginsel van veranderlikes toegepas word. (Sien bylae 4) Die ENOG-vraelys is ontwerp om alle

ander verklaringsmoontlikhede uit die weg te ruim voordat die okkultiese gekweldheid aangespreek word. In die geval van substansmisbruik, sal die kliënt eers vir rehabilitasie gestuur moet word terwyl die terapeut by die multi-professionele span van die terapeutiese gemeenskap betrek moet word (Rossouw 1992: 416). Indien daar ander psigopatologie vermoed word, sal die terapeut met mediese dokters, sielkundiges en psigiaters moet skakel om eers die diagnose en behandeling van die bepaalde psigopatologie te bepaal en dan in samewerking met hierdie deskundiges op die terrein van die geestelike die moontlike okkultiese gekweldheid aan te spreek. Bevryding kan groter skade aanrig as die terapeut geïsoleerd te werk wil gaan.

6.7 PASTORALE TERAPIE AAN OKKULTIES GEKWELDE ADOLESENTE AS TRAUMABERADING

Uit die navorsing oor adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke geraak het, kan afgelei word dat trauma op een of ander wyse opgedoen word. Enersyds as gevolg van die blootstelling aan okkultiese praktyke soos menslike of diereoffers en andersyds as gevolg van traumatiese gebeurtenisse wat moontlik kon aanleiding gee tot die betrokkenheid by okkultiese subkulture, soos byvoorbeeld egskeiding, molestering en verkragting. Die woord “trauma” is afgelei van die Griekse term wat “wond” beteken. Wanneer die adolessent ‘n traumatiese ervaring ondergaan, word hy of sy ‘n gewonde individu en daar moet dan ‘n tyd vir heling wees. Trauma kan dus gedefinieer word as ‘n emosionele staat van ongemak en stres wat voorspruit uit herinneringe aan ‘n buitengewone, katastrofiese ervaring. Moontlike vroeëre gedagtes by hierdie individu dat hy of sy pyn en leed sal vryspring is deur hierdie ervaring verpletter (Coetzer 2003: 12)

In die proses van trauma word basiese veronderstellinge verpletter soos die veronderstelling dat pyn en trauma die persoon gespaar sal bly. Rasionaliteit is nog ‘n verdere veronderstelling. ‘n Slagoffer verwag dat alles wat rondom hom of haar gebeur altyd verklaarbaar en volgens ‘n sekere orde sal gebeur. Deur uiteindelik te verstaan wat wel gebeur het, verkry die slagoffer weer ‘n mate van beheer. Frankl (1975: 92-101) wat geskryf het vanuit die perspektief van ‘n oorlewende van die Nazi- konsentrasiekampe,

beskryf in sy Logoterapie dat lyding nie meer lyding is sodra daar betekenis in die lyding gevind kan word. Daar is ook die veronderstelling van die slagoffer se sin vir moraliteit en selfidentiteit. Regverdigheid en billikheid verander in 'n geloofskrisis terwyl die slagoffer innerlik besig is om te bloei, onder die oppervlakte lê 'n dam van pyn (Coetzer 2003: 12-14). Die okkulties gekwelde adolessent se lewe word omgekeer en alles verander in bevraagtekening.

Trauma word ook soms onderdruk deur ontkenning, kognitiewe dissonansie en selfs deur die oorweldigende aard van die trauma. Daarom kan 'n traumatiese ervaring in verskillende fases verdeel word: die preimpakfase, die impakfase, die terugslagreaksie, die posttraumatiese fase of post-impakfase en die herstelfase. Daar is reeds by die psigopatologie melding gemaak van posttraumatiese stresversteuring as voorbeeld van 'n angsversteuring. Dit is noodsaaklik om daarvan melding te maak dat krisis en trauma nie inherent is aan spesifieke situasies nie. Vir die okkulties gekwelde adolessent is dit die persoonlike ervaring van die trauma eerder as die situasie self wat traumaties is. Indien daar 'n aantal vorige krisiservarings uit die verlede was, dan is sekere ideëstrukture reeds gevorm en het dit 'n bepalende invloed op sy of haar optrede in 'n nuwe krisissituasie. Dit is juis dan dat onderdrukte gevoelens van angst, gekoppel aan die vorige situasies, sterk na vore kom. Daar is verskillende reaksies van slagoffers wat deur trauma gaan en daar is parallels tussen die verskillende roufasies, soos veral beklemtoon word deur Kübler-Ross (1975: 161), en die eienskappe van die getraumatiseerde adolessent. Die klassieke vyf roureaksies is ontkenning, woede, onderhandeling, depressie of egte rou en aanvaarding. Traumatiese gebeure kan dikwels een of ander vorm van verlies impliseer en daarom is die roufasies deel van die traumatiese stresreaksies. In die hantering van trauma as fases van rou is daar ook bepaalde treurtake vir die individu. Hierdie take sluit in die aanvaarding van die werklikheid en die beleving van pyn en smart by die manifestasies van normale smarte soos gevoelens, fisiese sensasies, denke en gedrag en die manifestasies van gekompliseerde smart soos chroniese smartreaksie, vertraagde smartreaksie, oordrewe treurreaksie, gemaskeerde smartreaksie en vermyding van herinneringe aan die verlies. Die aanpassing by die nuwe omgewing of situasie is 'n treurtaak terwyl die herbelegging van emosionele energie die finale treurtaak insluit

(Coetzer 2003: 18-22). Die pastorale terapeut sal 'n belangrike rol speel in die fasilitering van die begeleiding van die okkulties gekwelde adolessent deur hierdie treurtake.

In die traumaberading moet die terapeut bedag wees op die noue verband tussen die liggaam en die affektiewe aspekte van die mens. Voorbeelde van siektes wat gestimuleer kan word deur onderdrukte trauma is koronêre hartprobleme; kanker; maagsere en dikdermontstekeing; tuberkulose; asma; hoë bloeddruk (essensiële hipertensie) en artritis (McMillen 1966: 74-81, 120-124; Lindemann 1979: 21-46). Daar is ook intense emosies wat 'n negatiewe invloed op die kliënt se liggaam kan hê, soos skok en afgryse; onvergewensgesindheid, bitterheid, wrok en haat; alleenheid en verwerping; woede en frustrasie; angs, vrees en bekommernis; skuldgevoelens; smart, pyn, verlies en trauma, asook emosionele stres (McMillen 1966: 82-87, 100-103; Adolph en Bourne 1986: 36; Sheridan en Radmacher 1992: 308; Backus 1996: 172-175). Die terapeut moet insake hierdie aspekte met die multi-professionele span skakel en veral medici by die proses van terapie betrek.

Die pastorale terapie kan van strategieë soos die oprigting van “gedenktekens” vir die kliënt se pyn “memorializing” gebruik maak. Simbole en rituele speel 'n belangrike rol in die genesingsproses na trauma, veral ook waar lewensverlies plaasgevind het. Verskeie adolessente wat by die okkultiese subkulture betrokke was, kan getuig van rituelemoorde waar fetusse en babas aan Satan geoffer is en waar hulleself gedwing is om die moord uit te voer. In die terapie moet die terapeut eensyds herinneringstekens gebruik om die rou- en treurproses te aktiveer en andersyds voortgesette heling fasiliteer. Rituele kan kragtige terapeutiese ervarings word wat uiteindelik oorgang, heling en voortgang simboliseer. Voorbeelde van rituele is 'n herdenkingsdiens en die nagmaal (Seamands 1995: 160). Dit is ook wenslik om in die terapie die plek te besoek waar die trauma plaasgevind het indien moontlik. Hierdie tipe ervaring stel die kliënt in staat om die trauma te konfronteer vanuit 'n perspektief van ervaring en veiligheid. Die narratiewe benadering stel die kliënt ook in staat om die storie te vertel. Selfontsluiting lei nie noodwendig tot “genesing” nie, maar dit kan betekenisvol bydra tot die proses in die geheel. Emosie en feitlike gewens is dus nie altyd dieselfde nie. Dit gaan in die beradingsproses eerstens

oor die genesing van die emosies en daarna kan feitelike gegewens uitgesorteer word. In die terapeutiese proses is dit belangrik dat die trauma herbelewe moet word. In die verwerking van die traumatiese ervaring kan die kliënt vertel wat gebeur het; skuldgevoelens en selfverwyte kan hanteer word; die simptome kan genormaliseer word en die kliënt kan gehelp word om weer beheer te verkry.

Die navorser moet egter die belangrikheid van gebed onderstreep. Die gebedsfase is eintlik die hart van die pastoraal terapeutiese proses. Die kliënt moet herinner word aan die aspekte van gebed wat grondliggend is aan genesing van die geheue. Begelei en bemoedig die kliënt in die gebed. Dit is soms nodig om saam te bid en na “ons” te verwys. Hierdie benadering gee aan die kliënt die moed om sy of haar eie bitterheid teenoor God of iemand anders wat hulle veronderstel is om lief te hê, in die oë te kyk en dit openlik te verbaliseer. Stel vrae aan die kliënt wanneer daar stilte is in die gebed om te help om duidelikheid oor sekere emosies en aspekte te verkry. In antwoord op hierdie vrae is die reaksies wat volg, byvoorbeeld stellings soos weggegooi, totaal alleen, vernietig, verpletter ensovoorts. In die gebeds sessie kan die kliënt moontlik terugbeweeg na vorige situasies. Vergete besonderhede oor die trauma kan ook na vore tree (Seamands 1995: 145).

Dit is belangrik om die metafore van Jesus Christus te gebruik om die kliënt se verlede te help verwerk. So byvoorbeeld kan Jesus wat die kindertjies seën of Jesus as die Goeie Herder aan die kliënt voorgelê word. Die basiese idee agter die gebruik van hierdie metafore is om 'n verband tussen 'n spesifieke karaktereienskap van Jesus Christus en die spesifieke behoefte van die kliënt te lê. Dit is ten slotte ook belangrik dat die terapeut die kliënt begelei om hom- of haarself te vergewe, dat die kliënt andere sal vergewe, maar dat in gedagte gehou sal word dat vergifnis 'n proses is. Inbeelding “imaging” of visualisering, soos gebruik in die boek van Littauer (1996), kan ook 'n belangrike bydrae lewer vir kliënte wat sterk fokus op regterbreinfunksies, emosionele en musikales, en in die besonder adolessente wat by bonatuurlike aspekte soos die okkultiese subkulture betrokke was voor bekering. Tog is daar ook diegene wat meer op die linkerbreinfunksies ingestel is en 'n meer analitiese en rasonale benadering sou verkies.

6.7.1 RIGLYNE VIR TERAPEUTE WAT MET GETRAUMATISEERDE OKKULTIES GEKWELDE ADOLESSENTE WERK WAT OOK SLAGOFFERS VAN SEKSUELE MISBRUIK WAS

Seksuele misbruik verander mense se wêreld. Verkragting, molesting en bloedskande is voorbeelde van seksuele misbruik. Die boek van Langberg (1999) kan rigtinggewend aangewend word op die terrein van terapie aan slagoffers van seksuele misbruik. Daar moet 'n onderskeid getref word tussen verbale, visuele en fisiese seksuele misbruik. Seksuele misbruik beïnvloed die persoon as 'n geheel. Terminologie soos snellers "triggers"; terugflitse "flashbacks"; nagmerries en dissosiasie word gebruik om die effek van seksuele misbruik te beskryf. Die kliënt ervaar dikwels 'n stille noodkreet as gevolg van vertwyfeling; vrees vir vergelding; magspeletjies en manipulasie; gevolge vir sy of haar gesin; skaamte en verleentheid; en bespotting. Die terapeut moet in staat wees om die simptome by adolessente te kan identifiseer: onverantwoordelike optredes; substansafhanklikheid; onvermoë om te slaap; onvermoë om te konsentreer; toenemende disrespek vir outoriteit; promiskuïteit, ten volle gekleed in die bed klim om te slaap; swaarlywigheid en gesetheid (waar dit vantevore nie die geval was nie); intense angs; skending van eie liggaam; selfmoordpraatjies of pogings; en wanneer 'n adolessent nie meer wil eet nie (Herman 1997: 33-95, 115-129).

Skade wat veroorsaak word as gevolg van die misbruik sluit in verwarring van die kliënt se identiteit, seksualiteit, fisies en emosioneel; regressie en onderdrukking "repression" van die geheue; ontkenning; fantasering; gebrek aan vertrouwe; rebellie; selfverwerping; vrees vir verwerping; woede; skuldgevoelens; onvermoë om op liefde te reageer; die kliënt wag om dood te gaan; skade aan die menslike gees en skaamte. Verdere gevolge van die skade is verslawings; eetversteurings; soms 'n aangetrokkenheid tot die okkultiese subkulture; ekstreme gedrag; bitterheid en onvergewensgesindheid; kompulsiewe gedragpatrone; depressie; emosionele ontsteltenis; ontvlugtingsdrang; hoor van stemme; irrasionele vrese en fobies; nagmerries; uitbarstings van irrasionele gedrag; oorweldigende skuldgevoelens en selfveroordeling; herhaaldelike liggaamlike

probleme; selfgesentreerdheid; seksuele afwykinge; seksuele ervarings sonder die betrokkenheid van iemand anders; selfmoordneigings; teruggetrokkenheid en ander antisosiale gedrag (Herman 1997: 98-114).

Wat die hantering van die misbruik behels, moet die kliënt aangemoedig word om sy of haar storie te vertel. Terapeutiese sessies deur die dag werk soms beter as aandessies. Afgebakende tydsgleuwe kan help om versteurde emosies binne perke te hou. Die slagoffer van seksuele misbruik voel dat hy of sy afgesluit is, sy of haar stem is stilgemaak. Na die vertel van die kliënt se storie kan aan die kliënt gevra word wat sy of haar eie stem sê, wat die oortreder se stem sê en wat die stem van sy of haar Verlosser, Jesus Christus sê. Wat die hantering van die trauma en die geestelike begeleiding van slagoffers betref, moet daarop gewys word dat seksuele misbruik diep wonde veroorsaak. Talle slagoffers worstel met hulle Godsbeskouing. Seksuele misbruik vernietig die kliënt se sin vir eiewaarde en langtermyn fisiese probleme is aan die orde van die dag. Wat die geestelike begeleiding betref, moet die terapeut op 'n sensitiewe wyse saam deur die besonderhede werk en die konflik van teenstellende emosies moet hanteer word. Die terapeut moet konsentreer op die werklike seer waar genesing nodig is soos byvoorbeeld die feit dat die kliënt verontreg is, dat diepe teleurstelling betreffende liefde en vertrouwe ervaar word, en dat daar moontlik 'n dieper wortel kan wees waarvan die seksuele trauma 'n belangrike komponent is (Herman 1997: 175-213).

Die terapeut moet weet dat die kliënt besondere vertrouwe stel in hom of haar aangesien dit baie moed verg om te erken dat hy of sy byvoorbeeld gemolesteer is. Die seksuele misbruik van 'n adolessent kan baie intense en langdurige gevolge hê. In die terapeutiese proses kan die kliënt baie pyn, moeilike vrae en woede-uitinge ervaar. Die terapeut moet bereid wees om die ongelooflike te glo aangesien hy of sy van aangesig tot aangesig met sommige van die mees bose en verwronge dade wat een mens aan 'n ander kan doen moet werk. Die terapeut moet sy of haar eie ervarings en hartsgesindhede betreffende sy of haar verhouding met God deeglik ondersoek, aangesien die terapeut met sy of haar eie voorveronderstellings omtrent seksuele misbruik; pyn; goed en sleg; reg en onreg, asook manlike en vroulike rolle gekonfronteer word. Die terapeut moet ook die nodige

ondersteuningsnetwerk in plek kry om effektief met die slagoffer te kan werk. Die terapeut moet bepaal of daar substansafhanklikheid is en enige selfmoorddreigemente ernstig opneem. Die kriminele aard van seksuele misbruik moet in gedagte gehou word. Genesing neem tyd en daarom moet die terapeut geduld aan die dag lê. Die terapeut moet let op sy of haar woordgebruik, tydsberekening en liggaamstaal. Herhaling is noodsaaklik terwyl bemoedigings, hoop en geloof deurgaans aan die kliënt gekommunikeer moet word (Coetzer 2003: 103-105).

Die terapeut kan gepas op die lyding van die slagoffer van seksuele misbruik reageer deur byvoorbeeld bemoedigende notas aan die kliënt te skryf; deur verder inisiatief te neem in die aanvanklike opvolgproses aangesien lyding 'n aftakelende effek op die kliënt het; die slagoffer te betrek by dinge wat aangenaam is; gereeld vir die kliënt te bid; te weet en erken dat hy of sy nie al die antwoorde het nie; te waak teen sekondêre trauma wat opgedoen kan word deur die terapeut self; en die terapeut se persoonlike verhouding met Jesus Christus as enigste bron van lewe is baie belangrik. God is die enigste Een wat die dood en die bese kan konfronteer en as Oorwinnaar uit die stryd tree. Die boek van Retief (1999) en die handleiding van Kubetin en Mallory (1995) kan as studiegids vir slagoffers van seksuele misbruik gebruik word.

6.8 DIE PASTORALE PROSES VAN TERAPIE VIR ADOLESSENTE WAT BY OKKULTIESE SUBKULTURE BETROKKE WAS

Jonker (2002) het 'n multi-dimensionele terapeutiese model vir slagoffers van sataniese misbruik ontwerp. Die verhandeling kon egter nie beskikbaar gestel word vir navorsing nie. Die navorser gaan vervolgens die pastorale intervensie met okkulties gekwelde adollesente uitstip as pastoraal terapeutiese merkers van adollesente persoonlikheid en gedrag.

- Die pastorale terapeut sal hom- of haarself vertrou moet maak met die adollesent se psigiese onvolwassenheid wat sigbaar is in aspekte soos 'n lae selfkonsep, nie-selfhandhawende gedrag, spontaneïteit en verhoudingskwessies. Dit sou belangrik

wees om die adolessent tot psigiese volwassenheid te begelei oor 'n langtermyn-tydperk.

- Dit sou ook wesenlik belangrik wees om die adolessent tegelykertyd tot geestelike volwassenheid te begelei, en dat hierdie proses by geloofsekerheid begin en deur 'n Bybelstudiekursus gefasiliteer sal word.
- Die pastorale terapeut moet kennis neem van die kwessie van seksualiteit wat veral by adolessente 'n krisis is.
- Stressore by adolessente waarvan die terapeut moet kennis neem, is die denkwerskynsels van die persoonlike fabel en die denkbeeldige gehoor, jeugmisdaad, die effek van egskeiding, en die afwesige vaderfiguur wat lei tot die ontbreking van gesinskohesie.
- Ouerstyle speel ook 'n belangrike rol en daarom moet die terapeut die wyer sisteem van die gesin by die terapie betrek.
- Die terapeut moet kennis neem van gevaarlike tendense en invloede op die adolessent soos eetversteurings, substansmisbruik, seksueel oordragbare siektes, portuurgroepsdruk, geweld, selfmoordneigings en tienerswangerskappe. Die okkultiese subkulture soos satanisme en paganisme se teikengroepe is juis adolessente.
- Die pastorale terapeut moet weet dat adolessente-berading veeleisend is en nie baie suksesvol nie tensy die verskillende aspekte in multi-professionele hoedanigheid hanteer word.
- Adolessente is geneig om aanvanklik weerstand te bied teen "volwasse" persone en daarom moet die terapeut 'n vertrouensverhouding bewerkstellig.

6.8.1 DIE FISIESE OPSET

Die fisiese situasie waarin die onderhoud plaasvind, die nabyheid in die rangskikking van die stoele, die feit of 'n lessenaar tussen die kliënt en die terapeut staan, die sagtheid van die beligting, die warmte of koelheid van die kamer en die algemene gevoel wat die vertrek skep, mag deur die kliënt aangevoel word as 'n kommunikasie van hoe die terapeut oor hom of haar en oor hulle verhouding in die onderhoud voel. Subtiele

toestande soos hierdie laat kliënte dikwels onbewustelik gemaklik of ongemaklik voel en het 'n bepalende invloed op die onderhoud. Die volgende aspekte behoort aandag te geniet:

- Indien moontlik vind die pastoraal terapeutiese onderhoud in die terapeut se spreekkamer plaas.
- Stilte is 'n vereiste.
- Afwesigheid van aangeleenthede wat die aandag kan aftrek, is 'n vereiste.
- Onderbrekings, byvoorbeeld deur die telefoon, moet nie plaasvind nie.
- Verkeers- en ander geraas moet uitgeskakel word.
- Spelende kinders moet nie pla nie.
- Privaatheid is van die uiterste belang. Niemand, behalwe die terapeut, behoort enige woord van die onderhoud te hoor nie.
- Etiese verantwoordelikheid, wat sosiale privaatheid en vertroulikheid insluit, vorm deel van privaatheid.
- Indien die terapeut die onderhoud op band wil opneem, moet verloop vooraf van die kliënt verkry word.

6.8.2 BEVRYDING

Bevryding begin by die Evangelieverkondiging. Die kliënt moet bereid wees om sy of haar samewerking te gee en om afstand te doen van die okkultiese subkulture. Bevryding sal ook behels dat die ENOG-vraeys (bylae 4) eers ingevul moet word in samewerking met die multi-professionele span en dat alle ander verklaringsmoontlikhede eers uitgesorteer word. Bevryding geskied ook nooit alleen nie. Gebedsondersteuning is kardinaal terwyl die terapeut ook deur twee of meer fasiliteerders bygestaan moet word. Praktiese reëlins soos die dra van chirurgiese handskoene om MIV/Vigs te voorkom, is essensieel. Tydens die bevrydingsessie word die evangelie met die kliënt gedeel en word hy of sy gelei in gebed om 'n oorgawe aan die Here te maak. Indien daar demoniese manifestasie voorkom, word daar voorgedaan in gebed vir die okkulties gekwelde totdat daar 'n deurbraak kom. Dit is soms nodig om 'n bestraffing te doen en om die demone in die

Naam van Jesus Christus te gebied. Daar is egter nie 'n resep of ritueel nie, behalwe vir die kerugmatiese uitdra van die Woord van God asook die heilstoe-eiening. Hierdie sessie kan selfs langer as 'n uur duur afhangende of die persoon demonies gebind of besete is, of selfs 'n teistering ervaar.

6.8.3 DIE TEKEN VAN DIE GENEAGRAM

Sodra die bevryding van die kliënt afgehandel is, word hy of sy deur fasiliteerders gelei in geestelike groei terwyl 'n opvolgafspraak gemaak word vir die teken van die geneagram. Die navorser vind hierdie strategie nuttig as 'n diagnostiese tegniek om die terapeutiese intervensie verder te vergemaklik. Uit die teken van die geneagram word sekere temas duidelik en herhaalde gedrag in die sisteem word sigbaar. Die kliënt word dan gelei om probleme te identifiseer en te prioritiseer. Dit sal ook die aard van die pastorale terapie bepaal: hantering van rouSMART, skuldterapie, geloofsvolwassenheidsprogramme ensovoorts kan byvoorbeeld aangedui wees. Tydens die opvolgafsprake word aandag gegee aan die spesifieke probleemareas.

6.8.4 IDENTIFISERING VAN PROBLEEMAREAS

Die geneagram is 'n uitstekende hulpmiddel om probleemareas te identifiseer. Hierdie areas kan met behulp van terapeutiese strategieë aangespreek word terwyl die multi-professionele span na aspekte soos psigopatologie, rehabilitasie en lewensvaardighede kan kyk. In dieselfde tyd word daar ook op 'n geestelike vlak gehelp om groei, met geloofsvolwassenheid as doelwit.

6.8.5 DIE GEBRUIK VAN TERAPEUTIESE STRATEGIEË

Tydens die opvolgessies is daar nie meer bevryding nodig nie, maar probleemareas word met behulp van terapeutiese strategieë aangespreek. Die narratiewe verhaal speel veral 'n groot rol terwyl tegnieke soos eksternalisering, "reframing", skryfwerk, vraagstellende metodes en ritueel van groot waarde kan wees.

6.8.6 HUISWERK EN GEESTELIKE GROEI

Die terapeut gee na gelang van die situasie huiswerk aan die kliënt wat ook sy of haar motivering en selfwerkzaamheid sal bepaal. Afgesien van die pastorale terapie, word 'n fasiliteerder aangestel wat die kliënt gereeld besoek en 'n program van geestelike groei, naamlik die studiegids van Blackaby en King (1999), met die persoon deurwerk. Dit is die fasiliteerder se taak om die nabye kontak met die kliënt te bewerkstellig en om die terapeut op hoogte te hou van enige verwickelinge.

6.8.7 GESPECIALISEERDE PSIGOLOGIESE ONDERSOEKE

Dit is ook belangrik om die kliënt te stuur vir psigometriese evaluering soos byvoorbeeld die Meyers and Briggs of die 16 PF-persoonlikheidstoets. Dit help die terapeut en die kliënt om sekere areas bloot te lê en om progressief te werk te gaan. Klinies/diagnostiese evaluering en persoonlikheidsdinamiek, asook klinies-diagnostiese onderhoudvoering kan met behulp van die multi-professionele span verkry word. Sodoende kan 'n persoonlikheidsevaluering van die kliënt verkry word.

6.8.8 MULTI-PROFESSIONELE SPANVERBAND

Ten einde effektief met okkulties gekwelde adolessente te werk, moet die multi-professionele span in plek wees. Hierdie span moet almal sover as moontlik kan betrek. Professionele persone soos medici, psigiaters, sielkundiges, maatskaplike werkers, arbeidsterapeute en rehabilitasiesentrums moet deel uitmaak van dié span. Skole, kerke en die kliënt se familie moet in die terapeutiese intervensie betrek word. Die afneem van biografiese data, die fenomeen en die motivering van die kliënt moet op hierdie tydstip bepaal word.

6.8.9 PASTORALE GESPREKSVOERING

Louw (1997: 303-425) wy 'n hele hoofstuk in sy boek aan die ontwerp van 'n gespreksmodel vir die pastorale praktyk. Hy onderskei die eiesoortige karakter van die pastorale gesprek asook die gespreksbeleid in die pastorale gespreksvoering. Die terapeut het terapeutiese vaardighede nodig wat as 'n kuns van pastorale beraad bestempel kan word. Toepaslike kommunikasievaardighede is uiters belangrik in elke stadium en stap van die terapeutiese proses. Dit konstitueer nie die terapeutiese proses nie, maar dit is essensiële werktuie om verhoudings en interaksie met die kliënt te bewerkstellig. Kommunikasievaardighede behels volgens Egan (1990: 106-149) vier hoofafdelings, naamlik aandag skenk, luister, empatie en peiling, terwyl Louw (1997: 312-355) aanvullend ook die vragend-verkennende houding (ondersoek, peiling); die ondersteunend-bemoedigende houding (troos); die raadgevend-vermanende houding (wysheid); die interpreterend-diagnostiese houding; die empaties-liefdevolle luisterhouding, en die belofte-opbouende houding onderskei. Vervolgens word die vier hoofafdelings van Egan (1990: 106-149) bespreek omdat dit die essensie van kommunikasievaardighede omvat.

6.8.9.1 Aandag skenk

Aandag skenk beteken om aktief met die kliënt te wees, sowel fisies as psigologies. Effektiewe aandag skenk doen twee dinge: Dit vertel die kliënt dat die terapeut met hom of haar is en dit plaas die terapeut in 'n posisie om aandagtig na die kliënt se besorgdhede te luister. Dit nooi die kliënt uit en moedig hom of haar aan om die terapeut te vertrou, hom- of haarself te ontsluit en die betekenisvolle dimensies van sy of haar probleemsituasie te ondersoek. Daar is verskeie vlakke van aandag skenk, naamlik die mikrovaardigheidsvlak, die liggaamstaalvlak en die vlak van menslike teenwoordigheid (Egan 1990: 108-111).

6.8.9.2 Aktiewe luister

Aktiewe luister is die waarneem en verstaan van die kliënt se nie verbale gedrag as kanaal van kommunikasie en as punktuasie. Dit beteken dat die terapeut moet luister na en die kliënt se verbale boodskappe en dit verstaan. Dit beteken ook 'n luister na en verstaan van die kliënt in konteks. In die laaste plek is dit ook deurdagte luister. Daar is ook sekere struikelblokke vir die terapeut in die luister en verstaan van kliënte: die terapeut kan moontlik nie voldoende luister na wat die kliënt hom of haar vertel nie; die terapeut moet oppas om evaluatief te luister en eerder die kliënt verstaan voordat hy of sy die kliënt voor uitdagings stel. Vooroordeel en etikettering moet uitgeskakel word. Die terapeut kan ook die fout maak om eerder na die feite te luister in plaas daarvan om persoonsgesentreerd te luister. Luistervaardigheid is eerder 'n ingesteldheid as tegniek wat uit teorie geleer word. Die terapeut moet versigtig wees om te simpatiek te luister en ook nie die heelyd te onderbreek nie. Dit is dus noodsaaklik dat die terapeut moet leer om na hom- of haarself te luister om sodoende bedag te wees op hierdie struikelblokke in die luister en verstaan van die kliënt se probleem (Egan 1990: 111-121).

6.8.9.3 Empatie

Empatie moet 'n wyse van bestaan wees terwyl empatie gebruik moet word in die opbou van die verhouding, om selfondersoek te stimuleer, dit kontroleer die verstaan van die kliënt, dit bied ondersteuning, dit fasiliteer dialoog, dit fokus die aandag op kernsake, dit lê die terapeut aan bande en dit baan die weg tot meer diepgaande intervensie. 'n Empatiese ingesteldheid is 'n belangrike kommunikasievaardigheid. Die terapeut moet bedag wees op die elemente van empatiese verstaan en reaksie op die kliënt se probleme: ervaringe, gedrag, gevoelens, boodskappe, kontekstuele verstaan, selektiewe reaksie van die terapeut op dit wat die kliënt sê, asook akkurate empatie sodat die terapeutiese proses op dreef bly (Egan 1990: 123-141).

6.8.9.4 Peiling

Peiling is 'n kuns wat te make het met die vermoë om stellings, tussenwerpsels en vrae wat deur die kliënt geopper word, verder te voer en te gebruik. Vrae kan gestel word sodat die kliënt meer vrymoedig en konkreet kan praat; stellings kan deur die terapeut gemaak word om die kliënt te help om te praat en te verduidelik; en tussenwerpsels help die terapeut om te fokus in sy of haar gesprekvoering (Egan 1990: 141-149).

6.9 EMPIRIESE RESULTATE MET BETREKKING TOT DIE PASTORALE TERAPIE AAN OKKULTIES GEKWELDES

- **Die misdaadkarakter van okkultiese subkulture moet verreken word**

Okkultiese subkulture is gevaarlik en so ook potensieel die adolessente wat van dié subkulture wegbreek. Daarom sal die SAPD se okkultverwante misdaad eenheid en ander relevante eenhede moet deel uitmaak van die multi-professionele span. Die psigopatologie van die okkulties gekwelde adolessent sal ook in aanmerking geneem moet word. Veral sekere persoonlikheidsversteurings soos psigopatie sal verreken moet word. Die terapeut moet 'n holistiese antropologiese perspektief insluit.

- **Okkultisme word in okkultiese subkulture verreken**

Die pastorale terapie moet kennis neem van die verskillende fasette van okkultisme. Die pastorale terapie sal moet onderskei wat op die terrein van die psigopatologie lê en wat okkultiese gekweldheid is. Die semantiese diskoers, kriteria vir pastorale evaluering en die beginsel van veranderlikes moet verreken word. Die ENOG-vraelys vir agtergrondsinsigting sal ook voltooi moet word. (Sien Bylae 4).

- **Terapeutiese rituele en / of seremonies moet deel uitmaak van die pastorale strategie**

Ritueel en seremonie moet 'n nuwe betekenis kry. Dit is byvoorbeeld nodig om tydens pastorale intervensie aandag te skenk aan lydingsterapie en vergifnishulp (skuldterapie) waar gebruik gemaak word van strategieë om die kliënt te help om afskeid te neem van traumatiese herinneringe en gebeurtenisse voor of tydens die betrokkenheid by okkultiese subkulture (Louw 1997: 467-487). Hierdie strategieë is in hoofstuk 6 bespreek, soos byvoorbeeld ritueel en skryfwerk. Gebed kan van groot waarde wees om ook geestelike dissipline te versterk.

- **Okkultiese simbole moet met Christelike simboliek vervang**

Die pastorale terapie sal ook van kerklike simboliek moet gebruik maak om 'n betekenisvolle verteenwoordiging van die Christelike geloof uit te druk en die geloof van die kliënt sodoende te versterk, juis omdat die okkulties gekwelde adolessent vanuit 'n verwysingsraamwerk van simboliek kom. Die eskatologiese perspektief kan hier 'n groot bydrae lewer terwyl Christelike simboliese handeling en Christelike simbole soos die kruis en die vis, op 'n baie kreatiewe wyse aangewend kan word.

- **Seksuele misdrywe moet deur die pastorale seksuologie tydens pastorale terapie aangespreek word**

Die pastorale terapie, en by name die pastorale seksuologie, sal aandag moet gee aan aspekte soos molestering, verkragting, aborsie en 'n Bybelse perspektief of seksualiteit. Die seksuele versteurings wat in hoofstuk 6 aangespreek is, sal ook in 'n multi-professionele hoedanigheid aandag moet geniet. Die bydrae van 'n pastorale seksuoloog kan van groot waarde wees.

- **Hiërargie en rangorde as inherente deel van okkultiese subkulture**

Verskeie elemente van geloofsvolwassenheid sal deur die pastorale terapie verreken moet word om die kliënt uit die bose kringloop van prestasiedruk te kry indien dit aanleiding gee tot 'n soeke na mag of manipulasie (Louw 1997: 379-387). Groei na geloofsvolwassenheid is 'n baie belangrike poimenetiese beginsel wat hier moet geld. Groei moet ook verder gefasiliteer word deur middel van groei- of ondersteuningsgroepe in die nasorg aan okkulties gekwelde adolessente. Hierdie nasorg word getipeer as 'n langtermyn rekonstruktiewe terapie.

- **Substansmisbruik moet in die pastorale terapie aangespreek word**

In die pastorale terapie sal daar ook multi-professioneel met rehabilitasiesentrums geskakel moet word om kliënte te help om die verslawing aan substansie te breek ten einde effektief te kan wees in verdere pastorale intervensie. Hier geld die beginsel van 'n holistiese antropologiese perspektief terwyl die psigopatologie ook die substansmisbruik en afhanklikheid multi-professioneel sal moet aanspreek.

- **“Heavy Metal”-musiek moet met 'n Christelike idioom vervang word**

Musiek kan ook effektief gebruik word in ontspanningsterapie terwyl die terapeut ook kontemporêre Gospelmusiek (CCM) as alternatief tot die kliënt se verknogtheid aan sekulêre musiek kan voorstel. Musiek het baie met kreatiwiteit te make en daarom moet regterbreinstrategieë in die terapie aangewend word. Musiek kan ook met die terapeutiese strategie van skryfwerk ondersteun word omdat okkulties gekweldes dikwels daarvan hou om poësie en prosa te skryf.

- **Die bonatuurlike is deel van die pastoraal terapeutiese werklikheid. Okkultiese gekweldheid is 'n geestelike toestand wat naas psigopatologie verreken moet word**

Die pastoraat moet rekening hou met die evangelieverkondiging, heilstoe-eiening, geestelike groei en gebed as aanvanklike strategie vir die hantering van okkultiese gekweldheid. Diagnostiese kriteria en die multi-professionele spanverband is ook by die pastorale terapie ingesluit (Janse van Rensburg 1999: 41-53, 73-93). Die proses van bevryding wat in hoofstuk 5 aangedui is, asook die geloof en die Pneumatologie, kom hier baie sterk na vore. Dit is ook belangrik om in die proses van bevryding die korrekte Skrifgebruik te handhaaf.

Die pastoraat sal 'n gebedstrategie gebruik om enige bonatuurlike weerstand in die terapie te bestry (Louw 1997: 505-508). Die poimenetiese beginsels van Skrifgebruik, die Pneumatologie, gebed, geloof en die proses van bevryding sal die manifestasie van die Bose weerstaan en die Bose verdryf. Hiermee saam moet nasorg aan okkulties gekweldde adolessente voorsien word wat geestelike groei met geloofsvolwassenheid as doelwit en wat langtermyn rekonstruktiewe terapie insluit.

6.10 RESULTATE VAN DIE NAVORSING

Die navorser het die navorsingsprobleem probeer aanspreek deur in hoofstuk 1 die debat rondom die paradigroverskuiwing aan te dui terwyl daar in hoofstuk 2 'n semantiese diskoers gevoer is rondom okkultiese gekweldheid en elemente van die okkultiese subkulture wat uit die vakliteratuur geïdentifiseer is. In hoofstuk 3 is die adolessent en subkultuurvorming bespreek en moontlike elemente van okkultiese subkulture is geïdentifiseer. In hoofstuk 4 is 'n empiriese ontleding gedoen van die media-uitbeelding van "satanisme" en "duiwelaanbidding" in Suid-Afrika. Elemente van okkultiese subkulture is geïdentifiseer, naamlik misdade, fasette van okkultisme, okkultiese rituele en seremonies, okkultiese simbole, seksuele misdrywe, hiërargie en rangorde, substansmisbruik, "Heavy Metal"-musiek en die bonatuurlike aspek van okkultiese

subkulture. 'n Fenomenologiese studie met verwysing na 10 gevallestudies is gedoen om te bepaal hoe die pastoraal terapeutiese hantering van okkulties gekwelde adolessente in die praktyk lyk. Daar is bevind dat die navorsingsresultate van die media-uitbeelding oorwegend korreleer met die fenomenologiese ondersoek. 'n Profiel vir suksesvolle pastorale intervensie behels die kliënt se samewerking in die pastorale proses asook die samewerking van die multi-professionele span. In hoofstuk 5 is 'n basisteorie vir die terapeut aan adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, ontwerp. In die lig van die empiriese navorsing is pastorale beginsels gepostuleer. In hoofstuk 6 is 'n praktykteorie ontwerp en bruikbare strategieë is bespreek terwyl die verband tussen psigopatologie en okkultiese gekweldheid bespreek is met die doel om multi-professionele samewerking te bewerkstellig. Die pastorale proses is ook aangedui.

6.10.1 TOETSING VAN HIPOTEESES

- **Moderne satanisme en ander okkultiese praktyke is in bepaalde subkulture ingebed en is dikwels 'n simptoom van 'n dieperliggende probleem**

In hoofstuk 3 is gevind dat satanisme 'n voorbeeld van die meer toeganklike okkultiese subkulture is (Clark 1992: 283-284; Lowney 1995: 435-481). Van die moontlike elemente van die okkultiese subkulture is eie aan die wese van adolessensie en veral die probleme wat tydens adolessensie ervaar word, soos byvoorbeeld egskeidings (Benner 1987: 27; Steinberg 1993: 164-165; Walsh 1993: 223; Thom et al. 1998: 449-454); onbetrokke vaderfigure en ontbreking van gesinskohesie (Benner 1987: 27-28; Paplia en Olds 1989: 367; Moriarty 1992: 77-93; Thom et al. 1998: 452-454); jeugmisdaad (Halpré en Lamb 1983: 142; Jones et al. 1988: 384; Seifert en Hoffnung 1991: 603; Gromly en Brodzinsky 1993: 377-384; Steinberg 1993: 438-441); substansmisbruik (Paplia en Olds 1989: 351-360; Steinberg 1993: 453-456); seksuele misdrywe (Thom et al. 1998: 41-415); en godsdienstopstand of rebellie (Joseph 2000: 49-80).

- **Okkultiese subkulture word gevorm rondom bepaalde elemente**

In hoofstuk 4 het empiriese navorsing elemente van die okkultiese subkulture uitgewys wat ondersteun is deur navorsing uit die relevante vakliteratuur (Truzzi 1970: 17, 19-25; Tiryakian 1972: 491-502; Pretorius 1977: 54-56; Dreyer 1977: 36-37; Haasbroek 1978: 80-100; Hugo 1988: 21-23; Schwarz en Empey 1988: 141-162; Jorgensen 1982: 383-403; Frederickson 1988: 20; Gross 1990: 119-130; Hamman 1991: 10-13, 47; Rosenbaum en Prinsky 1991: 534; Ouweneel 1992: 18-19, 40-41; Botha 1992: 21-230; Clark 1992: 284-286; Stack et al. 1994: 15-22; Lowney 1995: 45, 54, 75, 494; Els en Jonker 2000: 56-67, 201-280). Binne die konteks van die teenkultuur, jeugmisdaad, portuurgroepe en satanisme word die elemente van die okkultiese subkulture onderskei naamlik misdaad, fasette van okkultisme, okkultiese rituele en / of seremonies, okkultiese simbole, seksuele misdrywe, hiërargie en rangorde, substansmisbruik, "Heavy Metal"-musiek en die bonatuurlike aspek van die okkultiese subkulture. Fenomenologiese navorsing het getoon dat daar oorwegend 'n korrelasie is met die resultate van die media-uitbeelding.

- **Kriminele gedrag word met okkultiese subkulture geassosieer**

Misdaad is deel van die okkultiese subkulture. Empiriese navorsing het getoon dat daar in die media-uitbeelding van "satanisme" en / of "duiwelaanbidding" vanaf 1978-2000 in 712 van die 1084 media-artikels (65,6%) na kriminaliteit verwys is. Die fenomenologiese studie het met hierdie bevindings gekorreleer (60%). Die vakliteratuur ondersteun ook die empiriese getuienis (Truzzi 1970: 26; Frederickson 1988: 20; Clark 1992: 284; Lowney 1995: 455-456). Els en Jonker (2000) se boek is juis onder andere vanuit 'n kriminele vertrekpunt geskryf.

- **Terapeut aan okkulties gekweldes verg 'n relevante kennis van okkultisme en jeugsubkulture, en moet voorkomend maar ook pastoraal terapeuties van aard wees**

In hoofstuk 5 is 'n basisteorie neergelê en in hoofstuk 6 'n praktykteorie, terwyl daar in hoofstuk 2 'n semantiese diskoers gevoer is rondom okkultisme. Die navorser gebruik ook die term "terapeut" en nie "pastor" nie omdat relevante kennis van die pastorale teologie en terapie nodig sou wees om by die langtermyn rekonstruktiewe intervensie betrokke te wees (Heitink 1977: 284, 363, 367-370; De Klerk 1978: 22-24; Prinsloo en Rossouw 1983: 60-61; Clinebell 1984: 106, 124, 130, 416; Du Toit 1990: 63-64).

- **Die familie en gemeenskapshulpbronne moet ook in die pastoraal terapeutiese proses benut word**

In hoofstuk 1, 2, 5 en 6 is gepleit vir 'n multi-professionele spanverband wat sal bestaan uit psigiaters, sielkundiges, mediese dokters, verpleegpersoneel, arbeidsterapeute, maatskaplike werkers, skole, kerke, die SAPD en natuurlik die ouerhuis wat ook in die pastoraal terapeutiese proses betrek sal word. Die navorser is ook daarvan oortuig dat 'n bediening aan okkulties gekweldes in samewerking met 'n multi-professionele span 'n gespesialiseerde bedieningsterrein is (De Klerk 1981: 12-13; Arnold 1982: 138-144, 146-148; Louw 1984: 31; Louw 1993: 208; Louw 1997: 298; Els en Jonker 2000: 321-328). In hoofstuk 4 het die fenomenologiese studie getoon dat dit probleme in die gesinsverband is wat moontlik aanleiding kan gee daartoe dat adolessente by okkultiese subculture betrokke raak. Egskeiding en onbetrokke vaderfigure was die meeste keer genoem as redes vir sodanige betrokkenheid. Dit is veral ook aspekte rakende die gesinslewe soos huweliksontrou, gesinsgeweld, alkoholisme, seksuele misbruik, saamgestelde gesinne en die verlies van 'n familie- of gesinslid wat die adolessent as traumaties ervaar het, wat aanleiding gegee het tot betrokkenheid by okkultiese subculture.

6.11 ROLF ZERFASS SE METODOLOGIESE MODEL

Volgens Venter (1995: 199-200) se aangepaste weergawe van Zerfass se model wil die navorser die navorsing oor adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke was, evalueer. h Probleem (okkulties-gekwelde adolessente) ontstaan deurdat 'n bepaalde bedieningspraktyk nie meer bevredigend is nie (pastoraal terapeutiese intervensie). Om op wetenskaplike wyse 'n nuwe praktykteorie daar te stel, word 'n basisteorie ontwerp (hoofstuk 5). Voorts word die situasie waarin die ou teorie gefunksioneer het – en nie meer funksioneer nie – aan die hand van empiriese gegewens ontleed (hoofstuk 4), terwyl ook metateoretiese insigte geïntegreer word (hoofstuk 6). Vanuit die basisteorie (hoofstuk 5); in hermeneutiese wisselwerking met die situasie-analise (hoofstuk 4), word nou 'n nuwe (verstelde) praktykteorie ontwerp (hoofstuk 6). Op hierdie wyse vind voortgaande Diakoniologiese teorievorming plaas.

6.12 SAMEVATTENDE REFLEKSIE

Die navorser het die pastorale terapie binne die konteks van postmoderniteit geplaas. Die terapeut werk in die situasie met die kliënt. Die kliënt moet sy of haar narratief vertel. Die pastorale terapie moet egter waarheidgeoriënteerd wees of, anders gestel, 'n rasionele getuienis wees. Die Evangelie-boodskap is uniek omdat dit die waarheid is. Paulus het in 'n nie rasionele kultuur die Evangelie verkondig en hy het nie gehuiwer om mense te oortuig nie (Handelinge 17: 2-4; 2 Korintiërs 5: 11). Die pastorale terapie sal egter ook nie slaag as daar net van linkerbreinargumente gebruik gemaak word nie. God se waarheid is nie afhanklik van ons gedagtes nie. Die verhouding is baie belangrik. Dit beteken dat Christelike liefde, Christelike lewenswandel en die ervaring van die krag van God gedemonstreer moet word. Dit mag egter net bykomend en illustratief wees, en moet nie die Evangelie vervang nie.

Konkrete pastorale strategieë aan okkulties gekwelde kliënte behels byvoorbeeld die dialogies gebaseerde pre-evangelisasie. Dit sluit vraagstelling in, wat meer deelnemend en aanvaarbaar is as outoritêre verklarings. Vervolgens kan vroeë gebruik word om die

kliënt se voorveronderstellings te bepaal, asook om dit op te klaar. Ten slotte kan die kliënt gehelp word om die probleme van sy of haar huidige beskouing te besef en sodoende 'n nuwe ontvanklikheid te bewerkstellig. Wanneer die verhouding gevestig is, kan die terapie voortgesit word. Die boodskap kan versterk word met subjektiewe, relasionele getuienis. Eers dan is dit moontlik om die Christelike alternatief te bring -die evangelieboodskap as objektiewe waarheid. Ander strategieë soos die gebruikmaking van geneagramme, die narratief, briefskrywing, terapeutiese tegnieke soos eksternalisering, ensovoorts kan gebruik word sonder om postmodernisties te wees. Pastorale terapie aan okkulties gekweldes kan volgens die navorser slegs plaasvind waar die Woord van God die vertrekpunt sowel as die rigtinggewende faktor in die pastoraat is. Die implikasie is dat die navorser sy terapeutiese model rondom 'n Diakoniologiese epistemologie struktureer. Dit beteken dat die navorser genuanseerd en krities met die Praktiese Teologie en die postmodernistiese epistemologiese terapieë sal omgaan. Dit veronderstel dat die navorser ondersoek sal instel na die gebruikmaking van bepaalde terapeutiese strategieë met inagneming van die Diakoniologiese epistemologie as uitgangspunt.

Dis is uiters noodsaaklik om die konteks van die pastorale teologie te ondersoek en om bepaalde konklusies te bereik en standpunte te stel. Die pastorale teologie mag nooit gesekulariseer word nie. Tog kan die postmoderne kritiek op die modernisme aanvaar word, alhoewel die negatiewe invloed van die Nuwe Era-beweging op die postmodernisme uitgelig moet word. Daarom handhaaf die navorser 'n standpunt van gekwalifiseerde postmodernisme. Vir die pastorale terapie impliseer dit dat sekere postmodernistiese strategieë in die terapie benut kan word, sonder om postmoderne aannames soos relativisme in die pastorale terapie toe te pas.

Wat die epistemologie betref, handhaaf die navorser die Diakoniologiese benadering met die Skrif as vertrekpunt teenoor die handelswetenskaplike benadering in die Praktiese Teologie. Daarom kan poimenetiese modelle en postmodernistiese epistemologieë in die pastorale terapie aangewend word solank as wat die gereformeerde aspekte van Skrifgefundeerdheid, verbondsgerigtheid en heilsgeoriënteerdheid daarin na vore kom.

Die navorser se navorsingsmetodologie het die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente ondersoek na aanleiding van 'n gereformeerde dogmatiese agtergrond wat lynreg teenoor die charismatiese paradigma staan.

Die semantiese opheldering het ten doel gehad om die pastorale terapeut te help om op 'n genuanseerde wyse met die problematiek van adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke was, om te gaan. Dit is vir die pastorale terapeut nodig om te kan vasstel of sy kliënt strenggesproke 'n satanis is of dalk net 'n eksperimenteerder met okkultiese praktyke. Kliënte voel soms "gebind" omdat hulle nie 'n bepaalde geestestoestand soos depressie of verslawende middels te bowe kan kom nie. Die pastorale terapeut het die verantwoordelikheid om hierdie aspekte van okkultiese gekweldheid te onderskei deur middel van 'n proses van eliminasië van ander verklaringsmoontlikhede (veranderlikes).

Die terapeutiese proses sou anders lyk in die geval van okkultiese gekweldheid waarby teistering, bindings en selfs besetenheid betrokke is. Dit gaan nie help om uitsluitlik pastorale strategieë te gebruik om met 'n okkulties gekwelde persoon te werk nie. 'n Pastorale proses van Heilsverkondiging en bevryding kan eers plaasvind nadat simptome van okkultiese gekweldheid vasgestel is en ander verklaringsmoontlikhede geëlimineer is. Indien die kliënt substansie misbruik, moet hy of sy eers na 'n reëlasiesentrum gestuur word en die terapeut moet dan multi-professioneel met die program saamwerk en daarby inskakel. Dit is egter noodsaaklik dat die pastorale terapeut kennis neem van die aard van adolessensie en daarom is pastoraal terapeutiese merkers van adolessente persoonlikheid en –gedrag noodsaaklik, soos vervolgens uiteengesit word.

- Die pastorale terapeut sal hom- of haarself vertrou moet maak met die adolessent se psigiese onvolwassenheid wat sigbaar is in aspekte soos 'n lae selfkonsep, nie-selfhandhawende gedrag, spontaneïteit en verhoudingskwessies. Dit sou belangrik wees om die adolessent tot psigiese volwassenheid te begelei oor 'n langtermyn-tydperk.

- Dit sou ook wesenlik belangrik wees om die adolessent tegelykertyd tot geestelike volwassenheid te begelei, en toe te sien dat hierdie proses by geloofsekerheid begin en met 'n Bybelstudiekursus gefasiliteer sal word.
- Die pastorale terapeut moet kennis neem van die totale aspek van seksualiteit wat veral by adolessente 'n krisis is.
- Stressore by adolessente waarvan die terapeut moet kennis neem, is die denkverskynsels van die persoonlike fabel en die denkbeeldige gehoor; jeugmisdaad, die gevolge van egskeiding en die afwesige vaderfiguur as aanleiding tot die ontbreking van gesinskohesie.
- Ouerstyle speel ook 'n belangrike rol en daarom moet die terapeut die wyer sisteem van die gesin by die terapie betrek.
- Die terapeut moet kennis neem van gevaarlike invloede op die adolessent, soos eetversteurings, substansmisbruik, seksueel oordragbare siektes, portuurgroepdruk, geweld, selfmoordneigings en tienerswangerskappe. Die okkultiese subkulture soos satanisme en paganisme se teikengroepe is juis adolessente.
- Die pastorale terapeut moet weet dat adolessenteberading veeleisend is en nie baie suksesvol nie tensy die verskillende aspekte in multi-professionele hoedanigheid hanteer word.
- Adolessente is geneig om aanvanklik weerstand te bied teen "volwasse" persone en daarom moet die terapeut 'n vertrouensverhouding bewerkstellig.

Die pastorale terapeut moet hom- of haarself ook vergewis van die aard van jeugmisdaad, portuurgroepe en subkulture. Die navorser onderskei dan spesifiek elemente van okkultiese subkulture naamlik misdaad, fasette van okkultisme, okkultiese rituele en / of seremonies, okkultiese simbole, seksuele misdrywe, hiërargie en rangorde, substansmisbruik, "Heavy metal"-musiek, en die bonatuurlike aspek van die okkultiese subkulture.

Redes soos egskeiding en aspekte rakende die gesinslewe soos huweliksontrou, gesinsgeweld, alkoholisme, seksuele misbruik, saamgestelde gesinne en die verlies van 'n familie- of gesinslid wat die adolessent as traumaties ervaar, kan moontlik redes vir

betrokkenheid by die okkultiese subkulture wees en is in die fenomenologiese studie in hoofstuk 4 uitgelig. Oor die algemeen het die resultate van die media-onderzoek statisties met die bevindinge van die fenomenologiese studie gekorreleer, met enkele uitsonderings.

Die afwykinge in die statistiese vergelyking ten opsigte van “Heavy metal”-musiek kan moontlik toegeskryf word aan die algemene populariteit van “Heavy metal”-musiek en dat musiek ‘n baie belangrike element van adolessente se lewens uitmaak. Die afwyking rondom substansmisbruik is te wyte aan die fenomenale toename in substansmisbruik (300%) onder adolessente. Die afwyking rakende hiërargie en rangorde is te wyte aan die feit dat die meeste adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke is, bloot eksperimenteerders “dabblers” is en nie deel is van georganiseerde sataniese groepe soos “Brotherhood of the Ram” en “Order of Darkness” nie, waar hiërargie en rangorde wel ‘n rol speel. Die afwyking ten opsigte van die bonatuurlike element van die okkultiese subkulture is te wyte aan die feit dat joernaliste nie die bonatuurlike aspek noodwendig ervaar tydens hulle beriggewing nie terwyl die pastorale terapeut in ‘n beradingshoedanigheid wel met die bonatuurlike element kennis maak wanneer die Evangelie met die okkulties-gekwelde adolessent gedeel word.

In die fenomenologiese studie is melding gemaak van gevalle waar die pastorale intervensie nie geheel en al geslaagd was nie. Die rede hiervoor is dat die pastorale terapeut nie alleen ‘n verskil in die lewe van die okkulties gekwelde adolessent kan maak nie. Die profiel van ‘n adolessent wat wel gehelp kan word, is dié een wat bereid is om die geestelike groeiprogram te voltooi saam met die pastorale terapie. Onderliggend aan hierdie proses speel die multi-professionele span ‘n kardinale rol. In die fenomenologiese studie is melding gemaak van maatskaplike werkers, arbeidsterapeute, mediese dokter en –personeel, sielkundiges, psigiaters, die SAPD asook instansie soos skole, nywerheidskole en rehabilitasiesentrums. Indien die multi-professionele span nie in die proses van pastorale intervensie benut word nie, sal die hantering van okkulties gekwelde adolessente nie maksimaal effektief wees nie.

Met die insigte van die semantiese diskoers van hoofstuk 2, die insigte oor die aard van adolessensie en subkulture in hoofstuk 3 en die navorsingsresultate van die media-uitbeelding en die fenomenologiese studie, kan die pastorale terapie die basisteoretiese resultate (hoofstuk 5) gebruik om die adolessent wat by okkultiese subkulture betrokke was, te begelei. Hierdie basisteorie behels die kriteria vir pastorale evaluering; 'n holistiese antropologiese perspektief; groei met geloofsvolwassenheid as doelwit; langtermyn rekonstruktiewe terapie; 'n multi-professionele en –dissiplinêre spanbenadering; 'n eskatologiese perspektief; die paraklese; die Pneumatologie; die pastorale gesprek; beginsels vir Skrifgebruik in die terapie; vereistes vir die terapeut; beginsels vir die terapeut aan okkulties gekwelde adolessente; die skuldterapie; die rol van gebed; die rol van geloof; die proses van bevryding en die nasorg aan okkulties gekwelde adolessente.

In die aanwending van die poimenetiese beginsels moet die pastorale terapeut ook kennis neem van die psigopatologie en veral somatoforme versteuring; dissosiatiewe identiteitsversteuring; gemoedsversteurings; selfmoordneigings; skisofrenie; seksuele versteurings; substansmisbruik en –afhanklikheid; persoonlikheidsversteurings; gedragsversteurings; slaapversteurings; en angsversteurings.

Wat bogenoemde versteurings betref, moet daar veral op die posttraumatiesestresversteuring gelet word. Daarom moet die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente ook traumaberading insluit. Die riglyne vir pastorale terapeute wat met getraumatiseerde adolessente werk wat slagoffers van molesting en of verkragting was, moet in die pastorale terapie verreken word.

Ten slotte moet die pastorale proses van terapie vir adolessente wat by die okkultiese subkulture betrokke was, uitgespel word. Die terapeut moet let op die fisiese opset; die bevryding van die adolessent; die teken van die geneagram; die identifisering van probleemareas; die gebruik van terapeutiese strategieë; huiswerk en geestelike groei; gespesialiseerde psigologiese ondersoeke; die belangrikheid van multi-professionele

samewerking en aspekte van pastorale gesprekvoering soos aandagskenk, aktiewe luister, empatie en peiling.

Die navorser het gepoog om 'n pastoraal terapeutiese strategie vir adolessente wat by die okkultiese subkulture betrokke was, op die tafel te plaas. Baie van dit wat hier gedokumenteer is, word reeds in die praktyk toegepas in die beliggaming van AUKSANO (die Griekse woord vir geestelike groei), 'n nie winsgewende geregistreerde organisasie wat spesialiseer in die bediening aan okkulties gekweldes in Bloemfontein. Die navorser self is betrokke as voorsitter en pastorale terapeut van AUKSANO en word ondersteun deur 'n kommitee van drie lede, waarvan een 'n funksionele traumaterapeut is, die ander 'n finansiële bestuurder en die derde persoon 'n berader en kenner op die gebied van satanisme. AUKSANO beywer hom vir dit wat in hierdie proefskrif opgeteken is. AUKSANO staan ook op die skouers van ENOG (die eenheid vir navorsing en hulp aan okkulties gekweldes) wat as navorsingseenheid waardevolle werk gedoen het rondom navorsing en hulp aan okkulties gekweldes. Die navorser se promotor was destyds ook voorsitter van ENOG en het ook 'n boek die lig laat sien getiteld "*The occult debate*" wat 'n groot bydrae gelewer het tot die skryf van hierdie proefskrif asook die UV Studies no. 6 "*Bediening aan okkultgekwelde*" onder redaksie van prof J.H. Smit. Hierdie boek was die resultaat van ENOG se eerste simposium oor die onderwerp van okkulties gekweldes en daarom het die navorser hom geroepe gevoel om 'n basisteorie en praktykteorie vir die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente te ontwerp.

SOLI DEO GLORIA

BYLAE 1

Moontlike elemente van okkultiese subkulture	Aantal	Tydskrif (aantal)	Koerant (aantal)	Koerant Naam	Tydskrif Naam
SUBSTANSMISBRUIK					
HEAVY METAL MUSIEK					
OKKULTIESE VOORWERPE					
GRUWELFILMS					
PORNOGRAFIE					
FANTASIEROLSPEL					
SPELETJIES					
OKKULTIES GEKWELD					
ANDER GELOWE					
OKKULTIESE LITERATUUR					
KALENDER					
RITUELE/SEREMONIES					
SEKSUELE MISDRYWE					
KUNSTIG					
DANS					
OKKULTISME					
KLEUR – SWART					
OKKULTIESE SIMBOLE					
HIËRARGIE / RANGORDE					
BONATUURLIKEMANEFESTASIE					
STUDIES/OPLEIDING					
TV PROGRAMME					
KINDERLITERATUUR					
GEWELD/AGGRESSIE/REBELLIE					
GEHEIMSINNIGHEID					
SELFMOORD/DEPRESSIE/ANGS					
LEERSTELLINGS					
GROEPAANVAARDING					
WERWING					
MISDADE					
GEORGANISEERD					
MAGSMANIPULASIE					
KLEREDRAG					
STRAFMAATREËLS					
OPVOERINGS/TONEEL					
OKKULTIESE NAAM					
DREIGEMENTE/TEISTERING					
BREINSPOELING					
GRUWELSPEELGOED					
SNYMERKE					

BYLAE 2

Moontlike elemente van okkultiese subkulture	Aantal voor-Koms	Tydskrif (aantal)	Koerant (aantal)	Koerant Naam en voorkoms	Tydskrif Naam en voorkoms
SUBSTANSMISBRUIK	242	70	1014	CapeHerald 57	Huisgenoot 23
HEAVY METAL MUSIEK	221			Argus 33	Woord&Daad1
OKKULTIESE VOORWERPE	200			SundayTribune33	AidaParkerNewsletter3
OKKULTIESE FILMS	75			Volksblad 141	Family Protection 1
PORNOGRAFIE	39			Oosterlig 28	People 1
FANTASIEROLSPLE SPELETJIES	35			Bloemnuus 2	Sarie 1
OKKULTIES GEKWELD	252			Beeld 98	Personality 2
ANDER GELOWE	72			Sunday Times 21	Voorligter 1
OKKULTIESE LITERATUUR	58			Vrye Weekblad 7	Servamus 13
KALENDER	103			Rapport 80	PentecostalEvangelical1
RITUELE/SEREMONIES	411			Burger 56	Keur 2
SEKSUELE MISDRYWE	288			Transvaler 47	Reader's Digest 1
KUNSTIG	13			Oggendblad 25	Konteks 4
DANS	13			SundayExpress2	Frontnuus 1
OKKULTISME	599			Post 16	Finesse 1
KLEUR – SWART	74			Pretoria News 20	You 1
OKKULTIESE SIMBOLE	301			Friend 1	Joy 1
HI&RARGIE / RANGORDE	250			Hoofstad 5	Time 1
BONATUURLIKEMANEFESTASIE	215			Kerkbode 30	Fair Lady 2
STUDIES/OPLEIDING	8			RandDailyMail2	Insig 9
TV PROGRAMME	37			Citizen 37	
KINDERLITERATUUR	78			Kerkblad 3	
GEWELD/AGGRESSIE/REBELLIE	130			Hervormer 4	
GEHEIMSINNIGHEID	121			DailyDispatch 15	
SELFMOORD/DEPRESSIE/ANGS	158			Patriot 7	
LEERSTELLINGS	71			Business Day 1	
GROEPAANVAARDING	18			Cape Times 33	
WERWING	206			Star 74	
MISDADE	712			Natal Witness 26	
GEORGANISEERD	47			City Press 15	
MAGSMANIPULASIE	98			Daily News 11	
KLEREDRAG / VOORKOMS	206			Natal Mercury 4	
STRAFMAATRE&LS	33			Afrikaner 12	
OPVOERINGS/TONEEL	5			Financial Mail 1	
OKKULTIESE NAAM	81			Diamont Fields 4	
DREIGEMENTE/TEISTERING	130			Tempo 2	
BREINSPOELING	15			Cross Times 1	
OKKULTIESE SPEELGOED	21			The Leader 4	
SNYMERKE	39			Evening Post 6	
				Weekly Mail 4	
				Sowetan 9	
				SouthernCourier5	
				Republikein 2	
				NatalonSaturday2	
				Mail&Guardian 5	
				Vrydag 1	
				SundayIndependant4	
				SundayPaper 2	
				Saturday Paper 1	
				FreeStateAdvertiser1	
				Ons Stad 1	
				Vaderland 13	

BYLAE 3

Kategorieë van elemente	Frekwensie van artikels	% uit artikels	TYDSKRIF naam en voorkoms	TYDSKRIF (aantal)	KOERANT (naam)	KOERANT (aantal)
MISDADE	712	65.6	Huisgenoot 23	70	CapeHerald 57	1014
OKKULTISME	599	55.2	Woord&Daad1		Argus 33	
RITUELE EN OF SEREMONIES	411	37.9	AidaParkerNewsletter 3		SundayTribune33	
OKKULTIESE SIMBOLE	301	27.7	Family Protection 1		Volksblad 141	
SEKSUELE MISDRYWE	288	26.5	People 1		Oosterlig 28	
OKKULTIES GEKWELD	252	23.2	Sarie 1		Bloemnuus 2	
HIËRARGIE EN RANGORDE	250	23.0	Personality 2		Beeld 98	
SUBSTANSMISBRUIK	242	22.3	Voorligter 1		Sunday Times 21	
HEAVY METAL MUSIEK	221	20.3	Servamus 13		Vrye Weekblad 7	
DIE BONATUURLIKE	215	19.8	PentecostalEvangelica 11		Rapport 80	
WERWING	206	19.0	Keur 2		Burger 56	
KLEREDRAG EN VOORKOMS	206	19.0	Reader's Digest 1		Transvaler 47	
OKKULTIESE VOORWERPE	200	18.4	Konteks 4		Oggendblad 25	
SELFMOORD-DEPRESSIEANGS	158	14.5	Frontnuus 1		SundayExpress2	
GEWELD-AGGRESSIEREBELLIE	130	11.9	Finesse 1		Post 16	
DREIGEMENTE OF TEISTERING	130	11.9	You 1		Pretoria News 20	
GEHEIMSINNIGHEID	121	11.1	Joy 1		Friend 1	
KALENDER	103	9.5	Time 1		Hoofstad 5	
MAGSMANIPULASIE	98	9.0	Fair Lady 2		Kerkbode 30	
OKKULTIESE NAAM	81	7.4	Insig 9		RandDailyMail2	
KINDERLITERATUUR	78	7.1			Citizen 37	
OKKULTIESE FILMS	75	6.9			Kerkblad 3	
DIE KLEUR SWART	74	6.8			Hervormer 4	
ANDER GELOWE	72	6.6			DailyDispatch 15	
LEERSTELLINGS	71	6.5			Patriot 7	
OKKULTIESE LITERATUUR	58	5.3			Business Day 1	
GEORGANISEERD	47	4.3			Cape Times 33	
PORNOGRAFIE	39	3.5			Star 74	
SNYMERKE	39	3.5			Natal Witness 26	
TV PROGRAMME	37	3.4			City Press 15	
FANTASIER OLSPELSPELETJIES	35	3.2			Daily News 115	
STRAFMAATREËLS	33	3.0			Natal Mercury 6	
OKKULTIESE SPEELGOED	21	1.9			Afrikaner 12	
GROEPAANVAARDING	18	1.6			Financial Mail 1	
BREINSPOELING	15	1.3			Diamond Fields 4	
KUNSTIG	13	1.1			Tempo 2	
DANS	13	1.1			Cross Times 1	
STUDIES OF OPLEIDING	8	0.7			The Leader 4	
OPVOERINGS EN / OF TONEEL	5	0.4			Evening Post 6	
TOTAAL ELEMENTE: 39					Weekly Mail 4	
					Sowetan 9	
					SouthernCourier5	
					Republikein 2	
					Mail&Guardian 5	
					Vrydag 1	
					SundayIndependant4	
					SundayPaper 3	
					FreeStateAdvertiser1	
					Ons Stad 1	
TOTAAL ARTIKELS: 1084					Vaderland 13	

BYLAE 4

ENOG-GEVALLESTUDIEVERSLAG

A: IDENTIFISERENDE BESONDERHEDE

NAAM: .....
GEBOORTEDATUM: .....
OUDERDOM: .....
ADRES: .....
TELEFOON: .....(WERK).....(HUIS)
HUWELIKSVERBAND: .....
BEROEP: .....
KERKVERBAND: .....
ONDERHOUDDATUM: ..... TYD: .....
PLEK: .....
ONDERHOUDVOERDER: .....
VERWYSENDE PERSOON /
INSTANSIE:.....

B: HOOFKLAGTE (S)

INLIGTING UIT VERWYSINGSBRIEF:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

KLIËNT:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

C: VROEËRE GESKIEDENIS EN GESKIEDENIS VAN HUIDIGE KLAGTE(S)

.....
.....
.....
.....
.....

KOLLATERALE INLIGTING (familie/vriende)

.....
.....
.....

1. FAMILIEGESKIEDENIS:

.....
.....
.....

VERHOUDING EN DINAMIKA (geneagram)

.....
.....
.....
.....

2. MEDIESE GESKIEDENIS:

EPILEPSIE: .....
HOOFBESERINGS: .....
OPERASIES: .....

PSIGIATRIESE / SELKUNDIGE BEHANDELING:

.....
.....
.....

3. ONTWIKKELING:

3.1 BABAJARE:

.....

3.2 KINDERJARE:

.....

3.3 SKOOLJARE:

.....

3.4 VERDERE OPLEIDING:

.....

4. BEROEPSGESKIEDENIS:

.....

.....

.....

5. HUWELIKSGESKIEDENIS:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. AFHANKLIKHEID:

TABAK: .....

ALKOHOL: .....

ANALGETIKA: .....

DAGGA: .....

ALLE ANDER AFHANKLIKHEIDSMIDDELS:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

D: KLINIESE BEELD

1. VOORKOMS EN GEDRAG:

.....

.....

2. KOGNISIE:

.....
.....

2.1 AANDAG: .....

2.2 KONSENTRASIE: .....

2.3 GEHEUE: .....

2.4 ABSTRAKTE DENKE:.....

2.5 INTELLIGENSIE: .....

2.6 INSIG EN OORDEEL:.....

3. GEMOED:

.....
.....

4. PERSEPSIE:

.....

ILLUSIES: .....

HALLUSINASIES: .....

5. DEPRESSIE:

SLAAPPATROON: .....

EETLUS: .....

MEDIKASIE: .....

6. ANGSTIG:

SWETERIGE HANDE:.....

KNOP IN KEEL: .....

PYN OP MAAG: .....

SUISING IN ORE: .....

7. KERKLIKE ORIËNTASIE:

7.1 OUIERS SE KERKLIKE (RELIGIEUSE) ORIËNTASIE:

.....
.....
.....

7.2 EIE RELIGIEUSE ONTWIKKELING:

.....
.....
.....

7.3 BETROKKENHEID BY DIE OKKULTISME:

.....

7.3.1 KRITERIA VIR PASTORALE EVALUERING:

7.3.1.1 PERSOONLIKHEIDSTIPES:

- Psigopatiese misdadiger
- Aggressiewe wanaangepaste
- Valse intellektualis
- Impulsiewe selfmoordneigings

7.3.1.2 KATEGORIEë:

- DEMONIESE TEISTERING
- DEMONIESE BINDING
- DEMONIESE BESETTING

*Primêre indikator: Levitasie

* Sekondêre indikatore: Multivokale spraak
Bonatuurlike krag / kennis

Plus 'n kombinasie van:

- Substansmisbruik
- Emosionele onstabieleit
- Buitengewone belangstelling in okkultiese literatuur
- Satanistiese musiek
- Verwerping van vriende

Obsessie met dood, bloed, selfmoord,
okkultiese simbole
Ander .....

E: VERANDERLIKES:

1. IS DIE PERSOON OOR 'n LANG TYDPERK GEKONDISIONEER?
.....
2. IS DAAR ENIGSINS SUGGESTIE TOEGEPAS?
.....
3. WORD DAAR VAN ONTVLUGTING AS MEGANISME GEBRUIK GEMAAK?
.....
4. WAT IS DIE SOSIALE KONTEKS BV. HUISLIKE OMSTANDIGHEDE ENS?
.....
5. OP PSIGOLOGIESE VLAK: OPGESWEEPT VERBEELDING, PROJEKSIE,
MITES, BYGELOOF EN INTENSE VREES.
.....
6. OP FISIESE VLAK: SLAPELOOSHEID, SIEKTE.
.....
7. IS DAAR 'N STERK VERBEELDINGRYKE EN EMOSIONELE BELANGSTELLING
IN OKKULTISME OF IN GEVALLE ENGELE?
.....
8. IS DAAR ENIGE DELUSIES?
.....
9. IS DAAR SPRAKE VAN MANIPULASIE?
.....

BYLAE 5

VRAELYS VIR BEVRYDING

- Deel van 'n empiriese hoofstuk van 'n M.Th.-studie getiteld “'n Poimenetiese ondersoek na 'n basisteorie vir die pastoraat aan okkultgekweldes” deur J. H. J. Cilliers, Bloemfontein: UOVS (1997).

1. WAAROM HET U NA U MENING BY IEMAND GAAN HULP SOEK VIR BEVRYDING?

- 1.1 Was u in die okkulte betrokke, bv. Satanisme, spiritisme?
- 1.2 Daar was geen betrokkenheid by die okkulte nie, maar bonatuurlike dinge het gebeur.
- 1.3 Het u in hardnekkige sondes volhard?
- 1.4 Het u met sielkundige probleme geworstel, bv. depressie of epilepsie?

2. IS DIE GEDAGTE BY U GESKEP DAT U MOONTLIK OKKULTIES GEKWELD MAG WEES?

3. HOE HET U TE WETE GEKOM VAN BEVRYDING?

- 3.1 Ek het boeke of artikels daarvoor gelees.
- 3.2 By my predikant/pastoor daarvan gehoor.
- 3.3 'n Vriend of familielid het my daarvan vertel.
- 3.4 By 'n sielkundige/psigiater daarvan gehoor.
- 3.5 Ek het dit self ontdek.

4. WIE HET NA U MENING DIE BEGELEIDING TOT DIE BEVRYDING GEDOEN?

- 4.1 My pastoor/predikant
- 4.2 Iemand anders met 'n bediening van bevryding

5. WAS DIE ERVARING VAN DIE BEVRYDING:

- 5.1 Positief
- 5.2 Negatief
- 5.3 Onseker

6. WATTER EEN VAN DIE VOLGENDE DRIE ERVARINGS BESKRYF NA U MENING U GEVOEL DIE BESTE (Merk slegs een asseblief)

- 6.1 Ek het 'n ekstatiiese gevoel gehad
- 6.2 Ek het 'n gevoel van vryheid gehad
- 6.3 Ek het goed gevoel

7. HET DIE PERSOON WAT U GEHELP HET, 'N VRAELYS MET U DEURGEGAAN?

8. INDIEN JA, WAAROR HET DIE VRAE GEGAAN? NOEM ENKELE VOORBEELDE:

9. HET DIE BEGELEIER INGEGAAN OP:

- 9.1 U mediese rekord?
- 9.2 U sielkundige agtergrond?

10. IS U UITEINDELIK DEUR 'N SPAN KUNDIGES OF SLEGS DEUR DIE BEGELEIER GEHELP?

11. WAS U NA U MENING BY U BEWUSSYN TYDENS DIE BEVRYDINGSSESSIE?

12. HET U MEER AS EEN BEVRYDINGSERVARING GEHAD?

13. INDIEN JA, HOE LANK HET DIE BEVRYDING GEDUUR VOORDAT U WEER GEBIND GEVOEL HET EN BEVRYDING GESOEK HET? (Merk een van die volgende moontlikhede)

- 13.1 Slegs 'n paar dae
- 13.2 Ongeveer 'n maand
- 13.3 Ongeveer drie maande
- 13.4 Ongeveer ses maande
- 13.5 Ongeveer 'n jaar
- 13.6 Langer as 'n jaar

14. HET U NA U (EERSTE OF ENIGSTE) BEVRYDING LANGTERMYN GEESTELIKE NASORG ONTVANG?

**15.IS U BY 'N ONDERSTEUNINGSGROEP VIR OKKULTIES GEKWELDES
INGESKAKEL?**

**16.INDIEN U NOG IETS OOR U BEVRYDINGSERVARING WIL MEEDEEL, KAN U
DIE OOP RUIMTE VIR KOMMENTAAR GEBRUIK:**

BIBLIOGRAFIE

BOEKE

Abster, A. and Freudenstein, O. 2000. Adolescent suicidal behaviour: psychiatric population. In Hawton, K and Van Heeringen, K. (eds.) *The international handbook of suicide and attempted suicide*. Chichester: Wiley and Sons Ltd.

Adams, J.E. 1970. *Competent to counsel*. Michigan: Baker Book House.

Adams, J.E. 1973. *The Christian counselor's manual*. Michigan: Baker Book House.

Adams, J.E. 1975. *The use of the Scriptures in counseling*. Phillipsburg: Presbyterian and Reformed Publishing Company.

Adolph, H.P. and Bourne, D. 1986. *Stop making yourself sick*. Wheaton: Victor Books.

AKLAS 1979. *Riglyne ten opsigte van die Charismatiese beweging en die Charismatiese gawes*. Pretoria: N. G. Kerkboekhandel.

Anderson, H. and Goolishian, H. 1992. The client is the expert. A not-knowing approach to therapy. In Mc Namee, S. and Gergen, K. *Therapy as social construction*. London: Sage Press.

Arnold, W.V. 1982. *Introduction to pastoral care*. Philadelphia: Westminster Press.

Babbie, E and Mouton, J. 2001. *The practice of social research*. South Africa: Oxford University Press.

Backus, W. 1996. *The healing power of a Christian mind. How Biblical truth can keep you healthy*. Minnesota: Bethany House Publishers.

Barlow, D.H. and Durand, V.M. 2001. *Abnormal psychology. An integrative approach*. Australia: Wadsworth.

Baudrillard, J. 1983. *Simulations*. New York: Semiotext(e).

Becvar, D.S. and Becvar, R.J. 1996. *Family therapy: a systemic integration*. Third edition. Boston: Allyn and Bacon.

Bendixen, R. 1974. *The Christian and the demon world*. Johannesburg: Truimphant Times Publishing Company.

Benner, D.G. (ed.) 1987. *Baker encyclopedia of psychology*. Michigan: Baker Book House.

- Beverley, J.A.** 1995. *Holy laughter and the Toronto Blessing*. Michigan: Zondervan.
- Blackaby, H.T. en King, C.V.** 1999. *Beleef God. Hoe om God se wil te ken en te doen*. Wellington: Protea-Uitgewers.
- Boisen, A.T.** 1936. *The exploration of the inner world*. New York: Harper & Brothers.
- Bosch, D.J.** 1991. *Transforming mission. Paradigm shifts in theology of mission*. New York: Orbis Books.
- Botha, D.** 1972. *Maatskaplike groepwerk*. Pretoria: J. L. van Schaik.
- Botha, W.J. (red.)** 1992. *Okkulte simbole en tekens. Ondersoek na die invloed van die massamedia op die gedrag van kinders*. Johannesburg: Onbekend.
- Brillenburger, G.** 1955. *Christelike zielsorg in het licht der moderne psychologie*. Kampen: J.H. Kok.
- Burger, W.A.** 1977. *Die Satan se werk deur beseerde geeste teen die Koninkryk van God*. Bloemfontein: UOVS. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling.
- Capps, D.** 1984. *Pastoral care and hermeneutics*. Philadelphia: Fortress Press.
- Capps, D.** 1990. *Reframing. A new method in pastoral care*. Minneapolis: Fortress Press.
- Carter, B. and McGoldrick, M.** 1989. Overview: The changing family life cycle – A framework for family therapy. In Carter, B. and McGoldrick, M. (eds). *The changing family life cycle*. Second edition. Boston: Allyn and Bacon.
- Casaleggio, E.** 2001. *Die ontwerp van 'n terapeutiese model vir die pastorale seksuologie*. Bloemfontein: UOVS, Ongepubliseerde D.Th.-proefskrif.
- Cilliers, J.H.J.** 1994. *Geestelike oorlogvoering. 'n Eksegetiese, dogmatiese en kritiese ondersoek*. Bloemfontein: UOVS, Ongepubliseerde B.Th.-skripsie.
- Cilliers, J.H.J.** 1996. *'n Poimenetiese ondersoek na 'n basisteorie vir die pastoraat aan die okkultgekwelde*. Bloemfontein: UOVS, Ongepubliseerde M.Th.-skripsie.
- Clinebell, H.J.** 1979. *Growth counseling. Hope-centered methods of actualizing human wholeness*. Nashville: Abingdon.
- Clinebell, H.J.** 1981. *Contemporary growth therapies. Resources for actualizing human wholeness*. Nashville: Abingdon.
- Clinebell, H.J.** 1984. *Basic types of pastoral care and counselling. Resources for the ministry of healing and growth*. Nashville: Abingdon.

- Coetzer, W.** 2003. *Traumaberading*. Pretoria: Universiteit van Pretoria. Ongepubliseerde handleiding.
- Cohen, P.** 2000. Subcultural conflict and working-class community. In Gray, A. and McEnigan. *Studying culture. An introductory reader*. London: Arnold.
- Corey, M.S. and Corey, G.** 1992. *Groups' process and practice*. Fourth edition. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Covey, S.R.** 1994. *The seven habits of highly effective people*. London: Simon and Schuster.
- Cummings, S.R.** 1995. *Adolescence. A developmental perspective*. Reno: University of Nevada.
- De Bondt, A.** Ongedateerd. *Daemonische invloeden in ons leven*. Den Haag: J.N. Voorhoeve.
- Deist, F.** 1984. *A concise dictionary of theological terms*. Pretoria: Van Schaik.
- De Jong van Arkel In De Villiers, P. G. R. (ed.)** 1987. *Like a roaring lion. Essays on the Bible, the church and demon powers*. Pretoria: C. B. Powell Bible Centre.
- De Klerk, J. J.** 1978. *Herderkunde*. Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.
- De Klerk, J. J.** 1981. *Pastoraat en die ander "pastorale wetenskappe."* Bloemfontein: UOVS, UOVS-intreerede.
- Derrida, J.** 1979. *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University.
- Dibbert, M.T. and Wichern, F.B.** 1985. *Growth groups. A key to Christian fellowship and spiritual maturity in the church*. Michigan: Zondervan Publishing House.
- Dickason, C.F.** 1987. *Demon possession and the Christian. A new perspective*. Illinois: Crossway Books.
- Die Bybel.** 1983. Kaapstad: Die Bybelgenootskap van Suid-Afrika.
- Dill, J.** 1996: *'n Basisteorie vir pastorale terapie in die lig van postmoderne epistemologie*. Bloemfontein U.O.V.S. Ongepubliseerde Ph.D.-tesis.
- Dreyer, T.F.J.** 1977. Satanisme en sy raakpunte. In Swart, J. *Satanisme*. 'n Reeks referate gehou tydens landwye simposiums oor Satanisme. 27-28 Mei 1977. Pretoria: Haum.
- Du Plessis, I. D.** 1966. *Poltergeists of the South*. Cape Town: Citadel Press.
- Du Plessis, I. D.** 1980. *Uitgesoekte goëlstories*. Goodwood: Nasionale Drukkery.

- Du Toit, P.E.** 1990. *Bevryding van bose magte*. Port Elizabeth: President Drukkers.
- Egan, G.** 1990. *The skilled helper. A systematic approach to effective helping*. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Els, L. and Jonker, K.** 2000. *Satanism in South Africa. Knowledge, insight, hope and help*. Pretoria: Amabhuku Publications.
- English, H.B. and English, A.C.** 1958. *A comprehensive dictionary of psychological and psychoanalytical terms*. London: Longmans, Green and Co.
- Erikson, E.H.** 1963. *Childhood and society*. New York: Norton.
- Faber, H. and Van der Schoot, E.** 1962. *Het pastorale gesprek. Een pastoraal-psychologische studie*. Utrecht: Erven J. Bijleveld.
- Firet, J.** 1974. *Het agogisch moment in het pastoraal optreden*. Kampen: Kok.
- Foucault, M.** 1984. *The Foucault Reader*. New York: Pantheon.
- Fouché, C. B. and Delport, C. S. L.** 2002. The place of theory and the literature review in the qualitative approach to research. In De Vos, A. S. (ed.) *Research at grass roots. For the social sciences and human service professions*. Pretoria: Van Schaik.
- Frankl, V.** 1975. *Waarom lewe ek?* Kaapstad: Hollandsch Afrikaansche Uitgevers.
- Frederickson, B.G.** 1988. *How to respond to satanism*. St. Louis: Concordia Publishing House.
- Friedman, E.H.** 1985. *Generation to generation: Family process in church and synagogue*. New York: Guilford.
- Gardener R.** 1990. *Satanism in South Africa*: Pretoria: Van Schaik
- Gergen, K.J.** 1994. *Realities and relationships: soundings in social construction*. London: Harvard University Press.
- Gerkin, C. V.** 1984. *The living human document. Re-visioning pastoral counselling in a hermeneutical mode*. Nashville: Abingdon.
- Gerkin, C. V.** 1986. *Widening the horizons. Pastoral responses to a fragmented society*. Philadelphia: The Westminster Press.
- Giddens G.** 1979. *Adolescence* New York: Guilford
- Gilbert, M.G & Brock, R.T. (eds)** 1985. *The Holy Spirit and counseling*. Volume 1, Theology and theory. Massachusetts: Hendrikson Publishers.

- Goldenson, R. M. (ed.)** 1984. *Longman dictionary of psychology and psychiatry*. New York: Longman.
- Gous, A.** 1983. *Perspektief op: Satan en sy werkinge*. Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.
- Graafland, C.** 1973. *Waarom nog gereformeerde?* Kampen: J.H. Kok Uitgeversmaatschappij.
- Grobler, L.** 1997. *Die Adolessent*: Universiteit van Stellenbosch: Ongepubliseerde D. Proefskrif
- Grobler, A. en Louw, D.A.** 1989. *Adolesensie*. Pretoria: Sacum
- Gromly, A and Brodzinsky, D.** 1993. *Lifespan human development*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Gruss, G. s.a.** *Occultism*: New York: Pantheon.
- Haasbroek, P. J.** 1978. *Die duiwel is los*. Pretoria: Haum Uitgewery.
- Habermas, J.** 1981. *Theorie des kommunikativen handelns*. Band 1. Frankfurt: Suhrkamp.
- Halpré, R. and Lamb, R. (eds)** 1983. *The encyclopedic dictionary of psychology*. England: Basil Blackwell Publisher.
- Hamman, J.** 1991. *Die verband tussen seksuele molestering en demoniese bindinge*. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch. Ongepubliseerde B.Th.-skripsie.
- Handboek vir die erediens** van die Nederduitse Gereformeerde Kerk. 1983. Goodwood: N.G. Kerk-Uitgewers.
- Hanegraaff, H.** 1993. *Christianity in crisis*. Oregon: Harvest House.
- Harris, M.** 1999. *Theories of culture in postmodern times*. London: Altamira Press.
- Hebdige, D.** 1979. *Subculture. The meaning of style*. London: Methuen and Co.
- Heitink, G.** 1977. *Pastoraat als hulpverlening. Inleiding in de pastorale theologie en psychologie*. Kampen: J.H. Kok.
- Herman, J.** 1997. *Trauma and recovery. The aftermath of violence – from domestic abuse to political terror*. New York: Basic Books.
- Hielema, J. S.** 1975. *Pastoral or Christian counselling. A confrontation with American pastoral theology – in particular Seward Hiltner and Jay E. Adams*. Utrecht: Elinkwijk.
- Hiltner, S.** 1958. *Pastoral counseling*. Nashville: Abingdon.
- Hiltner, S.** 1958. *Preface to pastoral care*. Nashville: Abingdon.

- Hoover, D. W.** 1977. *How to respond to the occult*. St. Louis: Concordia.
- Hugo, G. J.** 1988. *Christelike tekens en sataniese simbole*. Pretoria: Sacum.
- Hulme, W.E.** 1981. *Pastoral care and counselling. Using the unique resources of the Christian tradition*. Minneapolis: Augsburg Publishing House.
- Jacobs, C.** 2001. *Deliver us from evil. Putting a stop to the occult influences invading your home and community*. Ventura: Regal Books.
- Janse van Rensburg, J.** 1986. *Rhema: Voorspoed of versinsel?* Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.
- Janse van Rensburg, J.** 1999. *The occult debate*. Cape Town: Lux Verbi.
- Janse van Rensburg, J.** 2000. *The paradigm shift. An introduction to postmodern thought and its implications for theology*. Pretoria: Van Schaik.
- Jones, B.** 1988. *Social problems. Issues, opinions and solutions*. New York: McGraw-Hill.
- Jonker, K.** 1991. *Satanisme. 'n Realiteit*. Pretoria: Sigma-pers.
- Jonker, K.** 2002. *Development of a multi dimensional therapeutic model for the treatment of satanic abuse victims*. London: University of the Commonwealth. Unpublished doctoral thesis.
- Jonker, W.D.** 1968. *Theologie en practijk. Een peiling van het theologisch karakter van de diaconologische vakke*. Kampen: Kok.
- Joseph, C.M.** 2000. *Selfmoordhandeling by die adolessent, met spesifieke verwysing na die aard en omvang, oorsaaklike faktore en voorkoming daarvan*. Bloemfontein UOVS, Unpublished Magister Educationis-script.
- Joubert, B.F.** 2000. *The social colonial construction of pastoral therapy in clergy training*. UFS, Bloemfontein ongepubliseerde Ph.D.-proefskrif.
- Joubert, N.** 2000. *Guidelines for counselling clients with dissociative identity disorder*. Textbook of the African Society for the Study of Dissociative Identities and Ritual Abuse. Germiston.
- Kaplan, H.I.** 1994. *Synopsis of psychiatry. Behavioral sciences and clinical psychiatry*. Baltimore: Williams and Wilkins.
- Kennedy, J.** 1983. *EE3. Dissipelskapopleidingsprogram vir persoonlike evangelisasie*. Pretoria: Sigma-pers.

- Kerr, M.E.** 1984. Theoretical base for differentiation of self in one's family of origin. In Munson, C.E. (ed). *Family of origin applications in clinical supervision*. New York: Haworth.
- Kerr, M.E.** 1988. *Family evaluation*. New York: Norton.
- Klopper, C.C.** 1986. *Die missionêre bediening aan demonies besetenes. Riglyne vanuit die bediening van Jesus Christus en die apostels*. Bloemfontein: UOVS. Ongepubliseerde B.Th.-skripsie.
- Koch, K.** 1970. *Occult bondage and deliverance*. Western Germany: Evangelisation Publishers.
- Koch, K.** 1972. *Christian counselling and occultism*. Michigan: Kregel.
- König, A.** 1972. *Een wat sterker is*. Pretoria: N. G. Kerk-boekhandel.
- Kotzé, D.J.** 1992. *Verantwoordelikheid as antropologiese essensie*. UP: Ongepubliseerde Ph.D.-proefskrif.
- Kranenborg, R.** Ongedateerd. *Zelfverwerkelyking. Oosterse religies binne een westerse subkultuur*. Kampen: J. H. Kok.
- Kubetin, C. en Mallory, J.**
1995. *Skuiling teen die storm. Hoop vir slagoffers van seksuele misbruik*. Kaapstad: Struik Christelike Boeke.
- Kübler-Ross, E.** 1975. *Death. The final stage of growth*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Kuhn, T.S.** 1970. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: Chicago University Press.
- Kunnenman, H.** 1996. *Van theemutscultuur naar walkman-ego: contouren van postmoderne individualiteit*. Amsterdam: Boom.
- Labuschagne, F.J. en Eksteen, L.C.** 1992. *Verklarende Afrikaanse woordeboek*. Pretoria: Van Schaik.
- Langberg, D.M.** 1999. *On the threshold of hope*. Illinois: Tyndale House Publishers.
- Leahy, F.S.** 1975. *Satan cast out. A study in Biblical demonology*. Edinburgh: The Banner of Truth.
- Lee, R.S.** 1968. *Principles of pastoral counseling*. London: William Clowes Limited.

- Lemmer, L.A.S.** 1998. *Die hantering van voorhuwelikse seks in huweliksvoorbereiding: 'n narratief-pastorale benadering*. Universiteit van Pretoria: Ongepubliseerde M.Div.-skripsie.
- Lindemann, E.** 1979. *Beyond grief. Studies in crisis intervention*. New York: Jason Aronson.
- Littauer, F.** 1996. *Touched by the Master*. Florida: Creation House.
- Louw, D.A. (red.)** 1989. *Suid-Afrikaanse handboek van abnormale gedrag*. Johannesburg: Southern Boek Uitgewers.
- Louw, D.A. en Edwards, D.J.A.** 1993. *Sielkunde. 'n Inleiding vir studente in Suid-Afrika*. Johannesburg: Lexicon uitgewers.
- Louw, D.A. en Louw A.E.** 1989. Diverse psigopatologiese toestande. In Louw, D. A. (red.) *Suid-Afrikaanse handboek van abnormale gedrag*. Johannesburg: Southern Books Publishers.
- Louw, D.A. en Van Jaarsveld, P.E.** 1989. Gemoedsversteurings. In Louw, D.A. (red.) *Suid-Afrikaanse handboek van abnormale gedrag*. Johannesburg: Southern Books Publishers.
- Louw, D.J.** 1984. *Pastoraat in eskatologiese perspektief*. Stellenbosch: N.G. Kerk Uitgewers.
- Louw, D.J.** 1993. *Pastoraat as ontmoeting. Ontwerp vir 'n basisteorie, antropologie, metode en terapie*. Pretoria: RGN.
- Louw, D.J.** 1997. *Pastoraat as vertolking en ontmoeting*. Kaapstad: Lux Verbi.
- Lyotard, J.F.** 1984. *The postmodern condition: a report on knowlegde*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- MacNutt, F.** 1995. *Deliverance from evil spirits. A practical manual*. Michigan: Chosen Books.
- Mae Hammond, F. and Mae Hammond, I.** 1973. *Pigs in the parlor. A practical guide to deliverance*. Kirkwood: Impact Books.
- Malan, J.S.** 1992. *Verleidende geeste*. Brooklyn: Basuin Uitgewers.
- Maree, B.** 1998. *Satanisme in Suid-Afrika*. Hartbeespoort: Jotha Drukkers.

- McGoldrick, M.** 1991. Echoes from the past: helping families mourn their losses. In Walsh, F and McGoldrick, M. *Living beyond loss. Death in the family*. New York: W.W. Norton and Company.
- McGoldrick, M. and Gerson, R.** 1995. *Genograms in family assessment*. New York: Norton.
- McLean, B.A.** 1997. *Co-constructing narratives: a Postmodern approach to counseling*. Research study for M.A. Counselling. University of Otago: New Zealand.
- McMillen, S.I.** 1966. *Geeneen van dié siektes nie*. Roodepoort: Christelike Uitgewersmaatskappy.
- Meiring, A.** 1998. *Neo-Paganisme*: Pretoria: UP. Ongepubliseerde B.Th.-skripsie.
- Meyer, W.F.** 1988. *Persoonlikheidsteorieë. Van Freud tot Frankl*. Johannesburg: Lexicon uitgewers.
- Mills, C.I.** 1990. *The social geography of the New Age spirituality in Vancouver*. Canada: University of British Columbia. Unpublished M.-thesis.
- Milton Yinger, J.** 1970. Contraculture and subculture. In Arnold, D. O. *Subcultures*. Berkeley: The Glendessary Press.
- Möller, J.** 1989. *Adolessensie*. Pretoria: RGN
- Molnar, T.** 1987. *The pagan temptation*. Michigan: Eerdmans.
- Montgomery, J.W. (ed).** 1976. *Demon possession. A medical, historical, anthropological and theological symposium*. Minnesota: Bethany House Publishers.
- Moriarty, A.** 1992. *The psychology of adolescent satanism. A guide for parents, counsellors, clergy and teachers*. Westport: Praeger Publishers.
- Müller, B.A.** 1981. *Skrifgebruik in die pastoraat*. Stellenbosch: N.G. Kerk Uitgewers
- Müller, J.** 1996. *Om tot verhaal te kom: Pastorale gesinsterapie*. Pretoria: RGN.
- Narramore, C.M.** 1960. *The psychology of counselling. Professional techniques for pastors, teachers, youth leaders, and all who are engaged in the incomparable art of counselling*. Michigan: Zondervan Publishing House.
- Nevius, J.L.** 1968. *Demon possession*. Michigan: Kregel Publications.
- Oates, W.E.** 1974. *Pastoral counselling*. Philadelphia: Westminster Press.
- Oates, W.E.** 1987. *Behind the masks. Personality disorders in religious behavior*. Kentucky: Westminster Press.

- HAT:** Odendal, F.F en Gouws, R.H. (reds.) 2000. Verklarende handboek van die Afrikaanse Taal. Kaapstad: Perskor Uitgewery.
- Ouweneel, W.J.** 1988. *Het domein van de slang*. Amsterdam: Buijten en Schipperheijn.
- Ouweneel, W.J.** 1992. *Paranormale, okkulte en demoniese verskynsels*. IRS-studiestuk 293: PU vir CHO.
- Overduin, J.** 1967. *Worden als een man. Over de geestelijke volwassenheid*. Wageningen: N.V.Gebr. Zomer and Keunings Uitgeversmaatschappij.
- Paplia, D.E and Olds, S.W.** 1989. *Human development*. New York: McGraw-Hill.
- Parker, J.** 1993. *At the heart of darkness. Witchcraft, black magic and satanism today*. London: Sidgwick and Jackson Limited.
- Peck, M.S.** 1988. *People of the lie. The hope for healing human evil*. London: Rider.
- Petzer, C.** 1999. *Die manifestering van adolessenteselfmoord as sosio-pedagogiese probleem*. Bloemfontein UOVS, Ongepubliseerde Magister Educationis-skripsie.
- Plug, C; Meyer, W.F; Louw, D.A en Gouws, L.A.** 1979. *Psigologiewoordeboek*. Johannesburg: McGraw Hill Boekmaatskappy.
- Popenoe, D.** 1995. *Sociology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Popenoe, D. Cunningham, P. and Boulton, B.** 1998. *Sociology*. South Africa: Prentice Hall.
- Potgieter, F.J.M.** 1958. *Heldersiendheid, goëlerij en ander okkulte verskynsels*. Bloemfontein Sentrale Pers.
- Potgieter, F.J.M.** 1984. *Is dit bedrog? Enkele gedagtes oor spiritisme, satanisme, ensovoorts*. Bloemfontein NG Kerk Uitgewers.
- Pretorius, H.C.** 1991. *Die voorkoms en hantering van satanisme en okkultisme in Suid-Afrika, met verwysing na die Nederduits Gereformeerde kerk sedert 1970*: Universiteit van Pretoria: Ongepubliseerde B.Th.-skripsie.
- Pretorius, W.M.** 1977. Kerk van Satan in Amerika. In *Satanisme*. 'n Reeks referate gehou tydens landwye simposium oor Satanisme 27-28 Mei 1977. Pretoria: Haum.
- Prince, R.** 1974. Cocoon work: An interpretation of the concern of contemporary youth with the mystical. In Zaretsky, I.I. and Leone, M. (eds) *Religious movements in America*. Princeton: Princeton University Press.
- Prinsloo, C.H. en Rossouw, P.J.** 1983. *Okkultisme*. Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.

- Prinsloo, J.F. en Louw, D.A.** 1989. Selfmoord. In *Suid-Afrikaanse handboek van abnormale gedrag*. Johannesburg: Southern Book Publishers.
- Rebel, J.J.** 1981. *Pastoraat in pneumatologies perspektief. Een teologiese verantwoording vanuit het denken van A. A. van Ruler*. Kampen: J.H. Kok.
- Retief, Y.** 1999. *Lag weer oor die dag wat kom. Briewe aan 'n gemolesteerde*. Kaapstad: Struik Christelike Boeke.
- Richards, J.** 1974. *But deliver us from evil. An introduction to the demonic dimension in pastoral care*. London: Darton, Longman and Todd.
- Ricoeur, P.** 1978. Response. In: Reagen, C. F. and Stewart. D (eds.) *The philosophy of Paul Ricoeur: an anthology of his work*. Boston: Beacon.
- Roberts, J.** 1988. Setting the frame: definition, functions and typology of rituals. In Imber-Black et al (eds.) *Rituals in families and family therapy*. New York: W.W. Norton.
- Roscam Abbing, A.** 1974. *Pastoraat*. Kampen: Kok
- Rossouw, P.J.** 1990. *Poimeniek*. Studiegids. Bloemfontein UOVS.
- Roux, G.B.** 1992. *Die ontwikkeling van 'n psigo-opleidingsmodel om teologiese studente tot psigiese volwassenheid te begelei*: Ongepubliseerde Ph.D.-proefskrif. Bloemfontein UOVS Ongepubliseerde M. tesis.
- Schlegel, A. and Barry, H.** 1991. *Adolescence. An antropological inquiry*. New York: Free Press.
- Seamands, D.A.** 1995. *Healing of memories*. Amersham-on-the-Hill: Scripture Press Foundation.
- Seifert, K. and Hoffnung, R.** 1991. *Child and adolescent development*. Dallas: Houghton Mifflin Company.
- Sheridan, C. L. and Radmacher, S. A.** 1992. *Health psychology. Challenging the biomedical model*. New York: Wiley.
- SKLAS** 1993. *Binding van 'n Christen deur die duiwel*. Agenda, Sinode van Suid-Transvaal: 152.1-152.12.
- Smit, J.H. (red.)** 1992. *Die evangeliebediening aan demonies (okkult) gekweldes*. U.V. teologiese studies no. 6. Bloemfontein: Pro Christo-Publikasies.
- Smit, M.M.** 1981. *Die vrylating van gevangenes. Die gevare van okkultiese bemoeienis en die bevryding daarvan*. Pretoria: Wentzel Coetzer Drukkers.

- Smuser, S.** 1988. *Adolescence*. New York: Free Press.
- Stander, H.** 2000. *Simbole. Veilig of gevaarlik. 'n Gids tot Christelike simbole en tekens*. Kaapstad: Struik.
- Steinberg, L.** 1993. *Adolescence*. New York: McGraw-Hill.
- Stoker, H.G.** 1970. *Oorsprong en rigting volume 2*. Kaapstad: Tafelberg.
- Sutherland, S.** 1995. *The Macmillan dictionary of psychology*. Hants: The Macmillan Press.
- Swart, J.J.** 1982. *Christen-Vrymesselaar waarheen?* Kaapstad: N. G. Kerk Uitgewers.
- Theron, A.** 1989. Gedragsversteurings by kinders en adolessente. In: Louw, D. A. (red.) *Suid-Afrikaanse handboek vir abnormale gedrag*. Johannesburg: Southern Boek Uitgewers.
- Thio, T.** 1986. *Adolescence*. New York: Free Press.
- Thom, D.P. et al.** 1998. Adolessensie. In Louw, D.A. et al. *Menslike ontwikkeling*. Pretoria: Kagiso Uitgewers.
- Thomas, F.W.** 1973. *Kingdom of darkness*. Plainfield: Logos International.
- Thorne, T.** 1993. *Fads, fashions and cults: From acid house to zoot suit - via existentialism and political Correctness - the definite guide to (post-) modern culture*. London: Bloomsbury.
- Thurneysen, E.** 1963. *A theology of pastoral care*. Virginia: John Knox Press.
- Trimp, C.** 1981. *Media Vita*. Groningen: Uitgeverij de Vuurbaak.
- Underwood, H.** 1993. *Adolescence*. New York: Free Press.
- Van Dam, W.C.** 1973. *Demonen eruit in Jesus' naam*. Kampen: J.H. Kok.
- Van den Berg, H.J.** s.a.. *Duiwelskunste en die Bybel*. Skeerpoort: Magaliesberg-uitgewers.
- Van den Berg, H.P.** 1993. *Die invloed van metateorieë op basisteorieë in die beoefening van die praktiese teologie*. Universiteit van Pretoria: Ongepubliseerde M.Div-verhandeling.
- Van Jaarsveld, F.J.** 2001. *Die rol van Godskonsepte vir pastorale terapie: 'n Konstrkteoretiese benadering*. Bloemfontein UOVS, Ongepubliseerde Ph.D.-proefskrif.
- Van N. Huisamen, E.** 1982. *Demoniese besetenheid*. Kaapstad: N.G. Kerk-Uitgewers.

- Van N. Huisamen, E.** 1990. *Magte van die duisternis. Oor satanisme in die RSA.* Kaapstad: Edson-Clyde Press.
- Van Niekerk, F.N.** 1969. *Die Vrymesselary. Sy geheime en gevare.* Bloemfontein: Sacum.
- Van Zyl, F.J.** 1977. Moderne Satanisme. In Swart, J. *Satanisme.* 'n Reeks referate gehou tydens landwye simposium oor Satanisme 27-28 Mei 1977. Pretoria: Ha um.
- Velthuysen, D.N.** 1994. Empirical phenomenology in pastoral theology. In Mouton, J. and Lategan, B. C. (eds), *The relevance of theology for the 1900's.* Pretoria: Human Sciences Research Council.
- Veltkamp, H.J.** 1988. *Pastoraat als gelijkenis.* De gelijkenis als model voor pastoraal handelen. Kampen: J. H. Kok.
- Visser, L.L.J.** 1978. *Die Charismata.* Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.
- Vorster, J.D. en Van Niekerk, F.N.** 1973. *Die Vrymesselary ontmasker.* Kaapstad: N. G. Kerk Uitgewers.
- Walsh, F. (ed).** 1993. *Normal family process.* New York: Guilford Press.
- Wenisch, B.** 1989. *Satanismus.* Stuttgart: Mainz.
- White, R.E.O.** 1976. *A guide to pastoral care. A practical primer of pastoral theology.* Glasgow: Pickering and Inglis Publishing Press.
- White, M.** 1989. *Selected papers.* Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M.** 1991. Deconstruction and therapy. In *Selected papers of David Epston and Michael White.* Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M. and Epston, D.** 1990. *Narrative means to therapeutic ends.* New York: Norton.
- Worden, J.W.** 1988. *Grief counselling and grief therapy.* London: Routledge.
- Zerfass, R. und Greindche, N.** 1976. *Einführung in die praktische theologie.* Kaiser: Grünewald.

WETENSKAPLIKE ARTIKELS

- Belitz, J. and Schacht, A.** 1992. Satanism as a response to abuse: the dynamics and treatment of satanic involvement in male youths. *Adolescence*. Vol. 27 (108) pp. 855-872.
- Berkhof, H.** 1987. Weerstand in de godsverduistering. *Kerk en theologie*. Vol. 38(3) pp. 210-215.
- Berman-Rossi, T.** 1993. The task and skills of the social worker across stages of group development. *Social work with groups*. Vol. 15 (1) pp. 69-81.
- Beukes, C.J.** 1996. Anderberedding: Met Adorno by die hartslag van die postmoderne intellek. *Hervormde Teologiese Studies*. Vol. 52 (1) pp. 68-87.
- Botha, A.H.** 1979. Die pastorale sorg as eiesoortige bediening. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 10 (2) pp. 90-103.
- Bourget** 1988. Satanism in a psychiatric adolescent population. *Canadian journal of psychiatry*. Vol. 33 pp. 197-202.
- Burket, R.C.** 1994. Emotional and behavioral disturbances in adolescents involved in witchcraft and satanism. *Journal of adolescence*. Vol. 17 pp. 41-52.
- Clark, C.M.** 1992. Deviant adolescent subcultures: assessment strategies and clinical intervention. *Adolescence*. Vol. 27 (106) pp. 283-293.
- Clark, C.M.** 1994. Clinical assessment of adolescents involved in satanism. *Adolescence year*. Vol. 29 pp. 461-468.
- Clinebell, H.J.** 1983. Toward envisioning the future of pastoral counselling and AAPC. *The journal of pastoral care*. Vol. 37(3) pp. 180-194.
- Crafford, J.D. en Kotzé, D.J.** 1997. 'n Narratiewe pastorale terapie met depressiewe persone. *Acta Theologica*. Vol. 17(1) pp. 99-119.
- Damphouse, K.R. and Crouch, B.M.** 1992. Did the devil make them do it? An examination of the etiology of satanism among juvenile delinquents. *Youth and society*. Vol. 24 (2) pp. 204-227.
- De Bruin, P.J.** 1996. Sekularisasie en die roeping van die kerk. *In die Skriflig*. Vol. 30(1) pp. 73-95.

- De Jongh van Arkel, J.** 1992. Paradigmatiese of pragmatiese verskuiwing? *Praktiese teologie in S. A.* Vol. 7 (2) pp. 163-167.
- De Jongh van Arkel, J.** 1999. The professionalization of pastoral counselling? An effort to define the issues. *Praktiese teologie in S. A.* Vol. 14 (2) pp. 88-111.
- De Villiers, D.W.** 1979. Die beoefening van die praktiese teologie in Duitsland. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif.* Vol. 10 (2) pp. 113-120.
- De Wet, J.I.** 1968. Die gehalte en gestalte van die Praktiese Teologie sedert die begin van die twintigste eeu. *Hervormde Teologiese Studies.* Vol. 22 (4) pp. 197-203.
- Dill, J. en Kotzé, D.J.** 1997. Verkenning van 'n postmoderne epistemologiese konteks vir die praktiese teologie. *Acta Theologica.* Vol. 17 (1) pp. 1-26.
- Dingemans, G.D.J.** 1994. Praktische teologie. Geschiedenis, teorie, handelingsvelden. *Praktische Theologie.* Vol. 1 pp. 92-99.
- Dingemans, G.D.J.** 1996. Practical Theology in the academy: a contemporary overview. *The Journal of Religion.* Vol. 76 (1) pp. 82-96.
- Dreyer, J.S.** 1997. Praktiese Teologie, refleksiewe verwetenskapliking en die verhouding tussen wetenskaplike kennis en praktiese handeling. *Praktiese Teologie.* Vol. 12 (1) pp. 13-30.
- Dreyer, J.S.** 1998. The researcher and the researched: methodological challenges for practical theology. *Praktiese Teologie.* Vol. 13 (1) pp. 14-27.
- Dreyer, T.F.J.** 1991. Eerste treë in die Praktiese Teologie – waarheen? *Hervormde Teologiese Studies.* Vol. 47 (3) pp. 597-608.
- Dreyer, T. F. J.** 1992. Die departement Praktiese Teologie (Afd. A): Die 'De Wet-era' en daarna. *Hervormde Teologiese Studies.* Vol. 48 (1 & 2) pp. 427-441.
- Du Plessis, R.** 1991. Terapeutiese intervensies met die gesin waarvan 'n gesinslid by satanisme betrokke is. *Maatskaplike perspektief.* Vol. 18 (3) pp. 29-34.
- Efran, J.S.** 1988. Constructivism: what's in it for you? *Networker.* Vol. 12 (5) pp. 27-35.
- Emerson, S. and Syron, Y.** 1995. Adolescent satanism: rebellion masquerading as religion. *Counseling and values.* Vol. 39 pp. 145-159.
- Gergen, K. J.** 1985. The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist.* Vol. 40 pp. 266-275.

- Gritzmacher, S.A.** 1988. Psychological characteristics of Pentecostals: a literature review and psychodynamic synthesis. *Journal of Psychology and Theology*. Vol. 16 (3) pp. 233-245.
- Gross, R.L.** 1990. Heavy Metal music: a new subculture in American society. *Journal of Popular Culture*. Vol. 24 pp. 119-130.
- Guarino, T.** 1996. Postmodernity and five fundamental theological issues. *Theological Studies*. Vol. 57 (4) pp. 654-689.
- Hare-Mustin, R.T. and Marecek, J.** 1988. The meaning of difference. Gender theory, postmodernism and psychology. *American Psychologist*. Vol. 43 (6) pp. 460-461.
- Hart, A.D.** 1991. Regeneration, deliverance or therapy? *Leadership*. Vol. 12 no. 3 pp. 72-79.
- Hawkes, G.** 1989. The relationship between theology and practice in Southern Africa. *The Journal of Theology for Southern Africa*. Vol. 68 pp. 29-39.
- Heelas, P.** 1993. The New Age in cultural context: the premodern, the modern and the postmodern. *Religion*. Vol. 23 pp. 103-116.
- Heitink, G.** 1995. Kerk zijn een post-Christelijk tydperk. *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift*. Vol. 95 (1) pp. 36-41.
- Hendriks, H.J.** 1996. Modernisme: ten diepste ons identiteit? *In die Skriflig*. Vol. 30 (4) pp.489-501.
- Hoksbergen, R.** 1995. Is there a Christian economics? Some thoughts in light of the rise of postmodernism. *Christian Scholar's Review*. Vol. 14(2) pp. 126-142.
- Howard-Snyder, D. and Walhout, M.** 1997. What postmodern opportunity? *Christian Scholar's Review*. Vol. 16 (2) pp. 158-167.
- Jonker, W.D.** 1992. Spiritualiteit en godsverduistering. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 33 (2) pp.170-178.
- Jorgensen, D.L.** 1982. The esoteric community. An ethnographic investigation of the cultic milieu. *Urban Life*. Vol. 10 (4) pp. 383-407.
- Keck, L.E.** 1996. The premodern Bible in the postmodern world. *Interpretation*. Vol. 50 (2) pp. 130-141.
- Kelly, P.** 1990. Satanism and vulnerable adolescents. *Journal of pastoral counseling*. Vol. 25 pp. 101-110.

- Klop, C.J.** 1996. De post-moderne sameleving: liberaal zonder moraal? *Beweging*. Vol. 60 (2) pp. 62-65.
- Kotzé, D.J.** 1991. "Van geslag tot geslag". Die geneagram en die ontwikkeling van 'n narratiewe pastoraat. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 32 pp. 644-651.
- Kotzé, E. and Kotzé, D.J.** 1997. Social construction as a postmodern discourse: an epistemology for conversational therapeutic practice. *Acta Theologica*. Vol. 17(1) pp. 27-50.
- Lawrence, F.** 1993. The fragility of consciousness: Lonergan and the postmodern concern for the other. *Theological Studies*. Vol. 54 (1) pp. 56-94.
- Lease, G.** 1988. Modernism and 'Modernism': Christianity as product of its culture. *Journal for the Study of Religion*. Vol.1 pp. 3-23.
- Louw, D.J.** 1993. Diagnostiese kriteria vir die evaluering van Satanisme in die pastorale bediening. *Praktiese Teologie in S.A.* Vol. 8 (2) pp. 83-94.
- Louw, D.J.** 1993. Praktiese Teologie – 'n Fenomenologiese stuiptrekking? *Praktiese Teologie in S.A.* Vol. 8 (2) pp. 206-209.
- Louw, D.J.** 1993. Praktiese Teologie / pastoraat / gemeentebediening. *Praktiese Teologie in S.A.* Vol. 8 (2) pp. 193-196.
- Louw, D.J.** 1996. Praktiese Teologie in sosiologiese perspektief – enkele kritiese vrae met die oog op teologiese teorievorming. *Praktiese Teologie in S.A.* Vol. 11 (1) pp. 23-37.
- Lowney, K.S.** 1995. Teenage satanism as oppositional youth subculture. *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol. 23 (4) pp. 453-484.
- Maree, J.P.M. en Strauss, S.A.** 1994. 'n Paradigma vir 'n postmoderne teologie – Hans Küng se teologie im aufbruch. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 35 (3) pp. 367-373.
- Millgram, M. and Rubun, R.** 1992. Groups *Journal of social work* Vol. 13 (1) pp. 95-110.
- Mitchell, K.R.** 1989: Ritual in pastoral care. *Journal of Pastoral Care*. Vol. Xliii (1) pp.68-77.
- Moore, S.H.** 1997. Era and epoch, epoch and era: Christian intellectuals in the postmodern turn. *Christian Scholar's Review*. Vol. 26 (2) pp. 133-137.
- Müller, J.C.** 1993: *Praktiese Teologie in S.A.* Vol. 8 (1) pp. 1-13.
- Murphy, N.** 1997. Philosophical resources for postmodern evangelical theology. *Christian Scholar's Review*. Vol. 16 (2) pp. 184-205.

- Naudé, P.** 1993. Bedieningspraktyk tussen modernisme en post-modernisme: perspektiewe vir 'n studentebediening. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 34 (1) pp. 94-99.
- Nipkow, K.E.** 1993. Empirical research within Practical Theology. *Journal of Empirical Theology*. Vol. 6 (1) pp. 50-63.
- Nydam, N.** 1989. Suicide. *Journal of psychology* Vol. 35 (3) pp. 210-220.
- Olsson, P.A.** 1980. Adolescent involvement with the supernatural and cults: or new bottles for old wine. *Annual of psychoanalysis*. Vol. 8 pp. 171-196.
- Ouweneel, W.J.** 1994. Paradigms in theology. *Acta Theologica*. Vol. 14 pp. 1-24.
- Padgett, A.G.** 1997. Christianity and postmodernity. *Christian Scholar's Review*. Vol. 26 (2) pp. 129-132.
- Page, S.H.T.** 1989. Exorcism revisited: A response to Beck and Lewis and to Wilson. *Journal of Psychology and Theology*. Vol. 17 (2) pp. 140-143.
- Parry, J.** 1991. A universe of stories. *Family Process*. Vol. 30 pp. 37-54.
- Peters, T.** 1994. Satanism. Bunk or blasphemy? *Theology Today*. Vol. 51 (3) pp. 381-393.
- Pieterse, H.J.C.** 1986. Praktiese Teologie mondig? *Skrif en Kerk*. Vol. 7 (1) pp.63-73.
- Pieterse, H.J.C.** 1990. A dialogical theory of communication from a Practical Theological perspective. *The Evangelical Quartely*. Vol. 63 (3) pp. 223-240.
- Pieterse, H.J.C.** 1990. Die gebrek aan 'n eie teologiese gesprek in die Praktiese Teologie. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 31 (2) pp. 249-256.
- Pieterse, H.J.C.** 1992. Woord en werklikheid in die moderne Praktiese Teologie. *In die Skriflig* Vol. 26 (3) pp. 325-335.
- Pieterse, H.J.C.** 1993. Die probleem van normatiwiteit en rasionaliteit in die beoefening van die praktiese teologie. *Praktiese Teologie in S.A.* Vol. 8 (2) pp. 197-203.
- Pieterse, H.J.C.** 1994. Metateorie as wetenskapsbenadering in die Praktiese Teologie. *Praktiese Teologie in S.A.* Vol. 9 (1) pp. 93-100.
- Pieterse, H.J.C. and Dreyer, J.** 1995. The methodology of practical theology and the public good. *Journal of theology for South Africa*. Vol. 90 pp31-40.
- Rosenbaum, J.L. and Prinsky, L.** 1991. The presumption of influence: recent responses to popular music subcultures. *Crime and Delinquency*. Vol. 37 (4) pp. 528-535.

- Rossouw, G.J.** 1993. Theology in a postmodern culture: ten challenges. *Hervormde Teologiese Studies*. Vol. 49 (4) pp. 894-907.
- Rossouw, P.J.** 1992. 'n Basisteorie vir kontekstuele hulpverlening? *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 33 (2) pp. 232-247.
- Rossouw, P.J.** 1992. 'n Pastoraal-sielkundige perspektief op satanisme. *In die Skriflig*. Vol. 26 (3) pp. 409-417.
- Roux, J.P. en Kotzé, D.J.** 1997: Die koinoniale konstruksie van 'n toerustingsprogram vir narratiewe pastorale sorg. *Acta Theologica*. Vol. 17 (1) pp. 51-80.
- Sackmann, S.A.** 1992. Culture and subcultures: an analysis of organizational knowledge. *Administrative Science Quarterly*. Vol. 37 pp. 140-161.
- Sandage, S.J.** 1998. Stories we can live by: postmodern Christian practice. *Christian Counseling Today*. Vol. 6 (4) pp. 8-29.
- Schlüter, R.** 1994. Christian churches changing towards postmodernism. *Journal of empirical theology*. Vol. 7 (2) pp. 48-51.
- Segal, R.A.** 1997. Postmodernism and the social scientific study of religion. *Religion*. Vol.27 pp. 139-149.
- Smith, D.** 1993. The premodern and the postmodern: some parallels, with special reference to Hinduism. *Religion*. Vol. 23 (2) pp. 157-165.
- Smit, G.H.** 1995. Kriteria vir die beoordeling van moderne populêre musiek – 'n praktiese teologiese perspektief. *Practical Theology in S.A.* Vol. 10 (1) pp. 63-73.
- Smit, M.M.** 1985. Parapsigologie en okkultisme. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 26 no. 1 pp. 81-99.
- Speltz, A.M.** 1990. Treating adolescent satanism in art therapy. *The arts in psychotherapy*. Vol. 17 pp. 147-155.
- Spoelstra, B.** 1991. 'n Oorsig oor die Diakoniologiese rol van die gereformeerde belydenisskrifte in kerkwees. *In die Skriflig*. Vol. 25 (2) pp. 217-242.
- Spoelstra, B.** 1995. Wetenskapsteoretiese besinning oor die grondslae van die Diakoniologie. *In die Skriflig*. Vol. 29 (1 & 2) pp. 201-220.
- Stack, S.** 1994. The Heavy Metal subculture and suicide. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. Vol. 24 (1) pp. 15-23.

- Staples, H.E.** 1994. An empirical assessment of the role of certain factors as causal factors for adolescent involvement in satanism. *Education bulletin*. Vol. 38 (1) pp. 1-12.
- Staples, H.E. and Van der Walt, J.L.** 1994. The relationship between religious belief and the development of occultism among adolescents in a sector of South African schools. *South African journal of education*. Vol. 14 (2) pp. 55-108.
- Steck, G.M.** 1992. Satanism among adolescents: empirical and clinical considerations. *Adolescence*. Vol. 27 (108) pp. 901-914.
- Steenkamp, L.J.S.** 1996. Kerk en kultuur in 'n postmoderne samelewing. *Hervormde Teologiese Studies*. Vol. 52 (4) pp. 746-764.
- Stone, J.A.** 1993. Is a non-relativist post-modernism possible? The attempts of William Dean and Wentzel van Huyssteen. *Hervormde Teologiese Studies*. Vol. 49 (3) pp. 445-459.
- Schwarz, S. and Empey, K.** 1989. Backwardmasking. *Journal of psychology*. Vol. 35 (3) pp. 141-162.
- Swimmer, S.** 1996. Suicide. *Journal of counseling*. Vol. 35 (3) pp. 367-373
- Taub, D.E. and Nelson, L.D** 1993. Satanism in contemporary America: Establishment or underground? *The Sociological Quarterly*. Vol. 34 (3) pp. 523-541.
- Tennant-Clark** 1989. Occult participation: its impact on adolescent development. *Adolescence*. Vol. 24 (96) pp. 757-772.
- Theron, J.P.J.** 1994. 'n Kritiese bespreking van D.J. Louw se diagnostiese kriteria vir die evaluering van satanisme in die pastorale bediening. *Praktiese Teologie*. Vol. 9 (2) pp. 201-216.
- Tiryakian, E.A.** 1972. Toward the sociology of esoteric culture. *American Journal of Sociology*. Vol. 78 (3) pp. 491-512.
- Tobacyk, J. and Milford, G.** 1983. Belief in paranormal phenomena: assessment instrument development and implications for personality functioning. *Journal of personality and social psychology*. Vol. 44 (5) pp. 1029-1037.
- Tom, K.** 1987. Interventive interviewing: Part 2. Reflexive questioning as a means to enable self-healing. *Family Process*. Vol. 26 pp. 167-183.
- Truzzie, M.** 1970. The occult revival as popular culture: some random observations on the old and the Nouveau Witch. *The Sociological Quarterly*. Vol. 13 pp. 16-36.

- Van Aarde, A.** 1990. Holisme as 'n postmodernistiese filosofie in teologiese lig. *Hervormde Teologiese Studies*. Vol. 46 (3) pp. 293-311.
- Van Aarde, A.** 1995. Kerk en teologie op pad na die derde millennium: 'n Paradigmatiese verskuiwing van middelmatige aard. *Hervormde Teologiese Studies*. Vol. 51 pp. 13-38.
- Van der Ven, J.** 1994. Empirical methodology in practical theology: Why and how? *Practical Theology in S.A.* Vol. 9 (1) pp. 29-44.
- Van der Walt, T.** 1996. Hoekpale van Gereformeerde wees. *In die Skriflig*. Vol. 30 (4) pp. 519-532.
- Van Gelder, C.** 1991. Postmodernism as an emerging worldview. *Calvin Theological Journal*. Vol. 26 (2) pp. 412-417.
- Van Huyssteen, J.W.** 1995. Is there still a realist challenge in postmodern theology? *Hervormde Teologiese Studies*. Vol. 51(1) pp. 3-12.
- Van Knippenberg, T.** 1996. Ontwikkelingen in de poimeniek. *Nederlands tijdschrift voor pastorale wetenschappen*. Vol.1 pp. 76-89.
- Van Peursen, C.A.** 1996. 'Postmodern': een nieuwe context voor beleid? *Praktische theologie*. Vol. 3 pp. 243-254.
- Van Wyk, A.G.** 1993. Respons op: "Praktiese Teologie as teologiese wetenskap binne die teologiese fakulteit" – Prof. H.J.C. Pieterse. *Praktiese Teologie in S.A.* Vol. 8 (1) pp. 557-62.
- Van Wyk, J.A.** 1979. Die kerk in die wêreld van vandag – opmerkings oor die verskynsel sekularisasie. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif*. Vol. 20 (1) pp. 345-357.
- Venter, C.J.H.** 1992:.. Diakoniologie en rasionaliteit – 'n verkenning. *In die Skriflig*. Vol. 26 (1) pp. 29-51.
- Venter, C.J.H.** 1995. Die Woord in die werklikheid. Wetenskapsteoretiese perspektiewe op Diakoniologie. *In die Skriflig*. Vol. 29 (1 & 2) pp. 181-202.
- Venter, P.M.** 1991. Holisme en totaliteit. *Hervormde Teologiese Studies*. Vol. 47(4) pp. 1088-1098.
- Visagie, J.** 1996. Paradigma-verandering en die effek daarvan op die kerk. *Acta Theologica*. Vol. 16 (2) pp.81-86.
- Walsh, B.J.** 1997.: Reimagining Biblical authority. *Christian Scholars Review*. Vol. 26 (2) pp. 206-220.

Wheeler, B.R. 1988. Assessment and intervention with adolescents involved in satanism. *Journal of the national association of social workers*. Vol. 33 (6) pp. 547-550.

BRONNE OP DIE INTERNET

Fidelibus, J. 1996. *Postmodernism and you: psychology*. in <http://www.crossrds.org/dotpsy.htm>

Groothuis, D. 1999. *Technoshamanism: digital deities in cyberspace*. In <http://www.equip.org/free/DC228.htm>

Leffel, J. and McCallum, D. 1999. *The postmodern challenge*. in <http://www.equip.org/freedp-321>

McCallum, D. (ed.) 1999. *Postmodern Glossary*. in <http://www.crossrds.org/gross.htm>

--- 1996. *Postmodernism and You: Religion*. in <http://www.crossrds.org/dotrel.htm>

Passantino, B and Passantino, G. 1999. *The hard facts about satanic ritual abuse*. In <http://www.equip.org/free/DD-040.htm>

KOERANTARTIKELS

- Bartlett, S.** 1991. Police arrest PE satanists. *Evening Post*, 31 October, p. 1.
- Capel, D.** 1988. "Satanists" desecrate graves. *The Sunday Star*, 29 May, p. 3.
- Du Preez, N.** 1985. Bloedstollende gille in skriknag. *Die Volksblad*, 6 September, p. 1.
- Du Preez, N. en Van Rooyen, M.** 1985. Satanisme: Meisie wond ma en broer. *Die Volksblad*, 5 September, p. 1.
- Eddy, G.** 1982. Another church officer gets a death threat from Satanists. *Sunday Express*, 14 Maart, p. 5.
- Maker, J.** 1990. Devil disciple told to kill son. *The Sunday Star*, 20 Mei, p. 13.
- Nel, J.** 1992. Top PE policeman's determination pays off. *Eastern Province_Herald*, 30 Januarie, p. 6.
- Opvattinge oor Satan 'n mistasting. 1986. *Beeld*, 3 Julie, p. 3.
- Satanism "rife" in Q' town, court told. 1991. *Evening Post*, 20 March, p. 11.
- Smith, C.** 1990. Vandaal het kerk binne verniel. *Die Volksblad*. 21 Augustus, p. 1.
- Van Gijzen, N.** 1985. "Sataniste" rand Kaapse vrou wreed aan. *Rapport*, 18 Augustus, p. 3.
- Van Heerden, D.** 1991. Oos-Londen weer eens die teiken. *Rapport*, 30 Junie, p. 6.

REFERATE

- Jonker, W.D.** 1999. Die paradigmaterskil: Gereformeerde – Charismatici. In *Die Charismatisering van die Kerk*. Fakulteit Teologie, UOVS Bloemfontein

OPSOMMING VAN DIE PROEFSKRIF

Pastorale terapie word binne die konteks van postmoderniteit geplaas. Pastorale terapie aan okkulties gekweldes kan plaasvind waar die Woord van God die vertrekpunt en ook rigtinggewend is. Die implikasie hiervan is dat die terapeutiese model rondom 'n Diakoniologiese epistemologie gestruktureer is. Dit beteken 'n genuanseerde en kritiese omgaan met die Praktiese Teologie en die postmodernistiese epistemologiese terapieë. Dit veronderstel die gebruikmaking van bepaalde terapeutiese strategieë met inagneming van die Diakoniologiese epistemologie as uitgangspunt.

Die pastorale teologie mag nooit sekulariseer nie. Tog kan die postmoderne kritiek op die modernisme aanvaar word, alhoewel die negatiewe invloed van die Nuwe Era-beweging op die postmodernisme uitgelig moet word. 'n Standpunt van gekwalifiseerde postmodernisme word gehandhaaf. Vir die pastorale terapie impliseer dit dat sekere postmoderne strategieë in die terapie benut kan word, sonder om postmodernistiese aannames soos relativisme in die pastorale terapie toe te pas.

Wat die epistemologie betref, word die Diakoniologiese benadering met die Skrif as vertrekpunt teenoor die handelswetenskaplike benadering in die Praktiese Teologie gehandhaaf. Daarom kan poimenetiese modelle en postmodernistiese epistemologieë in die pastorale terapie aangewend word solank as wat die gereformeerde aspekte van Skrifgefundeerdheid, verbondsgerigtheid en heilsgoënteerdheid daarin na vore kom. Die navorsingsmetodologie het die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente ondersoek op grond van 'n gereformeerde dogmatiek.

Die semantiese opheldering help die terapeut om op 'n genuanseerde wyse met die problematiek van okkulties gekwelde adolessente om te gaan. Dit is vir die terapeut nodig om te kan vasstel wat die aard van sy of haar kliënt se okkultiese gekweldheid is. Kliënte voel soms "gebind" omdat hulle nie 'n bepaalde psigopatologie te bowe kan kom nie. Die pastorale terapeut het die verantwoordelikheid om hierdie aspekte van okkultiese gekweldheid te onderskei deur middel van 'n proses waardeur ander verklaringsmoontlikhede geëlimineer word.

Die terapeutiese proses lyk aanvanklik anders. Dit gaan nie help om pastorale strategieë te gebruik om met die kliënt te werk nie. 'n Pastorale proses van heilsvorkondiging en bevryding kan

eers plaasvind nadat simptome van okkultiese gekweldheid bo alle twyfel vagestel is. Indien die kliënt substansafhanklik is, sou hy of sy eers gerehabiliteer moet word en die pastorale terapeut moet dan binne multi-professionele spanverband inskakel. Die terapeut moet kennis neem van die aard van adolessensie asook die pastoraal terapeutiese merkers van adolessente persoonlikheid en gedrag.

Die terapeut moet hom- of haarself vergewis van jeugmisdaad, portuurgroepe en subkulture. Die elemente van okkultiese subkulture word onderskei. In die fenomenologiese studie in hoofstuk 4 is redes vir betrokkenheid by okkultiese subkulture uitgelig. Oor die algemeen het die resultate van die media-ondersoek statisties met dié bevindinge gekorreleer. Daar is melding gemaak van gevalle waar die pastorale intervensie nie suksesvol was nie. Die profiel van adolessente wat wel gehelp kan word, is dié wat bereid is om beide die geestelike groeiprogram en die pastorale terapie te voltooi. Onderliggend aan hierdie proses is die samewerking van die multi-professionele span.

Met die insigte van die semantiese diskoers van hoofstuk 2, die insigte oor die aard van adolessensie en subkulture in hoofstuk 3 en die navorsingsresultate van die empiriese studie, kan die pastorale terapie die basisteoretiese resultate (hoofstuk 5) gebruik om die okkulties gekwelde te begelei. In die gebruikmaking van die poimenetiese beginsels moet die terapeut kennis neem van die psigopatologie en veral angsversteurings. Wat laasgenoemde versteurings betref, is dit veral die posttraumatiesestresversteuring waarop daar gelet moet word. Daarom moet die pastorale terapie aan okkulties gekwelde adolessente ook traumaberading insluit. Die riglyne vir terapeute wat met getraumatiseerde adolessente werk wat slagoffers van seksuele misbruik was, moet in die pastorale terapie verreken word. Ten slotte moet die pastorale proses van terapie vir adolessente wat by okkultiese subkulture betrokke was, gevolg word.

SUMMARY OF THE THESIS

Pastoral therapy is placed within the context of post modernity. Pastoral therapy for occult troubled adolescents can take place only if the Bible is the point of departure. The implication of this is that the therapeutic model is structured within a diaconological epistemology. This implies a critical stance towards Practical Theology as well as postmodern epistemological therapies. It also means that the use of certain therapeutic strategies must comply with the diaconological epistemology as point of departure.

Pastoral theology must never become secular. The postmodern critique on modernism is plausible but the negative influence of the New Age movement on postmodernism must be emphasized. Qualified postmodernism is however, maintained. The pastoral therapy may use postmodern strategies without accepting assumptions such as relativism.

The epistemology of the diaconological approach, with the Bible as point of departure, is accepted rather than Practical Theology. For this reason the poimenetic models and postmodern epistemologies may be used for pastoral therapy provided the reformed aspects of Biblical truth, covenant orientation and redemption occupy center stage. The research methodology has looked at the pastoral therapy of occult troubled adolescents by means of a reformed dogma.

The semantic clarification assists the therapist to eliminate misunderstandings regarding problems in the field of occult related phenomena. It is necessary for the therapist to establish the nature of his or her client's involvement in occultism. Clients may sometimes feel bound because of a certain psychopathological problem. The pastoral therapist has the responsibility to discern these symptoms from occult manifestations by means of a process of elimination.

Therefore the therapeutic process may have a different approach. It won't help using conventional pastoral strategies. Rather a pastoral process of proclaiming the Gospel message in conjunction with a ministry of deliverance must be undertaken when symptoms of occult manifestations are diagnosed. If drug abuse is prevalent in the client, he or she needs to be rehabilitated while the therapist is included in the multi-professional team. The therapist must take note of the scope of adolescence as well as the pastoral therapeutic markers for adolescent personality and behaviour.

The therapist must acquire a working knowledge of delinquency, peer groups and subcultures. The elements of an occult subculture have been distinguished. In the phenomenological study reasons for involvement with occult subcultures have been established. In general the findings of the media search had the same correlation with the findings of the phenomenological study. Mention was made of cases where the pastoral intervention had no success. The profiles of adolescents who can be helped involve those who commit themselves to both a spiritual growth programme and pastoral therapy. The multi-professional approach is part of this commitment.

The insights of the semantic discussion and both the nature of adolescence and subcultures as well as the research results of the empirical study, pastoral therapy may use the theoretical results in the basis theory to minister to the occult troubled adolescent. In the use of the poimenetic principles the therapist must take particular note of psychopathology and anxiety disorders. Especially post-traumatic stress disorder is to be highlighted. Therefore the pastoral therapeutic intervention towards occult troubled adolescents needs to incorporate trauma counselling. The guidelines for therapists concerning survivors of sexual abuse must be incorporated within the pastoral therapeutic framework. In conclusion the pastoral process must be highlighted for adolescents who were trafficking in occult subcultures.

KEYWORDS

Pastoral therapy

Diaconological

Occult subcultures

Satanism
Deliverance
Occultism

Adolescents
Spiritual warfare

Counselling
Demon possession